

ABAD / JABS

JOURNAL OF ANATOLIA AND BALKAN STUDIES
ALTI AYDA BİR ÇIKAR / PERIODICAL PUBLISHED EVERY SIX MONTHS

ANADOLU VE BALKAN ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt/Volume:2 Sayı/Issue:3 Mayıs/May 2019

ARAŞTIRMA-İNCELEME

Muhamet KOLA: A Short Review of The Albanian Political Culture / Arnaut-
luk'un Siyasi Kültürüne Kısa Bir Bakış

Berrin YAPAR ÜNAL: Yunanistan İskeçe'de Hattat Ârif Efendi'ye Ait Bir Kitabın
Hakkında / About an Epigraph of Calligraphist Arif Efendi in Xanthi, Greece

İpek ÖZALP: Trakya'da Doğal Bitki Örtüsü ve Vejetasyon Çalışmaları Konusunda
Kısa Bir Değerlendirme / Brief Assessment About Natural Vegetation Studies In
Thracian Region

Mahmut Halef CEVRİOĞLU: Andrea Hölzel'in Raporuna (1664) Göre Uyvar
Kuşatmasına Katılan Osmanlı Balkan Vasalları / Participation of Ottoman Balkan
Vassal Troops to The Siege of Neuhausel in Andrea Hölzel's Relatione (1664)

Murat KARATAŞ: Türkiye'de Asker-Sivil İlişkileri Bağlamında 12 Mart Muhtırası
ve Partiler Üstü Hükümet Modeli Üzerine Bir Değerlendirme / A Review on Mi-
litary-Civil Relations in Turkey

Hatice ERDOĞAN: Inegöl'ün Coğrafi İşaretili Ürünlerinin Gastro-Turizm Kaynağı
Olarak Değerlendirilmesine Yönelik Bir İnceleme / An Investigation on The Evalua-
tion of The Geographic Indications Products of Inegöl As a Gastro-Tourism
Source

ÇEVİRİLER

Muhammet Emin ÜNAL: İsmail Zerrin, "İbn Haldun'da Devlet ve Sosyal
Düzenin Zorunluluğu" İBDA, 15 Aralık 2000, S. 128-135

KİTAP TANITIMI

Muhammet AYDIN: Çağdaş Sorular ve Kelim, Mehmet
Evkuran, Araştırma Yayınları: 121, Ankara, Mart 2015, 288
sayfa ISBN: 978-605-4495-70-2

BELGELER

**Levent KAYAPINAR, Elif RAKSI, Bahar ÖZ-
VARDARLI, Mustafa ÇELEBİ:** 1532 Tarihli
Müsellem Defterinde Tekirdağ Nahiyesi - I /
The District of Tekirdağ in The Musellem Reg-
isters of 1532-Part-I

ISSN:2618-6004

e- ISSN:2636-8188

TEKİRDAĞ 2019

ANADOLU VE BALKAN ARAŞTIRMALARI DERĐİSİ

ISSN: 2618-6004
e-ISSN: 2636-8188

Uluslararası Hakemli Dergi
International Peer-Reviewed Journal

Cilt: 2 Sayı: 3 Bahar 2019
Volume: 2 Number: 3 Spring 2019

© Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Balkan Araőtirmaları, Uygulama
ve Araştırma Merkezi

©Namık Kemal University Balkan Researches, Application and
Research Center
TEKİRDAĞ-2019

ANADOLU VE BALKAN ARAŞTIRMALARI DERĐİSİ

Cilt / Volume:2 Sayı / Number: 3 Bahar/Spring 2019

ISSN: 2618-6004 e-ISSN: 2636-8188

ABAD - Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Bahar ve Güz olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

JABS - International Journal of Social Sciences is a double blind peer-reviewed international journal published twice a year Spring and Autumn.

SAHİBİ / OWNER

Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Adına Balkan Araőtirmaları,
Uygulama ve Araőtirma Merkezi Müdürü

Director of Balkan Researches, Application and Research Center On
Behalf of Tekirdağ Namık Kemal University

YÖNETİM MERKEZİ / MANAGEMENT CENTER

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Balkan Araőtirmaları, Uygulama ve
Araőtirma Merkezi

Namık Kemal Mahallesi, Kampüs Caddesi, No: 1

59030 Tekirdağ - TÜRKİYE

Tel: + (90)282 250 1192-93 ve 94

Elmek / Email: abad@nku.edu.tr

Genel Ađ / Web:

<http://balkam.nku.edu.tr/ANADOLUVEBALKANRA%C5%9ETIRMALARIDERG%C4%B0S%C4%B0/0/s/11206/15737>

BASKI YERİ / PRINTED BY

Toprak Ofset Matbaacılık

Ortacami Mah. Çınarlıçeşme Sk. No: 3/1A

Süleymanpaőa-Tekirdağ-Türkiye

Tel: + (90) 282 263 58 49

Elmek / Email: toprakofsetgrafik@gmail.com

KAPAK TASARIM / COVER DESIGN BY

Haci TANRIVERDİ

İNDEKSLER/INDEX

Index Copernicus-idealonline-Crossref-JournalTOCs-Scilit-NSD Index
(Norwegian Register for Scientific Journals)-İSAM

© Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Balkan Araőtirmaları, Uygulama
ve Araőtirma Merkezi

© Namık Kemal University Balkan Researches, Application and
Research Center

TEKİRDAĞ-2019

ANADOLU VE BALKAN ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

EDİTÖR / EDITOR IN CHIEF

Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR

Dr. Ökkeş NARİNÇ

EDİTÖR KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR

(Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)

Dr. Ökkeş NARİNÇ (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)

Doç. Dr. H. Veli AYDIN Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)

Doç. Dr. Nikolay Kanef (Veliko Tırnova Üniversitesi)

Prof. Dr. Levent KAYAPINAR (Ankara Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet HACISALİHOĞLU (Yıldız Teknik Üniversitesi)

Doç. Dr. İbrahim KELAĞA AHMET (Trakya Üniversitesi)

ALAN EDİTÖRLERİ / FIELD EDITORS

Prof. Dr. Levent KAYAPINAR (Ankara Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Egemen Çağrı MIZRAK (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)

Dr. Betül ÖZCAN BALKIR (Yozgat Bozok Üniversitesi)

Doç. Dr. Emine ERDOĞAN ÖZÜNLÜ (Hacettepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)

Dr. İpek ÖZALP (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)

YABANCI DİL EDİTÖRLERİ / FOREIGN LANGUAGE EDITOR

Almanca /Deutsch

Öğr. Gör. Harun GÖÇERLER
Tek.Nam.Kem.Üni.

Fransızca/ French

Arş. Gör. Fatma ER
Tek.Nam.Kem.Üni.

Yunanca/Greek

Prof. Dr. Levent KAYAPINAR
Ankara Üniversitesi

Bulgarca/ Bulgarian

Prof. Dr Ayşe KAYAPINAR
Tek.Nam.Kem.Üni.

İngilizce / English

Dr. Öğr. Üye. Cansu Özge ÖZMEN
Tek.Nam.Kem.Üni.

Rusça /Russian

Dr. Yasemin GÜRSOY
Trakya Üniversitesi

KİTAP İNCELEME YAYIN YÖNETMENİ / BOOK REVIEW EDITOR

Arş. Gör. Elif BAKSI-Arş. Gör. Hatice ERDOĞAN

SAYFA DÜZENİ YAYIN YÖNETMENİ / LAYOUT EDITOR

Dr. Ökkeş NARİNÇ

SORUMLU YAZI İŐLERİ MÜDÜRÜ / GENERAL MANAGER

Dr. Ökkeş NARİNÇ

YAZI İŐLERİ / EDITORIAL ASSISTANCE

Dr. Ökkeş NARİNÇ

BİLİM VE DANIŞMA KURULU / SCIENCE AND ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU-Ankara
Üniversitesi

Prof. Dr. Alaaddin YALÇINKAYA-
Karadeniz Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Ali EMİNOV-ABD

Prof. Dr. Ali YAMAN-Bolu Abant İzzet
Baysal Üniversitesi

Prof. Dr. Arif BİLGİN-Sakarya Üniversitesi

Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR-Tekirdağ
Namık Kemal Üniversitesi

Prof. Dr. Bahri ATA-Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Bernard LORY-INALCO

Prof. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU-Kastamonu
Üniversitesi

Prof. Dr. Cezmi ERASLAN-İstanbul
Üniversitesi

Prof. Dr. Cüneyt KANAT-Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Çiğdem ÜNAL-İzmir Katip Çelebi
Üniversitesi

Prof. Dr. Dimitri KOROBENİKOV-ABD

Prof. Dr. Dragi GEORGIJEV-Üsküp
Üniversitesi

Prof. Dr. Erhan AFYONCU-Milli Savunma
Üniversitesi

Prof. Dr. Ersin GÜLSOY-Uludağ
Üniversitesi

Prof. Dr. Evangelia BALTA-Atina Ulusal
Araştırma Merkezi

Prof. Dr. Fatma ACUN-Hacettepe
Üniversitesi

Prof. Dr. Fehmi YILMAZ-İstanbul
Medeniyet Üniversitesi

Prof. Dr. Güray KIRPIK-Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Hale ŞIVGIN-Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Hamiyet SEZER-Ankara
Üniversitesi

Prof. Dr. Hamza KELEŞ-Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Hasan MERT-Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Hülya BOYANA-Ankara
Üniversitesi

Prof. Dr. Hülya TAŞ-Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Hüseyin MEVSİM-Ankara
Üniversitesi

Prof. Dr. İdris BOSTAN-İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. İlker ALP-Trakya Üniversitesi

Prof. Dr. İvan RUSEV- Varna Ekonomi
Üniversitesi

Prof. Dr. Levent KAYAPINAR-Tekirdağ Namık
Kemal Üniversitesi

Prof. Dr. Mahir AYDIN-İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Akif TURAL-Gazi
Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Ali BEYHAN-İstanbul
Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet ERSAN-Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet HACISALİOĞLU-Yıldız
Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet KARAYAMAN-Uşak
Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet ÖZ-Hacettepe Üniversitesi

Prof. Dr. Melahat PARS-Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet YAVUZERLER-Ondokuz
Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ALKAN-Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa DAŞ-Dokuz Eylül
Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa EKİNCİKLİ-Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa Hamdi SAYAR-İstanbul
Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN-Dokuz Eylül
Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa TURAN-Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa TÜRKEŞ-Orta Doğu Teknik
Üniversitesi

Prof. Dr. Necdet HAYTA-Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Necla GÜNAY-Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Nenad MOACANİN-Zagreb
Üniversitesi

Prof. Dr. Neşe ÖZDEN-Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Nicolas VATİN- EPHE

Prof. Dr. Nuri KARAKAŞ-Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Orlin SABEV-Bulgar Bilimler
Akademisi Sofya

Prof. Dr. Recep KARACAKAYA-İstanbul
Medeniyet Üniversitesi

ANADOLU VE BALKAN ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR-Yıldırım Beyazıt
Üniversitesi

Prof. Dr. Rositsa GRADEVA-Bulgaristan
Amerikan Üniversitesi

Prof. Dr. Salim KOCA-Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Selda KAYA KILIÇ-Ankara
Üniversitesi

Prof. Dr. Süleyman ÖZKAN-Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Svetlana İVANOVA- Kliment
Ohridski Üniversitesi

Prof. Dr. Tufan GÜNDÜZ-Hacettepe
Üniversitesi

Prof. Dr. Turgut YİĞİT-Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Turhan KAÇAR-İstanbul
Medeniyet Üniversitesi

Prof. Dr. Uğur DOĞAN-Ankara Üniversitesi

Prof. Dr. Ümit EKİN-Sakarya Üniversitesi

Prof. Dr. Viorel DANAİTE-Bükreş
Üniversitesi

Prof. Dr. Yasemin DEMİRCAN-Gazi
Üniversitesi

Prof. Dr. Yusuf AYÖNÜ-Ege Üniversitesi

Prof. Dr. Yunus KOÇ-Hacettepe Üniversitesi

Prof. Dr. Yücel ÖZTÜRK-Sakarya
Üniversitesi

Prof. Dr. Zeliha DEMİREL-Eskişehir
Anadolu Üniversitesi

Prof. Dr. Zeynep ZAFER-Ankara
Üniversitesi

Prof. Dr. Krasimira MUTAFOVA- Veliko
Tirnova Üniversitesi

Doç. Dr. Akif KİREÇÇİ-Bilkent Üniversitesi

Doç. Dr. Aleksander FOTİC-Belgrad
Üniversitesi

Doç. Dr. Alper ALP-Gazi Üniversitesi

Doç. Dr. Aşkın KOYUNCU- Çanakkale
Onsekiz Mart Üniversitesi

Doç. Dr. Birten ÇELİK-Orta Doğu Teknik
Üniversitesi

Doç. Dr. Dritan EGRO- Tiran Üniversitesi

Doç. Dr. Emine DİNGEÇ-Dumlupınar
Üniversitesi

Doç. Dr. Emine ERDOĞAN ÖZÜNLÜ-
Hacettepe Üniversitesi

Doç. Dr. Fatih YEŞİL-Hacettepe Üniversitesi

Doç. Dr. Fatma AKKUŞ YİĞİT-İzmir Katip

Prof. Dr. Refik TURAN-Gazi Üniversitesi

Doç. Dr. Halil Saim PARLATIR-İzmir Katip
Çelebi Üniversitesi

Doç. Dr. İbrahim KELAĞA AHMET-Trakya
Üniversitesi

Doç. Dr. Marinos SARIYANNİS-Girit Akdeniz
Araştırmaları Merkezi

Doç. Dr. Murat ÖZKAN-Sakarya Üniversitesi

Doç. Dr. Mümin İSOF-Trakya Üniversitesi

Doç. Dr. Nilgün Nurhan KARA-İzmir Katip
Çelebi Üniversitesi

Doç. Dr. Nuray ÖZDEMİR-Bolu Abant İzzet
Baysal Üniversitesi

Doç. Dr. Ömer METİN-Bolu Abant İzzet Baysal
Üniversitesi

Doç. Dr. Önder DUMAN-Ondokuz Mayıs
Üniversitesi

Doç. Dr. Özlem SERT-Hacettepe Üniversitesi

Doç. Dr. Paschalidis ANDROUDIS-Aristoteles
Üniversitesi

Doç. Dr. Serdar SARISIR-Ankara Üniversitesi

Doç. Dr. Siddık ÇALIK-Yıldırım Beyazıt
Üniversitesi

Doç. Dr. Sırcan KATİC-Belgrad Tarih
Enstitüsü

Doç. Dr. Süleyman POLAT-Dumlupınar
Üniversitesi

Doç. Dr. Tatjana KATİC-Belgrad Tarih
Enstitüsü

Doç. Dr. Tülay METİN-Bolu Abant İzzet Baysal
Üniversitesi

Doç. Dr. Ü. Gülsüm POLAT- Dumlupınar
Üniversitesi

Doç. Dr. Stefka PIRVEVA-Bulgar Bilimler
Akademisi Sofya

Doç. Dr. Gergana GEORGİEVA-VelikoTirnova
Üniversitesi

Doç. Dr. Hristiyan ATANASOV-Sofya Merkez
Devlet Arşivleri

Dr. Öğr. Üyesi Aslıhan DİNÇER DAĞHAN-
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Beycan HOCAOĞLU-İzmir
Katip Çelebi Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Bilge KAYA YİĞİT-Bolu Abant
İzzet Baysal Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Bülent AKYAY-Trakya
Üniversitesi

ANADOLU VE BALKAN ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Çelebi Üniversitesi

Doç. Dr. Filiz ÇOLAK-Uşak Üniversitesi

Doç. Dr. H. Veli AYDIN-Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Hasan Yılmaz YAŞAR-Eskişehir Anadolu Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Kader ÖZLEM-Uludağ Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ERSAL-İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Meral ORTAÇ-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Neriman HACISALİHOĞLU-İstanbul Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Nuri ADIYEKE-Dokuz Eylül Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Özgür KOLÇAK-İstanbul Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Rüstem BOZER-Ankara Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Selahattin BAYRAM-İstanbul Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Sema KÜSKÜ-İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Sinan GÜZEL-İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Şebnem PARLATIR-İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Türkan DOĞRUÖZ-Kırklareli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ünal ŞENEL-İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Egemen Çağrı MIZRAK-Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Fahri KILIÇ-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Güneş IŞIKSEL-İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Hasan DEMİRHAN-Kırklareli Üniversitesi

Dr. Anca POPESCU-Bükreş Üniversitesi

Dr. Dragana AMEDOSKİ-Belgrad Tarih Enstitüsü

Dr. Georgi ZELENGORA- Sofya

Dr. Nevena GRAMATİKOVA-Sofya

Dr. Nevena NEDELÇEVA-Tırnova

Dr. Ökkeş NARİNÇ-Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Dr. İpek ÖZALP- Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

Dr. Betül ÖZCAN BALKIR- Yozgat Bozok Üniversitesi

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA-İNCELEME / RESEARCH

- Muhamet KOLA** 3-11
A Short Review of The Albanian Political Culture / Arnavutluk'un Siyasi Kùltürüne Kısa Bir Bakış.
- Berrin YAPAR ÜNAL** 13-24
Yunanistan İskeçe'de Hattat Ârif Efendi'ye Ait Bir Kitabe Hakkında / About an Epigraph of Calligraphist Ârif Efendi in Xanthi, Greece.
- İpek ÖZALP** 25-33
Trakya'da Doğal Bitki Örtüsü ve Vejetasyon Çalışmaları Konusunda Kısa Bir Değerlendirme / Brief Assesement About Natural Vegetation Studies In Thracian Region.
- Mahmut Halef CEVRİÖĞLU** 35-67
Andrea Höltzel'in Raporuna (1664) Göre Uyvar Kuşatmasına Katılan Osmanlı Balkan Vasalları / Participation of Ottoman Balkan Vassal Troops to The Siege of Neuhäusel in Andrea Höltzel's *Relatione* (1664).
- Murat KARATAŞ** 69-110
Türkiye'de Asker-Sivil İlişkileri Bağlamında 12 Mart Muhtırası ve Partiler Üstü Hükümet Modeli Üzerine Bir Değerlendirme / A Review on Supra-Party Government Model and 12 March Memorandum in The Context of Military-Civil Relations in Turkey.
- Hatice ERDOĞAN**.....111-130
İnegöl'ün Coğrafi İşaretili Ürünlerinin Gastro-Turizm Kaynağı Olarak Değerlendirilmesine Yönelik Bir İnceleme / An Investigation on The Evaluation of The Geographic Indications Products of Inegol As a Gastro-Tourism Source.

ÇEVİRİLER / TRANSLATIONS

Muhammet Emin ÜNAL.....131-141

İsmail Zerûnî, “*İbn Haldun’da Devlet ve Sosyal Düzenin Zorunluluğu*”
İBDÂ, 15 Aralık 2000, S. 128-135.

KİTAP TANITIMI/ BOOK REVIEW

Muhammet AYDIN.....143-151

Çağdaş Sorunlar ve Kelâm, Mehmet Evkuran, Araştırma Yayınları: 121,
Ankara, Mart 2015, 288 sayfa ISBN: 978-605-4495-70-2.

BELGELER / DOCUMENTS

Levent KAYAPINAR, Elif BAKSI, Bahar ÖZVARDARLI, Mustafa ÇELEBİ 153-233

1532 Tarihli Müsellem Defterinde Tekirdağ Nahiyesi – I / The District
of Tekirdağ in The Musellem Registers of 1532-Part-I

YAYIN İLKELERİ.....235-242

A SHORT REVIEW OF THE ALBANIAN POLITICAL CULTURE

Muhamet KOLA*

Abstract: After the declaration of independence from the Ottoman Empire in 1912, Albania faced the big problem of the formation of a state with relevant institutions that would guarantee the freedoms and rights of individuals. This paper, through socio-historical analysis, aims to analyze the relationship of Albanians with the political power after the declaration of independence. This period is characterized by numerous political changes experiencing revolutions, kingship and, communism. Albania has always been under foreign rule and has not been able to develop a political individuality in the direction of state leadership. The present study was designed to test the hypothesis that this continuation of the deprivation of the individuals of the political sphere by the high political power elite is the main cause of the lack of development of a political individual that understands the duties and responsibilities pertaining to lawmakers.

Keywords: Albania, Political Power, Revolution, Kingdom, Communism.

ARNAVUTLUK'UN SİYASİ KÜLTÜRÜNE KISA BİR BAKIŞ

Öz: Arnavutluk 1912'de Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsızlığı ilanından sonra bireylerin özgürlük ve haklarını garanti altına alan bir devleti oluşturmak için büyük bir sorunla karşı karşıydı. Bu makale, sosyo-tarihsel analiz yoluyla, Arnavutların bağımsızlık ilanından sonraki ilişkilerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu dönem, devrimleri, krallığı ve komünizmi deneyimleyen birçok siyasi değişim ile karakterize edilir. Arnavutluk her zaman yabancı bir yönetime tabi tutuldu ve devlet liderliği yönünde politik bir bireysellik geliştiremedi. Mevcut çalışma, bireylerin siyasi hayata

* Msc, Yıldız Technical University, Institution of Social Sciences, Department of Philosophy, muhametkola@gmail.com

katılımının yüksek politik elit tarafından sürekli olarak engellenmesinin; kendi hukuki görev ve sorumluluklarının bilincinde olan bir politik öznenin gelişmemesinin temel sebebi olduğu hipotezinin soruşturulması amacıyla tasarlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arnavutluk, Siyasal İktidar, Devrim, Krallık, Komünizm.

Introduction

The nation-state creation phase found Albania unprepared to be a state, because Albania had not experienced any form of political power before the Ottoman Empire. After the declaration of Albania's independence from the Ottoman Empire in 1912, Albanians found themselves unprepared and with a total lack of experience on how state institutions should be formed. This lack of expertise was due to the fact that, for a country to exist as a state there should be common history, language and culture. And it was history the part where Albania had many shortages, although the other two qualities had their problems. The story was too vague with heroes that could raise national consciousness, despite the efforts of intellectuals to find such heroes.

It was precisely this lack of a state-building experience that prevented Albanians from forming a state with relevant institutions. This also led to the concentration of power in the hands of some individuals through nationalist revolutions or pure propaganda. So, this perception of power as private property created some sorts of tribal elites that excluded the formation of political individuals outside their clan group. At the same time, this thing produced a lack of political knowledge of individuals outside the tribal elites or clan groups. That is why these individuals outside the tribal groups could not understand the duties they had toward the state and the obligations that the state had to them.

This is what the main thesis of this paper seeks to study, the link between the lack of an example of a form of power in Albanian history and the acquisition of power through violence and revolution by privatizing it and not allowing any individual outside the clan to be part of power, which brought about the lack of political knowledge of individuals in society.

The study begins with the theoretical explanation of the concept of revolution explained by sociologist Raymond Aron and its dark consequences, which are articulated by German sociologist Ralf Dahrendorf. The study then examines the way Albania has experienced political power transitions, experiencing extreme forms of the power of holding power for only a few decades, as the kingdom, republic and communism, formed through revolutionaries.

Finally, the study ends with some conclusions which are reached deductively from the philosophical and sociological perspective of revolutions in theory and practically in Albania, and their effects.

1. Political Revolution

In the everyday language of sociology we call revolution the immediate and violent replacement of one power by another¹. This is the definition that sociologist Raymond Aron gives us about the revolution, explaining below that we should not deal so much with the explanation of this concept as his concept serves us only to understand some phenomena and to look clearly in our opinion². Thus, acknowledging Aron's suggestion, there is a need to go into more concrete and necessary explanations for the revolution, which, as Aron shows, is due to the accumulation of negative energy on the masses of society towards their political leaders who from the other side show some arrogance to the problems of this society, forgetting the central reason why he is at the helm of government.

The French Revolution of 1789 brought drastic changes in the economic and political aspect of the development of the society, but what interests us are the political consequences that it brought, that is, the moment after the revolution. In his famous book 'The Modern Social Conflict' Ralf Dahrendorf does the analysis of the consequences of the revolution, where he says:

“It seems as if everything is being reversed suddenly. What until yesterday was today becomes law of the country, while yesterday's law today becomes treason. Before those who are most enthusiastic, to them, it has been unfolded unprecedented opportunities, 'the power of the people', the melting of the ice, utopia. Many are overwhelmed by a state of rejoicing. It seems as there is disappeared not only the abuses of the old regime, but also the restrictions imposed by society itself. Meanwhile, the honeymoon does not last long. Normality begins to rush back into people's lives. After all, they can't continue daily with demonstrations, and even less with the clashes of a civil war. Individual circumstances are reflected in social conditions. Riots do not serve the development of the economy and the lack of political stability raises the feeling of fear. Suddenly the mood changes face”³.

The gloomy panorama that Dahrendorf gives clearly shows the dangerous character of the revolution because very quickly, slogans promising for

---

¹ Raymond Aron, **Opiumi i Intelektualëve**, Tiranë, Dituria, 2005, p. 51

² Ibid., p. 52

³ Ralf Dahrendorf, **Konflikti shoqëror modern**, Tiranë, Dituria, 1997, p. 14

better days are rejected in function of the legitimacy of a new regime of terror⁴.

The revolution itself is a danger even higher than the current political situation, since the coming into power of a new political grouping causes in society a kind of non-fulfillment of all expectations and dreams that the revolution had originally promised or to pass in the other extreme, the revolutions have been the forerunner of the most terrifying totalitarian regimes that mankind's history may have experienced. Here we can mention the triumph of fascist and national socialist ideologies, exercising the "legitimized" power through violence and terror.

Suggesting the revolution as the people's opportunity to put an end to its sufferings, we see that there is some kind of uncertainty about the coming into power of certain groups that are most interested in the revolution. This is precisely the "great trap" that comes to society in the case of revolutions, modifying the emotions of their daily lives by glorifying the revolutionary life, where only the interests of a very small group of this society are hidden.

2. Political power

Before I go through the study and analysis of the achievement of power in Albania, it is necessary first to realize the explanation of some notions, such as state, power, and politics. Of course, the state as a political formation has formed relatively late. The state exists when in a given territory there is a ruling political apparatus whose power is supported by a legal system and the ability to use force to enforce its policies⁵. Therefore, one of these qualities to have a state is the forceful implementation of its policies, which points to a very important and delicate matter such as the fact that the state is the only perpetrator of violence, giving him a daunting power.

Politics is about the means through which power is used to influence the goals and content of government activity⁶. So the question arises, who owns political power? The answer is very simple: Governments are specialists 'in power; they are the source of directives that affect many aspects of our daily lives⁷.

2.1. Political Power in Albania before Independence

---

⁴ Ibid, p. 15

⁵ Anthony Giddens, **Sociologjia**, (Teuta Starova, Kastriot Myftiu), Tiranë, Çabej, 2007, p. 298

⁶ Ibid., p. 299

⁷ Ibid., p. 211

“Albanians are neither good citizens nor good workers; many may be good rulers and some good robbers”⁸, says Eqerem Bey Vlora. He here refers to the words of a representative of the Ottoman Empire, thus leading us to a link to the logic of power and the way of running it. This early claim raises questions when it comes to assess the Albanian elites and their real purpose of coming to power.

If we go a bit back in history and look at the writings of the intellectuals of the 1930s, we realize that this way of thinking is not born out of nothing, but it has been developed over time being transformed into a social norm. This is what we see in the words of Mid'hat Frashëri: Another mentality is that the Albanians not being taught in political life, I mean by not having until now a state, government, and independence, has not understood the burden, duties and the responsibilities arising from an independent life. So, keeping up to date in foreign domination has taught our host nation and hoping for foreigners; has not left the political individuality to develop and the personal initiative has not found time to get strengthened⁹. This political individuality still does not find the right terrain to develop, an element that is indispensable for the development of the Albanian political thought. This shows some passivity of the Albanians, which we can see at some moments where Mid'hat Frashëri says: Even so, for our bad fortune we see today coffee shops and shelves full of dust, hi and mud, stuffed with lazy people that go twenty-four hours of the day with politics opening their mouth waiting for a piece of the European cake¹⁰.

2.2. Political power in the post-independence period

With the Declaration of Independence on November 28, 1912, Albania conducted a fundamentally political 'revolution'; as if we come to see the other sides of social, economic or cultural life we will see that they have not changed at all. The socio-economic norms of the feudal character remained the same, thus feeling the need for another 'revolution' in these areas. Thus, the first and only spark that sought to promote Western ideas about politics, but which was left unchecked, was the moment when Fan Noli's government came to power through a 'revolution'. In order to have a clearer idea of what really happened, Tajar Zavalani comes to our aid, who expresses to the Noli government in this way:

---

⁸ Eqerem bej Vlora: *Kujtime 1885-1925*, Shtëpia e librit & Komunikimit, Tiranë, 2003, p. 123

⁹ Uran Butka, *Kthimi i Mid'hat Frashërit*, Tiranë, Pheonix, CEU & Shtëpia e Librit, 1997, p. 170

¹⁰ *Ibid.*, p. 170

Initially aroused great hopes, but rarely in history, the hopes of any people were betrayed in such a complete way. It soon became apparent that the opposition was a bunch of politicians acting together for opposing some things and not wanting to implement a constructive program of administrative, economic and social reforms. Thus, the first and only Albanian politician's first attempt to 'revolutionize' social and economic aspects is closed down¹¹. High political ideals, remained just such, to be later installed in collective forgetfulness.

In an interview with 'Drini' magazine, prominent historian Kristo Frasheri speaks of Noli's government, saying: It is known that Fan Noli's government because of the short time it remained in power failed to implement its reforms. While the goal of the movement was the qualitative change of agricultural land ownership and while the non-implementation of reform took place outside the will of the government, the movement did not lose its revolutionary character. Noli's government could be called a failed government in the field of the implementation of the revolution, but with the task it took over, it remained the revolutionary government until the end¹².

It can also be said that from a nationalist point of view Noli seemed to be more related to Belgrade than we see when 'Nolism tried to stop the participation of Albanians from Kosovo to the political life of Albania, which according to this imagination, was not considered to be in their homeland.¹³

Another major political stream in the post-independence period is zogism, with Ahmet Zogu as a leader. 'Zogism represents a system of political views and practices that justifies the emergence of non-national politics in Albanian political thought. Obviously superior to the principles of Real politics, the principles of taking, preserving and strengthening political power.¹⁴ "Thus, Feraj suggests that Zog's government did not have profoundly patriotic intentions, saying this modestly, as in fact, the sole purpose of this government was to achieve power and to hold it, like all other governments before or after. Zogu's justification for 'diplomatic' relations with neighboring states was because Albania was considered by him as a small country and lacking the potential to be a determining factor for its fate. Of course, this was another way his agreement with the

---

¹¹ Tajar Zavalani, **Histori e Shqipnisë**, p. 279-280

¹² Revista Drini, **Kristo Frasheri mbi Qeverine e Nolit**, Tirana, 2013.

¹³ Hysamedin Feraj, **Skicë e mendimit politik Shqiptar**, Logos-A, 2010, p. 286

¹⁴ *Ibid.*, p. 258

neighbors, who sought political favors for the preservation of power and the status quo.

3. Political power in communism

If until now we saw political parties or political party leaders who did not defend the interests of ethnic Albania, an extraordinary connoisseur of the Albanian mentality emerges, who changes political tactics. He is Enver Hoxha, who comes to power with a national-liberation thesis, promising to the people a revolution that would take them away the daily suffering. But what is later revealed is the fact that all these manifestations will attribute or delegate power to a single man, Communist Party leader Enver Hoxha.

The way he played with power, his colleagues, his diplomatic relations with foreigners, and the servility he used with them, putting against each other his political opponents, was the entire trick he was making, only so he could become the ruler of the country. Rulers should let others take anti-populist decisions and should take on themselves everything that would add glory to them¹⁵. He never forgot this Machiavellian lesson, and he always used it with the sole purpose of coming to power.

However, this does not mean that he found no support in the masses, but exactly the opposite happened; he became an idol, a social model whose destiny everyone wanted to have. Helped by the political vacuum of that time, by the fact that the Communists took power without help from abroad, and by the charismatic leadership of Hoxha, he managed to be in charge of the state. Despite all these efforts to be in charge, the Communists knew that the condition for stabilizing their government and drafting policies in their own interest was the legitimacy of their power. In this way, the protection of the communist government, including the use of methods of compulsion to the rivals of power, became acceptable as necessary and justified in the eyes of the public¹⁶.

According to the Communist conception, people are perceived as sub-species, which carry in itself an admirable rationality, crystallized in the "folk wisdom" found in the simple man. The class consciousness cultivated by the propaganda and vigilance of the Party aims to protect this 'clarity' from foreign pollutions that try to disturb and distort the way of the people. The people are one and the party is one. Both together, alone, can send Albania to the paradise coast of communism¹⁷.

---

¹⁵ Niccolo Machiavelli, **Princi, Politika dhe Kodi Moral**, Tiranë, Uegen, 2003, p. 91

¹⁶ Fatos Tarifa, **Kërkimi i Legjitimitetit dhe Venitja e Utopisë**, Tiranë, UET Press, 2008, p. 48-49

¹⁷ Ergys Mërtiri, **Shenja**, Logos-A, Shkup, Nr 16, Gusht 2012, p. 43

On the other hand, shrouded in livelihoods, the Albanian Hobbesian sees power as evidence and level of knowledge, evidence of mastery of theory, science, and ideology. And not only from Enver Hoxha, but from every person that had power. After all, is it not the status achieved a testimony of cognitive ability?! And is it not entirely consistent with the Hobbesian doctrine, according to which, what is true and untrue (science), what religion is and what is superstitious (theology), what is good and what is bad (ethics), what is beautiful and ugly (aesthetic) ... the sovereign puts it¹⁸?" The 'normality' of this situation certainly brought the tragic consequences of only an individual in charge of power, because he was the same person, who developed any form or way to secure his key position as head of the state.

Conclusion

After an analysis of all forms of political power experienced in Albania after its independence, the study reached some conclusions that relate to the hypotheses raised from the beginning. And one of the conclusions that this study modestly achieved is the analysis of the relationship of Albanians with power after independence. The study showed that this political power had come through revolutions, kingdom, and the concentration of power in one hand as was the case of the communist system.

Another conclusion is related to the lack of a historical precedent of the formation of any Albanian political entity, which created the necessary space for the paternalization of the power by a sole individual or only by a group that never allowed the individuals outside those groups to participate in the political life of Albania. This perception of political power as private property made these political individuals to remain out of the political decisions that were made for them by an individual, group, or family.

This phenomenon of exclusion of individuals from the decisions and political life of the country was due to the underlying lack of a culture of state formation earlier in history. Thus, the persistent deprivation of individuals to be part of the political power has come as a result of the consistent foreign invasions, which have not allowed the formation of a culture on state-building policies or its institutions.

Bibliography

Books

Raymond Aron, **Opiumi i Intelektualëve**, Tiranë, Dituria, 2005.

---

¹⁸ Hysamedin Feraj, **E Pafilozofuara**, Tiranë, Zenit Editions, 2011, p. 28

Kola, M. (2019). A Short Review of The Albanian Political Culture. *ABAD*, 2(3), 3-11.

Butka Uran, **Kthimi i Mid'hat Frashërit**, Tiranë, Pheonix, CEU & Shtëpia e Librit, 1997.

Giddens Anthony, **Sociologjia**, Tiranë, Çabej, 2007.

Vlora Eqerem bej: **Kujtime 1885-1925**, Shtëpia e librit & Komunikimit, Tiranë, 2003.

Dahrendorf Ralf, **Konflikti Shoqëror Modern**, Tiranë, Dituria, 1997.

Zavalani Tajar, **Histori e Shqipnisë**, Tiranë, Phoenix, CEU & Shëpia e librit, 1998.

Feraj Hysamedin, **Skicë e mendimit politik Shqiptar**, Logos-A, 2010.

Machiavelli Niccolo, **Princi, Politika dhe Kodi Moral**, Tiranë, Uegen, 2003.

Tarifa Fatos, **Kërkimi i Legjitimitetit dhe Venitja e Utopisë**, Tiranë, UET Press, 2008.

Feraj Hysamedin, **E Pafilozofuara**, Tiranë , Zenit Editions, 2011.

Journals

Mërtiri Ergys, **Shenja**, Logos-A, Shkup, Nr 16, Gusht 2012.

Sitography

Revista Drini, **Kristo Frasheri mbi Qeverine e Nolit** ,Tirana, 2013.

Taken from: <http://www.revistadrini.com/2012/04/kristo-frasheri-qeveria-e-nolit-e-deshtuar-zogu-pati-ligje-osmane/>

Last access date: (05/07/2013)

YUNANİSTAN İSKEÇE'DE HATTAT ÂRİF EFENDİ'YE AİT BİR KİTABE HAKKINDA

Berrin YAPAR ÜNAL*

Öz: Osmanlı Devleti'nin uzun yıllar toprakları dâhilinde olan Yunanistan'ın İskeçe şehri hâlâ önemli ölçüde Müslüman nüfusa sahiptir ve buna bağlı olarak günümüzde İskeçe'de ibadete açık birçok cami bulunmaktadır. Sünne Mahallesi Camisi de Müslüman dini makamların denetiminde ibadete açık dini mekânlardan biridir. Farklı yıllarda bölgeye yaptığımız araştırma gezileri sonucunda camide 19. yüzyılın büyük hattatlarından Hattat Ârif Efendi ketebeli bir kitabenin mevcut olduğu görülmüştür. Bölgeye ait tarihi resimler incelendiğinde bu kitabenin aslında İskeçe Belediyesi tarafından yeri istimlak edilerek yıkılan 1275/1858-59 tarihli Pazaryeri Camisi'ne ait olduğu tarafımızdan tespit edilmiştir. Bu çalışmada tarihi değerlerine sahip çıkarak Müslüman bölge halkı tarafından korunan Hattat Ârif Efendi ketebeli bu kitabenin yazıları hat sanatı bakımından incelenerek, geçmişte ve günümüzde bulunduğu dini mekânların tarihi hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: İskeçe, Kitabe, Hattat Bakkal Ârif Efendi, Pazaryeri Camisi, Sünne Mahallesi Camisi.

ABOUT AN EPIGRAPH OF CALLIGRAPHIST ÂRİF EFENDİ IN XANTHI, GREECE

Abstract: Xanthi town of Greece which was included in the lands of Ottoman State for long years still has a significant Muslim population and therefore there are many mosques in Xanthi today

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Eski Yazı (Hat) Anasanat Dalı, İstanbul,
ORCID ID: 0000000276502053 E-mail: berrin.yapar.unal@msgsu.edu.tr

which are open for worship. Sunneh Mosque also is one of the religious locations that is open for worship under the supervision of religious authorities. As the result of the research trips that we made to the region in different years, it was seen that there is an epigraph in the mosque that has colophon of Calligraphist Ârif Efendi who is one of the great calligraphists of 19th century. When the pictures of the region are examined, we have determined that this epigraph actually belongs to 1275/1858-59 dated Pazaryeri Mosque which was nationalized and demolished by Xanthi Municipality. In this study, the writing of this epigraph which has colophon of Calligraphist Ârif Efendi and was protected by the Muslim population of the region who owned the historical values will be examined in terms of calligraphy, and information will be provided about the religious location it has been in from past to present.

Keywords: Xanthi, Inscription, Calligraphist Ârif Efendi, Pazaryeri Mosque, Sunneh Mosque.

Giriş

Osmanlı kaynaklarına Eskice, İsketye ve İskete olarak da kaydedilen İskeçe’nin bir kısmı Karaoğlan dağlarının (Güney Rodopla) eteklerinde, bir kısmı Esketze ırmağının iki yakasındaki ovada yer almaktadır.¹ (Foto.1).

775/1373 tarihinde Gazi Evrenos Bey tarafından ele geçirilen İskeçe hakkında Osmanlı’nın ilk dönemlerinde kaynakların az oluşu, bu bölgenin 19. yüzyılın başlarına kadar köy durumunda olmasındandır. Osmanlılar, İskeçe’nin güneyindeki açık ovanın ortasına kurdukları yeni bir kasabayı, Yenice-i Karasu’yu merkez yaparak yerleşmişlerdir. İskeçe ise Yenice-i Karasu’ya bağlı en büyük yerdir ve 19. yüzyıla kadar da öyle kalmıştır.²

17. yüzyılda Evliya Çelebi Yenice-i Karasu’ya giderken ismini vermeden Karasu’nun bir nâhiyesi olarak ifade ettiği İskeçe’yi ziyaret eder ve seyahatnamesinde bölgeye dair kısaca bilgi verir. Bölge halkının yarısının Müslüman olduğunu bir cami, üç mescid, bir hamam, bir medrese, iki han ve iki tekkenin bulunduğunu belirtir.³

---

¹Machiel Kiel, “İskeçe”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 22, İstanbul, 2000, s. 553; İsmail Bıçakçı, Yunanistan’da Türk Mimari Eserleri, ISAR, 2003, s. 187.

²Kiel, a.g.m., s. 553.

³ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zilli, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C. 8, YKY, İstanbul, 2003, s. 50.

19. yüzyılın ortalarında idari merkez Yenice-i Karasu’dan İskeçe’ye taşınmıştır.⁴ Bu durum, nüfusun özellikle Müslüman kesiminde artışa yol açtığı gibi İslâmî hayatın devamı için de birçok yeni binanın yapılmasını sağlamıştır.

1912 yılında Bulgarlar İskeçe’yi işgal ederek halka zulmetmişlerdir. Balkan savaşlarından sonra burası Bükreş Antlaşması ile Bulgaristan’a bırakılmıştır. Bulgarlar tamamen işgal etmeden önce Batı Trakya Türkleri Garbî Trakya Hükümetini kurduklarını ilan etmişlerdir. I. Dünya Savaşı’nın ardından kasaba ve yöresi fiilen bağımsız durumdaydı ancak Ekim 1919’dan Mayıs 1920’ye kadar müttefik devletlerin işgalinde kalır. 1920’den sonra Yunanistan tarafından işgal edilmiştir. Lozan Antlaşması’nda kasaba ve civarını kesin olarak Yunanistan’a verildi. Türkler oldukları yerde yaşamaya devam ettiler, statüleri de Lozan Antlaşması ile düzenlendi.⁵

2005 yılı itibariyle Yunanistan’daki Türk eserlerinde bulunan kitabeleri araştırmak ve incelemek amacıyla bölgeye yapılan ziyaretler sonucunda, İskeçe Sünne Mahallesi Camisi’nde Hattat Arif Efendi ketebeli bir kitabenin varlığı tarafımızdan tespit edilmiştir. Bölgeye ait eski fotoğraflar incelendiğinde bu kitabenin yıkılan Pazaryeri Camii’ne ait olduğu anlaşılmıştır. Bu çalışmada tespit edilen kitabenin ilk yeri İskeçe Pazaryeri Camisi ve günümüzdeki mekânı Sünne Mahallesi Camisi’nin tarihine ve mimari özelliklerine değinilerek kitabenin içeriği, özellikleri ve hattatı hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

Fotoğraf 1. İskeçe / Xanthi

⁴ Osmanlı Belgelerinde Batı Trakya, Başbakanlık Devlet Arşivleri Müd. Yayını, Haz. H. Yıldırım Ağanoğlu, Sebahattin Bayram, Mümin Yıldıztaş İstanbul, 2009, s. 14-17.

⁵Kiel, a.g.m., s. 553-555.

1.İskeçe Pazaryeri Camisi

Pazaryeri Camisi 1275/1858-59⁶ yılında İskeçe’nin tüccarından Kapıcıbaşı Hacı Emin Ağa⁷ tarafından saat kulesi ve sebil ile birlikte İskeçe meydanına yaptırılmıştır. Cami Eski Cami, Pazaryeri Camii yahut Meydan Camii⁸ isimleriyle bilinmektedir (Foto. 2). II. Dünya Savaşı sırasında, 1943 yılında Bulgar işgalciler tarafından yakılmış ve daha sonra yeniden inşa ve tamirine izin vermeyen İskeçe Belediyesi tarafından yeri istimlak edilip yıkılarak 1972 tarihinde şehir meydanına dâhil edilmiştir.⁹ Caminin Saat Kulesi ise günümüzde hâlâ İskeçe meydanında bulunmaktadır fakat kitabesi bir grup tarafından yerinden kaldırılarak tahrip edilmiştir¹⁰ (Foto. 3).

⁶ Caminin ve saat kulesinin yapım tarihi hakkında kaynaklarda farklı bilgiler verilmiştir. Caminin saat kulesi ile aynı tarihte yaptırıldığı bilinmektedir. Saat kulesinin kitabe metnine bakıldığında, son satırında ebced hesabıyla tarihi düşürülmüştür. On dört satırdan oluşan kitabenin sondan ikinci satırında “Yakışır tarihi cevher dense Sadık doğrusu” ibaresi yer aldığı için ebced hesabında cevher tarih, yani noktalı harflerin sayı değerinin toplanmasıyla ortaya çıkan tarihle saat kulesinin tarihine ulaşmaktadır.

Bi bedel bir hayr-ı vakf oldu bu saat her zaman

بي بدل بر خير وقف اولدي بو ساعت هر زمان

2 =ب + 10 = ي + 80 = ف + 100 = ق + 10 = ي + 600 = خ + 2 =ب + 2 =ب + 10 = ي + 2 =ب
1275 = 50 =ن + 7 = ز + 400 = ت +

⁷ Edirne Vilayet Salnamesi 1310/1892-93, 468; Ayrıca, Hacı Emin Ağa’nın 1283/1866-67 tarihinde Osmanlı Devleti hazinesine yaptığı bağış nedeniyle duyulan memnuniyet durumunun ifade edildiği bir belge T.C. Devlet Arşiv kayıtlarında nr. A.MKT.MHM.366-1 ile mevcuttur.

⁸Ekrem Hakkı Ayverdi, Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri, Seçil Ofset, İstanbul, 2000, s.243.

⁹Abdurrahim Dede, İskeçe’deki Türk Eserleri, Batı Trakya Türkleri Dayanışma Derneği Genel Merkez Yayınları, No:2, İstanbul, 1984, s. 14; Bıçakçı, a.g.e., s. 196.

¹⁰ M. Türkoğlu, “İskeçe”, Batı Trakya’nın Sesi Dergisi, S. 21, 22, 23, İstanbul, 1990, s. 4; Abdurrahim Dede, Rumeli’nde Birakılanlar, Otağ Matbaası, İstanbul, 1975,s.147-148.

Fotoğraf 2. İskeçe Pazaryeri Camisi, (Sabriye Kasım Delioğlu, Gönltümüzdeki İskeçe, s.23)

Fotoğraf 3. İskeçe Saat Kulesi günümüzdeki hali

Günümüzde mevcut olmayan bu caminin tarihi hakkında kaynaklarda sınırlı bilgi mevcut olup mimarisi, bezemesi ve yazılarına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Genellikle İskeçe meydanına ait panoramik fotoğraflarda cami ağaçlar arasında kısmen görülmektedir. Caminin sokağa bakan giriş cephesini ve saat kulesini yakından gören eski bir fotoğrafa bakarak caminin mimarisi hakkında bilgi edinebiliyoruz. (Foto. 4) Fotoğrafta görülen sokağa bakan cephesiyle avluya girişi sağlayan anıtsal kapı, 19. yüzyılın ortalarında yaygın bir mimari üslup olan Neo-Klasik özellikler sergilemektedir. Anıtsal giriş cephesi, dikey olarak daha geniş olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır. Bu üç bölümden ortadaki avluya girişi sağlayan kapıyı barındırır. Bu bölüm kademeli bir

hat çizen, kilit taşı vurgulanmış yuvarlak kemerli bir kapı açıklığına sahiptir. Kemer, muhtemelen devşirme malzeme olan volütlü başlıklara sahip sütunlara oturmaktadır. Sütunların gövdesi üzüm salkımları ve asma yapraklarıyla bezeli dallarla tezyin edilmiştir. Yuvarlak kemerin köşeleri de bitkisel bir bezemeye dolgulanarak cepheye hareket kazandırılmıştır. Kapının anıtsallığını vurgulamak amacıyla kemer açıklığının üzerine yatay iki kat halinde, biri kitabeyi içeren bölüm, diğeri ise Neo-Klasik üslupta yorumlanmış üçgen bir alınlık eklenmiştir. Kapının giriş açıklığının iki yanı ise iki kata ayrılarak düzenlenmiştir. Kapının sağındaki ve solundaki iki kat halinde ele alınmış bu bölümlerin ilk katı üçgen alınlığı hatırlatan Neo-Klasik anlayışla ele alınmış kademeli silmelerle vurgulanmıştır. Bu bölümlerin üzeri ise kısmen dalgalı bir hat çizen, madeni parmaklıklara sahip pencere açıklıkları şeklindedir. Kapı açıklığının iki yanında kalan bu bölümler, orta bölüme göre daha alçaktır ve en üst seviyelerinde, kitabenin köşelerindeki kısa payeleri hatırlatan formda kulecikler şeklinde sonlanmaktadır.

Avluya girişi sağlayan bu kapının gerisinde, solda, mimari özellikleri itibariyle son derece sade bir görünüm sergileyen, yüksek cepheli, duvarları sıvalı, kiremit kaplı kırma bir beşik çatıyla örtülü cami görülür. Caminin batı cephesinde tek şerefeli, kurşun külahlı bir minare göze çarpar.

Caminin dışı kapısının hemen sağında saat kulesi yer almaktadır. Kareye planlı yaklaşık 14-16 m. yüksekliğe sahip saat kulesi, caminin giriş kapısıyla aynı üslup özelliklerini sergilemektedir. Gövdesi sıva üzerine boyalı olan kulenin köşelerinde kesme taş örgü tercih edilmiştir. Saat kulesinin en üst kısmı zarif ince sütunlarla çevrili üçgen alınlıklı bir pavyona sahiptir. Sokağa bakan cephesinde saat yer almaktadır. Üçgen alınlıklı bölümün tepesinde ise yine zarif ve ince sütunlara oturan sekizgen planlı, üzeri örtülü bir kule yer alır.

Camiye ait eski fotoğrafta görülen çalışmamıza konu olan kitabe, muhtemelen caminin yıkımı sırasında halk tarafından korunarak Sünne Mahallesi Camisi’ne getirilmiştir.(Foto. 5-6)

Fotoğraf 4. İskeçe Pazaryeri Camisi, (Deliöğlü, a.g.e., s.22)

Fotoğraf 5. Pazaryeri Camisi’nin Kitabesi Fotoğraftan Detay, (Deliöğlü, a.g.e., s.22)

Fotoğraf 6. Pazaryeri Camisi’nin Kitabesi, yıl 2005

2.İskeçe Sünne Mahallesi Camisi

Cami, İskeçe Sünne Mahallesi’nin merkezinde Skiathos ve 9. Merarhias sokaklarının kesiştiği köşede yer almaktadır 19 yüzyıla tarihlenen caminin hangi tarihte yapıldığına dair kaynaklarda bir bilgi bulunmamaktadır fakat banisinin Kaymakam Hüseyin Bey¹¹ olduğu Edirne Vilâyet Salnamelerinde geçmektedir (Foto. 7).

Cami mimari özellikleri itibariyle son derece sade bir görünüm sergilemekte, yüksek cepheli duvarları sıvalı, çatısı kiremit örtülüdür. Caminin hemen sağında, tek şerefeli, kurşun külahlı minaresi görülür. Müslüman nüfusunu karşılaması açısından 2005 yılında camiyi genişletme çalışmaları yapılmış, tek katlı olarak yapılan ek yapılar caminin sağ ve solundan açılan kapılarla ana yapıya bağlanmıştır. Bu çalışmalar dahilinde caminin içerisinde de yenilemeler yapılmış, eskiden beyaz sıvalı duvarı ve barok süslemeler içeren yarım daire planlı bir nişe sahip mihrap cephesinin tümü günümüze ait çiniler ile kaplanmıştır.(Foto. 8). Caminin minberi de ahşap olarak yenilenmiştir. Camide kadınlar bölümü olarak giriş kısmının hemen üzerinde dört adet mermer sütunla taşınan ahşap ikinci bir kat bölümü yer alır. Kadınlar bölümünün ortasında mihrap istikametine taşıntı yapan yarım daire biçimli bir çıkması bulunmaktadır. Bu bölümün tavanı ahşap olup orta kısmı iç kubbe şeklinde yapılmıştır (Foto. 9).

Caminin genişletme çalışmaları öncesinde ön cephesinin dış duvarında bulunan Pazaryeri Camisi’nin kitabesi, inşaat tamamlandıktan sonra renklendirilip caminin iç giriş kapısı üzerine konulmuştur (Foto. 10).

¹¹ Edirne Vilâyet Salnâmesi, 1320/1892-93, s. 468.

Yapar Ünal, B. (2019). Yunanistan İskeçe’de Hattat Arif Efendi’ye Ait Bir Kitabe Hakkında. ABAD, 2(3), 13-24.

Fotoğraf 7. İskeçe Sünni Mahallesi Camisi

Fotoğraf 8. İskeçe Sünni Mahallesi Camisi mihrabı

Fotoğraf 9. İskeçe Sünne Mahallesi Camisi Kadınlar Bölümü

Fotoğraf 10. Kitabenin 2009 yılı itibariyle durumu

3.Kitabe

Kitabenin ebadı 88x136 cm’dir ve celi sülüs hattıyla mermer üzerine hakkedilmiştir. 1304 /1886 tarihli kitabede camiye gelenleri karşılayan Hicr Sûresi 15/46 “Oraya emniyet ve selâmetle girin (denilir, onlara)” mealinde “Ud hulûhâ bi selâmin âminiyn” yazılıdır. Kitabe üzerinde iki imza bulunmaktadır. Birincisi hattata ait imzadır ve “Ketebehu Ârif” (Ârif tarafından yazıldı) yazmaktadır. Diğer imza yazıyı taşa işleyen mermer ustasına ait olanıdır ve “AmelehuAhmed” (Ahmet tarafından yapıldı) yazılıdır. Genellikle kitabelerde taş ustasının imzası nadir olarak görülmektedir (Foto. 10).

Kitabenin bezemesine bakıldığında yazının etrafını üzüm salkımları ve yapraklarından oluşan ince bir bordürün süslediği görülür. Köşelere açmış güllerden oluşan buketler yerleştirilmiştir. Bu bezemeler de taşa kabartılarak hakkedilmiştir. Pazaryeri Cami’nin giriş kapısında yer alan üzüm salkımları ve yapraklarından oluşan süslemelerin kitabenin bezemesine de taşındığı görülmektedir.

Bu kitabe Hattat Ârif Efendi’nin hat sanatı açısından güzel eserlerinden biridir. Kitabedeki ayet-i kerîme he-elif (ها) harf birleşimi, selâmin kelimesinin üzerine yerleştirilmiş ve âminiyn (امينين) kelimesindeki nun (ن) harfine de keşide verilmek suretiyle istif iki satır halinde düzenlenmiştir. Âminiyn (امينين) kelimesindeki elif (ل) harfi, istiftteki dikey harflerin dengeli dağılımı açısından bu kelimenin sonuna konulmuştur. Mim (م) harfinin altına ketebe (hattat imzası), hı (خ) harfinin altındaki boşluğa ustanın imzası ve sin (س) harfinin altına da tarih konularak oluşan boşluklar dengelenmiştir.

Hattat Ârif Efendi

Bu kitabenin Hattatı Ârif Efendi, Rumeli’de yetişen büyük sanatkârlardan biridir. Hattatlar arasında “Filibeli” veya “Bakkal Ârif” olarak anılmaktadır 1252/1836 yılında Filibe’de doğmuştur. Filibe’de medrese tahsiliyle beraber Hâfız İsmail Efendi’den aklam-ı sitte dersleri öğrenmiş ve icazetini almıştır. 1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nda İstanbul’a gelerek icazetli olmasına rağmen Şevkî Efendi’den yazı meşk etmeye devam edip 1301/1883’te yazdığı bir hilye ile icazetnâme almıştır. Sayısız meşk, kıt’a, murakka, Evrâd, Delâil, levha ayrıca bir de Kur’an yazmıştır. Daha çok sülüs ve nesih yazıyla uğraşmıştır. Bilinen celî yazısı Şehzâde Camii’nin sol kapısı dışındaki celî besmelesidir. Ârif Efendi aklâm-ı sitte’de Şevkî Efendi şivesinde; celî yazıda ise kendine has bir yoldadır¹².

Hattat Ârif Efendi aynı ibareyi farklı şekillerde yazmıştır. Aşağıda bu ayet-i kerimenin düz satır halinde kâğıt üzerine mürekkeple yazılmış bir örneği bulunmaktadır. Bu levha kitabeden beş sene sonra 1309/1891 tarihinde yazılmıştır (Foto. 11).

Fotoğraf 11. Hattat Bakkal Arif Efendi tarafından Pazaryeri Cami’nin kitabesi ile aynı ibarenin satır halinde yazılmış örneği, (Şevket Rado, Türk Hattatları, s.238)

Sonuç

Türk hat sanatına verdiği eserlerle önemli katkılar sağlayan Hattat Ârif Efendi’nin bu güzel kitabesinin yok olmaması ve günümüze ulaşması hat sanatı açısından sevindiricidir. İskeçe’de yaşayan Müslüman Türk halkı, yakılan ve yıkılan Pazaryeri Camii’nin bir parçasını bile koruyarak ve yeniden başka bir camide değerlendirerek tarihi değerlerine sahip çıktığını göstermiştir. Bu gibi tarihi eserlerimizi yıllar sonrasına taşıyabilmek için aynı titizliği, eserin şimdiki yerinde ve orjinal olarak

¹² Ali Alparslan, Osmanlı Hat Sanatı Tarihi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 90-91; Şevket Rado, Türk Hattatları, Tifdruk Matbaacılık, İstanbul, (Tarihsiz), s. 238-239; Muhittin Serin, Hat sanatı ve Meşhur Hattatlar, Kubbealtı Neşriyat, 2003, İstanbul, s. 220-225.

korunmasıyla sağlayabiliriz. Güzelleştirmek düşüncesiyle kitabe üzerine yapılan yağlı boya ile renklendirme işlemi, kitabenin görsel zerâfetine gölge düşürmüştür. Bu gibi uygulamalar yapılmadan önce bu konunun uzmanlarına danışılarak bilgi almak daha doğru bir davranış olacaktır. Kitabenin Sünne Mahallesi Camii’nin iç giriş kapısı yerine bahçeden camiye girilen kapı üzerine konulması kitabenin görünürlüğü açısından daha uygun olabilirdi.

Kaynakça

- ALPARSLAN Ali, Osmanlı Hat Sanatı Tarihi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004.
- AYVERDİ Ekrem Hakkı, Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri IV Seçil Ofset, İstanbul, 2000.
- BIÇAKÇI İsmail, Yunanistan’da Türk Mimari Eserleri, ISAR, İstanbul, 2003.
- DEDE Abdürrahim, Rumeli’nde Bırakılanlar, Otağ Matbaası, İstanbul, 1975.
- , İskeçe’deki Türk Eserleri, Batı Trakya Türkleri Dayanışma Derneği Genel Merkez Yayınları No:2, İstanbul, 1984.
- DELİOĞLU Sabriye Kasım, Gönltümüzdeki İskeçe, İskeçe Türk Birliği Yayınları, İskeçe, 2008.
- Edirne Vilâyeti Sâlnâmesi 1310/1892-93
- Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zalli, Evliya Çelebi Seyahatnamesi, C. 8, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2003.
- KIEL Machiel, “İskeçe”, TDV İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Yıl: 2000, Cilt 22, s. 553-555.
- Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Yay. No:86-B, Ankara, 2007.
- RADO Şevket, Türk Hattatları, Tifdruk Matbaacılık, İstanbul, Tarihsiz.
- Osmanlı Belgelerinde Batı Trakya, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Haz. H. Yıldırım Ağanoğlu, Sebahattin Bayram, Mümin Yıldıztaş, İstanbul, 2009.
- SERİN Muhittin, Hat Sanatı ve Meşhur Hattatlar, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2003.
- T.C. Devlet Arşivi, nr. A.MKT.MHM 366-1
- TÜRKOĞLU M., “İskeçe”, Batı Trakya’nın Sesi Dergisi, S.21-22-23, İstanbul, 1990.

TRAKYA'DA DOĞAL BİTKİ ÖRTÜSÜ VE VEJETASYON ÇALIŞMALARINI KONUSUNDA KISA BİR DEĞERLENDİRME

İPEK ÖZALP*

Öz: Trakya'da doğal bitki örtüsü ve vejetasyon yapısına dair çalışmalar çeşitli dönemlerde farklı araştırmacılar tarafından yapılarak bölgenin doğal örtüsünün yapısına ışık tutulmuştur. Sahanın önemli morfolojik yapılarından biri olan dağlık kütleler ve bunların barındırdığı bitki örtüsünün içeriği, bölgede görülen iklim özelliklerinin bitki örtüsünün şekillenmesindeki katkısı yapılan çalışmaların konusunu oluşturmuştur. Bölgenin kuzeyi Avrupa-Sibirya flora bölgesinin içinde kalırken, güneyde yer alan alanlar daha çok Akdeniz flora bölgesinin etkilerinin görüldüğü yerlerdir. Ergene Havzası'nın bulunduğu iç kısımlar doğal step alanı olarak bazı araştırmacılar tarafından belirtilse de aldığı yağış miktarı açısından bu özelliği yansıtmadığı, bu görüntünün insan tahribati neticesinde ortaya çıktığı belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Trakya, Doğal bitki örtüsü, Vejetasyon Yapısı.

BRIEF ASSESEMENT ABOUTH NATURAL VEGETATION STUDIES IN THRACIAN REGION

Abstract: The studies on the natural vegetation and vegetation structure in Thrace were carried out by different researchers in various periods and the structure of the natural cover of the region was shed light on. The mountainous masses, which are one of the most important morphological structures of the area, and the content of the vegetation they cover, constitute the subject of the studies that contributed to the formation of the vegetation in the region. The northern part of the region remains within the European-Siberian flora region, while the areas in the south are

* Araştırma Görevlisi Dr. İpek ÖZALP Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, email: iozalp@nku.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3110-9186

mostly seen in the Mediterranean flora region. Although the inner part of Ergene basin is mentioned by some researchers as natural step area, it is stated that this image does not reflect this feature in terms of the amount of precipitation that occurs as a result of human destruction.

Key Words: Thracian, Natural vegetation, Vegetation Structure.

Giriş

Batıda Rodop Paleozoik masifi, doğuda Karadeniz, güneyde Marmara ve Saros Körfezi ile çevrilmiş olan Trakya, Balkan Yarımadası'nın güneydoğu kesimini teşkil etmekte olup, batıdan doğuya doğru daralarak küçülen bir yarımada durumundadır¹. Sahanın doğal bitki örtüsünün araştırılma tarihi oldukça geçmişe gider. Fransız doğa bilimci Belon ile başlayan ve 1546-1549 yılları arasında Doğu Akdeniz'e yapmış olduğu gezisine dâhil olan Trakya'ya yaptığı seyahat söylenebilir. Bu seyahat sırasında bölgeden çeşitli bitki numuneleri toplamış ve bunlara daha sonra yazmış olduğu seyahatnamede değinmiştir. Botanikçi ve eczacı Asuman Baytop'un görüşüne göre Belon'un bu seyahatnamesi Türkiye'nin yerli bitkilerinden bahsetmesi ve bu bitkilerden listeler taşıması nedeniyle, onu Türkiye florası ile ilgili ilk araştırma Belon'u ise Türkiye'ye gelerek ülkenin yerli bitkilerini kaydeden ilk batılı bilgin olarak görmesine neden olması bakımından önemlidir. Daha sonra ise Evliya Çelebi 1650-1653 yılları arasında Rumeli yolculuğu sırasında bölgenin bitki örtüsü hakkında bazı gözlemlerde bulunmuştur².

Bölgenin florası hakkında yazılan bir diğer eser ise Asuman Baytop'un Trakya florası adlı çalışmasıdır. Faik Yaltırık ve Asuman Efe tarafından yapılan çalışmada ise Trakya'da vejetasyon özellikleri üzerinde durulmuştur. Bölgede yapılan bu flora çalışmalarının yanı sıra doğal çevre şartlarının vejetasyon yapısı üzerine etkilerini araştıran çeşitli yayınlar bunların yanı sıra odunsu bir türün güncel yayılışının belirlenmesine dair yayınlar bölgenin bitki varlığının daha iyi anlaşılması amacıyla yapılmıştır. Yine botanik alanında birçok tez çalışması yürütülmüş fakat bunlar belirli bir tür, cins veya familya düzeyinde yahut sınırlı bir alanın florası şeklinde yapıldığı için daha da önemlisi çevresel şartların dağılışı üzerine etkisinin ortaya çıkarılmasından ziyade salt botanik perspektife sahip olmaları nedeniyle burada değinilmemiştir.

¹ Ahmet Ardel, "Trakya'nın Jeomorfolojisi", Türk Coğrafya Dergisi, Sayı 17, (1957), s. 152.

² Asuman Baytop, Türkiye'de botanik tarihi araştırmaları, TÜBİTAK Yayınları, Ankara, 2004, s. 574.

Trakya'da yaptığı çalışmalar neticesinde Ardel'in belirlediği morfolojik birimlere göre bölge; Trakya'nın kuzey, kuzeydoğusu ve kısmen de doğusunu kaplayan Istranca Dağları, bu dağlarla, güneyde Silivri-Marmaraeğlisi ve Tekirdağ art bölgesindeki 125-130 m'lik yayla ve Tekirdağ'ın batı ve güneybatısındaki Ganos Dağı ve Gölcük Paleozoik kütlesi ile bunların kuzey eteğinde uzanan 230-250 m'lik plato tarafından çevrelenmiş olan Ergene havzası, Trakya'nın batısında yer alan Meriç vadisi, Saros Körfezi ile Çanakkale Boğazı arasında kuzeybatı-güneydoğu istikametinde uzanan Gelibolu Yarımadası ve Trakya'nın kıyı bölgeleri olarak ayrılmıştır. Bu coğrafi alanın en önemli yükseltisi olan ve kuzeydoğu-güneybatı istikametinde uzanan Istranca Dağları Paleozoik bir masiftir. En yüksek yeri 1031 m yüksekliğinde olan bu dağlık kütlein Karadeniz'e bakan kuzey kısmı daha fazla eğime sahiptir. Istranca Masifi'nden Ergene Havzası'na geçiş keskin şekilde olmayıp dar bir şerit halinde uzanan Eosen kalkerlerinden müteşekkil bir yayla görüntüsündedir. Bölgenin önemli bir morfolojik unsuru olan Ergene Havzası güneyde Ganos ve Korudağ'dan kuzeyde Istranca Dağları'na kadar uzanmaktadır. Havzada çeşitli dönemlere ait olan depolar bulunmaktadır. Bu depoların ait oldukları dönem Üst Oligosen'den Kuvaterner'e kadar uzanmaktadır. Ergene Havzası'nın sedimanları genel olarak Neojen'e aittir. Ergene Vadisi ile Marmara Denizi arasındaki fazla yükseltiye sahip olmayan platolar Ardos tarafından peneplen olarak belirlenmiştir. Ergene havzasının güneyinde Korudağı, Gölcük ve Ganos'un kuzeyinde uzanan geniş bölge 150-200 m. arasında bir plato görünümündedir. Kıyı bölgeleri genelde bölgede yüksek kıyılar şeklindedir³.

Genel itibariyle bölge içinde doğal bitki örtüsünün en zengin olduğu kesim dağlık kesimler olmakla birlikte İğneada Lagünü'nün bulunduğu alan farklı bir ekolojik yapı içermesinden dolayı önemlidir. Sahanın bitki örtüsünün dağılışında morfolojinin yanında ve onun da etkide bulunduğu bir diğer önemli unsur olan iklim özellikleri açısından en ayrıntılı değerlendirmeyi yapan Dönmez'e göre Trakya'da, iklimik faktörlerden bitki hayatını sınırlayan en önemli iklimsel parametre olarak yağış özelliklerine göre bölgenin en yağışlı kısımları, kuzeydeki Istranca (1400 mm) Masifi ile bölgenin güneyindeki Ganos ve Korudağları'dır. Trakya'da yağışı en az olan saha, kuzey ve güneydeki dağlık kütleler arasında yer alan orta kısımdır. Bu kesimde yıllık ortalama yağışlar 550-600 mm arasında değişir. Dönmez ayrıca aldığı yağış tutarına göre üçüncü bir bölge ayırmıştır. Bu alan daha çok bu iki alan arasında geçiş

³ Ardel, a.g.e., s. 157.

özelliği göstermekte ve 600-800 mm arasında yağış almaktadır. Sıcaklık açısından ise bölgenin büyük kısmı optimum şartlara sahiptir⁴.

1. Materyal Metot

Türkiye’nin Avrupa kıtası doğal sınırlarının içinde kalan bu alanda yürütülen doğal bitki örtüsünün dağılışı ve vejetasyon çalışmalarının incelenmesi ve bu çalışmaları yapan araştırmacıların alan içindeki doğal bitki örtüsünün tür bileşimi içeriğinin belirlenmesinin yanı sıra, coğrafi şartların doğal bitki örtüsünün dağılışı üzerine etkilerinin araştırılması, yeni tür kayıtları, kayın gibi önemli bir öksin flora elemanın ülkemizdeki dağılışına sahadan yeni lokasyonların tespiti gibi çalışmalar yürütülmüştür. Bunlar incelenerek sahanın doğal bitki örtüsünü farklı bakış açılarının ışığı altında değerlendirerek daha iyi anlaşılması sağlanmaya çalışılmıştır. Bu açıdan yapılan çalışma daha çok bir derleme niteliği taşımaktadır.

2. Bulgular

Bölgede coğrafi şartların doğal bitki örtüsü üzerine etkisinin ortaya çıkarılması amacıyla yapılan çalışmaların başında Dönmez tarafından yapılan çalışmalar gelmektedir. Buna göre iklimin en önemli iki unsurunun (yağış ve sıcaklık) bitki örtüsünü nasıl etkilediğinin tespiti Dönmez tarafından şu şekilde belirlenmiştir; Trakya’da, iklimik faktörlerden bitki hayatını sınırlayan en önemli faktör yağıştır. Bu yağış bölge içerisinde morfolojiye bağlı olarak dağlık alanlarda artış göstermekte ve bu dağlık kütlelerin ortasında yer alan Ergene Havzası’nda yağış miktarı düşüş göstermektedir. Bu azalış röliyefin yapısı ile ilgilidir. Istranca Dağları’nın kuzeyden gelen nemli rüzgârlara açık olması burada yağışın saha içinde en yüksek değeri göstermesine neden olmuştur. Bu dağlık alanın kuzey yamaçları ve güney yamaçları arasındaki fark Dönmez’e göre kendini bitki örtüsünde belirgin bir biçimde hissetmiştir. Dönmez’in tespitlerine göre kayın güney yamaçlarda zirveye yakın yerlerde gözlenirken kuzey yamaçlarda daha geniş bir yayılış gösterir. Aynı şekilde kayının orman altı iştirakçisi olan orman güllerinin dağılışı da buna benzer bir dağılış deseni sunmaktadır. Yine Dönmez’in bölge ile ilgili önemli tespitlerinden biri Ergene Havzası’nın doğal bir step alanı olmadığı, burada gözlenen yağış miktarının (550-600 mm) doğal step olmasına imkân vermeyecek şekilde yüksek olduğu ve buradaki step görüntüsünün insan tahribi nedeniyle oluştuğunu vurgulamıştır. Bölgede daha çok Akdeniz yağış rejimi

⁴ Yusuf, Dönmez, “Trakya Bitki Örtüsünün Coğrafi Şartları”, Türk Coğrafya Dergisi, Sayı 24-25, (1967), s. 127

özelliklerinin görüldüğünü, bunun iç kesimlerde karasallığın etkisiyle farklılaştığını, kuzeye doğru yaz yağışlarındaki artışın ise Karadeniz'in etkisinden kaynaklandığını belirtmiştir. Ganos ve Korudağları'nın güney yamaçlarında nemcil bitkilerin yaşamasının mümkün olmadığına, bu sahalar içinde yer alan kıyılarda yaz kuraklığına uyum gösteren maki formasyonunun, Korudağları'nda ise kserofit karakterli çam ormanlarının varlığına değinmiştir. Dönmez'in tespitlerine göre sahada yayılış gösteren bitki örtüsü bölgenin sıcaklık şartlarına uyum gösteren bir yayılış sergilemiştir. Buna göre Istrancalar'ın kuzey yamaçları sıcaklık isteği nispeten az olan kayın ormanlarının, güney yamaçları ise daha fazla sıcaklık isteği olan meşe ve gürgen ormanlarının yayılış yaptığını vurgular. Güneydeki Korudağları ise kızılçam ormanları ile kaplıdır. Kıyılarda ise sıcaklık istekleri en fazla olan maki elemanları yer alır. Makinin tipik elemanlarından olan keçiboynuzuna Trakya'da rastlanmaz⁵.

Bölgede Yaltırık ve Efe tarafından yapılan bir diğer çalışmada Trakya'da vejetasyon yapısının ortaya çıkarılmasına çalışılmıştır. Buna göre bölgede vejetasyon altı sınıfta değerlendirilmiştir. Bunlar;

1. *Fagus orientalis-Quercus hartwissiana-Rhododendron ponticum* yoğunluğunda Istrancalar'ın yüksek kesimlerinde yer alan öksin yapılı ormanlar.
2. *Quercus petraea-Q. frainetto-Carpinus betulus* ile karakterize olan Istranca'nın yüksek kesimi ile Karadeniz sahili arasında ve Ganos Dağı'nın kuzey ve kuzeydoğu yamaçlarında yer alan ve yapraklarını döken meşe ormanları
3. İç Trakya'ya bakan Istranca ardı *Quercus cerris-Q. pubescens-Carpinus orientalis*'in oluşturduğu, kalker anakayasası üzerinde oluşan kurak meşe ormanları.
4. İç Trakya'da yapılan tarım faaliyetlerinden dolayı, orijinal klimaks vejetasyon tamamen tahrip olmuştur. Buranın Orta Anadolu benzediği ileri sürülmekte ise de yapılan incelemelerde (Dönmez, 1986; Zohary, 1973) kuzey ve güney dağları ile çevrili olan iç kesimin yıllık yağış miktarının 450-600 mm, arasında olduğu saptanmış ve bu bölgenin step sayılamayacağı sonucu çıkarılmıştır.
5. Gelibolu Yarımadası ve Korudağı'nda en iyi gelişimini yapan Mediterran vejetasyonu: Maki alanları ve çam (*Pinus brutia*)

⁵ Dönmez a.g.e., s. 129.

ormanları (çok lokal olarak da *P. nigra* bu ormanlara katılmıştır).

6. Maki elemanlarınca zenginleşmiş bozuk meşe ormanları-Pseudomaki veya “Sibilyak” Kuzey Marmara, Karadeniz ve İstanbul Boğazi’nin her iki yakasında da görülen antropojen orijinli çalı formasyonu.⁶

Dönmez ve diğerleri tarafından yapılan diğer bir çalışmada Trakya’nın vejetasyon bölgeleri incelenmiş ve bu alanda çalışma yapan diğer araştırmacılarla ortak olarak Istranca Dağları’nın Öksin-Kolşik veya nemli orman sahasına; Gelibolu Yarımadası’nın Akdeniz florasına ait olduğu yönünde görüş belirtmişlerdir. Trakya’nın Karadeniz kıyıları ise çoğunu nemcil türlerin oluşturduğu, içine az sayıda maki elemanlarının karıştığı psödomaki topluluğunun yayılış alanıdır. Çoğu botanikçinin yaptıkları bu değerlendirmelerden farklı olarak, Dönmez, coğrafi bir yaklaşımla Trakya’yı nemli ormanlar, kuru ormanlar, antropojen step ve maki-psödomaki sahalarına ayırmaktadır. Bu değerlendirmede esas alınan floristik bölgeler, Karadeniz (Öksin), Akdeniz ve Karadeniz (Öksin)-Akdeniz geçiş bölgeleridir. Kuzeyde Istrancalar’ı, kuzeybatı güneydoğu yönünde yaran Pabuçdere ve Kazandere gibi akarsuların açtığı vadilerin varlığı, bu dağların doğuya doğru yükseltilerinden kaybetmesi ve Çatalca Yarımadası’nın topoğrafik yapısının çevresine oranla alçak oluşu; güneyde ise 725 m. yüksekliğindeki Kuru Dağları’nın batıya doğru giderek alçalması, Meriç oluşunun varlığı ve Trakya’nın İç Anadolu, Doğu Anadolu kadar karasal olmaması (Aydınözü, 2009), deniz etkisinin Trakya’nın iç kesimlerine sokulmasına imkân verir. Ganos kütesinin kuzey yamaçlarında *Fagus orientalis*, *Quercus petraea*, *Q. hartwissiana*, *Carpinus betulus* gibi nemcil türlerin varlığı, Istranca dağlarının kuzeyin nemli havasının iç kesimlere ulaşmasını tam olarak önleyemediğini aksettirir⁷.

Önemli nemcil orman ağaçlarımızdan olan kayının (*Fagus orientalis*) Trakya’da Ganos Dağları’ndaki yayılışı ile ilgili yapılan çalışma sonuçlarına göre Türkiye’de sadece Istranca Dağları’nda görülen Avrupa kayınına (*Fagus sylvatica*) ek olarak Ganoslar’da yayılışı Çoban tarafından tespit edilen Doğu kayınının (*Fagus orientalis*) varlığı

---

⁶ Faik Yaltrık, Asuman Efe, “Trakya Vejetasyonuna Genel Bakış ve İğneada Subasar (Longos) Ormanları”, İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, Seri B, Cilt 38, Sayı 1, (1988), s. 70.

⁷ Yusuf Dönmez, Duran Aydınözü, Fatma Büyükoğlan, Ünal İbret, “Floristik Bölgeler Açısından Trakya’nın Bitki Toplulukları”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi, Sayı 25, (2012), s. 8.

kayıtlara geçmiştir. Ganos Dağları'ndaki kayının yayılışında Istranca dağlarından farklı olarak önemli iştirakçilerden olan orman gülü (*Rhododendron ponticum*) ve çobanpüskülünün (*Ilex aquilofium*) bu alanlarda gözlenmemiş olmasıdır. Çoban, Ganosların yüksek zirvelerinden alan ve Kayınlidere ile Kaledere (Köy deresi) kabul havzalarını oluşturan yan vadi içlerinde, önceden geniş bir yayılış alanına sahip olduğu anlaşılan, ancak ciddi tahripler sonucu, bugün sadece ulaşımı son derece güç olan tali vadi içlerinde varlığını sürdüren kayın toplulukları, tespit edilmiştir. Çoban, kayının buradaki varlığını Ganos kütesinin yüksek yağış almasıyla ilişkilendirmiş, türün yayılışının insanlar tarafından tahribe uğradığını belirtmiştir. Ganos Dağları üzerinde kayın varlığının tahripten sonra kendini yenileme sürecinin Istranca Dağları'nda olduğu gibi gelişmediğini belirtmiştir (Çoban, 2004). Aydınözü ise yaptığı çalışmada Avrupa kayınının (*Fagus sylvatica*) literatürde sadece geniş anlamda Demirköy civarında varlığı bilinen yeni sahalarını (Demirköy'deki *Fagus sylvatica* dışında, hepsi doğu kayını sahasında olmak üzere; 1- Kocayazı Köyü çevresinde 600 m'lerde, 2- Ahmetler köyü ile Kocayazı arasında 550 m'lerde, 3- Çağlayık Köyü ile Dereköy arasında 300 m'lerde, 4- Dereköy çevresinde 450 m'lerde, 5- Dereköy-Şükrüpaşa arasında 550 m'lerde, 6- Mahya Dağı (1030 m) güney yüzünde Yenice dere çevresinde 650 m'lerde) 2007'de yaptığı arazi çalışmasında tespit ettiğini belirtmiştir ve bunlarla birlikte Istranca Dağları'nda 20 ayrı yerde Avrupa kayınının yayılış gösterdiğine değinmiştir (Aydınözü, 2010).

Bölge içinde yapılan bir diğer çalışmada ise Trakya Bölgesi'nin kapalı tohumlu bitkiler açısından zengin olmasına karşın açık tohumlu bitki taksonlarının sayısının sınırlı oluşuna değinilmiştir. Eliçin'e göre açık tohumlular bölgede sadece sekiz türle temsil edilmektedir. Bunlar; *Taxus baccata* L., *Pinus nigra* Am., *Pinus brutia* Ten., *Juniperus communis* L. subsp. *communis*, *Juniperus oxycedrus* L. subsp. *oxycedrus*, *Ephedra majör* Host., *Ephedra distachya* L. subsp. *distachya*, *Ephedra campylopoda* C.A. Mey.'dir. Eliçin ayrıca Trakya'da *Taxus baccata* L., *Ilex aquifolium* L., *Fagus orientalis* gibi Doğu Karadeniz elemanlarına rastlandığını fakat bu türlerin bu alandaki varlığının doğal mı yoksa kültür olup olmadığının çözülmesi gerektiğine değinmiştir. Türkiye Trakya'sında açık tohumlular sekiz taksonla temsil edildikleri halde, sadece ormancılık amacı ile getirilen egzotik açık tohumlu taksonların sayısı 22'yi bulmaktadır. Bunlar içerisinde de kendisine en uygun şartları

bulan ve en başarılı bir gelişme gösteren sahil çamıdır (*Pinus pinaster*)⁸. Eliçin sahada yaptığı çalışmada ayrıca orman kuruluşlarının yapraklı türler aleyhine geliştiğine değinmiş ve bu durumun ormancılık açısından istenmeyen bir durum olduğuna dikkat çekmiştir (Eliçin, 1981).

Sonuç

Trakya’da doğal bitki örtüsünün bölge içinde gösterdiği değişimlerin belirlenmesi ve vejetasyon formasyonlarının yapısının ortaya çıkarılması için yapılan farklı çalışmalar özellikle iklim elemanlarının bitki formasyonlarının şekillenmesinde ne derece etkili olduğunun yanında bölgenin morfolojik yapısının da etkili olduğu görülmektedir. Alan içinde farklı araştırmacılar tarafından yapılan birbirinden farklı çalışmalarda bölgenin doğal bitki örtüsünün yerel şartlara ve sahanın iklim özelliklerine bağlı olarak gösterdiği değişimler ortaya çıkarılmaya çalışılmasının yanında bölgede yayılış gösteren nemcil orman elemanlarının sahada farklı alanlar içinde korunaklı vadi içlerinde ortaya çıkması bunların insanlar tarafından tahribe uğradığını da göstermiştir. Bazı çalışmalar ise bölgede görülen vejetasyon yapısının flora bölgeleri kapsamında hangi tür kompozisyonlarının nerelerde görüldüğü ve yerel şartların gösterdiği değişimlerin bu yapıyı nasıl şekillendirdiği belirtilmiştir.

Kaynakça

- ARDEL Ahmet, “Trakya’nın Jeomorfolojisi”, Türk Coğrafya Dergisi, Cilt 0, Sayı 17, (1957), s. 152-158.
- BAYTOP Asuman, Türkiye’de Botanik Tarihi Araştırmaları, TÜBİTAK Yayınları, Ankara, 2004, s. 574.
- , Trakya’da Botanik Gezilerimiz, Türk Biyoloji Dergisi, 11 (2):38-43.
- AYDINÖZÜ Duran, “Avrupa Kayını (*Fagus Sylvatica*)’nın Yıldız (Istranca) Dağlarındaki Yeni Yayılış Alanları”, Kastamonu Eğitim Dergisi, Cilt:18, No:2, (2010), s. 623-630.
- AYDINÖZÜ Duran, “Barındırdığı Bitki Varlığı Açısından Trakya’nın Karasalılık Derecesi”, Kastamonu Eğitim Dergisi, Cilt:17, No:1, (2009), s. 203-212.
- ÇOBAN Asım, “Ganos Dağlarındaki Kayın Kalıntıları ve Yeni Bitki Türleri”, Türk Coğrafya Dergisi, Sayı 42, (2004), s. 47-58.
- DÖNMEZ Yusuf, “Trakya Bitki Örtüsünün Coğrafi Şartları”, Türk Coğrafya Dergisi, Sayı 24-25, (1967), s. 99-157.
- , Trakya’nın Bitki Coğrafyası, I.Ü. Yayınları No: 1321, Coğrafya Enstitüsü Yayınları No: 51, (1986), İstanbul.

---

⁸ Gökhan Eliçin, “Türkiye Trakya’sında Ekzotik Orman Ağacı Taksonları”, İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, Seri A, Cilt 31, Sayı 1, (1981), s. 161.

**Özalp, İ. (2019). Trakya'da Doğal Bitki Örtüsü ve Vejetasyon Çalışmaları
Konusunda Kısa Bir Değerlendirme. ABAD, 2(3), 25-33.**

- , Aydınözü Duran, Büyükoğlan Fatma, İbret Ünal, “Floristik Bölgeler Açısından Trakya'nın Bitki Toplulukları”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi, Sayı 25, (2012), s. 1-13.
- ELİÇİN Gökhan, “Türkiye Trakya'sında Ekzotik Orman Ağacı Taksonları”, İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, Seri A, Cilt 31, Sayı 1, (1981), s. 155-162.
- YALTIRIK Faik, Efe Asuman, “Trakya Vejetasyonuna Genel Bakış ve İğneada Subasar (Longos) Ormanları”, İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, Seri B, Cilt 38, Sayı 1, (1988), s. 69-75.
- ZOHARY, Michael, Geobotanical Foundations of The Middle East, Vol.1-II, (1973), Stuttgart.

ANDREA HÖLTZEL'İN RAPORUNA (1664) GÖRE UYVAR KUŞATMASINA KATILAN OSMANLI BALKAN VASALLARI

M. Halef CEVRİOĞLU*

Öz: Osmanlı Rumeli coğrafyasının geniş bir izdüşümü niteliğinde olan vasal devletler, Osmanlı Devleti'ne karşı kimi iktisadi ve askeri sorumluluklara sahiplerdi. Bu askeri yükümlülüklerden şüphesiz ki en önemlisini, Osmanlı seferlerine nefer ile katkı sağlamak teşkil ediyordu. İncelemeye tabi tuttuğumuz, Krakow Jagiellon Kütüphanesi'nde yer alan ve modern araştırmalarda büyük ölçüde ihmal edilmiş mevcut eser, bu olgunun 1663 yılında Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'nın Avusturya Habsburgları'na karşı düzenlediği seferdeki yansımaları ele almaktadır. Habsburg hizmetine çalışan Andrea Hölzel isimli zatın Osmanlı ordusuna dair gözlemleri üzerine oluşturmuş olduğu bu el yazması, Eflak ve Boğdan Beylikleri ile Tatar Hanlığı'nın Uyvar'ı kuşatmakta olan Osmanlı ordusuna intikallerini ayrıntılı olarak işlemektedir. Transkripsiyonu ve tercümesi ile birlikte verilecek olan ilgili kısımlar, ayrıca Osmanlı ordusunun genel terkibine dair bilgi edinmemize de yardımcı olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Ordusu, Habsburglar, Uyvar, Askeri Tarih, İstihbarat, Kırım Hanlığı, Tatarlar, Eflak-Boğdan.

PARTICIPATION OF OTTOMAN BALKAN VASSAL TROOPS TO THE SIEGE OF NEUHÄUSEL IN ANDREA HÖLTZEL'S RELATIONE (1664)

Abstract: The Ottoman vassal states, which can be regarded as a rather general projection of the Ottoman Rumeli, bore certain economic and military responsibilities vis-a-vis the administration in Istanbul. The most important of these military accountabilities was doubtlessly the obligation to contribute to Ottoman campaigns with their troops. The manuscript hereby subjected to examination is a relatively neglected report, preserved in the Jagiellon Library in Cracow. It gives a snapshot of this phenomenon as it was reflected in Köprülü Fazıl Ahmed Pasha's campaign against the Austrian Habsburgs in 1663. The author of the work, a certain

Andrea Höltsel - working in service of the Habsburgs - makes a detailed observation of the arrival of Wallachian, Moldavian and Crimean Tatar troops at the Ottoman camp that was set up to besiege Neuhäusel. The related excerpts from the manuscript, which are presented with their transcription and Turkish translation, also provide information related to the composition of the Ottoman army in general.

Keywords: Ottoman army, the Habsburgs, Neuhäusel, Military intelligence, Military history, Crimean Khanate, Tatars, Wallachia-Moldavia.

Giriş

Osmanlı askeri tarihi araştırmaları, geçtiğimiz çeyrek asırda yapılan mühim çalışmalarla büyük ilerleme kaydetmiştir. Kriz ve dönüşüm tartışmalarının odağında yer alan on yedinci asrın askeri gelişmeleri de bu ilerlemeden payını almıştır. Hususiyetle de neredeyse yarım asır sonra ilk defa batı cephesinde büyük ölçekli muharebeye giren Osmanlı ordusunun profilini göstermesi bakımından 1663-4 seferleri büyük önem arz etmektedir. Mevcut değerlendirme ise bu dönemi çalışan Türk araştırmacıların gözünden kaçmış bir el yazmasını kısaca tanıtmayı ve konuyla ilgisine dair kanıt sunmak adına küçük bir parçasının tercümesini takdim etmeyi amaçlamaktadır.¹

Uyvar'ın fethiyle sonuçlanan sefer ve genel bağlamda Osmanlı ordusunun 1660'lı yıllardaki Orta Avrupa serüveni için dönemin vakanüvisleri (Mühürdar Hasan Ağa, Mehmed Halife, Mehmed Necati, Mustafa Zühdi, Osman Dede ve Ömer Taib) bolca detay vermektedir. Ayrıca batılı (özellikle Alman) çağdaş kaynaklar ve Osmanlı arşiv malzemesi de bu anlatılara katkı sağlayacak niteliktedir. Türkiye'de son yirmi yılda artan bir ilgiyle, zikrettiğimiz birincil kaynakları kısmen de olsa bir araya getirerek 1663/4 Macaristan seferlerini ve Uyvar'da Osmanlı idaresinin kuruluşunu işleyen telif eserler verilmiştir. Ahmet Şimşirgil'in kaleminden 1997'de çıkan doçentlik tezi ve akabinde gelen makaleleri Uyvar Eyaleti'nde Osmanlı idaresinin tesisini teşkilatlanma ve iktisadi açılardan ele almıştır.² Fatih Çalışır'ın yüksek lisans tezleri de daha yakın zamanda Uyvar kuşatmasını ve eyaletin Osmanlı idari

---

* İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Tarih Bölümü, halefcevrioğlu@gmail.com

¹ Değerli yorumlarıyla hem giriş yazısını hem de tercümeyi nihai şekline getirmeme yardımcı olan hakemlere teşekkür ederim.

² Ahmet Şimşirgil, *Uyvar'ın Türkler Tarafından Fethi ve İdaresi (1663-1685)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, 1997.

mekanizmasına entegrasyonunu irdelemiştir.³ En yakın zamanda da Hollanda'nın Leiden niversitesi'nde bitirmiş olduğu doktora tezinde Cumhur Bekar, Köprülüler dneminini genel hatlarıyla ele alırken, özellikle 1663 seferi başlarında Reisülküttap şamizade'nin idamını etraflıca değerlendirmiştir.⁴

Osmanlı ordusunun Köprülüler döneminde Orta Avrupa'ya müdahalesini en kapsamlı şekilde ele alan ise şüphesiz 2012'de savunduğu doktora teziyle zgr Kolçak olmuştur.⁵ Kolçak gerek tezinde gerekse sonradan yapmış olduğu çalışmalarda,⁶ "askeri devrim" tartışmaları bağlamında Osmanlı ordusunu mercek altına almış, bunu yaparken de 1660-1664 arasındaki Osmanlı seferlerini, muharebe usullerini ve kapı halklarının askeri yapılanmalarını incelemiştir. Bu unsurlar üzerinden ele alındığında, değerlendirmeye aldığımız Andrea Höltzel'in raporunun, odaklandığı hususların paralelliği bakımından adeta bir "deney grubu" görevi gördüğünü söyleyebiliriz. Son olarak belirtmek gerekir ki, burada kısmen değineceğimiz yurt dışından Mark Stein, Peter Sugar, Vojtech Kopan ve bilhassa Josef Blaşkovi'in⁷ araştışmaları da konuya önemli katkılar sağlamaktadır.

---

³ Burada sadece Türkiye'de yazılmış ve daha kapsamlı olan tezine yer veriyoruz: M. Fatih alışır, *War and Peace in the Frontier: Ottoman Rule in the Uyvar Province, 1663-1685*, Bilkent Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009.

⁴ Cumhur Bekar, *The Rise of the Köprülü Family: The Reconfiguration of Vizierial Power in the Seventeenth Century*, Leiden Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2019, 117-124.

⁵ zgr Kolçak, *XVII. Yüzyıl Askeri Gelişimi ve Osmanlılar: 1660-64 Osmanlı-Avusturya Savaşları*, İstanbul Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı, 2012.

⁶ zgr Kolçak, "The Composition, Tactics and Strategy of Ottoman Field Army at Zrnyi-jvr and St. Gotthard (1663-1664)", Ferenc Toth, Zagorhidi ve Czigany Balazs (haz.), *La bataille de Saint-Gotthard et la paix de Vasvr: Expansion Ottomane-Coopération Européenne*, Hungarian Academy of Natural Sciences: Budapeşte, 2017, 73-92.

⁷ Josef Blaşkovi, "The Period of Ottoman-Turkish Reign at Nov Zmky (1663-1685)" *Archiv Orientlnı* 54 (1986), ss. 105-130.

Harita 1: Philippus Cluverius'un 1697'de yeniden basılan coğrafya eserinde yer verilen Macaristan haritasında Viyana, Uyvar ve Budin-Peşte'yi içeren kesit: *Philippi Cluverii Introductio in Universam Geographiam*, Amsterdam-Londra 1697, s. 312.

1. Andrea Hölzel'in *Relatione*'si

II. Dünya Savaşı'nın devam etmekte olduğu 1941 yılında Müttefik hava saldırılarından kıymetli eserleri korumak adına Alman idareciler bir kısım tarihi yazma eserleri muhafaza edildikleri Berlin'deki kütüphanelerden çıkarıp günümüz Polonya'sında kalan Krzeszow'a taşımışlardı. Bu yazmalar II. Dünya Savaşı'nın bitiminde galip devletlerce bulunup, Krakov'daki Jagiellon Kütüphanesi'ne nakledilmişti.⁸ Bu vesileyle *Jagiellon Kütüphanesi'nde Mahfuz Berlin Koleksiyonu*'na ait bir parça olarak kataloglanmış olan 306 mm X 200 mm ebatlarındaki 130 varaklık "Ital. Fol. 53" kodlu yazmanın⁹, İtalyanca'yı yabancı lisan olarak kullanan Andrea Hölzel isimli bir zat tarafından oluşturulduğu not düşülmüştür.¹⁰ Ancak katalogda (ve dolayısıyla burada) verilen bilgilerin tamamının yazmanın ihtiva ettiği malumattan yola çıkarak verildiğini, dışarıdan bir teyit bulunmuş olmadığını belirtmekte fayda var.

⁸ Jadwiga Miszalska ve R. Sosnowski & M. Bartkowiak-Lerch, *Manoscritti italiani della collezione berlinese conservati nella Biblioteca Jagellonica di Cracovia (sec. XIII-XVI)*, Krakov 2012, s. 22.

⁹ Jagiellon kütüphanesi bir kısım yazmaları çevrimiçi kullanıma açmış olduğundan, bu eserin de dijital görüntülerine internet üzerinden ulaşmak mümkündür: <http://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/docmetadata?id=360171&from=publication&showContent=true>

¹⁰ Jadwiga Miszalska ve R. Sosnowski & M. Bartkowiak-Lerch, *a.g.e.*, 50, 52-53.

El yazması büyük ölçüde 1663-1664 yılları arasında Osmanlı-Habsburg mücadelesi kapsamında olan biteni anlatmaktadır ve Habsburg yetkililerine hitaben hazırlanmış bir rapor biçimindedir. Uzmanlara göre filigran üzerindeki semboller de on yedinci asrın ikinci yarısında Avusturya'da kullanılan bir kağıt türünü yansıttığından, yazmanın Viyana Sarayı bağlantılı olduğu iddiası doğru olabilir.¹¹ Katalogda, tek bir elden kısa bir süre içinde ara verilmeden oluşturulmuş olan bu yazmanın, Almanca isimli bir zat tarafından neden Habsburg Sarayı'na İtalyanca bir rapor olarak sunulduğu suali sorulmuş ancak cevap bulunamamıştır.¹² Yine de, kanımızca, Avusturya sarayının karar mekanizmasını oluşturan pek çok kademesinde (hem *Hofkriegsrat* hem de *Geheimrat*) ana dili Almanca olmayan kimseler önemli yer tutmaktadırlar (özellikle bu dönemde Raimondo Montecuccoli ve Annibale Gonzaga gibi İtalyanlar), Höltzel'in raporu yönelttiği amirinin de İtalyancaya daha hakim olduğundan ötürü böyle bir istekte bulunduğu düşünülebilir.

Muhtevasına baktığımızda, Andrea Höltzel Osmanlı ordugahına gelmiş, ihtida etmiş ve Budin'den İstanbul'a kadar seyahat edip, dönüşte Burgaz ve sair Balkan şehirlerini görmüştür. Raporun bu ilk kısmı "Osmanlıların ahvalini, askeri hareketlerini ve 1663 seferi kazanımlarını" aktarmaktadır. Özellikle 54r. ve 95v. numaralı sayfalar arasında Türk ordusunun detaylı bir tasviri bulunmaktadır. Bundan yola çıkarak yetkililer Andrea Höltzel'in bir Avusturya casusu olduğu yorumunu yapmışlardır. Yazmanın 97r. ve 129v. sayfaları arasındaki ikinci kısım ise Osmanlı ordusunun 1663 seferini ve siyasi durumunu tahlil etmektedir.¹³

Höltzel'in raporunu şimdiye kadar kullanan az sayıda araştırmacıdan Osmanlı tarihçiliği açısından en önemlisi Nicolae Jorga olmuştur. Katalogda Jorga'nın, "hala Berlin'de bulunduğu sırada" yazmaya başvurduğu notu düşünülmüştür.¹⁴ Zira müellif, "seyahatnameler üzerinden Romanya tarihi" başlıklı eserinin ikinci cildinde, yazmadan Romenceye özetleyerek çevirdiği dört paragrafı aktarmaktadır.¹⁵ Yazmanın Eflak ve Boğdan tarihine dair parçaları da keza Jorga'nın başka bir neşrinde transkripte edilerek yayınlanmıştır.¹⁶

¹¹ Jadwiga Miszalska ve R. Sosnowski & M. Bartkowiak-Lerch, a.g.e., s. 51.

¹² Jadwiga Miszalska ve R. Sosnowski & M. Bartkowiak-Lerch, a.g.e., s. 51.

¹³ Jadwiga Miszalska ve R. Sosnowski & M. Bartkowiak-Lerch, a.g.e., s. 52.

¹⁴ Jadwiga Miszalska ve R. Sosnowski & M. Bartkowiak-Lerch, a.g.e., s. 53.

¹⁵ Nicolae Jorga, *Istoria Românilor Prin Călători, c. II*, Bükreş 1928, s. 63-64.

¹⁶ Nicolae Jorga, *Acte și Fragmente cu privire la Istoria Românilor, c. I*, Bükreş 1895, ss. 252-260.

Burada yapacağımız transkripsiyon ve çeviri, eserin Osmanlı ordusunun tasvirini yaptığı sekizinci bölümünde yer alan malumatın bir kısmına odaklanmaktadır (89r.-91r.). Bu kısım, Hölzel'in Tatar, Eflak, Boğdan ve Kazak kuvvetlerinin Osmanlı ordusuna nicel katkısını ve ordugaha giriş sahnelerini aktardığı, sonra da orduyu oluşturan tüm birimlerin listesini verdiği sayfalardır. Eflak ve Boğdan askerlerinin giriş yaptığı bölümün, Jorga tarafından da transkripte edildiğine dikkat çekmemiz gerekir.¹⁷

Eserin başlığında da belirtildiği üzere, yazmada olan biteni düzenli olarak takip edebileceğimiz bir tarihlendirme söz konusu değildir. Ağırlıklı olarak 1663 senesi gelişmelerinin kapsandığı açıkça belirtilse de, yazma ertesi sene oluşturulduğu için retrospektif bir anlatım söz konusudur. Yine de çevirisini yaptığımız bölüm için bir tarihlendirme arayışına girecek olursak, 17 Ağustos 1663'te başlayan kuşatmaya Tatar askerleriyle birlikte ordugâha gelen Ahmet Giray'ın varışı 28 Ağustos 1663'tür.¹⁸ Hölzel Eflak ve Boğdan kuvvetlerinin de Tatarlarla birlikte geldiğini, ancak huzura kabullerinin Ahmed Giray'ınkinden bir gün sonra gerçekleştiğini belirtmiştir. 1660-1665 yıllarını kapsayan bir ordu mühimmesinden öğrendiğimize göre 1663 Nisan'ında Eflak ve Boğdan beylerine (sırasıyla Grigore Ghica ve Eustratie Dabija) Osmanlı seferine iştirak etmeleri ve Haziran ayında da Tatar ordusuna katılarak Erdel içinden serhadde gelmeleri emredilmişti.¹⁹ Bu durumda voyvodaların asker toplayıp sefere katılabilmesi dört ay kadar sürmüş olmalıdır.

Burada değinilmesi gereken bir nokta ise Osmanlı ordusunun genel toplamına ve ordugaha intikal eden yardımcı kıtaların büyüklüğüne dair çelişkiler söz konusu olduğudur. Kopçan, sadrazam ve serdar Fazıl Ahmet Paşa ile birlikte 19 Mart 1663'te yola çıkan Osmanlı merkezi kuvvetlerinin 15 000 ila 20 000 nefer civarında olduğunu, ve yanlarında

¹⁷ Nicolae Jorga, *Acte și Fragmente cu privire la Istoria Romînilor*, c. I, ss. 258-260.

¹⁸ Özgür Kolçak, *XVII. Yüzyıl Askerî Gelişimi ve Osmanlılar: 1660-64 Osmanlı-Avusturya Savaşları*, s. 206; Josef Blaškovič, "Einige Dokumente über die Verpflegung der Türkischen Armee vor der Festung Nové Zámky im Jahre 1663," *Asian and African Studies* 2 (1966), 103-127, s. 103. Blaškovič Kırım Hanı IV. Mehmed Giray'ın oğlu Ahmed Giray'ın Tatar kuvvetlerini komuta ederken, Kazak kuvvetlerine de Ahmed Giray'ın kardeşinin önderlik ettiğine dikkat çekmektedir.

¹⁹ Sächsische Landesbibliothek-Staats- und Universitätsbibliothek, *Manuscript Dresden, Eb. 387. (Mandatorum Divani collectio, Annorum 1081 ad 1086)* olarak etiketlenen defter, Alman yetkililer tarafından yanlış tarihlendirilmiş olsa da, H. 1071-1076 arası kapsamakta ve Kolçak'ın tezinde büyük yer kaplamaktadır. Kimi ilgili hükümlerin transkripsiyonu, Hölzel'in raporunu desteklediğinden ötürü en sonda verilecektir. Nisan 1663'te verilen hüküm için bkz.: 99r. ve haziran ayındaki için 104v.

on kadar ağır ve iki yüz sahra topu götürdüklerini belirtmiş, nihayetinde eyalet ve yardımcı kuvvetlerin birleşmesinin ardından da ordunun toplum büyüklüğü için “50 000’den fazla” demekle yetinmiştir.²⁰ Bu sayı güvenilir/sağlamcı bir tahmini teşkil etmekte, ancak eldeki verilere göre eksik kalmaktadır.

Öte yandan, Osmanlı kaynakları abartılı derecede yüksek sayılar vermektedir. Mesela Mühürdar Hasan Ağa'nın eserine göre, yalnızca Tatar Hanzadesi Ahmed Giray ile birlikte ordugaha ulaşan tüm yardımcı kuvvetler 150 000 kadardır.²¹ Halbuki Hölzel bu sayının sadece Osmanlıların beklentisini yansıttığını, ancak fiiliyatta 10 000'i Tatar olmak üzere toplamda ancak 20 000 kadar vasal devlet askerinin geldiğini belirtmektedir. Keza dönemin Almanca başka bir basılı kaynağında yer alan ve Hölzel'in raporundaki verilere şüphe uyandıracak bir benzerlikte hazırlanmış olan listede yine Tatar, Eflak ve Boğdan kuvvetlerinin askerleri birebir aynı şekilde sırasıyla 10 000, 6 000 ve 4 000 olarak verilmiş ve toplam Osmanlı askeri kuvvetlerinin sayısı da Hölzel'in raporundakinden sadece iki bin kişi fazla gösterilmiştir.²² Dönemin Paris'e ulaşan haberleri de 12 000 Tatar ve 8 000 Eflak-Boğdan askerine işaret ederek toplamda 20 000 yardımcı kuvvet sonucuna varmaktadır.²³ Keza arşiv malzemesi içinde yer alan ve yardımcı kuvvetler Erdel içinde ilerlerken Viyana'ya ulaştırılan istihbarat da, 8 000 ila 10 000 civarı Tatar askeriyle (2285 piyade, 7355 süvari ve 500 dragon),²⁴ 10 000 Eflak-Boğdan kuvvetine işaret etmektedir.²⁵ Modern literatürde de Maria İvanics farklı Avrupalı telif eserler ve basılı

²⁰ Vojtech Kopčan, “Zur Versorgung der Osmanischen Armee während des Uyvar Seferi im Jahre 1663”, *Asian and African Studies*, 3, 1994, 1, 69-76, s. 70-71.

²¹ Abubekir Sıddık Yücel, *Mühürdar Hasan Ağa'nın Cevâhiri't- Tevârih'i*, Erciyes Üniversitesi Doktora Tezi, Kayseri 1996, s. 166.

²² *Philemeri Irenici Elisii Continuatio IX Diarii Europæi, Insertis quibusdam, maxime vero Germano-Gallo-Hispano-Anglo Polono Sueco-Dano-Belgo-Turcicis Actis Publicis, Das ist Täglicher Geschichts-Erzählung Zehnder Theil*, ya da kısaca *Diarium Europæum X*, Frankfurt am Main 1664, s. 680-681. Listeler arasında göze çarpan en büyük fark, 1500 kişilik bir kuvveti idare eden Budin Beylerbeyi'nin Hölzel'in raporunda unutulmuş olmasıdır ki, aradaki farkı böylece açıklanmış olmaktadır.

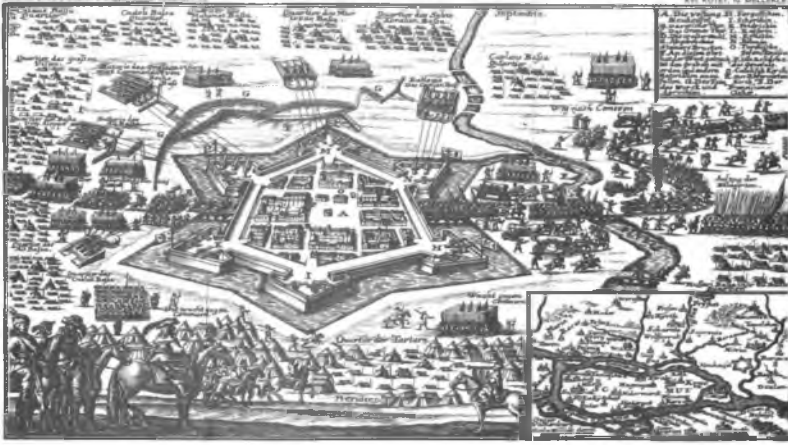
²³ *Gazette* (1663): “De Raab, le 5 Septembre 1663”.

²⁴ Österreichische Staatsarchiv, Kriegsarchiv, *Alte Feldakten* 159, v. 374a: “Samosuvar 6 Juillet 1663”.

²⁵ Österreichische Staatsarchiv, Kriegsarchiv, *Alte Feldakten* 159, v. 412a: “Samosuvar 10 Juillet 1663”.

Harita 2: Uyvar Kuşatması ve müdafilerin kaleden çıkışını resmeden bu gravürde Tatar askerlerinin kampı güneyde, yani haritanın ortasında en altta yer almaktadır. BÀNŁAKY JÓZSEF, *A MAGYAR NEMZET HADTÖRTÉNELME*, 16-10.

kaynaklardan 10 000 Tatar ve 10 000 Eflak-Boğdan seçeneğini okurlara daha sağlıklı olarak sunmaktadır.²⁶

Hölzel'in vermiş olduğu listeye genel olarak bakacak olursak, kuşatma için Uyvar önünde bulunan ve daha makul bir büyüklük kabul edilebilecek 70 000 civarı Osmanlı askerinin yaklaşık yüzde otuzunun zikredilen yardımcı kuvvetlerden oluştuğunu görmekteyiz.²⁷ Osmanlı ordusuna katılmasını bekleyebileceğimiz Erdel Beyi'nin (Mihail Apafi) yokluğu ise önceki yıllarda vukua gelen savaşlarda Erdel'in kaynaklarını tüketmiş olmasından ötürü sadrazamca mazur görülmüş, ve Haziran ayı gibi geç bir tarihte çağrılan Apafi ordugaha ancak kuşatma bittikten sonra (18 Ekim 1663) ve sadece kişisel maiyetiyle gelmiştir.²⁸ Tatar ordusunun da

²⁶ Maria Ivanics, "Krimtatarische Spionage im osmanisch-habsburgischen Grenzgebiet während des Feldzuges im Jahre 1663", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 2008, 61.1-2, 119-133, s. 126-127.

²⁷ Burada ifade edilmesi gereken bir nokta Hölzel'in verdiği listedeki asker sayılarının tek tek toplamının, kendi verdiği toplam yekundan bin iki yüz nefer kadar farklı çıktığıdır. Herhangi bir olası okuma hatasının kontrolü için bkz.: 90 v., 91 r.

²⁸ Janos Szabo, "'Splendid Isolation?' The Military Cooperation of the Principality of Transylvania with the Ottoman Empire (1571-1688) in the Mirror of the Hungarian Historiography's Dilemmas," G. Karman & L. Kuncevic (ed.) *The European Tributary States of the Ottoman Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, Brill: 2013, s.

görece az bir kuvvetle katılmasının sebebi, o yıl Kırım Hanı IV. Mehmed Giray'ın ordusunun büyük kısmını Moskova Devleti'ne karşı müdafaa için evde tutması olmuştur.²⁹ Detay vermek gerekirse, Kırım'dan Macaristan'a yollanan askerinin üç ila dört katı (30 000 - 40 000 nefer) Moskova destekçisi Don Kazakları'na karşı mücadeleye ayrılmıştı.³⁰ Nihai olarak, Eflak ve Boğdan voyvodalarının getirdiği yaklaşık 10 000 nefer de Osmanlı otoriteleri tarafından kifayetsiz görülmüş olacak ki, Uyvar kuşatmasından sonraki yıl sefere "sene-i sabıktan ziyade" asker yollamaları istenmiştir.³¹

Osmanlı vasalı yardımcı kuvvetlerin sayısı yetersiz görülmüş olsa da, sunmuş oldukları hizmet yine de tatmin edici görünmektedir. Zira İstanbul'da uzun süredir ikamet etmekte olan tecrübeli Hollanda temsilcisi Levinus Warner hükümetine yazdığı bir raporda, 1663 seferi sırasında görev almış olan Hıristiyan askerler arasında özellikle Eflak Voyvodası'nın takdir gördüğünü not düşmüştür. Öyle ki voyvodanın, hem savaş meydanında gösterdiği cesarettten, hem de gece baskınlarıyla düşmanı gafil avlama konusunda gösterdiği kurnazlıktan ötürü Osmanlılar tarafından beş yıl daha beyliğini korumakla ödüllendirildiği aktarılmıştır.³²

Raporda dikkat çekilmesi gereken başka bir husus da, Höltzel'in sadrazam Fazıl Ahmed Paşa için çalışan Panayod Tercüman'a yakınlığıdır. Zira Höltzel çevirdiğimiz kısımlarda dahi iki kere Nikousios Panaiotis'i bilgi kaynağı olarak göstermiştir. Nihayetinde Panaiotis'in

---

326-327. Ayrıca, Josef Blaškovič, "Einige Dokumente über die Verpflegung der Türkischen Armee vor der Festung Nové Zámky im Jahre 1663", s. 105.

²⁹ *Gazette* (1663): "De Presbourg, le 21 Juillet 1663".

³⁰ Ярослав Пилипчук [Yaroslav Pilişçuk], "Крымское ханство у Европа в 1648-1682 гг." [1648-1682 Yılları Arasında Avrupa'da Kırım Hanlığı], *Крымское Историческое Обозрение/ Crimean Historical Review*, 2, 2015, 132-162, s. 149. Keza Osmanlılar da 1663 Nisan'ında sefere katılmayacak kuvvetlere ve Karadeniz'e çıkan donanmaya Kazaklara karşı tedbirler aldırırmaktaydı, bkz., Müjge Karaca, *94 Numaralı Mühimme Defteri'nin Özetli Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış YL Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum 2008, s. 60-61.

³¹ *Manuscript Dresden, Eb. 387. (Mandatorum Divani collectio, Annorum 1081 ad 1086)*, 123 v; bkz.: aşağıda.

³² Levinus Warner, *De Rebus Turcicis Epistolae Ineditae*, G.N. Du Rieu (haz.), Brill: Leiden 1883, s.95: (Mektup # LXXXV - 20 Kasım 1663, Pera): "Inter Transylvanos quidem Valachos, et Moldavos, praecipue a Turcis laudibus fertur Valachiae Praefectus, quod et aperto Marte egregia eius virtus emicuerit, et dolo rem iuvans, furto noctis incautos hostes magna clade multavit: ob quod meritum ei in quinquennium prorogatum fuit regimen." Ancak, Eflak Voyvodası Grigore Ghica ertesi yıl görevinden alıncağı.

yirmi beş yıl boyunca Nemçe elçiliğine tercümanlık yaptığı,³³ Nemçe kapıkethüdalığı tercümanlığı görevini hayatını boyunca bırakmadığı ve daha 1663 seferinin ilk ayında bir yeniçeri mevacic listesi ile Osmanlı askeri kuvvetine dair bilgileri Nemçe kapıkethüdalığına sızdırdığı düşünülürse, Panaiotis ve Hölzel'in ilişkisi daha anlamlı bir hale gelecektir.³⁴ Kısaca, bu durum bizleri belki de Hölzel'in Nemçe kapıkethüdalığına bağlı bir ulak, tercüman/dil oğlanı ya da katip olması ihtimaline yönlendirmelidir.³⁵

Aşağıda transkripsiyon ve tercümesini verdiğimiz parça şu sırayı takip edecektir: Öncelikle Hölzel'in *Relatione*'sinin ön kapağının imajı; ardından başlık sayfasının, fihristin ve metnin ilgili kısımlarının sırasıyla görüntüleri ile çevirim yazı ve tercümelemleri verilecektir. En sonda ise, ihtiva ettiği bilginin Osmanlıca kaynaklardan kontrol edilebilmesi adına önemli bir referans noktası olabilecek Dresden'deki ordu mühimmesinden, Eflak ve Boğdan beylerine 1663 ve 1664 tarihlerinde Osmanlı ordusuna katılmalarını buyuran hükümlerin imaj ve çevirim yazıları sunulacaktır. Metin içindeki tarihi kişilerin tespitleri yapılırken orijinal metinde bulunmayan eklemeler köşeli parantez içinde yapılmıştır. Tespiti yapılamayan isimler ise İtalyanca aslında olduğu gibi bırakılmıştır.

Kaynakça

Basılı Kaynaklar ve Dönem Anlatıları

BEKAR, Cumhur, *The Rise of the Köprülü Family: The Reconfiguration of Vizierial Power in the Seventeenth Century*, Leiden Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2019.

³³ Επαμεινώνδας Σταματιάδης [Epiniondas Stamatiadis], *Βιογραφίαι των Ελλήνων Μεγάλων Διερχομένων του Οθωμανικού Κρατους* [Osmanlı Devleti'nin Rum Baştercümanlarının Biyografileri], Αθήνησι: Τύπος Α. Κτενά και Π. Σούτσα [Atina: A. Ktena ve P. Soutsas], 1865, s. 31.

³⁴ Gunnar Hering, "Panagiotis Nikousios als Dragoman der Kaiserlichen Gesandtschaft in Konstantinopel." *Jahrbuch der Osterreichischen Byzantinistik, Andrias. Herbert Hunger zum 80* (1994), 143-78, s. 163.

³⁵ Bu sıralarda sınır bölgesinde yer alan diplomatik araçların bolluğuna şöyle deşinebiliriz: Sefer sırasında Panaiotis'in sadrazam tarafından yoğun olarak kullanılmasından kaynaklanan açığı kapatmak üzere, ordunun peşi sıra Nemçe kapıkethüdalığı maiyetinde sürüklenen Marcantonio Mamucca della Torre Macaristan tarafında bulunmaktaydı. Kapı kethüdalığı haricinde, 1663'te *ad hoc* misyonla Habsburg temsilcisi Goess'ün çevirmenliğini yapan meşhur Franz von Mesgnien Meninski de Macaristan civarındaydı, bkz.: Hering, Gunnar, "Panagiotis Nikousios als Dragoman der Kaiserlichen Gesandtschaft in Konstantinopel", s. 145 ve Iskra Shwarz, "Das Krim-Khanat zwischen Konstantinopel, Wien und Moskau", *Österreichische Zeitschrift für Geschichtswissenschaften (ÖZG)*, 1/2017, 207-217. s. 209.

- Biblioteca Jagiellońska, *Berol. Ms. Ital. Fol. 53 (Relazione di viaggio a Buda, Costantinopoli, Sofia, Ossek, Vivar e narrazione della campagna dell'anno 1663 in Ungheria)*.
- BLAŠKOVIČ, Josef, "Einige Dokumente über die Verpflegung der Türkischen Armee vor der Festung Nové Zámky im Jahre 1663," *Asian and African Studies* 2 (1966), 103-127.
- Gazette* (1663), Bureau d'adresse: Paris.
- HERING, Gunnar, "Panagiotis Nikousios als Dragoman der Kaiserlichen Gesandtschaft in Konstantinopel." *Jahrbuch der Osterreichischen Byzantinistik, Andrias. Herbert Hunger zum 80* (1994), 143-78.
- IVANICS, Maria, "Krimtatarische Spionage im osmanisch-habsburgischen Grenzgebiet während des Feldzuges im Jahre 1663", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, 2008, 61:1-2, 119-133.
- JORGA, Nicolae, *Acte și Fragmente cu privire la Istoria Romînilor*, c. I, Bükreş 1895.
-----, *Istoria Romînilor Prin Călători*, c. II, Bükreş 1928.
- KARACA, Mütje, *94 Numaralı Mühimme Defteri'nin Özetli Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış YL Tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum 2008.
- KOLÇAK, Özgür, "The Composition, Tactics and Strategy of Ottoman Field Army at Zrínyi-Újvár and St. Gotthard (1663-1664)", Ferenc Toth, Zagorhidi ve Czigany Balazs (haz.), *La bataille de Saint-Gotthard et la paix de Vasvár: Expansion Ottomane-Coopération Européenne*, Hungarian Academy of Natural Sciences: Budapeşte, 2017, 73-92.
-----, *XVII. Yüzyıl Askerî Gelişimi ve Osmanlılar: 1660-64 Osmanlı-Avusturya Savaşları*, İstanbul Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı, 2012.
- KOPČAN, Vojtech, "Zur Versorgung der Osmanischen Armee während des Uyvar Seferi im Jahre 1663", *Asian and African Studies*, 3, 1994, 1, 69-76.
- MISZALSKA, Jadwiga ve R. Sosnowski & M. Bartkowiak-Lerch, *Manoscritti italiani della collezione berlinese conservati nella Biblioteca Jagellonica di Cracovia (sec. XIII-XVI)*, Krakov 2012.
- Österreichische Staatsarchiv, Kriegsarchiv, *Alte Feldakten 159*.
- Philemeri Irenici Elisii Continuatio IX Diarii Europaei, Insertis quibusdam, maxime vero Germano-Gallo-Hispano-Anglo Polono Sueco-Dano-Belgo-Turcicis Actis Publicis, Das ist Täglicher Geschichts-Erzehlung Zehnder Theil*, ya da kısaca *Diarium Europaeum X*, Frankfurt am Main 1664.
- Sächsische Landesbibliothek-Staats- und Universitätsbibliothek, *Manuscript Dresden, Eb. 387 (Mandatorum Divani collectio, Annorum 1081 ad 1086)*.
- SHWARCZ, Iskra, "Das Krim-Khanat zwischen Konstantinopel, Wien und Moskau", *Österreichische Zeitschrift für Geschichtswissenschaften (ÖZG)*, 1/2017, 207-217.
- SZABO, Janos, "'Splendid Isolation?' The Military Cooperation of the Principality of Transylvania with the Ottoman Empire (1571-1688) in the Mirror of the Hungarian Historiography's Dilemmas," G. Karman & L. Kuncevic (ed.) *The European Tributary States of the Ottoman Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, Brill: 2013, s. 326-327.

Telif Eserler

WARNER, Levinus, *De Rebus Turcicis Epistolae Ineditae*, G.N. Du Rieu (haz.), Brill: Leiden 1883.

YÜCEL, Abubekir Sıddık, *Mühürdar Hasan Ağa'nın Cevâhiri't- Tevârih'i*, Erciyes Üniversitesi Doktora Tezi, Kayseri 1996.

ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ, Επαμεινώνδας, *Βιογραφίαι των Ελλήνων Μεγάλων Διερχομένων του Οθωμανικού Κρατους*, Αθήνησι: Τύποις Α. Κτενά και Π. Σούτσα, 1865.

ПИЛИПЧУК, Ярослав, “Крымское ханство у Европа в 1648 1682 гг.”, *Крымское Историческое Обозрение/ Crimean Historical Review*, 2, 2015, 132-162.

[2 r.]

Ms. Ital. Fol. 53

RELATIONE

Che contiene la mossa del Primo Visiere da Constantinopoli, il successo di tutto quello é seguito di là per il viaggio sin' à Vivar ò Neüheüsel: parimente l'assedio e Campo sotto da piazza: varij discorsi del Vis[i]re & altri Passà gl'humori stravaganti di quelli, Diversità di soldatesche di quel paese, Ordine, Paga servitio d'esse, loro entrate, maniera di combattere etc. Il che viene tutto raccontato per i Capitoli senza però di Data, per esser stato privo del Calendario nostro.

**Ex Biblioth. Regia
Berolinensi.**

fatta per me Andrea Höltzel

l'anno 1664

[2 r.]

RAPOR

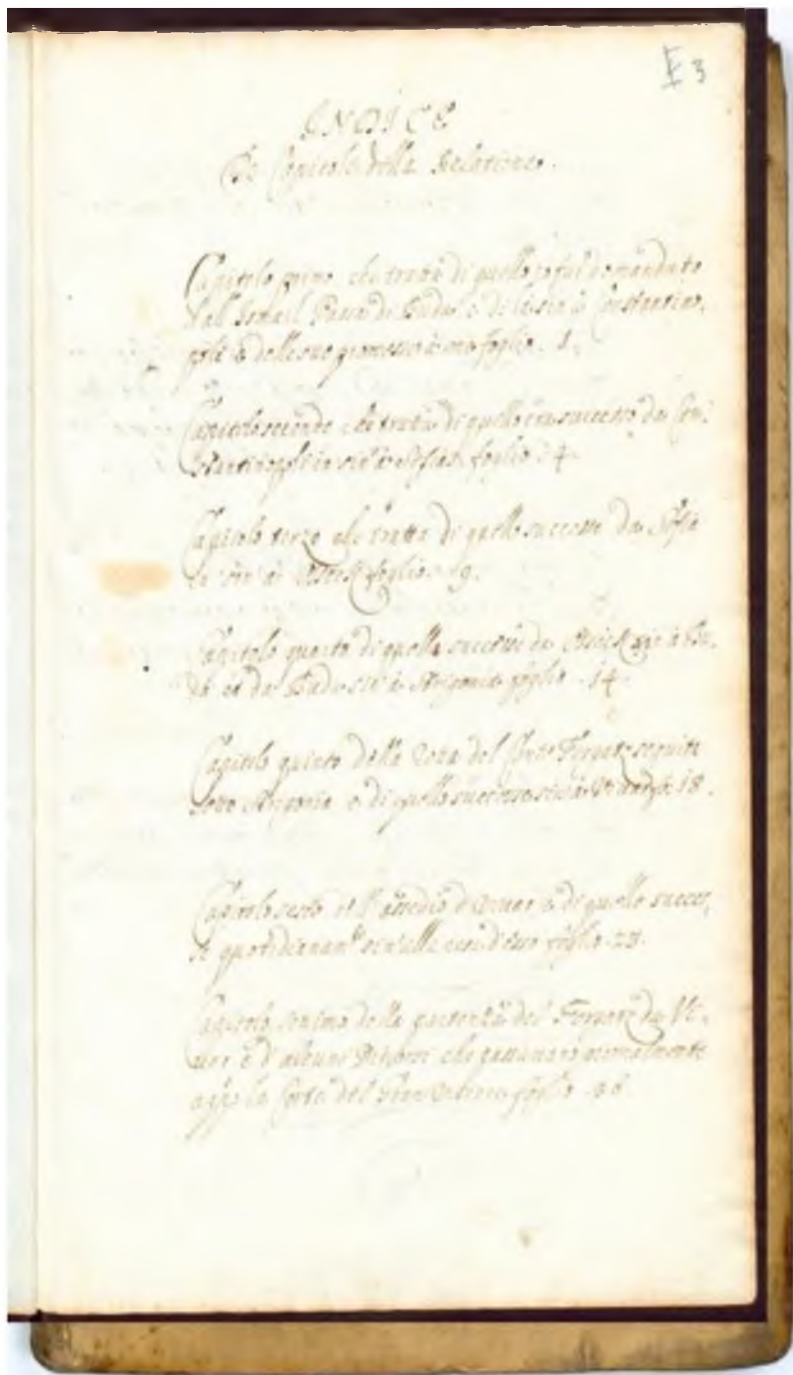
*Sadrazamın Kostantiniyye 'den azimetini,
ve Uyvar'a (nam- ı diğer Neuhusel) gelinceye yol üstünde vuku 'atı,
keza Uyvar kuşatmasını ve Şehrin altındaki ordugahı; Sadrazamın
ve sair paşaların muhtelif münasebatı ve garip mizaçlarını,
Osmanlı askerlerinin çeşitliliği, rütbeleri, ödemeleri, hizmetleri,
ordugaha iştirakları, muharebe usullerini vesaireyi;
Kısımlar altında ancak bizim takvimimizden mahrum
olduklarından ötürü tarihsiz olarak anlatmaktadır.*

Kraliyet Kütüphanesi

Berlin

ben Andrea Höltzel tarafından muharrer

Sene 1664

[3 r.]

INDICE De Capitoli della Relatione

[4 v.]

Capitolo Ottavo che tratta de tutti li Passà che erano nel Campo Ottomano

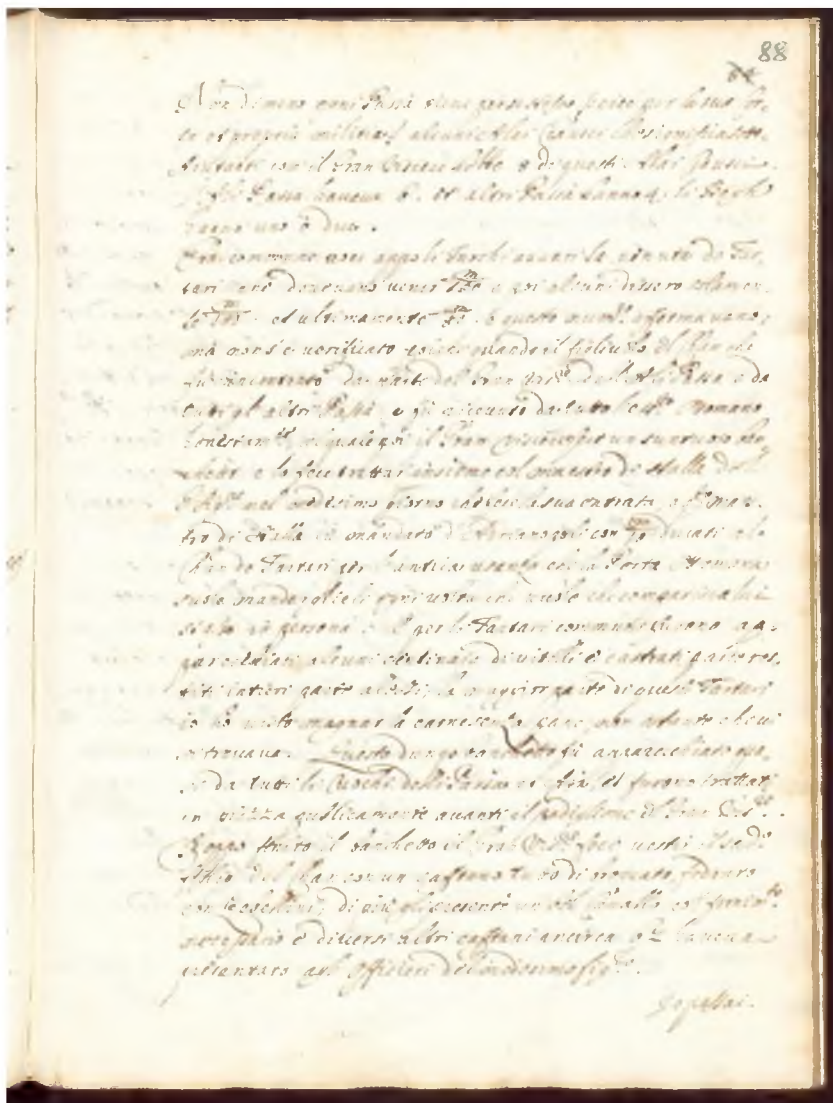
sotto Uivar, e delle loro forze, e Diversita di gente, officio, ordine e loro ingresso ove si trovava ancho descritto l'Ingresso delli Tartari con le loro armature com' anche de Vallacchi e Moldavi; foglio. 78.

[3 r.]

Rapor Kısımlarının FİHRİSTİ

[4 v.]

Sekizinci Kısım ki Uyvar'ı kuşatan Osmanlı ordugâhına iştirak eden tüm paşalara; kuvvetlerine; ayrıca askerlerin, makamların, rütbelerin ve ordugâha girişlerinin çeşitliliğine ilişkindir. Ayrıca Tatarların, Eflaklıların ve Boğdanlıların ordugâha girişleri ve teçhizatları tasvir edilmiştir; varak 78.

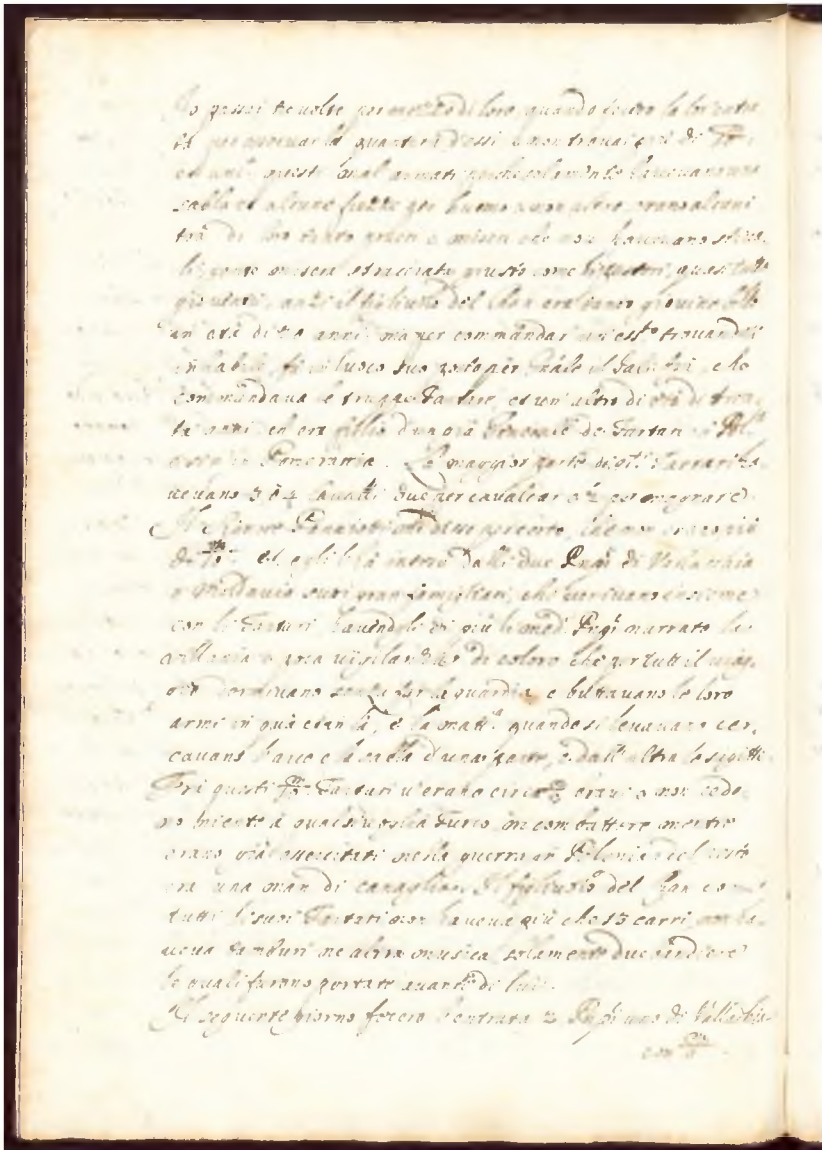
[88 r.]

[6]Era commune voce appo li Turchi avanti la venuta de Tar[7] tari che dovevano 150 M[ille] e poi alcuni dissero solamen[8]te 100 M et ultimamente 80 M questo num[e]ro affermavano;[9] ma non s'è verificato quando il figliuolo d[e]l Chan che [10] fu incontrato da parte del Gran Vis[ie]re dall'Ali Passa e da [11] tutti gl' altri Passà, e fù ricevuto da tutto l'ess[er]cito Ottomano [12] honestam[en]te, al quale poi il Gran Visiere fece un suntuoso ban[13]chetto, e lo fece trattar' insieme

col maestro di stalla del [13] G[ran] Sig[no]re nel medesimo giorno che fece la sua entrata, e q[ues]to maes[14]tro di stalla fu mandato d' Adrianopoli con 10 M ducati al [15] Chan de Tartari per l'antica usanza che la Porta Ottomana [16] suole mandarglieli ogni volta che vuole che comparisca lui [17] stesso in persona. E per li Tartari communi furono ap[18]parecchiati alcuni centinaia di vitelli e castrati, parte ros[19]titi intieri parte alessi; la maggior parte di questi Tartari [20] io hò visto magnar la carne senza pane, non ostante che vi [21] si trovava. Questo dunqo [sic] banchetto fu apparecchiato qua [22] si da tutti li cuochi delli Passa et Aga, et furono trattati [23] in piazza pubblicamente avanti al padiglione d[e]l Gran Vis[i]re. [24] Doppo finito il banchetto il Gran Vis[ie]re fece vestir il sud[itt]o [25] figlio del Chan con un caftano tutto di broccato, fodrato [26] con zebellini; di più gli presento un bel Cavallo col fornim[en]to [27] necessario e diversi altri caftani incirca 62 aveva [28] presentato agli officieri del' medesimo fig[livo]lo.

[88 r.]

Tatarların varışından önce Türkler kendi aralarında 150 bin Tatar askeri geleceğine kani olmuşlardı; ancak sonra yalnızca 100 bin olduğuna dair rivayetler türedi; nihayetinde de 80 bin olduğuna karar kıldılar; ancak Han'ın oğlu, Sadrazam adına tayin edilen Ali ve keza tüm sair paşalar tarafından istikbal edildiği zaman bunun da hakikatı yansıtmadığı ortaya çıktı. Hanzadeye tüm Osmanlı ordusu huzurunda samimi bir kabul merasimi yapıldı ve ardından sadrazam tarafından şerefine mükellef bir ziyafet düzenlendi. Han'ın oğlu, padişahın aynı gün orduya mülaki olan mirahoru ile birlikte ağırlandı ki, kendisine Edirne'den 10 bin duka altını Tatar Han'ına teslim etmesi emredilmişti: Zira Osmanlıların adet-i kadimi üzere, şahsen teşrifi arzu edildiğinde Han'a bu para yollanırdı. Tatarlar birkaç yüz sığır ve koyunu, kimini tümüyle kızartılmış kimini ise olduğu gibi yenmek üzere hazırlamışlardı; gördüğüm kadarıyla Tatarların büyük kısmı eti [ordugahta] ekmek bulunmasına rağmen ekmezsiz yemektendirler. Bu ziyafet neredeyse bütün paşaların ve ağaların aşçıları eliyle düzenlenmiş ve sadrazamın otağı önündeki meydana sunulmuştu. Ziyafet nihayete erdikten sonra sadrazam, mezkur Hanzadeye semmur yakalı seraser kaftan giydirdi; bir de koşumlarıyla birlikte güzel bir at ve yanında getirdiği takriben 62 mirzasına da keza kaftanlar hediye etti.

[88 v.]

Io passai tre volte per mezzo di loro, quando fecero la lor' entra[2]ta per osservar la quantità d'essi e non trovai più di 10 M, [3] et anc[or]ja questi mal' armati; perché solamente avevano una [4] sabla et alcune frezze per huomo e non altro erano alcuni [5] tra di loro tanto poveri e miseri che non havevano stiva[6]li, gente misera stracciato giusto come li pastori, quasi tutta [7] gioventù, anzi il figliuolo del Chan era tanto giovine bello [8] in età di 20 anni, ma per comandar'

un' ess[er]ci]to trouandosi [9] inhabile, fu in luoco suo posto per G[e]n[er]ale il Sali Aga, che [10] commandaua le truppe Tartare, et un'altro di età di tren[11]ta anni, ch'era figlio d'un già Generale de Tartari in Pol[oni]a [12] e sin' in Pomerania. La maggior parte di q[ues]ti Tartari ha[13]vevano 3, ò 4 Cavalli due per cavalier e 2 per magnare. [13] Il Signore Panaiotti mi disse per certo, che non erano più [14] di 10 M et egli l'ha inteso dalli due P[rinci]pi di Vallacchia [15] e Moldavia suoi gran famigliari, che venivano insieme con li Tartari, havend[o]gli di più li med[essim]i P[renci]pi narrato la [16] villania e poca vigilanza di coloro che per tutt il viag[17]gio dormivano senza far la guardia e buttavano le loro [18] armi in qua et in la, e la matt[in]a quando si levavano cer [19]cavano l'arco e la sabla d'uno parte, e dall'altra le sagitte. [20] Fra questi 10 M Tartari v'erano circa 3 M bravi e non cedo[21]no niente a quasi voglia Turco, in combattere mentre [22] erano già esercitati nella guerra in Polonia: del resto [23] era una man di canaglia. Il figliuolo del Chan con [24] tutti li suoi Tartari non aveva più che 13 carri, non ha[25]veva tamburi ne altra musica, solamente due bandiere [26] le quali furono portate avanti di lui. [27] Il sequente giorno fecero l'entrata 2 P[re]n[ci]pi uno di Vallachia

[88 v.]

[Tatarlar] ordugaha giriş yaparlarken üç defa aralarından geçip saydım ve 10 binden fazla olmadıklarını gördüm- teçhizatları da adiydi; zira her biri sadece bir kılıç ve birkaç ok taşıyordu ve bazıları o kadar fakir ve sefil haldeydi ki botları dahi yoktu! Çobanlar gibi yırtık pırtık ve neredeyse hepsi genç bir gürühtü. Keza Hanzade de yirmili yaşlarında güzel bir delikanlıydı; ancak bir orduyu komuta edecek kadar ehil olmadığından Salih Ağa isimli bir general Tatar birliklerini kumanda etmek için yerine tayin edilmişti. Pomeranya'ya kadar olan Lehistan topraklarında Tatar birliklerini yönetmiş başka bir generalin otuzlu yaşlarındaki oğlu da keza birlikte yollanmıştı. Tatarların büyük kısmı 3 ya da 4 ata sahip olup, bunların ikisini binmek ikisini de yemek için taşıyorlardı. Panaioti Efendi'nin bana emin olarak dediğine göre oldukça samimi olduğu Eflak ve Boğdan voyvodaları, birlikte gelmiş oldukları Tatarların sayısının 10 binden fazla olmadığını belirtmişlerdi. Yine voyvodalar Tatarların nadanlığından ve temkinsizliğinden yakınıp; tüm yol boyunca nöbetçi dikmeden uyduklarını ve silahlarını sağa sola fırlattıklarını, sabah kalktıklarında da bir tarafta yay ve kılıçlarını, öbür tarafta oklarını aradıklarını anlatmışlardı. Bu 10 bin Tatar arasından yaklaşık 3 bin kadarı padişahın her emrini yerine getirecek kadar cesurdu ve Lehistan'da yapılan savaşlarda tecrübe edinmişlerdi. Gerisi ise serseriler gürühuydu. Hanzadenin tüm ordusunda toplamda en fazla 13 araba vardı; davulları ya da başka enstrümanları yoktu- yalnızca önlerinde taşıdıkları iki sancakları vardı. Ertesi sabah Eflak ve Boğdan voyvodaları [ordugaha] dahil oldular.

83

... de suoi e l'altro d'Albania con 7.000 uomini che
Li Turchi dicono che ciascuno di questi Turchi ha una 15.000
cio tutti ciò al detto luogo per la gran familiarità che col
Al. 10.000. Quasi tutti confidono al medesimo il proprio numero
della loro gente cioè il primo di 7.000 il secondo di 8.000
e il terzo di 10.000. E tutti vanno marciando in ordine di
tre o quattro uscio al detto luogo venendo con 25.000 truppe
le quali in un ora distrugga in trappa o non arrischiata o
gloria di 100 uomini. Tutti i 25.000, e questo ha
venano altre armi, cioè spade, picche e lance con da adietro
poco, e venivano sorvegliati della maniera delli. E tutti gli
pochi e ananquidati la detta area: c'è di questi; c'è di
cio erano 1000 in ogni parte. E l'altro parte sono che nel paese
già da li Turchi tagliavano o vedevano un ferro di questo
adattato, e la cima della lancia o la bandiera di tela rossa e
arca, e questi lancia di cavallo guardano giù loro i fieri
mentre che restan più che cento malcontenti, e tutti
nel 15. all'anno. De' Turchi uocavano i quidiro una
pelle di busua o d'altro simile.

Li Turchi guardavano d'Albania d'altro detto, li 7.000
Turchi hanno guardato tant'arbore, si uomini per la loro
lancia. Corpus venivano 1000 archibuggi, in spade,
e a cavallo, ogni uno ha una carabina di 25 una carabina o
piccola o archibugio piguro uno non più d'uno per uomo.
Et ogni uomo ha una un briciole un d'oro in lingua
loro parlavano per lui. Et ogni uno di di picce moscar auan
to di se uno di 4. quelli altri in mano. Et ogni (poco)
ha una due fimbri con in avanti non ogni. C'è prima ro
a cavallo. Sono certi capiti che non si uocano fider
fanduro:

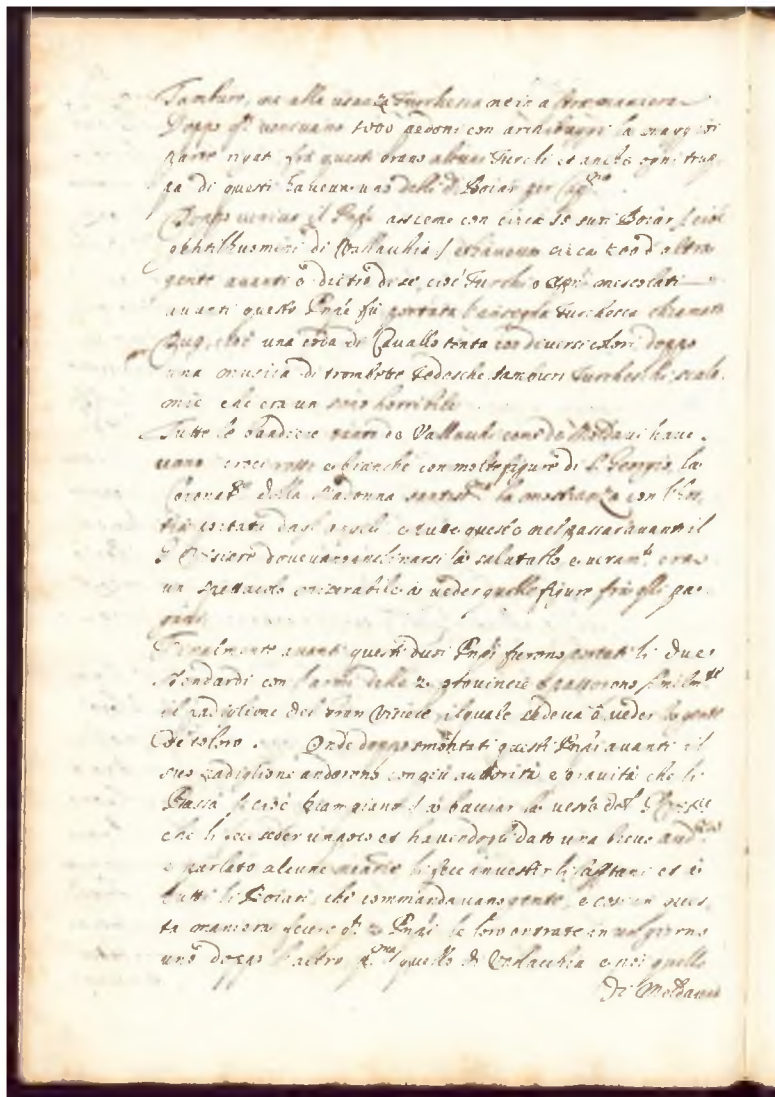
[89 r.]

con 6 M de suoi e l'altro di Moldavia con 4 M e non ostante che [2] li Turchi dicevano che ciascuno di questi P[re]n[ci]pi aveva 15 huo[mi]ni, [3] con tutto cio gli stessi P[re]n[ci]pi per la gran famigliarità c'hebbro [4] col Sig[no]re Panaiotti considero al medesimo il proprio numero [5] della loro genti, cioè il primo di 6 M et il secondo di 4 M anzi [6] io contar i Vallacchi che venivano marciando in ord[in]e di schi [7] ere ò truppe quasi al modo Christiano venendo p[ri]ma 33 truppe [8] le quali numera di truppa in truppa e non arrivava nis[9]suna à 100 huomini, tutti à 60, 70, 80 e questi non ha[10]vevano altre armi, che sable, frezze e lancia con bandierite [11] rosse, e volevano servirsi della maniera delli Buluck Is[12]pahi, e appresentar la bella apparenza di questi; che d[ett]e lan[13]cie erano assai malfatte, la maggior parte storte che nel passag[14]gio per li boschi tagliavano e mettevano un ferro alquanto [15] puntato su la cima della lancia e le bandiere di tela rossa e bi[16]anca, e questi lancieri à cavallo parevano più tosto villani o [17] maschare che soldati perché erano malvestiti, molti senza sti[18]vali et all'usanza de Tartari voltavano i piedi in una [19] pelle di buoue o d'altro bestie. [20] Li Turchi facendo allusione d[e]lle lancia di coloro diss[e]ro; li for[21]fanti hanno guastato tant' arbori giovini per far le loro lancia. Doppo venivano 1000 archibugg[ie]ri in schie[22]re à cavallo, ogn' uno aveva avanti di se una carabina o [23] pistola ò archibuggio rigato ma non più d'uno per huomo [24] et ogni Compag[ni]a aveva un Boiar (che vuol dire in lingua [25] loro gentilhuomo :) per Cap[ita]no, et ogn' uno di q[ues]ti fece menar avan[26]ti di se uno ò 2 Cavalli liberi à mano. Et ogni Compag[ni]a [27] haveva due tamburi com' in Christianita usa ogni reggimento [28] à cavallo. Erano certi ragazzi che non sapevano batter

[89 r.]

Her ne kadar Türkler her bir voyvodanın 15 bin askeri olduğunu söylemiş olsalar da, voyvodalarla sıkı samimiyeti olan Panaioti Efendi'den alınan bilgiye göre Eflak Beyi 6 bin, Boğdan Beyi ise 4 bin askeri olduğunu hesaplıyordu. Keza ben de neredeyse Hristiyan orduları gibi uygun adım ve bölük nizamıyla yürüyen Eflak askerlerini saydığım da, 33 bölük olduklarını gördüm. Ancak, bölük içindeki asker sayısı asla 100'e ulaşmıyor; kiminde 60, kiminde 70, kimindeyse 80 nefer bulunuyordu. Kılıç, ok ve mızraktan başka silah taşımıyorlardı. Sancakları kırmızıydı ve [Kapıkulu] Bölük Sipahileri gibi hizmet vermek istiyorlar, onların güzel görünüşlerine özeniyorlardı. Ancak mızrakları pek kalitesiz yapılmıştı; zira büyük kısmı yolda kestikleri ağaçlardan yontulup tepesine sivri bir demir iliştilmiş eğri mızraklardı. Sancakları ise kırmızı-beyazdı ve mızraklı süvarileri o kadar kötü giyinmişlerdi ki askerden ziyade hayduta ya da maskaraya benziyorlardı. Pek çoğunun ayağında botu yoktu ve Tatarlar gibi ayaklarını sığır ya da başka hayvan derisine sarıyorlardı. Türkler bunların mızraklarını ima ederek şöyle diyorlardı: "Hergeleler mızrak yapmak için dünya kadar ağacı heder etmişler!" Ardından at üstünde bölükler halinde bin kadar tüfekçi geliyordu. Her birinin önünde bir karabina, piştov ya da arkebüz asılıydı; ancak sadece tek silah taşıyorlardı. Her bölüğün komutasını bir *Boyar*

(yani kendi dillerinde beyzade) üstlenmişti ve boyarlar önlerinde bir ya da iki boş atın daha dizginlerini tutuyorlardı. Her bölüğün, Hıristiyanlarda olduğu gibi iki davulu vardı ve alay davulcuları at üstündeydi. Kimi nefeler

[89 v.]

Tamburo, ne alla usanza Turchesca ne in altra maniera. [2] Doppo q[ues]ti venivano 1000 pedoni con archibuggi la maggior [3] parte rigati frà questi erano alcuni Turchi et ancho ogni trup[4]pa di questi haveva uno delli d[ett]i Boiar per Cap[it]ano. [5] Doppo veniva il P[re]n[ci]pe assieme con circo 15 suoi Boiar (cioè [6] gentilhuomini di Vallachia:) et haveva circa 200 d'altra [7] gente

avanti e dietro di se, cioè Turchi e Christiani mescolati [8] avanti questo P[re]n[ci]pe fu portata l'insegna Turchesca chiamata [9] Tug, cioè una coda di cavallo tinta con diversi colori, doppio [10] una musica di trombette Tedesche, tamburi Turcheschi, scala[11]mie che era un sono horribile. [12] Tutte le bandiere tanto de Vallacchi come de Moldaui have[13]vano croci rosse e bianche con molte figure di S. Georgio, la [14] Coronat[i]one della Madonna santiss[i]ma la mostranza con l'hos[15]tia portata dagl' angeli, e tutte queste nel passar' avanti il [16] G[ran] Visiere dovevano inclinarsi a salutarlo, e veram[en]te era [17] un spettacolo miserabile a veder quelle figure fra q[ue]lli pa[18]gani. [19] Finalmente avanti questi duoi P[re]n[ci]pi furono portati li due [20] standardi con l'armi delle 2 provincie e passorono simil[en]te [21] il padiglione del Gran Visiere, il quale sedeva a veder la gente [22] di coloro. Onde doppo smontati questi P[re]n[ci]pi avanti il [23] suo padiglione andorono con più autorità e gravità che li [24] Passà /: cioè pian piano :/ à bacciar la veste del G[ran] Vis[ie]re [25] che li fece seder un poco et havendogli dato una breve aud[ien]za [26] e parlato alcune ne[cess]arie li fece investir li Caftani et à [27] tutti li Boiari, che comandavano gente, e così in ques[28]ta maniera fecero q[ues]ti 2 P[re]n[ci]pi le loro entrate in un giorno [29] uno doppo l'altro p[ri]ma quello di Vallacchia e poi quello

[89 v.]

ne Türk usulü ne de başka türlü davul çalmayı biliyorlardı. Bunların ardından çoğunun silahı üstüne asılı 1000 tüfekçi piyade geliyordu ve aralarında birkaç Türk de bulunmaktaydı. Her bölüğün komutasını yine mezkur boyarlar üstlenmişti. Ardından voyvoda 15 boyarıyla (yani Eflak beyzadesiyle) birlikte geldi. Önünde ve arkasında Müslüman-Hristiyan karışık 200 kişi daha vardı. Voyvodanın önünde Türklerin *Tuğ* denen alameti taşınmaktaydı ki bu muhtelif renklere boyanmış bir at kuyruğuydu. Artlarında Alman trompetleri ve Türk davullarıyla çalan müzik bana korkunç gelen bir gürültüye sebebiyet vermekteydi. Hem Eflak hem de Boğdan sancakları, üzerlerinde Aziz Yorgo, Mukaddes Meryem'in Taçlandırılması, Meleklerin İsa'nın Bedenini Taşınması tasvirleriyle birlikte kırmızı-beyaz haçlardan müteşekkeldi. Hepsisi sadrazamın önünden geçerken eğilip kendisini selamlamak zorundaydı ki o paganların arasında bu tasvirleri görmek gerçekten içler acısı bir manzaraydı. Nihai olarak iki voyvodanın önünde bu iki beyliğin armalarını musavver bayraklar taşınmaktaydı. Onlar da kendilerini temaşa için oturmuş olan sadrazamın otağı önünden geçtiler. Ardından mezkur voyvodalar, otağı önünde atlarından inip, paşalar gibi vakar ve ciddiyetle (yani ağır ağır) sadrazamın eteğini öpmeye gittiler. Sadrazam onları kısa bir süre oturtup ağırladıktan sonra mühim meseleleri görüştü ve hem voyvodalara hem de komutanlık yapan boyarlara kaftanlarını giydirtti. Böylece aynı gün içinde önce Eflak Beyi sonra da Boğdan Beyi olmak üzere iki voyvoda da ordugaha resmi işbirliklerini gerçekleştirmiş oldu.

90
X

Si Modavia, e conforme li Vassalli non esserati, et arma
li con pagamento li Modavi. E finalmente la mani
era di ueris e di caualare di quibz gesso non lo diffi
casi Tartari, eto che non un poco meglio armati
con tutto che li Turchi suluano el non. di 2. franchi
della di meno non erano più di 2.50. pedoni con archibugge la
spina fra Tartari Vassalli Modavi in tutto non erano
più di 2.50. quindi ducento l'atteso di tirare li Tartari
nella scorta non habbersi una giusta parte, cioè li Turchi
di Vassalli non esserati, eto che non un poco meglio armati
andare già fuori qualche distruzione nella città.
Il Modavi è d'essi sapere che della popolazione si trouaua
più numero appi l'esercito Romano eto tirare, e con
tutto che douebbat esser maggior quantitate di loro, nulla
di meno esserati dalla forza d'Alto Regale, (sotto alla
unia e di pratica i causa delle impedimento fatto in
loro dalla A. C. di Turis, eto potere ueris, eto
si conforme ad inteso per molti ueris de ueris officiali)
non l'erano più di 2.50. e parte in un ueris, eto quello
che già al fieri esserati di sopra fra li Sinas Regali e
Turis.
Si più se bene la parte d'Ors esserati in 2.50. parte non di
non non era tanta parte da considerer, eto il più non di
esserati inabitio che non potera esserati, eto di
si cura con tutto i suoi officiali e con la parte in considere
se non già hauer maggior quantitate di 5000. Per ciò si stimato
bene di metter tutto l'alt. Turis. che era nell'atteso eto
Ors esserati eto tirare, eto già sciolto, si parte tirare o
sapere il ueris eto di Sinas Regali e Modavi.
La fine.

[90 r.]

di Moldavia, e conforme li Vallacchi era montati et arma[2]ti cosi parimente li Moldavi. E finalmente la mani[3]era di vestri e di cavalcare di questa gente non ha differ[en]za [4] dai Tartari, solo che sono un poco meglio armati. [5] Con tutto che li Turchi dicevano il num[e]ro di 5 M Cosacchi [6] nulla di meno non erano piu di 260 pedoni con archibuggi. In [7] somma fra Tartari, Vallacchi, Moldavi in tutto non erano [8] piu di 20 M poiche durante l'assedio d' Uivar li Tartari [9] nella scorreria hebbero una piccola rotta, onde li Turchi [10] si burlavano di loro nel Campo dicendo; O Tartari! Non [11] andate piu fuori perche ritornarete senza coda. [12] Ultimam[en]te si deve sapere che delli confinanti si trovava [13] poco numero appò li essercito Ottomano sotto Uivar, e con [14] tutto che doveva esser maggior quantita di loro, nulla [15] di meno mentre dalli confini d' Alba Regale, Canisa, Scla[16]vonia e di Croatia à causa dell' impedimento fatto à [17] loro dalli Il[lustrissim]i Conti di Zrin, non potero venire, cosi [18] (: conforme hò inteso per molti discorsi de certi ufficiali:) [19] non c'erano piu di 4 M a parte in un corpo, eccetto quelli [20] che già ne feci mentione di sopra fra li Timar Ispahi e [21] Saimo. [22] Di piu se bene la corte d[e]l G[ran Vis]i[r] consisteva in 4 M teste, non di [23] meno non era tutta gente da combattere, mà il gran num[e]ro di [24] servitu inutile che non poteva maneggiar l'armi, onde di [25] sicuro con tutti suoi ufficiali e con la gente da combatte[26]re non può haver magg[i]o[r] num[er]o di 3000. Per ciò ho stimato [27] bene di metter tutto l'ess[er]c[er]ito Ottom[an]o ch' era nell'assedio sotto [28] Uivar nella lista breve, accio più facilment[en]te si possa trovar e [29] sapere il vero num[e]ro de combattenti del medesimo

[90 r.]

Hem Eflaklılar hem de Boğdanlılar at üstünde ve silahlıydılar. Nihayetinde söylemek gerekir ki bu halkların ne giyimleri ne de binicilikleri Tatarlarınkinden farklıdır- yalnızca biraz daha iyi silahlanmışlardır. Ayrıca, Türkler hiç yoksa 5 bin de Kazak bulunduğunu söylemiş olsalar da, bunlar 260 tüfekli piyadeden fazla değillerdi. Toplamda Tatar, Eflak ve Boğdan askerleri hep birlikte 20 bini mütecaviz olamazdı. Uyvar kuşatması sırasında Tatarlar yaptıkları akınlardan birinde küçük bir mağlubiyetin ardından dağıldığında, Türkler ordugaha gelip şöyle dalga geçmişlerdi: “Ey Tatarlar! Çok ileri gitmeyin, kuyruksuz geri dönmeyin!” Ekleme gerekir ki Uyvar altındaki Osmanlı ordusunda az bir miktar da serhad askeri bulunmaktaydı. Aslında bunların sayısı İstolni Belgrad, Kanije, Isklavonya ve Hırvatistan serhadlerinden gelecek askerle daha ziyade olmalıydı ama Zrinyi Kontlarının engel olmasından ötürü gelememişlerdi. Böylelikle (kimi resmi ağızlardan aldığım malumata göre) yukarıda bahsettiğim tımarlı sipahi ve zaimler hariç tutulacak olursa, serhat askerleri bir arada en fazla 4 bin nefer etmekteydi. Dahası, her ne kadar sadrazamın maiyyeti 4 bin fertten mürekkep olsa da, bunların hepsi muharip değildi. Zira bunların büyük bölümü faydasız hizmetler görmekte ve silah kullanamamaktaydılar. Bu meyanda tüm muvazzafları ve muharip erleri birlikte sayıldığında dahi kesinlikle 3 binden fazla etmeyeceklerdir. Velhasıl Uyvar'ı kuşatmış olan tüm Osmanlı ordusunu

kısa bir liste haline getirdim ki ordunun tüm muharip kuvvetlerinin gerçek sayısı suhuletle hesaplanabilsin.

La lista dell'esi' Otomani provatori sotto spina

1	Le Compagnie d'Ordonnance	3000
2	Le Grenadiers	3000
3	Le Régiment de Spahis	9000
4	Le Régiment de Spahis en la Province de Roumelie	5000
5	Le Régiment en la Province de Roumelie	5000
<i>Les Casis circonvoisins en la Province de Roumelie</i>		
<i>ciacun de l'un d'eux, et de leur gouvernance</i>		
	Le Régiment de Roumelie à cheval	1000
	et à pied	1000
	Le Régiment de Roumelie de Roumelie	1000
	Le Régiment de Roumelie à cheval	200
	et à pied	300
	Le Régiment de Roumelie de Roumelie	300
	Le Régiment de Roumelie de Roumelie	2000
	Le Régiment de Roumelie de Roumelie	2000
	Le Régiment de Roumelie de Roumelie	1000
	Le Régiment de Roumelie de Roumelie	1000
	Le Régiment de Roumelie de Roumelie	200
<i>Tous ces Regiments de Roumelie qui ont leur gouvernance, dit de Roumelie</i>		
	Le Régiment de Roumelie de Roumelie	100
	Le Régiment de Roumelie de Roumelie	80
	Le Régiment de Roumelie de Roumelie	900
	Le Régiment de Roumelie de Roumelie	500
<i>L'Archevêque</i>		

[90 v.]

La lista dell' ess[erci]to Ottom[an]o trovatosi sotto Uivar

1- Li Combatt[en]ti d[e]l Gran Visiere erano	3000
2- Li Gienizzeri	9000
3- Li Buluk Ispahi	8000
4- Li Tımar Ispahi con la loro servitio che maneggiava l'armi.....	5000
5- Li Saim con la loro servitio	3000

Li Passà sono numerati con la Provincia
ciascun di loro, ch'all' hora governava

L'Ali Passà di Bosnia haveva à Cavallo	1800
et à piedi.....	1000
Il Cian Aslan Passà di Silistria.....	1500
Il Beico Passà di Sofia à cavallo.....	200
et à piedi.....	800
L'Ibrahim Passà di Nicopoli	300
Il Kibleli Passà di Damasco.....	2000
Il Mechmet Passà d'Aleppo	2000
Il Caplan Passà di Tıramanissa.....	1000
Il Iusuf Passà d'Anatoli	1500
Il Mechmet Passà di Caramania	1000
Il Daut Passà di Saida.....	700

Toccante poi alli Passà privati che non
havevano governo, dirò che

Il Machmut Passa haveva.....	100
Il Sarhosc Ibrahim Passà	80
Il Ciotrapatra Passà, che fu fatto Passà à Levens	900
Il Curt Passà d'Uivar	500

[90 v.]

Uyvar Altında Bulunan Osmanlı Ordusunun Listesi

1- Sadrazamın Muharip Kuvvetleri	3000
2- Yeniçeriler	9000
3- [6] Bölük Sipahileri	8000
4- Tımarlı Sipahiler ve silah tutar adamları	5000
5- Zuema ve hizmetkarları	3000

Paşalar halihazırda der-uhde ettikleri eyaletlerle birlikte verilmiştir:

Bosna valisi Ali Paşa'nın süvarileri.....	1800
piyadeleri.....	1000
Silistre Valisi Can Aslan Paşa	1500
Rumeli Beylerbeyi Beyko [Ali] Paşa'nın süvarileri	200
piyadeleri	800
Niğbolu valisi İbrahim Paşa.....	300
Şam Valisi Kibleli [Mustafa]Paşa	2000
Halep Valisi Mehmet Paşa	2000
Manisa Valisi Kaplan [Mustafa] Paşa	1000
Anadolu Valisi Yusuf Paşa	1500
Karaman Valisi Mehmet Paşa	1000
Sayda Valisi Davud Paşa	700
Vilayet tasarruf etmeyen diğer paşalar ise şöyleydi:	
Mahmut Paşa'nın adamları	100
Sarhoş İbrahim Paşa	80
Leva'da paşa yapılan Çatra-patra[zade Ali] Paşa	900
Uyvar Beylerbeyi Kurd [Ahmet] Paşa.....	500

81

Le Archiere Palla	65
Leqas Dogh in tutto l'armata	700
Le Tartari mas	10000
Le Cavalieri & cavalli	5000
Et i piedi	1000
Le Moldavi mas	4000
Le Seracchi	26
Le Confiranti & cavalli	5000
Et i piedi	1000

Badera tutte le fanallaria
considera in 58800
e le Infanteria in 13000.

Summa Summarum 83800.

Questo era dunque il numero dell'oste. Et non
doveva mandare la fanallia, perche era
cattiva del mondo, anche l'ordine delli Seracchi et altri offi-
ciali forti et habili a combattere et ogni altra per
simo bisogno prima d'ordinare a sparsi d'2, d'3, d'4
o d'5, almeno 8000 delli d'occuratori per farli d'io,
avere d'200 d'occuratori, et promettere loro per via di pa-
bletti un po' più dello sopra detto.

Montu accortosi di sopra che la maggior parte delli po-
stanti d'occuratori in fanallia, all'ora si da notare
che la fanallia vengono poca però bene accortata et
habile a qualis usi delli d'occuratori, per ad-
darsi a quali sono obligati le fimes, legati, d'io d'io
d'io.

[91 r.]

L'Arachman Passà	60
Cinque Begh in tutto havevano	700
Li Tartari erano	10000
Li Vallacchi à cavallo	5000
et à piedi	1000
Li Moldavi erano	4000
Li Cosacchi	260
Li Confinanti à cavallo.....	3000
et à piedi.....	1000

Onde in tutto la Cavallaria
consisteva in 56 600
e l'Infantaria in 13 000
Summa Summaru[m] ... 69 600

[91 r.]

L'Arachman Paşa.....	60
5 Bey toplamda	700
Tatarlar	10000
Eflak süvarileri	5000
piyadeleri	1000
Boğdan askerleri	4000
Kazaklar	260
Serhat süvarileri	3000
piyadeleri	1000

Velhasıl süvarilerin yekunu ...56 600
ve piyadeler ..... 13 000 || El-yekûn ..... | 69 600 |

Dresden Eb 387 Kodlu Ordu Mühimesi'nde (H. 1071-1076) Eflak ve Boğdan Beylerinin 1663 ve 1664'de Sefere Davet Edilmeleri

A.

[99 r.]

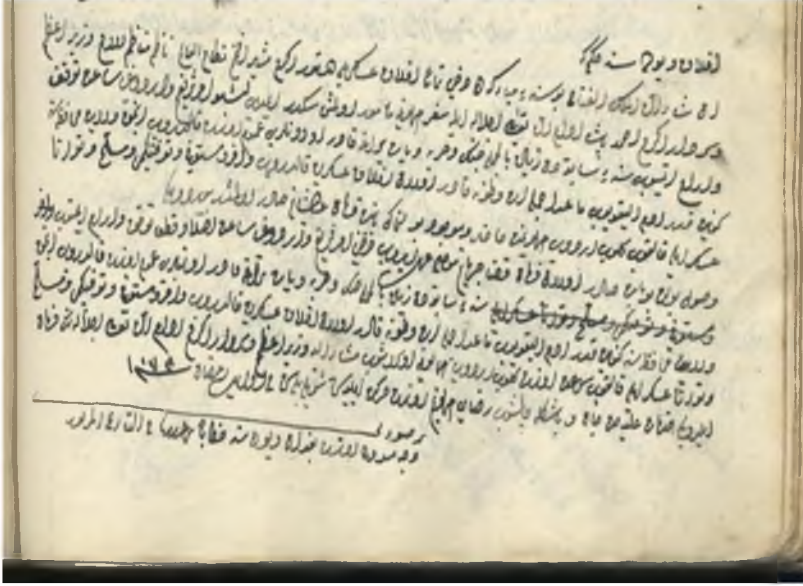
Eflak Voyvodası'na hüküm ki,

Haliya tamamen Eflak askeriyile düstur-ı ekrem, müşir-i eflam, nizamü'l-alem [3] nazımü'l-menazimi'l-ümem vezir-i azam ve serdar-ı ekrem ile Nemçe üzerine sefer-i hümayunuma [4] memur olmuşundur. Cümle hazır ve amade olub, bundan sonra sadır [5] olacak ferman-ı hümayunuma nazır olasın ki, her nice fermanım olursa ol sa'at [6] kalkub memur olduğun mahalle teveccüh eyleyesin deyü mükked hüküm yazıldı. Fi evail-i [Ramaza]n li- sene [10]73 [= 8-18 Nisan 1663]

Bir sûreti dahi

vech-i meşruh üzere Boğdan Voyvodasına mükked yazıldı; fi evail-i N li-sene 73.

B.

[123 v.]

Eflak Voyvodası'na hüküm ki,

İnşaalähü'l-meliki'l-fettah bu sene-i mübarekede dahi tamamen Eflak 'askeriyle düstur-ı ekrem, müşir-i efham, nizamü'l-'alem, nazım-ı menazimi'l-ümem, vezir-i 'azam [3] ve serdar-ı ekrem Ahmed Paşa *edamallahü te'ala iclalehu* ile sefer-i hümayunuma memur olmuştur. İmdi, işbu emr-i şerifim varduğu sa'atte tevakkuf [4] ve aram etmeyüb, sene-i sabıkadan ziyade bi'l-cümle ceng ve harbe ve yat yarağa kadir olanları 'umum üzere kaldırub, ancak vilayet muhafazasına [5] köyünde karar adam iletmeyüp, ma'ada cümle at ve dona kadir olan Eflak 'askerin kaldırub vafır ve müstevfi tüfenkçi ve müselleh ve tuvana [6] 'asker ile kalkub gelüb, Ordu-yı Hümayun'umda hazır ve mevcut bulunman babında ferman-ı 'alışanım sadır olmuştur. Buyurdum ki, [7] Vüsul buldukta, bu babda sadır olan ferman-ı kaza-cereyanım mucebince 'amel idüb, dahi emr-i şerifim varduğu sa'atte asla ve kat'a tevakkuf ve aram etmeyüb, ~~vafır~~ [8] ~~ve müstevfi ve tüfenkçi ve müselleh ve tuvana~~ 'asker ile sene-i sabıkadan ziyade bi'l-cümle ceng ve harbe ve yat yarağa kadir olanları 'umum üzere kaldırub, ancak [9] vilayet muhafazasına köyünde karar adam iletmeyüb, ma'ada cümle at ve dona kadir olan Eflak 'askerin kaldırub vafır ve müstevfi ve tüfenkçi ve müselleh [10] ve tuvana 'asker ile kalkub sür'at üzere gelüb, Ordu-yı Hümayun'uma ulaşub, müşarun-ileyh Vezir-i A'zam ve Serdar-ı Ekrem *edamallahü te'ala iclalehunum* ferman [11] eyledüğü hidemat-ı 'aliyyemde can ve başınla çalışub, rıza-yı hümayunum üzere hareket eylesin. Şöyle bilesin, fi evail-i Ramazan li-sene 1074. [Nisan başı 1664]

Bir sûreti, vech-i meşruh üzere Boğdan Voyvodası'na hitaben yazıldı, fi't-tarihi'l-mezbur.

TÜRKİYE’DE ASKER-SİVİL İLİŞKİLERİ BAĞLAMINDA 12 MART MUHTIRASI VE PARTİLER ÜSTÜ HÜKÜMET MODELİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*

Murat KARATAŞ**

Öz: Bu makalede, Türkiye’de Asker- Sivil ilişkileri bağlamında 12 Mart 1971 Muhtırası ve partiler üstü hükümet modeli konu edilmiştir. Demokratik rejimde bir siyasi aktör olarak yeri bulunmayan askerler, 27 Mayıs 1960 darbesi ile Türkiye’nin reel siyasetinde başrol oyuncusu durumuna gelmiş ve dönem boyunca bu konumu sürdürme çabası içerisinde olmuşlardır. 12 Mart’a giden süreçte 27 Mayıs’ın doğurduğu uygulama sorunları ve Başbakan Süleyman Demirel’in 1965-1971 döneminde uyguladığı iç-dış politikalar ülkede siyasi, sosyal ve ekonomik buhran ortamı oluşturmuştur. Sonuçta bu durumdan çıkılmasını isteyen askerler kendi istedikleri isimleri ülke yönetimine getirmek ve kendi reformlarını millete dayatmak amacıyla 12 Mart 1971 tarihinde Başbakan Demirel’e muhtıra vermişlerdir. 12 Mart’ta askerler 27 Mayıs’tan farklı olarak TBMM ve siyasi partileri kapatmamış siyasilere karşı yargılama ve hapis gibi eylemlere girişmemişlerdir. Buna rağmen askerler bu dönemde ülkedeki buhranın sebebi olarak 1961 Anayasası’nı ve siyasi partileri göstermişlerdir. Yaklaşık otuz ay sürecek “*Ara Rejim*” döneminde askerlerin uygun gördükleri isimlerden oluşan partiler üstü hükümetler ülkenin ihtiyaç duyduğu reformları yapmaya çalışmıştır. Ancak büyük umut bağlanan dört partiler üstü hükümetin farklı sebeplerle başarısızlığı ülkedeki siyasi, sosyal ve ekonomik buhranın

* Bu makale, 15-16 Aralık 2016 tarihlerinde Giresun Üniversitesi’nce düzenlenen Uluslararası Demokrasi Sempozyumu’nda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

** Dr., Abdullah Gül Üniversitesi, AİT Bölümü, murat.karatas@agu.edu.tr.

derinleşmesine buna bağlı olarak da 12 Eylül 1980’de askerlerin sivil siyasete yeniden müdahalesine sebep olmuştur.

Anahtar Kelimeler: 12 Mart Muhtırası, Süleyman Demirel, Asker-Sivil İlişkileri, Partiler Üstü Hükümet, Nihat Erim.

A REVIEW ON SUPRA-PARTY GOVERNMENT MODEL AND 12 MARCH MEMORANDUM IN THE CONTEXT OF MILITARY-CIVIL RELATIONS IN TURKEY

Abstract: This article examines supra-party government model and 12 March memorandum in the context of military-civil relations in Turkey. Soldiers who have no place in the democratic regime as a political actor had become a main actor of Turkish Realpolitik with 27 May 1960 Coup and they had been in an effort to maintain this position during this period. The implementation problems of May 27 and the internal and external policies of Prime Minister Süleyman Demirel during the period 1965-1971 created political, social and economic chaos in the country during the process leading to March 12. As a result of this process, the soldiers who wanted to get out of this situation gave a memorandum to Prime Minister Demirel on March 12 in 1971 in order to bring the person who was supported by the army to the country's administration and to impose their reforms on the nation. On March 12, the soldiers did not close the Parliament and the political parties, as opposed to May 27 but they engaged in actions such as trial and conviction against politicians. Despite these applications, the soldiers demonstrated the 1961 Constitution and political parties as the cause of chaos in the country during this period. The supra-party governments approved by the soldiers tried to make the reforms needed by the country at “the interim regime” period lasting about thirty months. However, the failure of the four supra-party governments with different reasons caused the deepening of political, social and economic chaos in the country and this situation caused the military intervention again in civilian politics on September 12, 1980.

Key Words: 12 March Memorandum, Süleyman Demirel, Military-Civil Relations, Post-parties Governments, Nihat Erim.

Giriş

Türkiye’de ordu modernleşme çalışmalarının ilk etkilendiği kurum olması ve cumhuriyeti kuran kadroları içinden çıkarması gibi sebeplerle sürekli bir meşruiyet zemini bulmuş, Türk siyasal sistemi içindeki baskın varlığını devam ettirebilmiştir¹. Özdağ’a göre bu durumun sebebi, amacı milli devleti kurmak ve kurumsallaştırmak olan Kemalist kadronun ve bu kadronun liderinin elindeki en önemli gücün ordu olmasıdır². Buna rağmen gerek Atatürk gerekse İnönü dönemlerinde askerinin siyaset dışında kalmasına özel önem verilmiştir. Bu noktada o kadar hassas davranılmıştır ki askerlerin oy verme hakları dahi ellerinden alınmıştır³. Ancak bu durum Türkiye’de çok partili hayata geçişle birlikte askerinin oyuna bir aktör olarak girmesiyle değişmiştir. Bu değişimde en önemli etmenlerden birisi NATO sistemine girilmesi ve buna bağlı olarak ordunun modernleştirilmesi çalışmaları olmuştur.

Türkiye’yi 1950-1960 yılları arasında yöneten Demokrat Parti (DP) hükümetlerinin uyguladıkları siyasi, sosyal ve ekonomik politikalar ile muhalefete karşı giriştiği antidemokratik uygulamalar 27 Mayıs 1960’ta askerinin sivil siyasete darbesiyle sonuçlanmıştır. Emir komuta zinciri dışında gerçekleştirdikleri darbe sonrası sivil siyaset kurumuna inandırmayan darbeciler Türkiye’nin gelecek on yıllarını esir alacak askeri vesayet kurumlarını kurmuşlardır. Buna rağmen Mart 1971’e gelindiğinde ülkenin içine düştüğü/ düşürüldüğü siyasi, sosyal ve ekonomik buhran hali, emir komuta zinciri dışında darbe heveslilerini cesaretlendirmiş, ancak TSK’nin Yüksek Komuta Heyeti 27 Mayıs 1960 darbesinden çıkardığı dersle aynı hataya düşmemiş ve 12 Mart 1971’de verdiği muhtıra ile Başbakan Süleyman Demirel’i istifaya zorlamıştır.

27 Mayısçılar gibi sivil siyaset kurumunu bütün kötülüklerin sebebi olarak gören 12 Mart Muhtırası, 27 Mayıs’tan farklı olarak Türkiye’yi

¹Zafer Yıldırım, “Türk Siyasi Hayatında 12 Mart Muhtırası ve Sonuçları”, **Türkiye Günü**, Sayı: 97, Bahar 2009, s. 147.

²Ümit Özdağ, **Atatürk- İnönü Dönemlerinde Türk Silahlı Kuvvetleri**, Kripto Yay., Ankara, 2017, s. 16.

³Mithat Baydur, “Üniformalı Demokrasi”, **Yeni Türkiye**, Yıl: 3, Sayı: 17, Eylül- Ekim 1997, s. 306-322.

içinde bulunduğu buhrandan, oluşturacağı “Partiler Üstü Hükümet” ile çıkaracağına inanmıştır. Ancak bu “Ara Rejim” döneminde askerlerin gözetiminde oluşturulan dört partiler üstü hükümet, Türkiye’nin sorunlarını çözemediği gibi aksine daha da derinleştirerek, yaklaşık on yıl sonra gerçekleşecek 12 Eylül 1980 darbesinin sebeplerinin de oluşmasına hizmet etmiştir.

Makalede öncelikli olarak, Türkiye’yi 12 Mart’a götüren sebepler, “Ara Rejim” döneminde uygulanan “Partiler Üstü Hükümet” anlayışı ve bu hükümetlerin uygulamaları incelenmiştir. Araştırma yapılırken dönemde etkili olan asker ve sivillerin hatıraları, konuyu tüm detaylarıyla inceleyen kitaplar, makaleler ve dönemin gazetelerinden yararlanılmıştır. 12 Mart’ın öncesi ve sonrasında etkili olan asker ve sivillerin hatıraları konusunda; Celil Gürkan’ın “12 Mart’a Beş Kala”, İsmet İnönü’nün “Defterler (1919-1973)”, Kurtul Altuğ’un “27 Mayıs’tan 12 Mart’a” ile “12 Mart ve Nihat Erim Olayı”, Mihri Belli’nin “İnsanlar Tanıdım: Mihri Bellinin Anıları”, Muhsin Batur’un “Anılar ve Görüşler (Üç Dönemin Perde Arkası)”, Nihat Erim’in “Günlükler”, Rasim Cinisli’nin “Bir Devrin Hafızası”, Sabit Osman Avcı’nın “Dinlediklerim, Öğrendiklerim, Söyledikleri ve Yaptıkları”, “Sadi Koçaş’ın “12 Mart Anıları” başlıklı eserler başvurulan kaynaklar arasında yer almaktadır.

Makalenin yazılmasındaki amaç Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş döneminden kaynaklı güçlüklerin çok partili hayata geçişle birlikte asker-sivil ilişkilerini şekillendirmede baskın role sahip olduğunu göstermektir. Türkiye’de her zaman darbe şartları olmuş/oluşturulmuştur. Bu anlamda 12 Mart’ta askerler bir radyo mesajı ile 1969 seçimlerinde yaklaşık % 47 oranında oy alan Adalet Partisi (AP)’nin oluşturduğu meşru hükümeti işbaşından uzaklaştırmıştır. Muhtıra ile askerler 27 Mayıs ile sistem içerisinde oluşturdukları baskın üstünlüğü devam ettirme çabası içerisinde olmuşlardır. Muhtıracıların bu çabasında dönemdeki aydın sınıfının “toplumsal ilerleme” konusunda halka güvenmemesi ve bu bağlamda “ilericiliğin” askerler eliyle yukarıdan aşağıya getirilmesi konusunda bir kanaatinin bulunmasının etkili olduğunu söylemek mümkündür.

1. 12 Mart Muhtırasını’nı Hazırlayan Sebepler

Türkiye’yi 12 Mart 1971’e götüren süreç birçok faktörden beslenmiştir. 1960’lı yıllardaki Türk siyasetini ve sonuçta muhtırayı bu faktörlerin belirlediğini söylemek mümkündür. Bunların ilki 27 Mayısçıların 1924 Anayasası ile kurulan Birinci Cumhuriyetin kurumsal yapısını yıkarak yerine 1961 Anayasası ile yeni ve farklı bir kurumsal yapı getirme çabaları olmuştur⁴. Tanör’e göre de anayasada ifade edilen Türkiye Cumhuriyeti devletinin sosyal bir hukuk devleti olduğu maddesi, bu dönemde Sosyalist sol çevrelerce “*Sosyalizm*” olarak algılanmış ve 1961-1971 yılları arasında ülkenin siyasi, sosyal ve ekonomik hayatını esir alacak şekilde yorumlamıştır⁵.

Türkiye’yi 12 Mart’a götüren ikinci faktör 1965 ve 1969 seçimlerini 27 Mayıs’ın kapattığı DP’nin mirasına sahip çıkma iddiası taşıyan AP’nin kazanmasıdır. Özellikle AP’nin birinci iktidar dönemi olan 1965-1969 yılları arasında uyguladığı sosyal ve ekonomik politikalar toplumda huzursuzluğu arttırarak darbe yanlılarını harekete geçirmiştir.

Türkiye’yi 12 Mart’a götüren üçüncü faktör ABD-SSCB arasında yumuşamaya bağlı olarak ABD’nin dış politikasında Türkiye’ye dönük yaptığı değişikliklerden beslenmiştir. ABD’nin 1960’lı yıllar boyunca Küba Füze Krizi, Kıbrıs Sorunu ve Jonhson Mektubu, Haşhaş ekimi yaşağı gibi konularda Türkiye’nin egemenlik haklarını zedeleyen girişimleri İnönü ve Demirel hükümetlerini çok yönlü dış politika arayışına itmıştır⁶.

Türkiye’yi 12 Mart’a götüren dördüncü faktör 1969 seçimleri sonrası AP içerisinde yaşanan tartışmaların ortaya çıkardığı ihraçlar sonrası partinin parçalanmasıdır. Bu parçalanmada AP lideri Demirel’in partide ve ülkede tek adam olma yönünde attığı adımlar etkili olmuştur. AP’deki

---

⁴ Davut Dursun, **Türkiye’nin Siyasal Hayatı**, Beta Yay., İstanbul, 2018, s. 143.; Genelkurmay Başkanı Tağmaç’a göre Üniversite ve TRT özerkliğinin kötüye kullanılması ülkeyi 12 Mart’a götüren temel sebeplerdi. **12 Mart’a Nasıl Getirildik**, Ufuk Ajans Yayınları, Ankara, 1971, s. 9.

⁵Bülent Tanör, **İki Anayasa (1961-1982)**, Beta Yay., 1991, s. 25-27.

⁶Murat Özata, “Türkiye’deki Askeri Müdahaleler ve ABD Kazanımları: 12 Mart ve 12 Eylül Örneği”, **Darbeler ve Tepkiler E- Kitabı**, Divan Kitap, Ankara, 2017, s. 706.

parçalanma ikinci iktidar döneminin başında Demirel’i zayıflatırken askerlere muhtıra için gerekli atmosferi sağlayan bir işlev görmüştür.

1.1. 12 Mart’a Giden Yol: 1965 Seçimleri ve Demirel İktidarı

27 Mayıs’tan 1965 genel seçimlerine kadar geçen süreçte darbeciler ülkede vesayet sistemi kurma çabasında olmuşlardır⁷. Söz konusu dönemde iktidarın askerlerden sivillere geçmesi noktasında sıkıntılar yaşanmıştır. 1961 genel seçim sonuçlarından memnun olmayan Silahlı Kuvvetler Birliği (SKB)’nin darbe tehdidi üzerine Devlet Başkanı Gürsel, Çankaya Köşkünü’de topladığı siyasi parti liderlerine darbenin önlenmesi karşılığında Çankaya Protokolünü dikte etmiştir. Protokolle siyasi Parti liderleri Cemal Gürsel’i Cumhurbaşkanı seçmeyi, İsmet İnönü’yü Başbakanlığa getirmeyi, eski DP’liler için genel af çıkarmamayı, ordudan emekli edilen subayların geri dönüşleri için çalışmayacaklarını taahhüt etmişlerdir⁸.

Çankaya Protokolü gölgesinde gidilen 15 Ekim 1961 genel seçim sonuçları 27 Mayısçılar ve CHP’nin beklentilerini karşılamamıştır. Seçimlerde CHP yaklaşık % 36 oy almasına rağmen tek başına iktidar olamamıştır. AP, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) ile Yeni Türkiye Partisi (YTP)’nin oyları ise % 60’ın üzerine çıkmıştır. Bu sonuçlar ülkede 1965 seçimlerine kadar sürecek koalisyonlar dönemini başlatmıştır. Dönem boyunca askerlerin gözetiminde dört koalisyon hükümeti kurulmuştur.

Bu koalisyon Hükümetlerinin ilki CHP-AP arasında kurulmuştur. Ancak koalisyon hükümeti eski DP’lilerin affı ve iki parti arasındaki ekonomik konulara bakıştaki farklılıklar nedeniyle kısa süre içerisinde çalışamaz hale gelmiştir⁹. Bundan sonra İnönü’nün başında bulunduğu iki koalisyon hükümeti ve son olarak da Bağımsız Senatör Suat Hayri Ürgüplü başkanlığındaki koalisyon hükümeti görev yapmıştır. Ayrıca söz konusu

⁷ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945- 1980)**, Hil Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 212- 351.

⁸ Adem Çaylak, **Osman Bölükbaşı ve Siyasal Hareketi**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2010, s. 433.

⁹ Nedim Yalansız, **Türkiye’de Koalisyon Hükümetleri (1961-2002)**, Btke Kitapları, İstanbul, 2006, s. 67-73.

dönemde iktidarın sivillere erken devredildiğini düşünen Albay Talat Aydemir iki başarısız darbe girişiminde bulunmuştur¹⁰. Diğer taraftan bu süreçte Süleyman Demirel 29 Kasım 1964 tarihinde gerçekleşen AP Kongresinde partinin yeni genel başkanı seçilirken¹¹ Türkiye İşçi Partisi (TİP)’nin toplumda taban bulmaya başlaması üzerine CHP lideri İnönü ilk kez “*Ortanın Solu*” söylemini kullanmıştır¹².

Bu şartlar altında gidilen 10 Ekim 1965 seçimleri Türkiye için yenilikler getirmiştir. Bu yeniliklerin ilki AP’nin yaklaşık % 53 oyla iktidara gelmesi ve Demirel’in Başbakanlığı olurken, ikincisi ise cumhuriyet dönemi boyunca yasaklı olan sol düşüncenin TİP aracılığıyla meclise girmesi olmuştur¹³. Türk seçmeni bu sonuçlarla 27 Mayıs ve sonrasında yaşananları onaylamadığını ayrıca koalisyon hükümetleriyle yönetilmek istemediğini darbecilere göstermiştir. Seçimlerin CHP’ye dönük sonucu ise, yaklaşık % 29 oy alarak ikinci parti olma ve buna bağlı olarak da CHP’deki oy kaybının “*Ortanın Solu*” söyleminden kaynaklandığını söyleyen Turhan Feyzioğlu ve çevresinin partiden koparak Güven Partisi (GP)’ni kurması olmuştur¹⁴.

Bu şartlarda çalışmaya başlayan Başbakan Demirel, Cumhurbaşkanı Gürsel’in görevini yerine getiremeyecek kadar rahatsızlanması üzerine Cumhurbaşkanlığı sorunuyla yüz yüze gelmiştir. Sonuçta Demirel parti olarak mecliste tek başına Cumhurbaşkanını seçebilecek güce sahip olmasına rağmen, askerî vesayetle sorun yaşamamak için CHP lideri İnönü’nün de onayını alarak Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay’ın

---

¹⁰Yeşim Demir, **Albay Talat Aydemir’in Darbe Girişimleri**, Andaç Yay., Ankara, 2017, s. 7.; Ilıcak’a göre Aydemir Olayı şayet bir darbe olacaksa bu darbenin emir komuta zinciri içerisinde ordu hiyerarşisine uygun olarak yapılacağını alt rütbedeki subaylara göstermişti. Nazlı Ilıcak, **12 Mart Cuntaları**, Yeni Asya Yay., İstanbul, 1999, s. 19.

¹¹Arsev Bektaş, **Demokratikleşme Sürecinde Liderler Oligarşisi, CHP ve AP (1961-1980)**, Bağlam Yay., İstanbul, 1993, s. 51.

¹²Ayşe Güneş Ayata, **CHP (Örgüt ve İdeoloji)**, Gündoğan Yayınları, Ankara, s. 79.

¹³Artun Ünsal, **Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi (1961-1971)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2002, s. 183.

¹⁴Gürcan Bozkır, “Cumhuriyetçi Güven Partisi” **İttihat ve Terakki’den Günümüze Siyasal Partiler**, (Ed. Turgay Uzun), Orion Kitabevi, Ankara, 2010, s. 284.

ülkenin 5. Cumhurbaşkanı olmasını sağlamıştır¹⁵. Ancak Demirel’in bu özverisine rağmen AP iktidarına şüpheyle bakan askerler, DP’nin vaktiyle yaptığı yanlışları yapmaması konusunda Demirel’e uyarıda bulunmuştur¹⁶. Buna ek olarak bu süreçteki bir başka önemli gelişme de alevi mezhebinin sözcülüğünü yapacak olan Birlik Partisi (BP)’nin kurulmasıdır¹⁷.

Türkiye 1965-1969 yılları arasında sosyal hayatta olmasa da siyasi ve iktisadi hayatta istikrarlı bir gelişme göstermiştir. Demirel’in ilk Başbakanlık dönemini ifade eden beş yıl boyunca ülke ortalama % 7’lik bir kalkınma hızı yakalamış; dönemin sanayi kalkınma rakamları % 10 ortalamayı bulurken, enflasyon % 5’lerde seyretmiştir¹⁸. Böyle bir büyümenin toplumun sadece ekonomik hayatını değil, tüm sosyal hayatını, siyasal eğilimlerini ve taleplerini de etkileyeceği kesindir. Nitekim on yıllık süreçte kır-kent nüfusundaki kent nüfusuna dönük değişim % 7 oranında gelişirken, tarım sektörünün ekonomiye katkısı azalmış, sanayi ve hizmet sektörlerinin katkısı artmıştır¹⁹.

Dünyada gelişen 1968 öğrenci olayları eş zamanlı olarak Türkiye’de de başlamıştır. Eğitim şartlarının ve iş bulma imkânlarının iyileştirilmesi gibi taleplerle ve “*sağ sol yok, boykot var*” sloganı ile başlayan olaylar süreç içerisinde emperyalizm ve Amerikan karşıtı bir hale bürünmüştür. 1968 yılındaki bir başka ve ileride önemli farklı siyasi yönelmelere de yol açacak gelişme Güneydoğu Anadolu’da, başlangıçta CHP’nin de içinde bulunarak organize ettiği TIP tarafından koordine edilen “*Doğu Mitingleri*”²⁰ dir.

1.2. 12 Mart’ın Temel Nedeni: 1969 Seçimleri

¹⁵Tuğba Ünlü Bilgiç, “İç Dış Politikada Çeşitlilik: 1965-1971” **İç ve Dış Gelişmelerle Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1946-2012)**, (Ed. T. Ünlü Bilgiç), Ufuk Yay., İstanbul, 2014, s. 159.

¹⁶Doğan Akyaz, **Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi**, İletişim Yay., İstanbul, 2006, s. 240-241.

¹⁷Kelime Ata, **Türkiye Birlik Partisi (1966-1980)**, Kelime Yay., Ankara, 2007, s. 66.

¹⁸Metin Eriş, **Demokratikleşme Sürecinde Türk Siyasi Hayatı ve Kemalizm**, Bilgeoğuz Yay., İstanbul, 2012, s. 278.; Hulusi Turgut, **Demirel’in Dünyası**, Cilt: 1, ABC Yay., İstanbul, 1992, s. 393.

¹⁹Davut Dursun, **a.g.e**, s. 151.

²⁰Metin Eriş, **a.g.e**, s. 289.

AP lideri Demirel, 1969 seçimlerine ekonomik göstergelerin lehine olduğu, ancak öğrenci ve işçi olayları, eski DP’lilerin affı meselesinin sebep olduğu parti içi muhalefet, dış politikada ABD baskısının arttığı bir atmosferde gitmiştir. Buna rağmen Demirel oy kaybetse de seçimden zaferle çıkmış ve bu dönemde ikinci hükümetini kurmuştur. Ancak Demirel’in yeni hükümet listesinde parti içerisinde intikamcılar olarak nitelenen Sadettin Bilgiç ve çevresine yer vermemesi, ayrıca seçimler öncesi askerî vesayetle karşı karşıya gelmemek için eski DP’lilerin affıyla ilgili çalışmayı sekteye uğratması AP’nin parçalanmasını doğuracak süreci başlatmıştır. Bu süreç ilk olarak 72 AP’li milletvekili ve senatörün imzaladığı 72’ler muhtırası ardından 41’lerin 1970 bütçesine ret oyu vererek Demirel Hükümetinin düşmesi şeklinde gelişmiştir. Kısa süre içerisinde Demirel bu dönemdeki yeni hükümetini kursa da partiden ihraç edilen 26 milletvekili Ferruh Bozbeyle’nin genel başkanlığında Demokratik Parti (DP)’yi kurmuştur²¹. Bu süreçte AP’den kopmaların önüne geçmeyen/geçemeyen Demirel, meclisteki AP çoğunluğunu yitirirken ülke için artık bir istikrarsızlık faktörü hâline gelmiştir²².

1965 seçimlerinde AP’nin tek başına iktidara gelmesini önlemek amacıyla CHP lideri İnönü tarafından kabul edilen milli bakiye sistemi 1969 seçimleri öncesi Demirel hükümetince kaldırılarak geçmişte kullanılan nispi temsil sistemine dönülmüştür. Demirel hükümetinin bu değişiklikteki amacı başta TİP olmak üzere, küçük partilerin mecliste temsil edilmesinin önüne geçmektir. Milli bakiye sistemi küçük partileri meclis sistemi içerisinde tutarken, nispi temsil sistemi onları meclis sisteminin dışına atmıştır. Buradan hareket eden Kayalı’ya göre 12 Mart sürecinin 1969 genel seçim sonuçları ile doğrudan ilişkisi vardır²³. Bu seçimlerde sadece TİP’in değil, CHP’nin de oylarının düşmesi sosyalist sol gruplar arasında demokratik yöntemlere olan güveni sarsmıştır. Düzen

²¹Ferruh Bozbeyle, **Yalnız Demokrat**, (Haz. İhsa Dağı), Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, s.331 ;Tanel Demirel, **Adalet Partisi**, İletişim Yay., İstanbul, 2004, s. 56-58.

²²Cumhurbaşkanı Sunay’a göre Demirel’in AP içerisindeki süreci yönetememesi ülkeyi 12 Mart buhranına sokan temel sebeptir. Zira askerler bu olay sonrası farklı arayışlara yönelmişlerdir. Sabit Osman Avcı, **Dinlediklerim, Öğrendiklerim, Söylediklerim ve Yaptıklarım**, Nuru Matbaacılık, Ankara, 2005, S164.

²³Kurtuluş Kayalı, **Ordu ve Siyaset (27 Mayıs- 12 Mart)**, İletişim Yay., İstanbul, 1994, s. 181-182.

değişikliğinin parlamento ve seçimle gerçekleştirilebileceğinden ümidini kesen bu çevreler “*demokrasi dışı yolların denenebileceğini ve denenmesi gerektiğini savunmaya*”²⁴ başlamışlardır.

Bunun sonucu olarak 1969 Seçimleri öncesi üniversitelerdeki boykotlar ve işgaller ABD ve NATO karşıtı eylemlere dönüşmüştür²⁵. Bu süreçte sosyalist gruplar ABD 6. Filo’sunun Türkiye ziyareti üzerinden ülkede kendilerine dönük bir kamuoyu oluşturma çabası içerisine girmiştir. Sağ kesim ise bunların ülkeyi SSCB’nin uydusu haline getireceği, bu nedenle ABD dostluğunun desteklenmesi gerektiğini söylemiş ve sosyalist grupların her eylemine karşı reaksiyon vermiştir. Bu eylemler sırasında yaşanan “*Kanlı Pazar*”²⁶ hadisesi; sosyalist gruplar içerisinde kırılma doğurmuş ve olay sonrası devrimin ancak silahlı mücadele ile kazanılabileceğini savunan anlayışın ağırlık kazanmasına sebep olmuştur²⁷.

1969 seçimleri sonrası yaşanan iki olay askerlerin Demirel iktidarından ümitlerini kesmelerine sebep olmuştur. Bu olayların ilki Devrimci İşçi Sendikaları (DİSK)’nın öncülük ettiği 15-16 Haziran 1971 tarihlerinde gerçekleşen İstanbul-Kocaeli arası işçi yürüyüşüdür. Yaklaşık 40 bin işçinin katıldığı genel grev yürüyüşünde çıkan olaylar sırasında 1’i polis olmak üzere 4 vatandaş ölmüş, 87 vatandaş da yaralanmıştır²⁸. İçişleri Bakanı Menteşoğlu’nun, Meclis kürsüsünden “*Bir isyan, bir ayaklanma*”

²⁴Hasan Cemal, **Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım**, Doğan Kitap, İstanbul, 1999, s.158.

²⁵Cumhurbaşkanı Sunay, olayları sosyal ve ekonomik sebeplere bağlarken Başbakan Demirel, güvenlik güçlerinin iktidara yardımcı olmamasına bağlamıştır. CHP lideri İnönü ise ülkedeki durumun sorumlusu olarak zayıf bir yönetim sergileyen AP’ni işaret etmiştir. Hilal Karavar Öz, “Dönemin Ulusal Türk Basınının 12 Mart Muhtırasına Bakışı”, **History Studies.**, Sayı: 10/6, September 2018, s. 81.

²⁶Mustafa Eren, **Kanlı Pazar**, Kalkedon Yay., İstanbul, 2012, s. 225-238.; Alpay Kabacalı, **Türkiye’de Gençlik Hareketleri**, Altın Kitaplar, İstanbul, 1992, s. 222-225.; Harun Karadeniz, **Olaylı Yıllar ve Gençlik**, Literatür Yay. İstanbul, 2015, s. 134-141.; Sefa Salih Aydemir, “12 Mart 1971 Asker Muhtırasına Giden Süreçte Üniversite Olayları”, **Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi**, Cilt: 3, Sayı: 5, Temmuz 2014, s.44.

²⁷Bu görüş doğrultusunda, Deniz Gezmiş ve çevresi; Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO)’nu, İbrahim Kaypakkaya ve çevresi; Türkiye Komünist Partisi- Marksist, Leninist (TKP-ML), Mahir Çayan ve çevresi; Türkiye Halk Kurtuluş Partisi Cephesi (THKP-C)’ni kurarak devletin güvenlik güçleriyle silahlı çatışmalara girmişlerdir.

²⁸**Milliyet**, 17 Haziran 1971.

şeklinde açıkladığı olayları bastırmak için Demirel Hükümeti başta İstanbul ve Kocaeli olmak üzere Ankara, Sakarya ve Zonguldak’ta 1 ay süreli sıkıyönetim ilan etmiştir²⁹. Olayların ikincisi ise 5 Mart 1971’de Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO)’nun Orta Doğu Teknik Üniversitesi’nde güvenlik güçleriyle girdiği çatışmadır. Olayların bastırılması sonrası ODTÜ’de arama yapan güvenlik güçlerinin eline tamamı ordu yapımı silahlar, parka ve postallar geçmişti. Burada ele geçirilenler Cumhurbaşkanı Sunay’a “*Sokağa dur diyemiyoruz. Çünkü bir yerden cüret alıyor.*” diyen Başbakan Demirel’i haklı çıkarıyordu. Bütün bunlar sivil-asker işbirliği ile gerçekleştirilmek istenen bir darbenin hazırlık çalışmalarıydı. Burada Başbakan Demirel’in içine düştüğü yönetme zafiyetinin önemli bir etken olduğunu söylemek mümkündür.

1.3. Yön- Devrim Hareketi ve 9 Mart Darbe Girişimi

Türkiye’de Sosyalist sol düşünce 1960’lı yıllar boyunca 1961 Anayasasının sağladığı görece özgürlükçü ortamda kendini ifade etme fırsatı bulmuştur. Bu dönemde TİP³⁰ bu düşüncenin siyasal partisi olurken, Yön ve Devrim dergileri³¹ de yazılı basındaki merkezi olmuştur.

1961 seçimleri öncesi bir grup sendikacı tarafından kurulan TİP, ideolojik olarak Marksizm’i benimsemiş, Toplumsal olarak da işçi sınıfını esas almıştır. Amacını, Türkiye’de tam bağımsızlıkçı, demokratik bir sosyalizm kurmak olarak açıklayan parti stratejisini ise siyasal mücadeleye halkı olabildiğince katarak yasal yoldan, yani seçim kazanarak iktidara gelmek şeklinde belirlemiştir.

Doğan Avcıoğlu ve çevresi bu dönemde haftalık olarak çıkardığı Yön ve Devrim dergilerinde ülkede işçi sınıfının azlığından hareket ederek seçim kazanma yoluyla iktidara gelme fırsatının olmadığını, dolayısıyla

---

²⁹Tercüman, 17 Haziran 1971.; 15-16 Haziran olaylarından sonra ilan edilen sıkıyönetim, üç ay sürmüştü ve 16 Eylül 1971 tarihinde kaldırılmıştır. Cumhuriyet, 17 Eylül 1971.

³⁰ Muhtıra döneminde TİP Anayasa Mahkemesi tarafından 20 Mayıs 1971 de Türkiye Cumhuriyeti’nde azınlıklar yaratarak millet bütünlüğünü bozduğu gerekçesiyle kapatılmıştır. Erdoğan Teziç, **100 Soruda Siyasal Partiler**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 325-326.

³¹ Yön ve Devrim dergileri hakkında detaylı bilgi için bkz.; Hikmet Özdemir, **Kalkınmada Bir Strateji Arayışı Yön Hareketi**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1986.; Atıl Cem Çiçek, **Türk Siyasal Yaşamında Yön Dergisi (1961-1967)**, Tezkire Yay., İstanbul, 2016.; Gökhan Atılğan, **Yön-Devrim Hareketi**, Yordam Kitap, İstanbul, 2018.

sosyalistlerle toplum içindeki güçlü gruplardan biri olan askerlerin birlikteliğini içeren kısa yolun takip edilmesini savunmuştur. Ayrıca Avcıoğlu söz konusu dergilere ek olarak “*Türkiye’nin Düzeni*”³² isimli kitabı ile de 27 Mayıs’tan sonra, yapılan darbenin amaçlarına ulaşmadığını düşünen asker ve sivil çevrelerle işbirliği içerisinde fikri hazırlığı yapılmış bir darbe arayışı içinde olmuştur. Bu dönemde darbe çalışmalarının bir başka önemli ismi Mihri Belli olmuştur. Devrimin yolu konusunda Belli, Öğrencilerin açtığı yoldan subaylara devrimin devredilmesini savunmuştur. Ona göre Milli Demokratik Devrimciler, “*Milli*” ve “*Demokratik*” güçlerle işbirliği yaparak ABD emperyalizmine karşı milli devrimi ve feodaliteye karşı demokratik devrimleri peş peşe gerçekleştirecekti³³.

9 Mart’a giden süreçte darbe arayışı içerisinde olan üç grup vardı. Bunların ilki Yön-Devrim çevresini meydana getiren sivillerden oluşmaktaydı. Bunlar Doğan Avcıoğlu, Mihri Belli, İlhan Selçuk, Hasan Cemal, Uluç Gürkan, Mümtaz Soysal, İlhami Soysal vd. idi. Ayrıca bu sivil kola Akademisyenler, Dev-Genç, Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu (THKO), Türkiye Halk Kurtuluş Partisi Cephesi (THKPC), Türkiye İhtilalci Köylü Kurtuluş Ordusu (TİKKO) gibi silahlı teşkilatlar da dahildir. İkinci grup 27 Mayıs darbecilerinden oluşan Milli Birlik Komitesi üyesi isimlerdi. Bunlar Cemal Madanoğlu, Numan Esin, Orhan Kabibay, Mucip Ataklı, Sezai Orkunt, İrfan Solmazer vd. idi. Üçüncü ve en önemli grup ise 27 Mayıs’tan itibaren ordu içinde rütbe alan komutanlardan oluşmaktaydı. Bunlar Faruk Gürler, Muhsin Batur, Celil Gürkan, Adnan Kaptan, Adnan Arabacıoğlu, Talat Turan, Fahrettin Tezel, İbrahim Artuç, Orhan Seyfi Güven, Cemalettin Korkut vd. idi³⁴.

Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Batur’un bilgisi dahilinde Celil Gürkan³⁵, Avcıoğlu ve Madanoğlu ile farklı zamanlarda yaptığı darbe

---

³² “*Türkiye’nin Düzeni*” isimli eserin Profesörler Kurulu tarafından yazıldığı ve Doğan Avcıoğlu adıyla piyasaya çıkarıldığı iddiası için bkz.; Nusret Kirişçioğlu, **12 Mart**, Baha Matbaası, İstanbul, 1973, s. 234.

³³ Ömer Laçiner, “**12 Mart Üzerine**”, Birikim, Sayı: 8 (Ekim 1975), s.14.

³⁴ Rasim Cinişli, **Bir Devrim Hafızası**, Doğan Kitap, İstanbul, 2017, s. 325; Nusret Kirişçioğlu, **a.g.e**, s.215-218.

³⁵ Muhtıra sonrası ordu ile ilişkisi kesilen Gürkan anılarında 12 Mart öncesi dönemde, müdahale amacıyla yaptıkları çalışmaların bir cunta faaliyeti olmayıp emir-komuta zinciri

toplantılarında darbe sonrasında kurulacak hükümeti, Devrim Meclisinde kimlerin yer alacağını, Devrim Konseyi’nin nasıl çalışacağını belirlemişlerdi. Buna göre Selim Bey rumuzlu Faruk Gürler Cumhurbaşkanlığına, Yavuz Bey rumuzlu Muhsin Batur Başbakanlığa, Nuri Bey rumuzlu Celil Gürkan Başbakan Yardımcılığına, Erci Bey rumuzlu Korgeneral Atıf Erçikan ise Genelkurmay Başkanlığına getirilecekti³⁶.

9 Mart’a gelindiğinde Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç, Gürler ve Batur’a darbe hazırlığından haberi olduğunu söyleyerek³⁷ Başbakan Demirel’in, yumuşak bir müdahale ile çekilmesi karşılığında emirleri altındaki sosyalist sol düşünceli subayları tasfiye etmelerini onlardan istemiştir. Bu şekilde Tağmaç’ın ön almasıyla darbenin yönü değişmişti. 9 Mart’ta darbe gerçekleşseydi darbenin en önemli adamları olacak olan Orgeneraller Gürler ve Batur, bu sefer o darbeye karşı yapılan 12 Mart Muhtırası’nı verenlerin arasında yer alacaklardı. Aslında cunta yapılanmasının asker kanadı ülkedeki kötü yönetim sebebiyle bu işe soyunurken, sivil cenahtakiler “Sol” bir darbe hevesi içerisindeydiler. Bu durum Gürler ve Batur’un sivil kanatta etkinlik kazanan sol eğilime karşı tedirginlik duymaları ve darbe sonrasında istenmeyen bir duruma düşebilecekleri endişesini doğurmuş ve tüm hazırlığı yapılan darbenin seyrinin değişmesine sebep olmuştur.

Batur o günkü durumu anılarında darbe için her şeyin hazır olduğu ve sadece düğmeye basılmasının kaldığı, ancak Gürler’in son anda vazgeçerek herhangi bir darbe girişiminde bulunulmaması ve Genişletilmiş Komuta Konseyi’nin beklenilmesi gerektiğini söylediğini yazmaktadır³⁸. 10 Mart 1971 tarihinde toplanan Genişletilmiş Komuta Konseyinde müdahalenin şekli görüşülmüştü. Buna göre, komutanların genel eğilimi müdahalenin doğrudan olması yerine Demirel hükümetine

---

içerisinde yerine getirilen görevler olduğunu söylemektedir. Celil Gürkan, **12 Mart’a Beş Kala**, Tekin Kitabevi, 1986, s.140.

³⁶Muhsin Batur, **Anılar ve Görüşler**, Milliyet Yay., İstanbul, 1985, s. 233.

³⁷Cuntacılar MİT elemanı Mahir Kaynak tarafından deşifre edilmiştir. Kaynak’a göre, Cuntacılar, Ülkede Baas tipi bir rejim kurma ayrıca asker ve sivillerden oluşan sol ideolojiye sahip bir siyasi parti eliyle ülkeyi militarist yönetmeyi amaçlamışlardı. Mahir Kaynak, **Darbeli Demokrasi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 61-63.

⁴⁰ Muhsin Batur, **a.g.e**, s. 279.

bir muhtıra verilmesi şeklinde belirmişti. Bunun üzerine 11 Mart 1971 tarihinde, Genelkurmay Başkanı Tağmaç liderliğinde bir toplantı daha düzenlenmiş ve muhtıra metni kaleme alınmıştır.

2. 12 Mart Muhtırası ve Tepkiler

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç ve üç kuvvet komutanının imzalarını taşıyan muhtıra metni, 12 Mart 1971 tarihinde Cumhurbaşkanı ile Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu Başkanlıklarına ulaştırıldıktan sonra tüm ülkeye duyurulmak için TRT’ye götürülmüş ve saat 13.00’te Türkiye radyolarından okunmuştur³⁹.

Muhtıra metni incelendiğinde askerlerin iki tespit yaptığı görülmektedir: Bunlardan birincisi, ülkeyi siyasi, sosyal ve ekonomik kargaşaya sürükleyen Demirel hükümeti ile Meclislerin tutum, görüş ve icraatları idi. İkincisi ise ülkenin içinde bulunduğu durumdan çıkabilmesi için demokratik kurallar içinde partiler üstü bir anlayışla inandırıcı bir hükümetin kurulması gerekmektedir. Kurulacak yeni hükümetin ülkedeki anarşik durumu giderecek, Anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve devrim kanunlarını uygulayacak nitelikte olması gerekmektedir. Muhtıra metninde, bunların dikkate alınmaması hâlinde askerler ülkenin yönetimini doğrudan ele alacakları uyarısında bulunmuşlardı⁴⁰. Koçaş’a göre de 12 Muhtırasının verilisinde üç amaç

³⁹Muhtıradaki vurgulanan noktalar şunlardır:

1. Parlamento ve hükümet süregelen tutum, görüş ve icraatıyla yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk’ün bize hedef gösterdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve anayasanın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup Türkiye Cumhuriyeti’nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.

2. Türk Milleti’nin ve onun sinesinden çıkan Türk Silahlı Kuvvetleri’nin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin, partiler üstü bir anlayışla meclislerimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek ve anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılap kanunlarının uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kuralar içinde teşkili zaruri görülmektedir.

3. Bu husus süratle tahakkuk ettirilemediği takdirde Türk Silahlı Kuvvetleri, kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti’ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya kararlıdır.

Bilgilerinize...; **Cumhuriyet**, 13 Mart 1971.

⁴⁰Cemal Fedayi, “Türkiye’nin Siyasal ve Sosyal Kaos Dönemi (1971-1980), **Osmanlı’dan İkininli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi**, (Ed. Adem Çaylak vd.), Savaş Yayinevi, Ankara, 2012, s. 493.; Erik Jan Zürcher, **Modern Türkiye’nin Tarihi**,

vardı. Bunlardan birincisi Anarşiyi önlemek, ikincisi milli çıkarlara uygun bir dış politika izlemek, üçüncüsü de 1961 Anayasasının öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele almak ve devrim kanunlarını uygulamaktı⁴¹.

Diğer taraftan muhtıra ile Türk siyasetinin temel bir zaafi ortaya çıkmıştır. Siyasi partilerin hiç birisi prensip olarak da olsa, demokrasiye karşı yapılan bu açık müdahaleye karşı çıkmamış ve Meclisin açık olmasıyla yetinmiştir. Bu noktada örneğin AP’den ayrılanlarca kurulan Demokratik Parti, gelişmeleri “*Asıl olan Atatürk’ün açtığı bir Meclis’in millet adına yüklendiği kutsal görevine devam etmesidir. Hükümetler daima değişebilir*”⁴² sözleriyle olumlu, Demokratik Parti Denizli Milletvekili Hasan Korkmazcan ve Aydın Milletvekili Yüksel Menderes de “*Meclis böyle bir yazıya muhatap değildir.*”⁴³ tarzında muhatabın Başbakan Demirel olduğunu ifade etmişlerdir. Cumhuriyet Senatosu Başkanı AP’li Arıburun ise muhtırayı senatoda okuttuktan sonra “*Cumhuriyet Senatosu’nun muhtıradaki bahse konu olan ithamlarla bir ilgisinin olmadığı*”⁴⁴ açıklamasında bulunmuştur.

Muhtıra ile istifası istenen Başbakan Demirel, Cumhurbaşkanı Sunay’a hükümetin istifa ettiğini belirten mektubu Başbakanlık Müsteşar Muavini Muslih Fer aracılığıyla ulaştırmıştır⁴⁵. Mektubunda Demirel “*Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanları tarafından zati devletinize, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığı’na ve Millet Meclisi Başkanlığı’na tevdi edilip bugün saat 13.00’te TRT’den Türk kamuoyuna duyurulan muhtırayla anayasa ve hukuk devleti anlayışını bağdaştırmak*

İletişim Yay., İstanbul, 2014, s. 273; Feroz Ahmad, a.g.e, s. 354-355.; Nusret Kirişçiöğlü, a.g.e, s.1.

⁴¹Sadi Koçuş, **12 Mart Anıları**, Cem-May Dağıtım, İstanbul, 1978, s. 680.

⁴²**Milliyet**, 15 Mart 1971.

⁴³**Tercüman**, 13 Mart 1971.

⁴⁴**Cumhuriyet**, 14 Mart 1971.

⁴⁵Cüneyt Arcayürek, **Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi (1965-1971)**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985, s. 366.; Refiğ’e göre Süleyman Demirel liderliğindeki AP hükümetinin engellemekte başarısız olduğu sol anarşik eylemler karşı yapılmıştır. Şengül Kılış Hristidis, **Sinemada Ulusal Tavrı “Halit Refiğ Kitabı”**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2007, s. 202.; Askerler, verdikleri muhtıra sonrası Demirel’in istifa yolu ile gösterdiği anlayıştan duydukları memnuniyeti kamuoyuna duyurmuşlardır. **Milliyet**, 15 Mart 1971.

mümkün değildir. Bu durum muvacehesinde hükümetin istifasını saygıyla arz ederim”⁴⁶ sözlerine yer vermiştir. İstifa mektubunda Demirel’in “*Muhtıra ile anayasa ve hukuk devleti anlayışını bağdaştırmak mümkün değildir.*” şeklinde muhtıracılara dönük itham dili kullandığı görülmektedir.

Muhtıranın muhatabı olan Demirel hükümetinin istifasının kabul edildiği ve yeni hükümet kuruluncaya kadar mevcut Demirel hükümetinin göreve devam edeceğine dair Cumhurbaşkanlığı tezkiresi 15 Mart 1971 tarihinde mecliste okunmuştur⁴⁷. Bundan sonraki süreçte yeni hükümet kuruluncaya kadar göreve devam eden Demirel’e muhtıracılar sosyalist bir darbe hazırlığı içinde oldukları şüphesini taşıdıkları 5 general/amiral ve 8 albayın dahil olduğu yaklaşık kırk askerin ordu ile ilişkisini kestirerek asker içindeki tasfiye işlemini tamamlamışlardır⁴⁸.

Cumhurbaşkanı Sunay muhtıranın istediği doğrultuda bir hükümetin kurulması noktasında siyasi parti liderlerini 14 Mart’ta Çankaya Köşkünde toplayarak hem onların görüşlerini almış hem de kendi beklentilerini dile getirmiştir. Bu görüşmede muhtıranın muhatabı olan Demirel, partiler üstü hükümetin dışında kalacaklarını dile getirmiş, ancak ilerleyen süreçte Sunay’a kurulacak partiler üstü hükümette yer alabileceklerini belirtmiştir. Demirel’in kısa süre içinde fikir değişikliğini kendisini süreç dışında bırakmama, gelişmeleri kontrolünde tutma ve muhtıracıların rolünü manipüle etme olarak açıklamak mümkündür⁴⁹. Görüşmede diğer siyasi aktörlerin teklifleri ise çeşitlilik göstermiştir. Bu noktada CHP, acilen bir hükümet kurulması; TİP zaman geçirilmeden erken seçime gidilmesi, YTP bütün partilerin katılacağı bir koalisyon hükümeti oluşturulması bu olmazsa AP-CHP koalisyon

⁴⁶ **Cumhuriyet**, 13 Mart 1971.; Cumhurbaşkanı Sunay Demirel’den yeni hükümet kuruluncaya kadar Başbakanlık görevine devam etmesini istemiştir. **Tercüman**, 13 Mart 1971.; Füzuran Tekil, **Türk Demokrasisi İçinde Süleyman Demirel**, Göktürk Yay., İstanbul, 1978, s. 208-209.

⁴⁷ **Tercüman**, 16 Mart 1971

⁴⁸ Kemal Karpat, **Kısa Türkiye Tarihi (1800-2012)**, Timaş Yay., İstanbul, 2012, s. 203.; Hikmet Özdemir, “Siyasal Tarih (1960-1980), **Çağdaş Türkiye (1908-1980)**, Cilt: 4, (Yay. Yön. Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul, 1989, s. 227.

⁴⁹ Demirel sürece dönük yaklaşımını “*TBMM’ni açık tutmak ve bunalım içinde bu zemini kullanmak ilk düşündüğümüz çarae olmuştur. Bunda da başarılı olduk.*” şeklinde ifade etmiştir. Hüseyin Demirel, **12 Mart’ın İçyüzü**, Yeni Asya Yay., İstanbul, 1977, s. 264.

hükümetinin kurulması; TBP Atatürkçü ve devrimci bir hükümet kurularak en kısa sürede seçime gidilmesi, MHP, milliyetçi bir hükümetin kurulması; Demokratik Parti ise TBMM üyesi birinin başkanlığında hükümetin kurulması teklifinde bulunmuştur⁵⁰.

Diğer taraftan 12 Mart muhtırasına karşı siyasi partilerin, sivil toplum örgütlerinin ve aydınların tepkileri çok farklılık göstermiştir. Muhtıranın verilmesinden sonra sosyalist bir darbe beklentisi içerisinde olan sosyalist gruplar/aydınlar Demirel hükümetinin devrilip yerine sosyalist eğilimli bir hükümetin kurulacağı hayaline kapılarak muhtırayı desteklemişlerdir⁵¹. Başta Dev-Genç ve Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) olmak üzere Devrimci Avukatlar Derneği, Mimarlar Odası, ODTÜ Mezunlar Cemiyeti, Sosyal Demokratlar Derneği ve Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS) yayınladıkları bildirimlerle muhtırayı desteklediklerini açıklamışlardır⁵². Bunun üzerine Deniz Kuvvetleri Komutanı Celal Eyiceoğlu, personeline yayınladığı mesajında 12 Mart’ın herhangi bir parti veya sosyal sınıfın ideolojilerini tasvip ya da tahrik için hazırlanmadığını dile getirmiştir.⁵³ Aynı şekilde Hava Kuvvetleri Komutanı Batur da, muhtıraya imza koyan komutanların komünizm, bilimsel sosyalizm ve teokratik idare tarzlarına Türkiye’yi götürebilecek fikir ve eylemlere karşı olduklarını açıklamıştır⁵⁴. Siyasi

---

⁵⁰ Ali Haydar Soysüren, **12 Mart Döneminde Nihat Erim Hükümetleri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2014, s. 188.

⁵¹Bu noktada örneğin Devrim dergisi “*Ordu Antikemalist Gidişe Dur Dedi*” manşetiyle çıkarken Avcıoğlu “*Teşhis ve Tedavi*” başlıklı yazısında “*cici demokrasinin sonu geldi. (...) Türkiye’imiz cici demokrasi uğruna 25 yıl israf etti, yeter artık.*” diyor Mumcu’da “*Ereksiniz Karşı Çıkan*” başlıklı yazısında “*Erkeklerse ordu’nun bildirisine karşı çıksınlar. Evet, CHP, AP, GP ve Demokratik Partililerin, hepsinin bir daha geri dönmek üzere Türk siyasal hayatından atılmalarını. (...) Ordu’yu böyle bir bildiri yayınlamaya zorlayan siyasal koşulları, bugünkü siyasal partiler yaratmışlardır. Bu düzenin sorumluları mutlaka yargılanmalıdır.*” şeklinde muhtırayı sahiplenmişlerdir. **Devrim**, Sayı: 73, 17 Mart 1971.; Ancak kısa süre sonra Ziverbey Köşkinde yaşananlar Türk Soluna darbelerin kimden gelirse/kime karşı yapılırsa desteklenmemesi gerektiğini; çünkü sonuçlarının kestirilemeyeceğini ve bu sebeple demokrasiyi savunmanın vicdani bir sorumluluk olduğunu gösteren önemli ve maalesef acı bir tecrübe olmuştur.

⁵² Sedef Bulut, **Muhtıra Sonrası Demokratikleşme Hareketlerine Örnek Model Olarak 1973 Genel Seçimleri**, Berikan Yayınevi, 2010, s. 81.

⁵³ **Cumhuriyet**, 20 Mart 1971.

⁵⁴ **Milliyet**, 28 Eylül 1971.

partilerin muhtıraya tepkileri de farklılık göstermiştir. Örneğin; MHP ve Demokratik Parti ülkeyi Marksist bir darbe tehlikesinden kurtardığı için muhtırayı olumlarken, bu süreçte CHP lideri İnönü ise 15 Mart’ta CHP Meclis Grup Toplantısı’nda “*Bir meclise askerî kut’a gibi ‘şunu şöyle bunu böyle yapacaksın’ demeye imkân yoktur. Hükümetin emri altında bulunan komutanların takdir edeceği veya tenkit edeceği ölçüye göre hükümetler kalacak veya kalmayacak. Böyle bir düzen demokratik düzen değildir. Biz demokratik rejim dışında bir rejim kabul etmeyeceğiz.*”⁵⁵ tarzında muhtıraya olan tepkisini dile getirmiştir. Ancak Genelkurmay Başkanı Tağmaç’ın “*(...) Sussun artık. Biz memleketi kurtarmaya çalışıyoruz. En sevdiğimiz insanları harcadık. Bir de karşımıza paşa çıkmasın.*”⁵⁶ şeklinde çıkışı ve MİT Müsteşarı Doğu’nun kendisine yaptığı sunum sonrası İnönü, “*Demokratik istifa*” ve “*Demokratik mekanizma normal olarak işliyor*”⁵⁷ şeklinde muhtırayı olumlamaya başlamıştır.

12 Mart muhtırasının muhatabı olan Demirel ise yıllar sonra muhtıra üzerine yaptığı değerlendirmede: “*Bu, hukukla, hukukun üstünlüğüyle ve anayasayla bağdaşmaz. Muhtıranın bizatihi kendisi anayasayı ihlaldir. Ama bunu yapan silahlı kuvvetlerin üst komutanları olduğuna, buna bizden başka itiraz edebilecek kimse olmadığına ve cumhurbaşkanı da bizim arkamızda yer almadığına göre, yapacak bir şey yoktu.*”⁵⁸ tarzında konuşarak istifa sebebini kendi seçtiği Cumhurbaşkanı Sunay’ın askerlerle iş birliği yapmasına bağlıyordu. Ancak aynı Demirel garip bir şekilde 1973 yılında gerçekleşen Cumhurbaşkanlığı seçiminde Faruk Gürler ihtimaline karşı Sunay’ın görev süresini uzatma girişiminde bulunmuş, fakat bu girişim meclisler tarafından reddedilmiştir.

Anayasayı yürürlükten kaldırmaması, meclisleri kapatmaması ve siyasi partileri yasaklamaması gibi gelişmelerden hareketle Özbudun tarafından

---

⁵⁵ Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, **12 Mart: İhtilalin Pençesinde Demokrasi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2008, s. 231.

⁵⁶ Koçaş, a.g.e, s. 42.

⁵⁷ Tanju Cılızoğlu, **Kamil Kırıkoglu İnönü ve Ecevit’i Anlatıyor**, Tarihiçi Kitabevi, İstanbul, 2017, s. 44.

⁵⁸ Kazım Güleçyüz, **Süleyman Demirel, İslam Demokrasi Laiklik**, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2015, s. 297

“*yarı darbe*”⁵⁹ girişimi olarak görülen 12 Mart Muhtırası, Türk kamuoyunda genel olarak iç ve dış sebep olmak üzere tek bir unsurla açıklanmaya çalışılmıştır. Buna göre Kayalı, Kongar, artan sosyalist sol nitelikli şiddet eylemlerini⁶⁰ Altuğ ise Demirel Hükümeti’nin sebep olduğu sosyal adaletsizliklere karşı oluşan toplumsal tepkiyi⁶¹ 12 Mart’ı getiren iç sebep olarak görmüştür. Buna karşılık Cem, Erhan ve Yetkin ise Demirel Hükümeti’nin Türk dış politikasını ABD ekseninden çıkarma girişimine ve haşhaş yasağına bağlı olarak 12 Mart’ı getiren dış sebep olarak görmüştür⁶². Bunlara karşılık Karpat ise alt rütbeli sosyalist sol fikirlere sahip subayların iktidarı ele geçirme tehlikesine karşı üst rütbeli demokrat milliyetçi subayların ön almasını 12 Mart’ı getiren iç sebep olarak görmüştür⁶³. Bize göre ise ABD’nin Türkiye’ye dönük izlediği politikalar muhtıra için bir sebep olmakla birlikte 1960 yıllar boyunca asker ve sivil çevrelerde oluşan cuntacılık faaliyetleri ve 1969 seçimleri sonrası Başbakan Demirel’in içine düştüğü ülkeyi yönetme zafiyeti muhtırayı doğuran asıl sebepler olmuştur.

3. Partiler Demokrasinin İnkârı: Partiler Üstü Hükümet Modeli

12 Mart Muhtırası, Demirel’in siyasi iktidarına son verirken Türkiye’ye yeni bir hükümet tarzı getirmiştir. Bu yeni tarz, partiler üstü hükümet modelidir. Muhtıracılar tarafından belirli bir parti siyasetini yansıtmaması istenen partiler üstü hükümet, aslında Türkiye’de bir geçiş dönemine

⁵⁹ Ergun Özbudun, **Çağdaş Türk Politikası: Demokratik Pekişmenin Önündeki Engeller**, Doğan Kitap, İstanbul, 2007, s. 30.

⁶⁰ Kurtuluş Kayalı, **a.g.e.**, s. 167.; Emre Kongar, **200’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 174. ; Demirel’in Dışişleri Bakanı Çağlayangil’in “Yepyeni bir Anayasanın birtakım hürriyetlerini, mekanizmasını bilmediği oyuncaklarla oynayan çocuklar gibi dağıtanların doğduğu ortam karşısında, çaresizliğe çare arayan bir zihniyet içerisinde gelmiştir. 12 Mart” şeklinde değerlendirmesi ise oldukça dikkat çekicidir. İsmail Cem, **Tarih Açısından 12 Mart Nedenleri Yapısı Sonuçları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2009, s. 369.

⁶¹ Kurtul Altuğ, **12 Mart ve Nihat Erim Olayı**, Yedigün Yayınları, Ankara, 1973, s. 216. Kurtul Altuğ, **27 Mayıs’tan 12 Mart’a**, Koza Yay., İstanbul, 1976, s. 389-390

⁶² Çetin Yetkin, **Türkiye’de Askeri Darbeler ve Amerika**, Ümit Yayınları, Ankara, 1995, s. 157.; Çağrı Erhan, “ABD ve NATO’yla İlişkiler”, **Türk Dış Politikası (1919-1980)**, (Ed. Baskın Oran), İletişim Yay., İstanbul, 2002, s. 681-715.; İsmail Cem, **a.g.e.**, s. 371.

⁶³ Kemal Karpat, **Türk Siyasi Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s.296.

özgü yeni bir rejimin de habercisi olarak düşünülmüştür⁶⁴. Yaklaşık otuz ay sürecek bu olağanüstü dönemde Demirel’in ifadesiyle partiler demokrasisini inkar eden dört partiler üstü hükümet kurulmuştur. Bu hükümetlerin en temel özelliği Cumhurbaşkanı Sunay ve muhtıracıların desteklediği, ancak kısa ömürlü hükümetler olmasıdır. Hükümetlerin amacı Anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele almak ve gerekli değişiklikleri hayata geçirmektir. Ancak tüm çabalara rağmen bu mümkün olmamış ve hükümetler statükoya teslim olarak kendilerinden bekleneni yerine getirememişlerdir. Bu dönemde kurulan hükümetler: Birinci Erim Hükümeti (26 Mart 1971- 7 Aralık 1971), İkinci Erim Hükümeti (11 Aralık 1971- 17 Nisan 1972), Ferit Melen Hükümeti (22 Mayıs 1972- 10 Nisan 1973) ve Naim Talu Hükümeti (15 Nisan 1973- 16 Aralık 1973).

Demirel’in istifası sonrası yeni hükümeti kuracak isimler arasında Cumhuriyet Senatosu’ndaki bağımsızlardan Suat Hayri Ürgüplü, Mehmet İzmen ve Ragıp Üner ile Cumhurbaşkanı Sunay’ın genel sekreteri Cihat Alpan’ın isimleri⁶⁵ dile getirilmiştir. Ancak kısa süre içerisinde Cumhurbaşkanı Sunay ve askerlerin ülkeyi yönetme konusunda tercihlerini CHP’den yana kullanmaları üzerine, otuz yıllık CHP’li Nihat Erim partisinden istifa ettirilmiştir, sonrasında Sunay tarafından “*Tarafsız Başbakan*” olarak hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir⁶⁶. Ahmad’a göre bu süreçte Erim ismini öne çıkaran şey onun hem AP hem de CHP

⁶⁴Ali Gevgili, **Türkiye’de 1971 Rejimi**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1973, s. 236.

⁶⁵Orhan Tokatlı, **Kayıbolan Yıllar (1961-1973)**, Doğan Kitap, İstanbul, 2000, s. 463.; Muhtıra sonrası askerler ülkenin içinde bulunduğu siyasi, sosyal ve ekonomik kaos halinden çıkış için AP-CHP Koalisyonu kurulması çabasına girmişlerdir. İsmet İnönü, **Defterler (1919-1973)**, Cilt: 2, Haz. Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 1211.

⁶⁶Metin Toker, **İsmet Paşa’nın Son Yılları (1965-1973)**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1973, s. 233.; “*Yeni Bakanlar Kurulunun, Anayasa’nın 102. maddesine göre siyasi partilerimizin iştiraki ile teşkili için, Kocaeli Milletvekili (Bağımsız) Prof. Dr. Nihat Erim’i Başbakan olarak görevlendirdim. Partiler Üstü bir anlayış ve cari durumun şartlarına uygun bir tutumla çalışmasını istediğim yeni Bakanlar Kurulunun Prof. Dr Nihat Erim tarafından teşkiline bir şart ileri sürmeden partinizin iştiraki ve güven oyuna mazhar kılınmak suretiyle Anayasa gerekleri çerçevesinde yapılacak yürütme görevlerinin de partimizce desteklenmesini rica ederim.*” **Cumhuriyet**, 20 Mart 1971.

tarafından kabul edilebilir bir isim olması, ek olarak da askerlerle iş birliği yapmaya açık olmasıydı⁶⁷.

Diğer taraftan Erim’in, otuz yıllık CHP kimliği taşıması nedeniyle kamuoyunda yeni kurulacak hükümette CHP’li isimlerin çoğunlukta bulunacağı şeklindeki yaygın düşünceye rağmen, hükümet üyelerinin büyük çoğunluğu parlamento dışı isimlerden oluşmuş, bu nedenle de bu hükümete “*Teknokratlar*” nitelemesi yakıştırılmıştır. Nihayet 26 Mart’ta Cumhurbaşkanı Sunay tarafından onaylanan Erim hükümet listesinde başbakan yardımcılıklarını Atilla Karaosmanoğlu ile Sadi Koçaş üstlenmiş, ayrıca AP’den 6, CHP’den 4, Meclis dışından 11, MGP ve MBK’den birer, bağımsızlardan ise 4 isme yer verilmiştir⁶⁸.

7 Nisan 1971 tarihinde Erim Hükümeti AP, CHP ve MGP gruplarının verdiği 321 “*Evet*” oyuyla meclisten güvenoyu alarak görevine başlamıştır⁶⁹. Erim, görev teslimi için Demirel’e Başbakanlıkta buluşmayı teklif etmiş ancak Demirel’den “*Lüzum yok, ben kimseden devralmadım, Nihat Bey’de gitsin yerine otursun.*”⁷⁰ cevabı almıştır. Burada 1969 seçimlerinde yaklaşık % 47 oy alan Demirel’in millet iradesinin tarafsız Başbakan uygulamasıyla çiğnenmesine tepki gösterdiğini söylemek mümkündür.

Nihat Erim, Başbakan olarak düzenlediği ilk toplantıda “*Reform Hükümeti/Beyin Takımı*” nitelemesi kullandığı hükümetinin başlıca görevinin anayasanın öngördüğü reformları yapmak olduğunu dile getirmiştir. Muhtıranın da gerekçesini oluşturan reformlar Erim

⁶⁷Feroz Ahmad, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul, 2010, s. 166.; İpekçiye göre uluslararası camiada tanınıyor olması, diğer partilerle arasında belli bir mesafe bulunması, İngilizce ve Fransızca hakim olması bu dönemde askerler nazarında Nihat Erim ismini öne çıkartmıştır. **Milliyet**, 19 Mart 1971.

⁶⁸**Tercüman**, 27 Mart 1971.; Ertuğrul Alatlı, **Müdahale**, Alfa Yay., İstanbul, 2002, s. 23.

⁶⁹**Cumhuriyet**, 8 Nisan 1971.; Hükümetinin meclisten güven oyu alması üzerine yaptığı kısa teşekkür konuşmasında Erim, 1961 yılından beri hiçbir Hükümetin bu kadar oy alamadığını belirtmiştir. Nihat Erim, **Günlükler (1925-1979)**, Cilt: 2, Haz. Ahmet Demirel, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2005, s. 968.; Demokratik Parti gerek Erim’in kendisi gerekse parlamento dışı isimlerin hükümet listesinde aldığı ağırlık nedeniyle Erim Hükümeti’ne güvensizlik oyu vermiştir. **Milliyet**, 8 Nisan 1971.

⁷⁰**Tercüman**, 8 Nisan 1971.; Ancak Demirel Hükümetlerinde Dışişleri Bakanı olarak görev yapan Çağlayan’ın “*Başbakanlığa seçilişiniz tercihlerin en iyisidir. Başarı dileklerimin kabulünü rica ederim.*” tarzındaki telgrafı oldukça anlamlıdır. Kurtul Altuğ, **a.g.e.**, s. 27.

tarafından eğitim, enerji ve tabii kaynaklar, hukuk ve adalet, toprak ile yönetim başlıklarıyla dile getirilmiştir⁷¹. Ancak ülkede yaşanan buhran hali kısa süre içerisinde Erim hükümetinin önceliklerini değiştirmiştir. Hükümet yükselen anarşiyi bitirmek için askerlerden gelen telkinler doğrultusunda güvenlikçi politikaları uygulamaya sokmuştur. Bu noktada Erim Hükümeti öncelikli olarak İsrail Başkonsolosu Elrom’un sosyalist sol örgütler tarafından kaçırılması üzerine Balyoz Harekatını⁷² başlatmış, ardından da ilk icraat olarak 27 Nisan 1971 tarihinde başta Ankara, İstanbul ve İzmir olmak üzere 11 ilde sıkıyönetim ilan etmiştir⁷³. Sıkıyönetimin ilan edilmesiyle birlikte anayasa gereği artık yönetme yetkisi Hükümette değil, Cumhurbaşkanı Sunay, Genelkurmay Başkanı Tağmaç ve Milli İstihbarat Müsteşarı Doğu’ya geçecekti. Bu üçlü kararları alacak, kararların uygulanması ise Hükümete kalacaktı⁷⁴. Bu durum ise dönemde hükümetin ömrünü belirleyen temel konulardan biri olmuştur. İstanbul ve Ankara sıkıyönetim komutanlıkları ise aralarında Dev-Genç, Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO), Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS, İşsizlik ve Pahalılıkla Mücadele Derneği, Milli Türk Talebe Birliği (MTTB), Mücadele Birliği, Ülkü Ocakları isimli örgüt ve dernekleri kapatmış ayrıca grev, toplantı ve gösteri düzenlenmesini yasaklamıştır⁷⁵.

Bununla birlikte güvenlikçi politikaların dışında bu dönemde sıkı maliye politikalarına yönelen Erim Hükümeti dış politika konularında da Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile ilişkileri soğutarak, ABD’ye yönelen bir politika geliştirmiştir. Bu politikanın bir gereği olarak hükümet ilk olarak

⁷¹ **Cumhuriyet**, 8 Nisan 1971.

⁷² **Milliyet**, 24 Nisan 1971

⁷³ **Tercüman**, 27 Nisan 1971. Erim Hükümeti Sıkıyönetim için, “*Laik Cumhuriyete karşı faaliyetleri kontrol etmek, Anarşi olaylarına son vermek, Doğu illerindeki bölücü faaliyetleri durdurmak, Kıbrıs’a olası bir hareket için uygun ortam sağlamak*” şeklinde gerekçelerini kamuoyuna duyurmuştur. **Cumhuriyet**, 27 Nisan 1971

⁷⁴ Tekin Önal, “12 Mart Muhtırası: Vesayetin Pekişmesi ve Ara Rejim Süreci (12 Mart 1971-14 Ekim 1973),

History Studies, Volume: 8, Issue: 1, Mart 2016, s. 97-98

⁷⁵ **Cumhuriyet**, 29 Nisan 1971.; Şengül Kılıç Hristidis ve Ersel Ergüz, **İsmail Hakkı Birler’in Anılarında CHP’li Yıllar (1946-1992)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2010, s. 221

30 Haziran 1971 tarihinde ülke genelinde haşhaş ekimini yasaklamış⁷⁶ buna ek olarak ülkenin farklı bölgelerinde NATO hava savunma sistemlerinin kurulması için harekete geçmiş, yüksek maliyetine rağmen 40 adet F-4 savaş uçağı alımı için antlaşma imzalamıştır⁷⁷. Ayrıca Çin Halk Cumhuriyetini tanıyarak diplomatik ilişki kurma yoluna gitmiştir⁷⁸. Yine bu dönemde Erim Hükümeti askerlerden gelen telkinlerle güçlü bir devlet otoritesini sağlamak amacıyla 1961 anayasasında iki kez değişikliğe gitmiştir. Bu değişikliklerde temel hak ve özgürlüklerin kullanılmasına yeni sınırlamalar getirmiştir. Söz konusu değişiklikler sosyalist çevreler tarafından temel insan hak ve hürriyetlerine ciddi bir darbe vurulması olarak görülmesine rağmen, başta askerler ve AP olmak üzere sağ partiler tarafından desteklenmiştir⁷⁹.

Erim Hükümetine güvenoyu ve bakan verse de bu dönemde 12 Mart öncesi sürekli şikayet ettiği anayasada istediği yönden değişiklikler yapılırsa da Demirel yaptığı hamlelerle kısa sürede hükümeti çalışamaz hale getirmiştir. Öyle ki Demirel hükümette görev alan bakanlarını çekme kararı alarak Erim Hükümeti’ni çalışamaz hâle getirmiş ve hükümetin geleceğini tartışmaya açmıştır⁸⁰. Bu gelişme üzerine Cumhurbaşkanı Sunay ve muhtıracılar daha altı ay önce iktidardan uzaklaştırdıkları Demirel’i bakanlarını hükümetten çekmemesi için ikna etmeye çalışmışlardır.⁸¹ Nihayet kriz Demirel’in Erim Hükümeti’nin devamlılığı için muhtıra öncesi AP Hükümeti’nin Maliye Bakanı Erez’i Başbakan

---

⁷⁶Haşhaş ekim yasağı ile ilgili olarak Erim Hükümet Programında “*Dünya gençliği için afet halini almış olan afyon kaçakçılığı konusuna eğileceğini, afyon üreticilerine daha iyi bir geçim kaynağı sağlanacağı*” sözünü vermiştir. **Milliyet**, 3 Nisan 1971. Erim Hükümetinin Başbakan Yardımcısı Koçuş, anılarında haşhaş ekimi yasağının ABD ile hiçbir ilgisinin olmadığını, Başbakan Erim’in haşhaş ekim bölgelerine ABD aracılığıyla sanayi tesisleri kurdurmayı planladığını söylemektedir. Sadi Koçuş, **a.g.e.**, s. 148.; Türkiye’de haşhaş ekiminin 1971 yılı sonbaharından geçerli olmak üzere tamamen yasaklandığını Erim Hükümeti 29 Haziran 1971 tarihli Bakanlar Kurulu sonrası kamuoyuna duyurmuştur. **Cumhuriyet**, 30 Haziran 1971

⁷⁷Murat Özata, **a.g.e.**, s. 709.

⁷⁸Suavi Aydın ve Yüksel Taşkın, **1960’tan Günümüze Türkiye Tarihi**, İletişim Yay., İstanbul, 2014, s. 221.

⁷⁹Mümtaz Soysal, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, Gerçek Yay., İstanbul, 1997, s. 77.

⁸⁰**Cumhuriyet**, 27 Ekim 1971.

⁸¹Jacob Landau, **Türkiye’de Aşırı Akımlar-1960 Sonrası Sosyal ve Siyasal Gelişmeler**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1978, s. 344.

Yardımcılığı’na getirilmesi isteğinin kabul edilmesiyle aşılmıştır⁸². Ancak bu gelişme de kabinenin reformcu kanadının topluca istifasını doğurmuştur⁸³. Reformcuların istifası sonrası Erim, yaklaşık dokuz ay önce büyük umutlarla yola çıkan hükümetin istifasını Cumhurbaşkanı Sunay’a sunmuş, ancak aynı gün Sunay yeni hükümeti kurma görevini tekrar Erim’e vermiştir⁸⁴.

Başbakan Erim tarafından 11 Aralık 1971’de ilan edilen yeni hükümet listesi AP’den 7, CHP’den 4, MGP ve MBK’dan birer, Senatodan 3 ve parlamento dışı 10 isimden oluşmuş ve Cumhurbaşkanı Sunay’ın onayından sonra 22 Aralık’ta meclisten 301 “*Evet*” oyuyla güvenoyu almıştır⁸⁵.

Dokuz aylık birinci hükümet döneminden hareketle Erim ikinci hükümet döneminde reformları Meclis’e dikte ettirerek değil, onun desteğini alarak gerçekleştirme stratejisini izlemiştir. Erim stratejisinin ilk adımında yeni hükümetin beyin takımı ve reformcu nitelik taşımadığının işaretlerini programında vermiştir. Örneğin; demokrasiye dönüşü, özel sektörün korunmasını, yabancı sermaye yatırımlarının teşvik edilmesini, madenlerin millileştirilmesinden vazgeçilmesini ve NATO sistemi içerisinde kalınmasını içeren ifadelerle programda yer verilmiştir⁸⁶. Stratejisinin ikinci adımında anayasanın öngördüğü reformları gerçekleştirmeyi hedeflemesine rağmen yeni hükümette reformcu olarak bilinen hiç bir isme yer vermemiştir. Ancak kısa süre içerisinde Cumhurbaşkanı Sunay ve askerlerin önceliğin asayişin sağlanmasına verilmesini istemeleri Erim’i sıkıyönetimi uzatmaya, ayrıca Devlet Güvenlik Mahkemeleri (DGM)’nin kurulması ve 1973 genel seçimlerine kadar hükümete ülkeyi kanun hükmünde kararname (KHK)’ler ile yönetme yetkisinin verilmesini istemeye yöneltmiştir. Bu istekleri meclisteki siyasi partiler tarafından meclisin üstünde bir güç oluşturulacağı gerekçesiyle reddedilmiştir. Her iki Erim Hükümeti’ne parlamentoya dayanmadığı gerekçesiyle ret oyu veren Demokratik Parti

⁸²Cumhuriyet, 6 Kasım 1971.

⁸³Milliyet, 6 Aralık 1971.

⁸⁴Tercüman, 8 Aralık 1971.

⁸⁵Milliyet, 28 Aralık 1971.

⁸⁶Cumhuriyet, 18 Aralık 1971.

tarafından 10 Nisan 1972’de Erim Hükümeti hakkında gensoru önergesi verilmesi bardağı taşırması ve Erim’in 16 Nisan’da Cumhurbaşkanı Sunay’a istifasını verme sonucunu doğurmuştur⁸⁷.

Muhtıra döneminde kurduğu iki hükümet sırasında Başbakan Erim’i üç sebep başarısızlığa götürmüştür. Bunların ilki hükümete üye veren AP, CHP ve MGP’nin özellikle de AP’nin hükümetin yaptığı eylemlerin siyasi sorumluluğunu üstlenmemesi, ikincisi hükümetin radikal reformcular ile reform karşıtlarını bünyesinde taşıması, üçüncüsü ise silahlı sosyalist grupların eylemleri sonucu hükümetin önceliği güvenliğin sağlanmasına vermiş olmasıdır. Coşkun’a göre bütün bunlardan hareketle Erim’in kısa bir sürede istifa noktasına gelmesi 12 Mart’ın askerlerin arzuladığı sonuçları doğurmadığının açık bir göstergesidir⁸⁸.

Erim’in ikinci kez istifa etmesi sonrası Cumhurbaşkanı Sunay her iki Erim Hükümeti’nde Millî Savunma Bakanlığı görevini üstlenmiş Ferit Melen’den Başbakanlığa vekalet etmesini isterken, siyasi parti liderlerinden Başbakanlık için isim istemiştir. Bu sürecin sonunda ortaya en güçlü isim olarak Kontenjan Senatörü Suat Hayri Ürgüplünün ismi çıkmıştır⁸⁹. Bunun üzerine 29 Nisan 1972’de Cumhurbaşkanı Sunay tamamıyla “*Atatürkçü bir hükümet kuracağımı*” ifade eden Ürgüplü’ye yeni hükümeti kurma görevini vermiştir⁹⁰. 14 Mayıs’ta Ürgüplü tarafından açıklanan hükümet listesi 12 Mart döneminde kendisinden önce kurulan Nihat Erim Hükümetleri ve kendisinden sonra ortaya çıkan Ferit Melen ve Naim Talu Hükümetlerinin aksine mecliste temsil edilen tüm partileri içeren gerçek bir koalisyon özelliği taşıyordu. Nitekim Ürgüplü, hükümet listesinde AP’ye 9, CHP’ye 5, MGP’ye 2 ve Demokratik Parti’ye 3 bakanlık vermiş, ayrıca 5 isim de teknokratlardan oluşmuştur⁹¹. Ancak bu süreçte Ürgüplünün kurduğu hükümet listesi, askerlerin baskısı sonucu Sunay tarafından “*12 Mart Muhtırasının icaplarına ve cari durumun şartlarına uygun bulunmayarak*

⁸⁷Milliyet, 17 Nisan 1972.

⁸⁸Yasin Coşkun, “12 Mart 1971 Muhtırasının İngiliz Arşiv Belgelerindeki Yansıması”, **Tarih Okulu Dergisi**, Yıl: 9, Sayı: 28, Aralık 2016, s. 299-309.

⁸⁹Tercüman, 28 Nisan 1972.

⁹⁰Cumhuriyet, 30 Nisan 1972.

⁹¹Milliyet, 14 Mayıs 1972.

*reddedilmiş*⁹² ve bu gelişme üzerine Ürgüplü Başbakanlık görevinden istifa etmiştir⁹³.

Bu gelişme üzerine Cumhurbaşkanı Sunay tarafından kendisine 15 Mayıs’ta hükümeti kurma görevi verilen MGP’li Ferit Melen, basına verdiği demecinde kuracağı hükümetin anarşiyi önleyecek, reformları yapacak bir partiler üstü hükümet özelliği taşıyacağını ifade etmiştir⁹⁴. Hükümet listesini oluşturma sürecinde AP, CHP ve MGP gruplarından yeni hükümete üye vereceklerini öğrenen Melen, Demokratik Parti’den “Hayır” cevabı almıştır⁹⁵. Bununla birlikte Melen Hükümeti’ne desteği karşılığında AP’nin hiç bir şartı olmazken CHP ise, reformların yapılmasını ve seçimlerin zamanında gerçekleştirilmesini şart olarak öne sürmüştür⁹⁶. Sonuçta Melen tarafından oluşturulan ve kamuoyuna duyurulan hükümet listesi AP’den 8, CHP’den 5, MGP’den 2, parlamento dışından 9 ve kontenjan senatörü 1 isimden oluşmuştur⁹⁷.

Diğer taraftan Melen Hükümet listesi parlamento dışından bakan olarak atanan isim sayısını 12’den 9’a düşürmesine rağmen, İkinci Erim Hükümeti’nde bakan olarak görev alan 16 ismi de muhafaza etmiştir. Bunlara ek olarak Melen hükümet listesinin dikkat çeken en önemli özelliği kendisine bu görev verilirken partisinden istifa etme şartının koşulmaması, ayrıca hükümetin mali konulara öncelik vereceğini kamuoyuna göstermek için maliye kökenli 6 ismi bakanlık koltuğuna oturtmuş olmasıdır. Bu süreçte AP ve CHP’nin Melen Hükümeti’ne üye vermesinin en temel sebebi genel seçimlerin zamanında yapılması konusuydu. Buna rağmen 27 Mayıs’ta Millet Meclisi’nde Melen tarafından okunan hükümet programında genel seçimler için kesin tarih verilmemiş, ayrıca adalet ve hukuk, eğitim, maliye, maden ve petrol reformları yapıldıktan sonra seçimlerin yapılabileceği ifade edilmişti⁹⁸. Bununla birlikte Melen Hükümeti’nin kendisinden önceki Erim

---

⁹²Cumhuriyet, 14 Mayıs 1972.

⁹³Tercüman, 15 Mayıs 1972.

⁹⁴Cumhuriyet, 16 Mayıs 1972.

⁹⁵Tercüman, 20 Mayıs, 1972.

⁹⁶Milliyet, 22 Mayıs 1972.

⁹⁷Cumhuriyet, 22 Mayıs 1972.

⁹⁸Milliyet, 30 Mayıs 1972.

Hükümetlerinde olduğu gibi reformcu ve reform karşıtları şeklinde bir zıtlığı taşımasa da gelenekçiler ve liberaller çekişmesini barındırması⁹⁹ ayrıca hükümet programının İkinci Erim Hükümeti programının devamı niteliği taşıması AP, CHP ve Demokratik Parti’nin Melen Hükümeti’ni geçici bir hükümet olarak görmeleri sonucunu doğurmuştur¹⁰⁰. 5 Haziran’da mecliste yapılan güven oylamasında Melen Hükümeti 262 “*Evet*” oyuyla güvenoyu almıştır. Oylamada AP ve CHP liderleri Melen Hükümeti’ne güvenoyu vermelerine rağmen her iki partiden toplam 119 milletvekili oylamaya katılmamıştır. İki Erim Hükümeti’ne güvensizlik oyu veren Demokratik Parti ise, çekimser oy kullanmıştır¹⁰¹.

12 Mart döneminin en önemli uygulamalarından biri olan sıkıyönetim uygulamasına Melen Hükümeti döneminde de devam edilmiştir. Ancak bu dönemde kendisinden önceki Erim Hükümetlerindeki “*Sıkıyönetimin sorumluluğu hükümetindir*” anlayışı yerine Melen Hükümeti “*Sıkıyönetim komutanlarının görevini yaparken Başbakan’a karşı sorumlu olduğu*” anlayışını getirmiştir. Bu yaklaşımıyla hükümet sıkıyönetim makamlarının siyasi iktidara ortak olmasını kabul etmiştir¹⁰². Melen Hükümeti döneminde ülkede aşırı sol fikirlerin yayılma merkezi olarak görülen üniversiteleri, hükümete TBMM kararıyla iki ay süreyle kapatma yetkisi veren kanun tasarısı hazırlanmış¹⁰³ ancak tasarı muhalefetin karşı çıkması sonucu kanun hâlini almamıştır. Buna ek olarak bu dönemdeki en önemli çalışmalardan biri de 15 Şubat 1973’de Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kurulması olmuştur¹⁰⁴. Yine bu dönemde ülkede sağ ve sol şeklinde gelişen ideolojik ayrışmayı önlemek amacıyla hazırlanan “*Dernekler Kanunu*” Cumhurbaşkanı Sunay’ın onayıyla yürürlüğe girmiş ve çok sayıda dernek kapatılmıştır¹⁰⁵.

⁹⁹Ali Gevgili, **Yükseliş ve Düşüş**, Altın Kitapları, İstanbul, 1981, s. 502.

¹⁰⁰Melen Hükümet Programı anaşsiyle mücadele, reformlar, seçimler ve üçüncü beş yıllık kalkınma planı üzerinde durmuştur. **Cumhuriyet**, 1 Haziran 1972.

¹⁰¹**Cumhuriyet**, 6 Haziran 1972.

¹⁰²Zafer Üskül, **Siyaset ve Asker Cumhuriyet Döneminde Sıkıyönetim Uygulamaları**, İmge Yayınevi, Ankara, 1997, s. 192-197.

¹⁰³**Milliyet**, 24 Ekim 1972.

¹⁰⁴**Tercüman**, 16 Şubat 1972.

¹⁰⁵**Cumhuriyet**, 2 Aralık 1972.

Diğer taraftan CHP lideri Ecevit’in hükümet politikalarının sorumluluğunu taşımayacağını söyleyerek hükümetten bakanlarını çekmesiyle Melen Hükümeti sarsılmış, bunun CHP’ye birinci yansıması İnönü’nün CHP’den ve milletvekilliğinden istifasıyla sonuçlanmıştır. İnönü istifasında “12 Mart şartları nazik mahiyetini ciddiyetle muhafaza ettiği bir zamanda parti politikasının memleket için sakıncalı gördüğüm şekil ve istikamette değiştirilmesi sebebiyle CHP’den ayrılmış olduğumu bilginize saygılarımla sunarım.”¹⁰⁶ İfadesine yer vermiştir. İkinci yansıması ise Ecevit’in CHP’ye karşı bir tertip olarak nitelediği 18 milletvekilinin partiden istifa etmesi¹⁰⁷ şeklinde yaşanmıştır. Ancak tıpkı Birinci Erim Hükümeti sırasında Demirel’in bakanlarını çekmesi sonrasında olduğu gibi ortaya çıkan hükümet buhranı Sunay’ın ön alması sonucu Ecevit’in bakanlarını çektiğini açıklamasına rağmen bakanların istifa etmemesiyle aşılmıştır¹⁰⁸.

Melen Hükümeti’nin sonunu getiren gelişme ise 13 Mart 1973’te başlayan Cumhurbaşkanlığı seçim süreci sonunda ortaya çıkmıştır. Bu süreçte Melen ilk olarak Faruk Gürler’e açık destek vermiştir. Ancak onun seçilemeyeceği ortaya çıktığında AP ve CHP ile mevcut Cumhurbaşkanı Sunay’ın görev süresini uzatmaya çalışmıştır. Bunun da gerçekleşmemesi sonrası hiç hesapta olmayan Fahri Korutürk’ün Cumhurbaşkanı seçilmesi üzerine Melen kendi hükümetini kuran şartların değiştiğini söyleyerek, 7 Nisan 1973’te istifa etmiştir¹⁰⁹. Bu dönemde Melen Hükümeti de kendisinden bekleneni yerine getirememiş, ülkenin ihtiyaç duyduğu sorunların çözümünde yetersiz kalmıştır. Bu yetersiz kalıştaki temel sebep sıkıyönetimin devam etmesi olmuştur. Sıkıyönetimin devamı sözü edilen reformların hayata geçirilmesini mümkün kılmamıştır.

Melen Hükümeti’nin istifası üzerine Cumhurbaşkanı Korutürk’ünde içinde olduğu genel kamuoyu AP-CHP koalisyon hükümetinin kurulması

---

¹⁰⁶ **Milliyet**, 6 Kasım 1972.; 16 Kasım 1972’de İnönü, eski cumhurbaşkanı olarak Senatoda yerini almış ve bu görevi 25 Aralık 1973’te, vefatına kadar sürdürmüştür. Metin Heper, **İsmet İnönü**, Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 1999, s.217-218.

¹⁰⁷ **Cumhuriyet**, 7 Kasım 1972.

¹⁰⁸ **Cumhuriyet**, 17 Kasım 1972.

¹⁰⁹ **Milliyet**, 8 Nisan 1973.

beklentisi içerisine girmiştir. Ancak bu durum AP lideri Demirel’in seçimlere gidecek bir koalisyon hükümetinde başbakan olmak istememesi nedeniyle gerçekleşmemiştir. Yeni hükümet kurma çalışmalarını başlatan Korutürk’ün “Türkiye’de hür demokratik parlamenter sistem yaşayacaktır ve parlamentoya dayalı hükümet tatbik mevki bulacaktır”¹¹⁰ şeklindeki basına verdiği demeç AP, CGP ve CHP liderleri tarafından Korutürk’ün partiler arası hükümetten yana olduğu şeklinde okunmuştur.

Nihayet Cumhurbaşkanı Korutürk, politik olarak yıpranmamış olması ve ülkenin daha fazla hükümeteşsiz kalmaması için Kontenjan Senatörü Naim Talu’yu 12 Nisan 1973’te hükümeti kurmakla görevlendirmiştir¹¹¹. Ecevit “CHP ara rejim hükümeti ile özdeşleşmemelidir” diyerek Talu Hükümeti’ne bakan vermeyi kabul etmemiştir. Bunun üzerine hükümet listesi AP’den 13, CGP’den 5, bağımsız 5 ve parlamento dışı 2 isimden oluşmuş ve 15 Nisan’da Korutürk tarafından onaylanmıştır¹¹².

Tarafsız Başbakan sıfatıyla Talu’nun kurduğu dönemin son hükümeti kendisinden önce kurulan Erim ve Melen Hükümetleri’nden farklı olarak parlamentoda temsil edilen AP ve CGP’ye dayanmış ve bu yönüyle de partiler üstü bir nitelik taşımamıştır. Bununla birlikte, temel amacı ülkeyi 1973’ün sonbaharında genel seçimlere ulaştırmak olan Talu Hükümeti’ne AP ve CGP liderleri seçimler öncesi yıpranmamak için katılmamışlardır. Sonuçta 20 Nisan’da mecliste Talu tarafından okunan hükümet programında üç konu öne çıkarılmıştır. Bunlardan birincisi, ülkede huzur ve asayiş sağlamak; ikincisi, sıkıyönetimi kaldırarak yarım kalan reformların tamamlanması; üçüncüsü ise, seçim yasasını değiştirerek seçimlerin zamanında yapılmasını sağlamaktır¹¹³. Talu Hükümeti, partiler arası hükümeti olması ve yaklaşık altı ay sonra ülkeyi seçime götüreceğini açıklamasından dolayı meclisten 261 “Evet” oyu ile güvenoyu almıştır. Oylamada AP ve CGP “Evet” derken CHP ve Demokratik Parti “Hayır” demiştir. Her iki parti “Hayır” oylarının sebebi

---

¹¹⁰Tercüman, 12 Nisan 1973.

¹¹¹Milliyet, 12 Nisan 1973.

¹¹²Cumhuriyet, 15 Nisan 1973.

¹¹³Milliyet, 21 Nisan 1973.

olarak hükümetin gerek kuruluş, gerekse program açısından yeterli olmaması şeklinde açıklamışlardır¹¹⁴.

Bundan sonra 14 Ekim 1973 seçimlerine kadar geçecek olan yaklaşık altı aylık süreçte Talu Hükümeti, DGM’ler, Toprak Reformu ve Üniversite Denetleme Konseyi ile ilgili düzenlemeleri gerçekleştirmiştir. Bunlara ek olarak 12 Mart Dönemi’nin hemen başında Erim Hükümeti tarafından 1 ay süreyle 11 ilde başlatılan sıkıyönetimi yaklaşık otuz ay sonra, 26 Eylül 1973 tarihinde kaldırmıştır¹¹⁵. 1973 seçimlerinin ardından Talu, Cumhurbaşkanı Korutürk’e 12 Mart Muhtıra döneminin son hükümetinin istifasını sunmuştur¹¹⁶. Ancak Talu Hükümeti, CHP-MSP koalisyonu kuruluncaya kadar geçen yaklaşık yüz günlük süreçte ülkeyi hükümete bırakmamak için görevine devam etmiştir.

4. Cumhurbaşkanlığı Seçimi (1973)

1973 yılı başı itibariyle 12 Mart döneminin geleceğini belirleyecek olan yeni Cumhurbaşkanının sivil mi asker mi olacağı konusu gündemin en temel soruydu. Bu süreçte askerler, Cemal Gürsel ve Cevdet Sunay örneklerinden hareketle kendi içinden birini bu makama çıkarma eğiliminde idi¹¹⁷. Buna karşılık Demirel ile Ecevit’in şartların değiştiğini söyleyerek Genelkurmay Başkanlığı’ndan bu makama gelmesini istememeleri askerler ile siyasileri karşı karşıya getirmiştir. Özdemir’e göre bu dönemde Faruk Gürler’i cumhurbaşkanlığına getirmek isteyen çevreler aslında süreci daha önceden hesaplamışlardı. Buna göre Kara Kuvvetleri Komutanlığında görev süresi dolarak emekliye ayrılacak Gürler’i Genelkurmay Başkanlığı’na taşımak için Genelkurmay Başkanı Tağmaç’ın görev süresinin dolmasına kısa süre kala istifa yoluyla emekliye çıkmasını sağlamışlardı¹¹⁸. Bu şekilde Gürler’i Genelkurmay Başkanlığı’na taşıyan çevreler 1973 yılı başı itibariyle onu Çankaya Köşkü’ne taşımak için harekete geçmişlerdi. Cumhurbaşkanlığı seçimleri yaklaştıkça bu çevreler basın aracılığıyla askerler ve siyasi partilerin

---

¹¹⁴Tercüman, 27 Nisan 1973.

¹¹⁵Cumhuriyet, 27 Nisan 1973.

¹¹⁶Milliyet, 24 Ekim 1973.

¹¹⁷William Hale, 1789’dan Günümüze Türkiye’de Ordu ve Siyaset, Hil Yay., İstanbul, 1996, s.178.

¹¹⁸Hikmet Özdemir, a.g.e, s. 234.

Genelkurmay Başkanı Gürler’in ismi üzerinde anlaşmalarını kamuoyuna duyuruyorlardı¹¹⁹.

Bu süreçte Cumhurbaşkanlığı seçiminin krize dönüşmemesi için ön alan Cumhurbaşkanı Sunay siyasi parti liderlerini Çankaya Köşkü’nde toplayarak görüşlerini almıştır. Sunay’ın düzenlediği toplantıda Demirel, Genelkurmay Başkanı Gürler’in adaylığına parti olarak sıcak bakmadıklarını dile getirerek “Önce şunu ifade edeyim ki, Genelkurmay Başkanı ile bir sorunumuz yoktur. Bu meseleyi ordu ile parlamento, parlamento ile ordu arasında bir şey gibi görmek lazımdır: Genelkurmay Başkanı, Cumhurbaşkanı seçilecekse, bundan sonra her genelkurmay başkanı seçilir. Teamül hâline gelir. Sizin durumunuz ise özellik arz etmişti. Bugün o özel şartlar yoktur! O günkü hâl ile karıştırmamak lazımdır. O zamanlar biz size talip olmuş idik.”¹²⁰ tarzında Genelkurmay Başkanı’nın cumhurbaşkanı olma çabasına karşı çıkmıştır.

Bu şekilde Demirel’in karşı çıkışları askerleri önlem almaya itmiştir. Askerler siyasi parti liderleriyle görüşmeler yaparak süreci yönetmeye çalışmışlardır. Ancak CHP, MGP ve Demokratik Parti liderlerinin aksine Demirel’in askerler tarafından gelecek herhangi bir telkinle karşılaşmamak için bu görüşmelere gitmemesi ortamı daha da germiştir. Yüksek Komite Konseyi 21 Şubat’ta yayınladığı bildiriye askerlerle görüşmeye yanaşmayan Demirel’i “Silahlı Kuvvetlere yönelik kışkırtıcı sataşmanın son bulması, yurttan huzur ve istikrarın sağlanması gerektiği”¹²¹ şeklinde uyarıyordu. Bildiri üzerine “AP yalnız millete hesap verir”¹²² diyen Demirel, basın üzerinden kendisinin yetki ve sorumluluklarını bildiğini askerlere iletmiştir. Bu süreçte Demirel karşıtlığını temel politika olarak belirleyen Demokratik Parti ise Demirel’i Cumhurbaşkanı adayı belirlemeyerek belirli çevrelere hizmet etmekle suçlamıştır¹²³. Diğer taraftan Demirel’i dönemde Gürler karşıtlığına iten birden fazla sebep vardı. Bunlar; muhtırayı imzalayan

¹¹⁹ **Milliyet**, 9 Şubat 1973.

¹²⁰ Cüneyt Arcayürek, **Çankaya’ya Giden Yol (1971-1973)**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985, s.423.

¹²¹ **Cumhuriyet**, 22 Şubat 1973.

¹²² **Milliyet**, 22 Şubat 1973.

¹²³ **Tercüman**, 23 Şubat 1973.

diğer iki komutanın emekli olması, Gürler’in ordu içerisinde söylenildiği kadar desteğinin olmaması, CHP’nin başına muhtıra karşısı Ecevit’in geçmiş olması, AP’nin bu süreçte meclisin en büyük partisi olarak kilit parti durumunda olması ve nihayet muhtırayla iktidardan uzaklaştırılan Demirel’in artık bunun intikamının alınması zamanının geldiğine inanması olmuştur.

Buna rağmen 2 Mart 1973’te kuvvet komutanları Cumhurbaşkanı Sunay’a kendi temsilcileri olarak gördükleri Genelkurmay Başkanı Gürler’i, Cumhurbaşkanı olarak görmek istediklerini sert bir şekilde bildirmişlerdir¹²⁴. Bu gelişme üzerine Sunay da meclisin Gürler’i Cumhurbaşkanı seçmesini beklediğini ve seçilmemesi hâlinde çok üzüleceğini kamuoyuna duyurmuştur¹²⁵. 1961 Anayasası’na göre Cumhurbaşkanı seçilmenin şartları olarak adayların meclis veya cumhuriyet senatosu üyesi olması, yüksek öğrenim mezunu olması ve yine 40 yaşını bitirmiş olması gerekliydi¹²⁶. Bu süreçte askerler tarafından Çankaya Köşkü’nde Cumhurbaşkanı olarak görülmek istenen Gürler’in Cumhurbaşkanı seçilebilmesi için anayasa gereği kontenjan senatörlüğüne getirilmesi gerekliydi. Bu doğrultuda Gürler 5 Mart’ta genelkurmay başkanlığından emekliliğini istemiştir. 7 Mart’ta ise kontenjan senatörlüğünden istifa ettirilen Milli Savunma Bakanı İzmen’in yerine Cumhurbaşkanı Sunay tarafından kontenjan senatörü olarak atanmıştır¹²⁷. Bundan sonra Gürler CHP’den istifa ederek bağımsız kalan Sivas Milletvekili Kemal Palaoğlu ve Kontenjan Senatörü Millî Eğitim Bakanı Sabahattin Özbek tarafından Cumhurbaşkanlığına aday gösterilmiştir¹²⁸.

Demirel’in “*Cumhurbaşkanını AP değil, TBMM seçecektir, AP üyeleri de diğer parlamenterler gibi görevini ifa edecektir.*”¹²⁹ sözünün gölgesinde 13 Mart 1973’te mecliste yapılan ilk tur oylama öncesi üç aday vardı.

---

¹²⁴ **Milliyet**, 3 Mart 1973.

¹²⁵ **Cumhuriyet**, 3 Mart 1973.

¹²⁶ Cengiz Sunay, **Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri**, Orion Kitabevi, Ankara, 2010, s.178.

¹²⁷ Tanju Cılızoğlu, **Çağlayanğil’in Anıları**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2007, s.204.

¹²⁸ Orhan Tokatlı, **a.g.e.**, s. 497.

¹²⁹ **Cumhuriyet**, 8 Mart 1973.

Bunlar askerlerin, MGP’nin ve kısmen CHP’nin desteğini arkasına alan eski Genelkurmay Başkanı Faruk Gürler, AP’nin Cumhuriyet Senatosu Başkanı Tekin Arıburun ve Demokratik Parti Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli idi¹³⁰.

13 Mart’ta yapılan dört turluk oylamada Arıburun 282, 284, 285 ve 276; Gürler, 175, 176, 186 ve 200; Bozbeyli ise 45, 47, 47 ve 48 oy alarak, cumhurbaşkanı seçilebilmek için yeterli oy çoğunluğunu sağlayamamışlardır¹³¹. Bu süreçte Gürler’i desteklediğini açıklayan sadece Feyzioğlu’nun Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) idi. Buna karşın Demokratik Parti Gürler’e oy vermediğini belgelemek için kendi genel başkanını aday göstermişti. Aynı şekilde CHP lideri Ecevit cumhurbaşkanlığı seçiminde Gürler’e oy vermeme yönünde bir kararı partisinin yetkili organlarından geçirmesine rağmen oylama tarihinde Genel Sekreter Kamil Kırıkoglu’nun da içinde olduğu yaklaşık 40 milletvekili meclise gelerek Gürler için oy kullanmıştır¹³². Bu ise ilerleyen süreçte bir grup milletvekilinin CHP’den kopması sonucunu doğurmuştur. 1961 Anayasası’na göre cumhurbaşkanı meclis ve senato ortak oturumunda seçilebilmek için adayların ilk turda 423, sonrakilerde ise 318 oy alması gerekiyordu¹³³. Ancak 13 Mart’ta gerçekleşen dört turun sonucunda hiçbir aday yeterli oyu alamamış ve seçim sonuçsuz kalmıştı. Bu sonuçlar üzerine ilk olarak Gürler ardından da Arıburun cumhurbaşkanlığı adaylığından çekilmişler Bozbeyli ise sürecin sonuna kadar aday olduğunu kamuoyuna duyurmuştur.

Bu gelişme üzerine AP ve CHP liderleri Cumhurbaşkanı Sunay’ın görev süresini uzatma konusunda anlaşmışlar ancak ilgili anayasa değişikliği önce Millet Meclisi’nde sonra da Senatoda reddedilmiştir.¹³⁴ Bu şekilde Sunay’ın görev süresini uzatmayı başaramayan Demirel ve Ecevit ikilisi Anayasa Mahkemesi Başkanı Muhittin Taylan ismini kontenjan senatörü

¹³⁰ **Milliyet**, 14 Mart 1973.

¹³¹ **Tercüman**, 14 Mart 1973.

¹³² Suna Kili, **1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler**, Boğaziçi Üniversitesi Yay., 1976, s. 344.

¹³³ Faruk Yılmaz, **Türk Anayasa Tarihi (1808-2010)**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 160-162.

¹³⁴ **Tercüman** 23 Mart 1973.; **Cumhuriyet**, 26 Mart 1973.

seçmesi için Cumhurbaşkanı Sunay’ın önüne getirmişlerdir. Ancak Sunay görev süresinin dolacağını söyleyerek bu isteği geri çevirmiştir. Seçeneklerin hiçbirinin gerçekleşmediği bu süreçte Cumhurbaşkanlığı adaylığı için Naim Talu, Sabahattin Özbek ve Fahri Korutürk ismi gündeme gelmiş¹³⁵ en sonunda AP ve CHP liderleri Korutürk ismi üzerinde uzlaşmışlardır. Ancak her ne kadar AP ve CHP liderleri Korutürk ismi üzerinde uzlaşsalar da Korutürk AP, CHP ve CGP’nin ortak önergeyle kendisini Cumhurbaşkanlığına aday göstermesini ve ilk turda seçilmesini şart koşmuştur. Aksi takdirde adaylığı kabul etmeyeceğini taraflara bildirmiştir¹³⁶. Nihayet AP, CHP ve CGP’nin ortak önergesiyle Cumhurbaşkanlığına aday Korutürk 6 Nisan 1973 tarihinde mecliste yapılan 15. tur oylamada 557 üyenin 365’inin oyunu alarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin 6. Cumhurbaşkanı seçilmiştir¹³⁷. 13 Mart’tan 6 Nisan’a kadar geçen 25 günlük sancılı sürecin sonunda Çankaya Köşkü’ne Gürler’in şahsında üçüncü defa bir Genelkurmay Başkanını oturtmamayı başarmakla birlikte Demirel ve Ecevit ikilisinin Korutürk’ün Cumhurbaşkanı seçilmesini sağlayarak onun şahsında askeri vesayetın devamına hizmet ettiklerini söylemek mümkündür.

5. 14 Ekim 1973 Genel Seçimleri

Türk seçmeni 12 Mart dönemini bitirecek oylarını kullanmak için 14 Ekim 1973’te sandık başına gitmiştir. Seçimlere Adalet Partisi (AP), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Demokratik Parti (DP), Millet Partisi (MP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), Millî Selamet Partisi (MSP) ve Türkiye Birlik Partisi (TBP) ve olmak üzere sekiz parti katılmıştır¹³⁸. Seçimlerinin sürprizini beklenenin aksine CHP yapmış ve seçimden zaferle çıkmıştır. CHP % 33,3 oy alarak 185 milletvekilliği kazanırken, 1969 seçimlerinin galibi AP ise % 29,8 oy alarak 149 milletvekilliği kazanmıştır.¹³⁹

¹³⁵ *Cumhuriyet*, 28 Mart 1973.

¹³⁶ Cüneyt Arcayürek, *Çankaya Gelenler Gidenler*, Detay Yay., İstanbul, 2007, s.193.

¹³⁷ Süleyman Coşkun, *Türkiye’de Politika (1920-1995)*, Cem Yay., İstanbul, 1995, s.31

¹³⁸ *Milliyet*, 15 Ekim 1973

¹³⁹ AP’nin 1969 seçimlerine göre kaybettiği yaklaşık % 20 oy iki yeni aktör olan MSP ve Demokratik Parti’ye dengeli bir şekilde gitmiş ve yeni aktörlerden MSP % 11,8 oy ile 48 milletvekilliği Demokratik Parti ise % 11,9 oy ile 45 milletvekilliği kazanarak Demirel’e büyük bir darbe vurmuşlardır. Muhtıra döneminin hükümetlerinde yer alan CGP ise % 5,3

Muhtıra döneminin sonunu getiren 14 Ekim 1973 seçimlerinin birinci sürprizi CHP’nin başarısı¹⁴⁰ olurken ikinci sürprizi ise hiçbir partinin tek başına hükümet kuramaması ve seçmenin siyasi partileri koalisyon kurmak zorunda bırakmış olmasıdır. Ancak işler hiç hesaplandığı gibi gitmeyecek ve CHP-AP ile AP-Demokratik Parti ile hükümet kuramayacak ve ülke seçimlerden sonra yaklaşık yüz gün hükümet bunalımı yaşayacaktır. Bu dönemde ilginç bir şekilde temel görevi ülkeyi sağlıklı bir şekilde genel seçimlere götürmek olan Talu Hükümeti bu yüz günlük süreçte yeni hükümet kuramadığı için görevine devam etmek zorunda kalmıştır.

Cumhurbaşkanı Korutürk ilk olarak CHP lideri Ecevit’i hükümeti kurmakla görevlendirmiştir. Ecevit AP lideri Demirel’e CHP, AP, CGP ve Demokratik Parti’nin dahil olacağı bir koalisyon hükümeti önerisiyle gitmiştir. Ancak bu teklif Demirel’in iki partinin ekonomiye bakışlarındaki farklardan dolayı istememesi sonucu gerçekleşmemiştir. İkinci olarak Ecevit, MSP’ye koalisyon teklifiyle gitmiştir. Ancak bu teklifte MSP’nin Aralık 1973’te gerçekleşecek mahalli seçimlerin ertelenmesini ön şart olarak sunmasından dolayı gerçekleşmemiş ve Ecevit görevi Korutürk’e iade etmiştir¹⁴¹. Bunun üzerine Korutürk AP lideri Demirel’i hükümet kurmakla görevlendirmiştir. Demirel’in, AP, MSP ve Demokratik Parti’li koalisyon girişimi Demokratik Parti’nin Demirel’i istememesi nedeniyle hayata geçememiş ve Demirel de kısa süre sonra görevi Korutürk’e iade etmiştir.

Bu gelişme üzerine Cumhurbaşkanı Korutürk ilginç bir şekilde Başbakan Talu’ya hükümet kurma görevi vermiştir. Talu ise, CHP’yi dışarıda

---

oy ile 13 milletvekilliği, MHP % 3,4 oy ile 3 milletvekilliği ve bir mezhebin sözcüsü durumunda olan TBP ise % 1,1 oy ile 1 milletvekilliği kazanmıştır. Erol Tuncer, **Osmanlı’dan Günümüze Seçimler (1877-1999)**, Tesav Yay., 2002, s.327

¹⁴⁰ Bülent Ecevit liderliğindeki CHP, bu seçimler 1969-1973 döneminde Türkiye’nin yaşadığı sıkıntıları vurgulayan “*Ak Günlere*” başlıklı 234 sayfalık oldukça iddialı bir seçim bildirgesi hazırlamıştır. CHP’nin seçim bildirgesinde öne çıkarttığı konular, 12 Mart’ın siyaset ve ekonomiye olumsuz etkileri, özgürlüklerin kısıtlanması, demokrasinin gördüğü zarar ve güvenlik sorunları olmuştur. Barış Ertem, “12 Mart 1971 Askeri Müdahalesi Sonrası Ara Rejim ve Türk Siyasetine Etkileri (1971-1974)”, **Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 14, Nisan 2018, s. 668-669

¹⁴¹ Tefik Çavdar, **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1950’den Günümüze**, İmge Kitabevi, Ankara, 2013, s. 247

birakarak AP, CGP ve Demokratik Partili bir koalisyon teklifiyle söz konusu partilere gitmiştir. Ancak bu teklif de Demirel’in sıcak bakmaması sonucu uygulanamamış ve Talu da görevi iade etmiştir. Hükümet buhranının sürdüğü ortamda 9 Aralık 1973 tarihinde mahalli seçimler yapılmış ve CHP bu seçimlerden de zaferle çıkmıştır. CHP’ye Adana, Ankara, İstanbul, İzmir başta olmak üzere ciddi sayıda belediye başkanlığı getiren sonuçlar Ecevit’e başbakanlık yolunu da açmıştır. Ayrıca Ecevit’in girişimiyle başlayan MSP ile koalisyon kurma çabası 37. Cumhuriyet hükümetinin kurulmasıyla sonlanmıştır.

Sonuç

Türkiye’yi 1950-1960 yılları arasında tek başına yöneten Demokrat Parti’nin izlediği siyasi, sosyal ve ekonomik politikalar 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleşen emir komuta zinciri dışındaki ilk askerî müdahalenin temel sebepleri olmuştur. Ancak bu müdahale ülkenin tarihindeki ilk ve son müdahale olmamış aksine gelecek on yıllarda tekrarlanacak filmin ilk fragmanı olma özelliği göstermiştir. Bu anlamda benzer gerekçelerle askerler 12 Mart 1971’de ve 12 Eylül 1980’de sivil siyasi hayata müdahale ederek devlet ve millet hayatında askerî vesayeti devam ettirmiştir. 27 Mayıs’tan 12 Mart’a kadar geçen süreçte ülkenin yaşadığı siyasi, sosyal ve ekonomik buhran, Mart 1971’de emir-komuta zinciri dışında bir Sosyalist darbe tehlikesi oluşturmuştur. Ancak Yüksek Komuta Heyeti 27 Mayıs’tan çıkardığı dersle emir-komuta zinciri içerisinde bir darbeye girişimin yönünü değiştirmiştir. 12 Mart’ta askerler ülkenin içinde bulunduğu buhran halinden sorumlu tuttıkları Demirel Hükümeti’ni istifa ettirmişler ve yaklaşık otuz ay sürecek “*Ara Rejim Dönemi*”ni başlatmışlardır. Bu dönem askerlerin doğrudan iktidara el koymadığı ve parlamentoyu kapatmadığı, fakat ülkeyi partiler üstü hükümetlerle yönetmeye çalıştığı bir dönemdir. Bu yönüyle 12 Mart’ın asker-sivil ilişkileri boyutunda siyasi hayatı radikal biçimde askeri vesayet altına alan 28 Şubat 1997 post-modern darbesine de örnek oluşturduğunu söylemek mümkündür. Dönemde halkın iradesine inanmayan muhtıracılar ikisi eski CHP’li Nihat Erim, birisi CGP’li Ferit Melen ve bir diğeri de Kontenjan Senatörü Naim Talu tarafından dört ayrı hükümetin kurulmasına önyak olmuşlardır. Muhtıracıların ülkede siyasi,

sosyal ve ekonomik reformları gerçekleştireceği hayaline kapıldıkları bu hükümetlerin yaşam süresi ortalama sekiz ay olmuştur.

Diğer taraftan bu dönemde muhtıranın iktidardan uzaklaştırdığı AP’nin dışında bütün siyasi aktörler muhtırayı olumlarken, muhtıranın getirdiği partiler üstü hükümetlere karşı farklı tepkiler geliştirmişlerdir. Örneğin; AP, CHP ve CGP partiler üstü hükümetlere üye verirken bu hükümetlerin siyasi sorumluluklarına katılmamışlar, bu ise dönemdeki hükümetlerin başarısını etkileyen en önemli sebeplerden birisi olmuştur. Yine bu dönemde muhtıranın ve getirdiği partiler üstü hükümetlerin başarısını etkileyen bir başka faktör askerlerin bu işe plan/program geliştirmeden hazırlıksız girişmiş olmalarıdır. Bunlara ek olarak radikal reformcular ve reform karşıtlarının bir arada bulunduğu bünyesel zayıflıklar partiler üstü hükümetlerin başarısını etkilemiştir. Bütün bu faktörlerin birleşimi ise 12 Mart mantığının uygulayıcısı durumunda bulunan partiler üstü hükümetlerin ülkede süreç içerisinde başarmayı hedeflediği ekonomik dönüşümün doğmaması sonucunu ortaya çıkarmıştır. Bütün bu olumsuzluklara rağmen muhtıranın ortaya koyduğu sonuçlara bakıldığında yaklaşık otuz ay boyunca uygulanan sıkıyönetim uygulaması ile ülkenin siyasi ve sosyal hayatını tehdit eden silahlı sosyalist hareketlerin kontrol altına alındığı ayrıca anayasa değişiklikleri ile askerlerin gözetiminde sistemin bir bütün olarak restore edildiğini söylemek mümkündür.

1973 yılı başıyla birlikte yeni Cumhurbaşkanı’nın seçilecek olması bu dönemde bu makama gelecek kişinin sivil mi asker mi olacağı sorununun ortaya çıkarmıştır. Askerler muhtırada imzası olan Genelkurmay Başkanı Faruk Gürler’i bu makama çıkararak muhtıra dönemini uzatmaya çalışmışlardır. Buna karşılık AP lideri Demirel ile CHP lideri Ecevit ise Gürler’i bu makama getirmeyerek muhtıra dönemini bitirmeye çalışmışlardır. Sonuçta AP, CHP liderleri Gürler’in Cumhurbaşkanlığına gelmesini engellemişler de aslında bu süreci gerçek anlamda yönetememişler ve eski bir asker olan Fahri Korutürk’ün Çankaya Köşkü’ne çıkmasının yolunu açmışlardır. Bu anlamda Korutürk’ün Cumhurbaşkanlığı makamına gelmesi muhtıra ile ortaya çıkan ara rejim dönemini bitirmemiştir. Bu dönemde ülkede gerçek anlamda askerî vesayetın kırılması 14 Ekim 1973 seçimleriyle olmuştur. Ancak seçim

sonuçlarının siyasi yelpazenin sağında ortaya çıkardığı dağınıklık ve özellikle AP ile onun içinden çıkan Demokratik Parti’nin içine düştüğü kısır çekişme uzun süreli hükümet bunalımları, Kıbrıs sorununa bağlı olarak dış politikada karşılaşılan sorunlar ülkede siyasi, sosyal ve ekonomik sorunları derinleştirmiştir. Bütün bunlar ise asker’in 12 Eylül 1980’de yeniden siyasete müdahalesine neden olurken ülkede yaklaşık otuz yıllık yeni bir askeri vesayet dönemini başlatmıştır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- AHMAD, Feroz, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010.
- , **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)**, Hil Yay., İstanbul, 2010.
- AKYAZ, Doğan, **Askeri Müdahalelerin Orduya Etkisi**, İletişim Yay., İstanbul, 2006.
- ALTUĞ, Kurtul, **12 Mart ve Nihat Erim Olayı**, Yedigün Yayınları, Ankara, 1973.
- , **27 Mayıs’tan 12 Mart’a**, Koza Yayınları, İstanbul, 1976.
- ARCAYÜREK, Cüneyt, **Çankaya: Gelenler Gidenler**, Detay Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- , **Çankaya’ya Giden Yol (1971-1973)**, Bilgi Yay., Ankara, 1985.
- , **Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi (1965-1971)**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985.
- , **Derin Devlet (1950-2007)**, Detay Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- ATA, Kelime, **Türkiye Birlik Partisi (1966-1980)**, Kelime Yayınevi, Ankara, 2007.
- ATILGAN, Gökhan, **Kemalizm İle Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar Yön-Devrim Hareketi**, Yordam Kitap, İstanbul, 2018.
- AVCI, Sabit Osman, **Dinlediklerim, Öğrendiklerim, Söylediklerim ve Yaptıklarım**, Nurol Matbaacılık, Ankara, 2005.
- AYDIN, Suavi ve Yüksel Taşkın, **1960’tan Günümüze Türkiye Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.
- BATUR, Muhsin, **Anılar ve Görüşler (Üç Dönemin Perde Arkası)**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1985.
- BELLİ, Mihri, **İnsanlar Tanıdım: Mihri Belli’nin Anıları**, Doğan Kitap, İstanbul, 2002.
- BİLGİÇ, Tuğba Ünlü, “İç ve Dış Politikada Çeşitlilik: 1965-1971”, **İç ve Dış Gelişmelerle Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1946-2012)**, (Ed. Tuğba Ünlü Bilgiç), Ufuk Yayınları, İstanbul, 2014.
- BİRAND, M. Ali, C. DüNDAR, B. ÇAPLI, **12 Mart: İhtilalin Peçesinde Demokrasi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2008.

Karataş, M. (2019). Türkiye’de Asker-Sivil İlişkileri Bağlamında 12 Mart Muhtırası ve Partiler Üstü Hükümet Modeli Üzerine Bir Değerlendirme. ABAD, 2(3), 69-110.

- BOZBEYLİ, Ferruh, **Yalnız Demokrat**, (Haz. İhsan Dağı), Timaş Yay., İstanbul, 2009.
- BOZKIR, Gürcan, “Cumhuriyetçi Güven Partisi”, **İttihat ve Terakki’den Günümüze Siyasal Partiler**, (Ed. Turgay Uzun), Orion Kitabevi, Ankara, 2010.
- BULUT, Sedef, **Muhtıra Sonrası Demokratikleşme Hareketlerine Örnek Model Olarak 1973 Genel Seçimleri**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2010.
- CEM, İsmail, **Tarih Açısından 12 Mart Nedenleri Yapısı Sonuçları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.
- CEMAL, Hasan, **Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım**, Doğan Kitap, İstanbul, 1999.
- CILIZOĞLU Tanju, Çağlayangil’in Anıları, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2007.
- , **Kamil Kırıkoğlu İnönü ve Ecevit’i Anlatıyor**, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2017.
- CİNİSLİ, Rasim, **Bir Devrin Hafızası**, Doğan Kitap, İstanbul, 2017.
- CİZRE, Ümit, **AP-Ordu İlişkileri**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993.
- COŞKUN, Süleyman, **Türkiye’de Politika (1920-1995)**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995.
- ÇAVDAR, Tevfik, **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1950’den Günümüze**, İmge Kitabevi, Ankara, 2013. ÇAYLAK, Adem, **Osman Bölükbaşı ve Siyasal Hayatı**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2010. ÇİÇEK, Atıl Cem, **Türk Siyasal Yaşamında Yön Dergisi (1961-1967)**, Tezkire Yay., İstanbul, 2016.
- DEMİR, Yeşim, **Albay Talat Aydemir’in Darbe Girişimleri**, Andaç Yay, Ankara, 2017.
- DEMİREL, Tanel, **Adalet Partisi İdeolojisi ve Politika**, İletişim Yay., İstanbul, 2004.
- DEMİREL, Hüseyin, **12 Mart’ın İçyüzü**, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1977.
- DURDUN, Davut, **Türkiye’nin Siyasal Hayatı**, Beta Yayınları, İstanbul, 2018.
- ERHAN, Çağrı, “ABD ve NATO’yla ilişkiler”, **Türk Dış Politikası (1919-1980)**, (Ed. Baskın Oran), İstanbul, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- ERİM, Nihat, **Günlükler**, Cilt: 2, (Haz. Ahmet Demirel), Yapı Kredi Yay, İstanbul, 2005.
- ERKANLI, Orhan, **Anlar Sorunlar Sorumlular**, Baha Matbaası, İstanbul, 1973.
- ERİŞ, Metin, **Osmanlı’dan Günümüze Demokratikleşme Sürecinde Türk Siyasi Hayatı ve Kemalizm**, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2012.
- EROĞUL, Cem, “Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-1971”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, (Der. Ertuğrul Ahmet Tonak), Belge Yayınları, İstanbul, 1992.
- FEDAYİ, Cemal, “Türkiye’nin Siyasal ve Sosyal Kaos Dönemi (1971-1980)”, **Osmanlı’dan İkibinli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi**, (Ed. Adem Çaylak vd.), Savaş Yayınevi, Ankara, 2012.
- GENÇ, Süleyman, **12 Mart’a Nasıl Gelindi... Bir Devrin Perde Arkası (1960-1971)**, İleri Yayınları, Ankara, 1971.
- GEVGİLİ, ALİ, **Türkiye’de 1971 Rejimi**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1973.

Karataş, M. (2019). Türkiye’de Asker-Sivil İlişkileri Bağlamında 12 Mart Muhtırası ve Partiler Üstü Hükümet Modeli Üzerine Bir Değerlendirme. ABAD, 2(3), 69-110.

- , **Yükseliş ve Düşüş**, Altın Kitaplar, İstanbul, 1981.
- GÜLEÇYÜZ, Kazım, **Süleyman Demirel, İslam Demokrasi Laiklik**, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2015.
- GÜRKAN, Celil, **12 Mart’a Beş Kala**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1986.
- HALE, William, **1789’dan Günümüze Türkiye’de Ordu ve Siyaset**, Hil Yayınları, İstanbul, 1996.
- HEPER, Metin, **İsmet İnönü**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.
- HRİSTİDİS, Şengül Kılıç ve Ersel Ergüz, **İsmail Hakkı Birler’in Anılarında CHP’li Yıllar (1946-1992)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010.
- ILICAK, Nazlı, **12 Mart Cuntaları**, Yeni Asya Yayınları, İstanbul, 1999.
- İNÖNÜ, İsmet, **Defterler (1919-1973)**, Cilt: 2, (Haz. Ahmet Demirel), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008.
- KABACALI, Alpay, **Türkiye’de Gençlik Hareketleri**, Altın Kitaplar, İstanbul, 1992.
- KARADENİZ, Harun, **Olaylı Yıllar ve Gençlik**, Literatür Yay., İstanbul, 2015.
- KARPAT, Kemal, **Kısa Türkiye Tarihi (1800-2012)**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.
- , **Türk Siyasi Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.
- KAYALI, Kurtuluş, **Ordu ve Siyaset (27 Mayıs-12 Mart)**, İletişim Yay. İstanbul, 1994.
- KAYNAK, Mahir, **Darbeleri Demokrasi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.
- KİLİ, Suna, **1960-1971 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1976.
- KİRİŞÇİOĞLU, Nusret, **12 Mart**, Baha Matbaası, İstanbul, 1973.
- KOÇAŞ, Sadi, **12 Mart Anıları**, Cem-May Dağıtım, İstanbul, 1978.
- KONGAR, Emre, **2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2000. LANDAU, Jacob M., **Türkiye’de Aşırı Akımlar 1960 Sonrası Sosyal ve Siyasal Çekişmeler**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1978.
- ÖZBUDUN, Ergun, **Çağdaş Türk Politikası: Demokratik Pekişmenin Önündeki Engeller**, Doğan Kitap, İstanbul, 2007.
- ÖZDAĞ, Ümit, **Atatürk İnönü Dönemlerinde Türk Silahlı Kuvvetleri**, Kripto Yayınları, Ankara, 2017. ÖZDEMİR, Hikmet, “Siyasal Tarih (1960-1980), **Çağdaş Türkiye (1908-1980)**, (Yay. Yön. Sina Akşin), Cem Yayınevi, İstanbul, 1989.
- , **Kalkınmada Bir Strateji Arayışı Yön Hareketi**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1986.
- SOYSAL, Mümtaz, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1997.
- SOYSÜREN Ali Haydar, **12 Mart Döneminde Nihat Erim Hükümetleri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2014.
- SUNAY, Cengiz, **Türk Siyasetinde Sivil Asker İlişkileri**, Orion Kitabevi, Ankara, 2010.
- TANÖR, Bülent, **İki Anayasa (1961-1982)**, Beta Yayınları, İstanbul, 1991.

Karataş, M. (2019). Türkiye’de Asker-Sivil İlişkileri Bağlamında 12 Mart Muhtırası ve Partiler Üstü Hükümet Modeli Üzerine Bir Değerlendirme. ABAD, 2(3), 69-110.

- TEKİL, Füzûzan, **Türk Demokrasisi İçinde Süleyman Demirel**, Göktürk Yayınları, İstanbul, 1978.
- TEZİÇ, Erdoğan, **100 Soruda Siyasi Partiler**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1976.
- TOKATLI, Orhan, **Kaybolan Yıllar (1961-1973)**, Doğan Kitap, İstanbul, 2000.
- TOKER, Metin, **İsmet Paşa’nın Son Yılları (1965-1973)**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993.
- TUNCER, Erol, **Osmanlı’dan Günümüze Seçimler (1877-1999)**, Tesav Yayınları, Ankara, 2002.
- TURGUT, Hulusi, **Demirel’in Dünyası**, Cilt: 1, ABC Yayınları, İstanbul, 1992.
- ÜNSAL, Artun, **Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi (1961-1971)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002.
- ÜSKÜL, Zafer, **Siyaset ve Asker Cumhuriyet Döneminde Sıkıyönetim Uygulamaları**, İmge Yayınevi, Ankara, 1997.
- YALANSIZ, Nedim, **Türkiye’de Koalisyon Hükümetleri (1961-2002)**, Büke Kitapları, İstanbul, 2006.
- YETKİN, Çetin, **Türkiye’de Askerî Darbeler ve Amerika**, Ümit Yay., Ankara, 1995.
- ZÜRCHER, E. Jan, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.

Makaleler

- AKINCI, Abdurahap, “Türkiye’nin Darbe Geleneği: 1960-1971 Müdahaleleri”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi**, 9 (1) Nisan 2014.
- BAŞARAN, Doğan, “12 Mart Askeri Muhtırası ve Türk Demokrasisi”, **Demokrasi Sempozyumu E-Kitap, Divan Kitap**, Ankara, 2017.
- BAYDUR, Mithat, “Üniformalı Demokrasi”, **Yeni Türkiye**, Yıl: 3, Sayı: 17, Eylül 1997.
- COŞKUN, Yasin, “12 Mart 1971 Muhtırasının İngiliz Arşiv Belgelerindeki Yansıması”, **Tarih Okulu Dergisi**, Yıl: 9, Sayı: 28, Aralık 2016.
- ERTEM, Barış, “12 Mart 1971 Askeri Müdahalesi Sonrası Ara Rejim ve Türk Siyasetine Etkileri (1971-1974)”, **Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 14, Nisan 2018. LAÇİNER, Ömer, “12 Mart Üzerine”, **Birikim**, Sayı: 8, Ekim 1975.
- ÖNAL, Tekin, “12 Mart Muhtırası: Vesayetin Pekişmesi ve Ara Rejim Süreci (12 Mart 1971- 14 Ekim 1973)”,

History Studies, Volume: 8, Issue: 1, Mart 2016.

ÖZ, Hilal Karavar, “Dönemin Ulusal Türk Basınının 12 Mart Muhtırasına Bakışı”, **History Studies**, Sayı: 10/6, September 2018.

YILDIRIM, Zafer, “Türk Siyasi Hayatında 12 Mart Muhtırası ve Sonuçları”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 97, Bahar 2009.

Sürelî Yayınlar

Gazeteler

Karataş, M. (2019). Türkiye’de Asker-Sivil İlişkileri Bağlamında 12 Mart Muhtırası ve Partiler Üstü Hükümet Modeli Üzerine Bir Değerlendirme. ABAD, 2(3), 69-110.

CUMHURİYET-MİLLİYET-TERCÜMAN

Dergiler

Devrim

İNEGÖL'ÜN COĞRAFI İŞARETLİ ÜRÜNLERİNİN GASTRO-TURİZM KAYNAĞI OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİNE YÖNELİK BİR İNCELEME

Hatice ERDOĞAN*

Öz: Dünya turizminde birbirine benzer ürünler ile rekabet etmek yerine özgün değerleri ön plana çıkararak farklı turistik ürünler sunma yarışı yaşanmaktadır. Ülkemiz bu bakımdan rakiplerine oranla oldukça şanslıdır. Doğal görünümündeki zenginliğinin yanında kültürel açıdan da büyük bir çeşitliliğe sahiptir. Bu konuda önemli gelişmeler olmakla birlikte, potansiyelin tam olarak değerlendirildiğini söylemek güçtür. Bunun için yerel değerlerin tanıtımına ve böylelikle değerlendirilmeye açılmalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışma bu amaç ile ele alınmış ve coğrafi işaret ile tescillenmiş bir ürünün turizmin içine nasıl daha fazla dahil edilebileceği üzerine odaklanmıştır. Son zamanlarda dünyada meydana gelen ekonomik, toplumsal ve teknolojik gelişmeler turizm sektörünün farklılaşmasına neden olmuş, bu değişim ve dönüşümle beraber ülkeler sektöre yalnızca turist sayısı ve gelirleri gibi sayısal olarak değil niteliksel olarak bakmaya ve değerlendirmeye başlamıştır. Dünyanın önde gelen ziyaret yerlerinden biri olan ülkemizde de son yıllarda planlamalar turizmin çeşitlendirilmesi, mevsimlere daha dengeli dağılması ve bir bütün olarak turizmde nitelik artırıcı tedbirler alma şeklinde gelişmektedir. Bu çalışmada İnegöl ilçesinin coğrafi işaretle tescillenmiş bir ürününün gastronomik turizm potansiyeli değerlendirilmiştir ve İnegöl'e Bulgaristan göçmenleri ile gelmiş İnegöl Köftesinin uluslararası ölçekteki tanınırlığının turizm açısından değerlendirilmesi ve bu soyut mirasa talebi arttırabilmek için çeşitli önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gastronomi turizmi, Coğrafi işaret, İnegöl, Turizm, Kültür.

* Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü
haticeerdogan@nku.edu.tr. ORCID: 0000-0002-0597-7430.

AN INVESTIGATION ON THE EVALUATION OF THE GEOGRAPHIC INDICATIONS PRODUCTS OF INEGOL AS A GASTRO-TOURISM SOURCE

Abstract: In world tourism, there is a competition between countries to present different touristic products and emphasize the originality of their values. In this respect, our country is very lucky in comparison to other countries. In addition to its rich natural resources, it has a great diversity in cultural terms. Despite of the significant developments related to the subject, it is difficult to say the potential of the country is efficiently evaluated. Therefore, local values need to be introduced so that they can be evaluated. This study focuses on the inclusion of a registered product with geographical indication into the field of tourism. The recent economic, social and technological developments in the world have led to the differentiation of the tourism sector and alongside this change and transformation, countries started to evaluate the sector qualitatively, not only in terms of number of tourist and tourism revenues. Being one of the world's most visited countries, Turkey takes measures that aim to develop the quality of tourism such as diversification of tourism and more balanced distribution to the seasons. In this study, the gastronomic tourism potential of a geographic ally registered product of Inegol was evaluated and various suggestions were made to increase the recognition of Inegol Meatball on an international scale, which have been brought to Inegol by Bulgarian immigrants and enhance the demand for this heritage.

KeyWords: Gastronomic tourism, Geographical indication, İnegöl, Tourism, Culture.

Giriş

Dünya turizmi üzerine yayımlanan rapor rapor ve istatistikler¹, bu sektörün öneminin giderek arttığını ve daha da artacağını göstermektedir. Bunu dikkatle izleyen birçok devlet, turizme daha önce göstermedikleri kadar fazla ilgi duymaya başlamıştır. Her ne kadar uluslararası turizmde kitle turizminin ve bunların yoğunlaştıkları klasik turizm türlerinin halen bariz bir yeri olsa da, yeni arayışlar içinde olan büyük bir kitlenin varlığı da açık bir şekilde görülmektedir. Sözü edilen yeni kitle özgün ve popüler kültüre ait olmayan turistik ürünler arayışı içindedir. Bunun için çok uzun yollar kat etmeyi göze almaktadırlar. Birbirlerine benzeyen, nerede bulduklarının neredeyse hiç önemi olmayan, lüks standartlar ile donatılmış turizm anlayışına karşı, yerel, belki daha maliyetli ama kesinlikle özgün olan her şeyin turizmde giderek daha fazla önem

¹ <https://www2.unwto.org> -Tourism Statistics

kazanacağı düşüncesini taşımaktayız. Dünya turizmindeki eğilim zaten bu görüşümüzü destekler niteliktedir.

İnsanlar uzun bir süredir yemek için yakın veya uzak seyahatleri göze almaktadır. Bu hareketler günümüzde çok ciddi boyutlara ulaşmıştır. Farklı kültürleri tanımak ve farklı mekânlar görme arzusu içinde olan turistler için son zamanlarda önem kazanmaya başlayan gastronomi turizmi, ulusal ve uluslararası ölçekte geliştirilmeye çalışılmaktadır. Gastronomi turizmi; yemek festivalleri, gastronomi müzelerinin oluşturulması ve uluslararası ölçekte gastronomi kentlerinin belirlenmesiyle hızla bilinirliğini arttırmaya başlamıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanan, 2023 Türkiye Turizm Stratejisi Eylem Planında belirlenen merkez ve koridorlarda gastronomi turizmini geliştirmeye yönelik hedef ve stratejilere yer verilmiştir. Bu bakımdan şarap, peynir, yemek, tatlı gibi yöresel ürünlerle Gaziantep, Hatay, Van, Şanlıurfa, Mardin, Siirt, Trabzon, Ordu, Samsun illeri buldukları farklı coğrafyaya özgü tatlarıyla gastronomi turizminde çeşitlilik sağlayacakları ve potansiyellerini kullandıkları takdirde buldukları sahanın kalkınmasında etkili olacağı düşüncesiyle ön plana çıkmaktadır. Bu bakımdan tarım, turizm ve kültür ile ilişki kuran gastronomi turizmi yerel, ulusal ve uluslararası girişimlerle turizmin hızla gelişen alt dallarından biri durumuna gelmiştir.

Bazı yiyecek ve içeceklerle bazı yörelerin eşleştirilmesi gastronomik kimliğin oluşmasına ve destinasyonun o kimlik ile anılmasına olanak sağlamaktadır. Bu bakımdan çalışma sahası olan İnegöl, gastronomik kimliğe sahiptir ancak ne yazık ki sahip olduğu kimliği turizm açısından yeterince değerlendirememektedir. Bu çalışmada, İnegöl ilçesinin gastronomi turizmi potansiyelinin coğrafi yaklaşımla incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu çerçevede İnegöl ilçesinin ulusal, bölgesel ve yerel ölçekte gastronomik kimliğinin pazarlama ve tanıtım faaliyetleri, mevcut turizm türleri içerisinde gastronomi turizminin yeri, İnegöl köftesinin şehirle özdeşleştirilmesindeki coğrafi nedenler incelenmiştir. Nitekim İnegöl, yüzyıllardır birçok kültüre ev sahipliği yapmış ve farklı nüfus kitlelerini göçlerle bünyesine katmıştır. Bu kozmopolit yapı mutfak kültürüne de yansımıştır. Ülkenin önemli sanayi merkezlerinden biri olan Bursa iline bağlı İnegöl ilçesinin yöresel mutfak kültürüne dikkat çekerek gastronomi turizmine katkı sağlanması çalışmanın amaçlarından biridir. Bu bağlamda çalışmanın ilk bölümünde yerel değerler açısından önem arz eden coğrafi işaretler ve gastronomi turizmi hakkında bilgi sunulmuş, diğer bölümde turistik değer taşıyan İnegöl köftesinin tarihçesi, bulunduğu lokasyona ekonomik ve kültürel katkılarına değinilmiştir.

Çalışmanın önemi İnegöl ilçesi için turizm kapsamında yapılan herhangi bir bilimsel çalışmanın bulunmaması ve keşfedilmemiş bir destinasyon sahası olmasından kaynaklanmaktadır. Yapılacak planlama ve tanıtımlar için önem teşkil etmekte, ayrıca coğrafi işaretle tescillenmiş ürünlerin turizme kazandırılması ve gastronomi turizmi üzerine araştırma yapan bilim insanları için yardımcı bir kaynak olacağı düşünülmektedir.

1. Kuramsal Çerçeve

Küreselleşen ve birbirine benzeyen mekânların ve kültürlerin çoğalması, farklı yerel kültürlere sahip toplumların her türlü somut ve soyut mirasının koruma altına alınmasını da beraberinde getirmiştir. Somut miras kapsamına inanç mekanları, anıtlar gibi mimari yapılar girerken soyut miras kapsamında gelenek görenekler, ritüeller, festivaller, el sanatları gibi kültürel ürünler girmektedir. Kültürle değerli bir bağlantısı bulunan ve turizm açısından destinasyon kaynağı oluşturan gastronomi kavramı etimolojik açıdan Yunanca gastri (mide) ve nomos (yasa) sözcüklerinden meydana gelmiştir.² Fransızcada iyi yemek yeme merakı, uygun ve lezzetli mutfak, yemek düzeni ve sistemi anlamlarına gelen kavram, turizme gastro-turizm³, culinary turizm⁴, gastronomi turizmi⁵, gurme turizmi, yiyecek turizmi⁶, şarap turizmi⁷ gibi farklı terimlerle geçmiştir. Konu kapsamında birçok çalışma ve farklı tanımlamalar yapılmıştır. Carmichael (2005)⁸ şarap turizmini gastronomi, şarap, kültür, sanat, eğitim ve seyahat gibi tecrübeler sunan benzersiz bir turizmdir ve agro-turizmin alt türüdür şeklinde tanımlamıştır. Macionis ve Cambourne (1998)⁹, şarap turizminin yarar ve zararlarına değinerek şarap turizmine

²Mehmet Sarışık, Gülçin Özbay, “Gastronomi Turizmi Üzerine Bir Literatür İncelemesi”, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, C. 26, S. 2 (2015), s. 264.

³Mucip Demir, “Doğal ve Beşeri Özellikleriyle Kars İlindeki Turizm Faaliyetlerinin Durumu”, *Marmara Coğrafya Dergisi*, S. 35 (2017), s. 152.

⁴Robert J. Harrington, Michael C. Ottenbacher, “Culinary Tourism—A Case Study of the Gastronomic Capital”, *Journal of Culinary Science & Technology*, C. 8, S. 1 (2010), ss. 14-32.

⁵Sally Everett, Cara Aitchison, “The Role of Food Tourism in Sustaining Regional Identity: A Case Study of Cornwall, South West England”, *Journal of Sustainable Tourism*, C. 16, S. 2 (2008), s. 150.

⁶Everett, Aitchison, “The Role of Food Tourism in Sustaining Regional Identity”, s. 150.

⁷Barbara Carmichael, “Understanding the Wine Tourism Experience for Winery Visitors in the Niagara Region, Ontario, Canada”, *Tourism Geographies*, C. 7, S. 2 (2005), ss. 185-204.

⁸Carmichael, “Understanding the Wine Tourism Experience for Winery Visitors in the Niagara Region, Ontario, Canada”, s. 186.

⁹N. Macionis, B. Cambourne, “Wine Tourism: Just What Is It All About?”, *Australian & New Zealand Wine Industry Journal*, C. 13, S. 1 (1998), ss. 41-47.

katılan turistlerinin temel motivasyonunun şarapla ilgili olmasına rağmen, şarap turizmi deneyiminin bir parçası olan başka motivasyonların da bulunduğunu ileri sürmüştür. Bunlar arasında festivaller, sosyalleşme, gün batımını izleme, bağ yerinde bulunma, şarap / şarap yapımı hakkında bilgi almak, şaraphane turu, şarap imalatçıları ile tanışma ve eğlence bulunduğunu ifade etmiştir. Harrington ve Ottenbacher¹⁰ (2010) mutfak turizmini kültürel turizm kapsamında değerlendirerek kültür ve mutfağın önemini eski Fransa Cumhurbaşkanı Charles De Gaulle'nin "246 peynir çeşidi bulunan bir ülkeyi birisi nasıl yönetebilir?" söylemiyle örnekleştirmiş ve Fransızlar için peynirin sadece bir ürün olmaktan daha fazlası olduğunu; bölgenin iklimi, kültürü, coğrafyasını ve mutfağını temsil ettiğini belirtmiştir. Everentt ve Aitchison (2008)¹¹ yiyecek ve kültürel kimlik oluşumunu, gastronomi üzerine detaylı çalışmalardan birini yapan Fransız Jean Anthelme Brillat-Savarin'in "Bana ne yediğini söyle sana kim olduğunu söyleyeyim" söylemiyle ifade etmiş ve gıda maddelerinin güçlü kimlik amblemleri ve kültürel eserler olduğunu belirtmiştir. Mutfak kimliği ve mirasın sürdürülebilirliğinin ve turizm açısından değerinin son on yılda coğrafi ve sosyolojik çalışmalara girdiğini belirtmiştir.

Hall vd. (2004) yiyecek turizmini özel ilgi turizminin alt başlığı altında değerlendirmekte ve birbiri yerine kullanılan (gastronomi, mutfak, şarap) terimleri yiyecek turizmi altında toplamakta ve bir destinasyona seyahat etmede birincil faktörün yiyecek olduğu ve turist hareketlerinin özel bir restoranla sonlanmasıyla oluşan turizm hareketi gastronomi turizmi ve gurme turizmi kapsamına girerken, daha ılımlı bir ilgi sonucu ortaya çıkan ve festival kapsamında veya genellikle lokal restoranları ziyaret etmeyi kapsayan seyahat mutfak turizmi, en düşük ilgi seviyesinin bulunduğu genellikle yeme-içme aktivitesinin fizyolojik ihtiyaç dolayısıyla gerçekleştirildiği seyahat türü şehir-kırsal turizm kapsamında değerlendirmektedir.¹² Çavuş (2010)¹³ Doğu Karadeniz ve Trabzon için yöresel değerlerden biri olan Akçaabat Köftesinin gastro-turizm potansiyelini değerlendirmiş, sorunları tespit ederek çözüm önerilerine yer vermiştir. Bu bağlamda hayvancılık faaliyetleriyle doğrudan

¹⁰ Harrington, Ottenbacher, "Culinary Tourism—A Case Study of the Gastronomic Capital", s. 15.

¹¹ Everett, Aitchison, "The Role of Food Tourism in Sustaining Regional Identity", ss. 152-55.

¹² C. Michael Hall vd., *Food Tourism Around The World*, Routledge, 2004, s. 11.

¹³ Ahmet Çavuş, "Gastronomi Turizmi Bakımından Akçaabat Köftesi ve Trabzon'daki Turistik Aktiviteye Katkısı", Uluslararası Doğu Karadeniz Turizm Sempozyumu, Giresun, 2010, ss. 184-85.

bağlantılı olan gastronomik değerlerin korunmasının kırsal kalkınmada destekleyici bir unsur olarak görülebileceği ve ürün standartlarının korunmasında etkili olabileceğini ifade etmiştir. Zaman vd. (2012) kültür turizmi içinde değerlendirdiği gastronomi turizminin destinasyon imajı üzerindeki etkisini ölçmek için 2011-2012 yılları arasında 828 turist ve ekskürsiyoniste (günübirlikçi) anket uygulamış, öğrenim durumu, yaş yapısı, gelir, cinsiyet, geldikleri lokasyona göre sınıflandırmış ve gastronomi turizmine katılan turist ve günübirlikçilerin 25-49 yaş aralığında, genellikle üniversite mezunu, gelir durumu yüksek insanlardan oluştuğu sonucuna varmıştır.¹⁴

Farklı açılar ve terimlerle değerlendirilen gastronomi turizmi tanımlardan da anlaşılacağı üzere tarih ve coğrafya bilimleri açısından kaynak değer teşkil etmekte ve yerel halkın ekonomik kazanç sağlamasına, gelişmesi dâhilinde turizm sektörüne katkı yaparak konaklama, ulaşım, altyapı gibi hizmetlerin sağlanabilmesine, ayrıca tarım ve hayvancılığın gelişimine katkı sağlamaktadır. Ülkelerin çok sayıda ayırt edici geleneksel ürün yelpazesi vardır ancak global olarak çok azı tanınmaktadır. Bu amaçla uluslararası düzlemde yapılan anlaşmalar, geleneksel ürünlerin dünya çapında tanınmasına olanak sağlamak ve potansiyellerinin geniş alana yayılmasıyla kalkınma aracı olacağı düşünülmektedir.

Hem ulusal hem de uluslararası literatürde konuyla alakalı çalışmaların artması, kamu ve özel sektörün gastronomi turizmine olan ilgisini arttırmıştır. Bu kapsamda gerek ulusal gerekse uluslararası ölçekte koruma çalışmaları başlatılmıştır. Uluslararası ölçekte koruma altına alınan gastronomik değerlere UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras listesinde yer alan tören keşkeği geleneği, mesir macunu festivali, Türk kahvesi geleneği, ince ekmek yapımı ve paylaşımı geleneği örnek verilebilir. Ulusal ölçekte gastronomik değerler coğrafi işaretlerle koruma altına alınmaktadır. Coğrafi işaret kavramı, Türk Patent ve Marka Kurumu¹⁵ tarafından ürünün üzerinde kullanılan bir işaretin belli bir coğrafi bölgeye ait olduğunu gösteren ürünün kalitesini ve diğer karakteristik özelliklerini gösteren bir işaret olarak tanımlanmaktadır. Böylelikle coğrafi işaret taşıyan yerel ürünler aldıkları tescil ya da işaretle koruma altına alınmakta ve başvuru tüketici dernekleri, kişiler, kamu kurum ve kuruluşları tarafından yapılmaktadır.

¹⁴Serhat Zaman, Erol Uzun, “Kültürel Turizm İçerisinde Yerel Tatların Önemi: Gaziantep Örneği”, ed. Cemal Sevindi vd., I. Ulusal Coğrafya Sempozyumu, Erzurum, 2012, ss. 905-15.

¹⁵ [http://www.turkpatent.gov.tr\(08.01.2019\)](http://www.turkpatent.gov.tr(08.01.2019))

Koruma altına alınan yerel ürünler bulunduğu coğrafyaya özgü olmasından dolayı ürünün, üretici ve tüketicinin yasal haklarla koruma altına alınması coğrafi işaret alması halinde mümkün olmaktadır. Cei vd.¹⁶ (2018) İtalya'daki coğrafi işaretler ile tarım arasındaki ilişkiyi teorik bir modele dayandırarak arasındaki etkileşimi değerlendirmiş ve coğrafi işaretlerle koruma altına alınan ürünlerin tarımsal katma değer üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu ve böylelikle Avrupa Birliği ölçeğinde kırsal kalkınmaya katkı sağlayacağı sonucuna varmıştır. Orhan (2010)¹⁷ coğrafi işaretlerin küreselleşen dünyada en önemli yerel kalkınma aracı olduğu ve buldukları coğrafyanın kendine özgü doğal koşullarını ve beşeri faktörlere ilişkin değerlerini yansıttığı için ün ve kalitelerinin korunmasının başta turizm olmak üzere birçok sektöre katkı sağlayacağı belirtmektedir. Zaman vd. (2015)¹⁸ coğrafi işarete sahip ürünlerin karşılaması gereken koşulları Oltu Çağ Kebap örneğinde tanımlayarak gastronomi turizm potansiyelini ortaya koymuş, Erzurum için yüksek çekiciliğe sahip söz konusu ürünün gastronomi turizmi noktasında değerlendirilmesi için çeşitli önerilere yer verilmiştir. Şahin (2013)¹⁹ coğrafi işaretlerin yöre halkı için geçmişten günümüze değin taşıdığı milli hafızanın kayıt altına alınması ve muhtemel diğer coğrafi işaretlerin kayıt altına alınması amacıyla söz konusu konuyla alakalı çalışmaların artırılması gerektiğini belirtmektedir. Bundan dolayı ülkelerin milli değerleri koruma altına alındığı gibi hem iktisadi hem de kültür hayatına önemli katkılar sağlanacaktır.

Bozgeyik²⁰ coğrafi işaretlerin koruma amacı bulunmasına rağmen tescilli coğrafi işaretler için hukuki koruma yollarının henüz hayata geçirilmemiş olduğunu, bu eksikliğin ise denetleme probleminden kaynaklandığını belirtmektedir.

¹⁶Leonardo Cei vd., "Geographical indications: A first assessment of the impact on rural development in Italian NUTS3 regions", *Land Use Policy*, C. 75 (2018), ss. 620-21.

¹⁷ Ayhan Orhan, "Yerel Lezzetlerin Turizm Ürününe Dönüştürülmesinde Coğrafi İşaretlerin Kullanımı İzmit Pişmaniyesi Örneği", *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, C. 21, S. 2 (2010), ss. 244-45.

¹⁸Serhat Zaman, Alperen Kayserili, "The Role of Geographical Signs in Gastronomy Tourism: A Case Study of Erzurum Çağ Kebab", *International Journal of Academic Research in Environment and Geography*, C. 2, S. 1 (2015), ss. 44-45.

¹⁹Güven Şahin, "Coğrafi İşaretlerin Önemi ve Vize (Kırklareli)'nin Coğrafi İşaretleri", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 15 (2013), s. 24.

²⁰Hayri Bozyiğit, "Coğrafi İşaretlerin Kullanımı ve Denetimi Antep Baklavasının Coğrafi İşaret Olarak Tescili Üzerine", *Fikri Mülkiyet ve Rekabet Hukuku Dergisi*, C. 9, S. 2 (2009), ss. 10-11.

Dünya Ticaret Örgütü tarafından uluslararası kanunlarla düzenlenen coğrafi işaretler dünya çapında son zamanlarda artan derece ilgi çekmiş ve “fikri mülkiyet haklarının uyuyan güzeli”²¹ şeklinde adlandırılmıştır. Uzun zamandır var olan söz konusu kavram, gelişmekte olan dünyada ürünlerin bulunduğu kaynakla ilişkilendirilip küresel pazarda lokal ürünlerin pazarlama imkanı tanınmasıyla yayılışını sürdürmektedir. Tarihsel perspektifte incelendiğinde coğrafi işaretlemeyle yönelik günümüzdeki uygulamalara benzer ilk yasal düzenlemelerin 1992 yılında Avrupa Birliği ölçeğinde uygulandığı bilinmektedir. 1992 yılı öncesinde 1883 yılında Paris Antlaşması, 1958 yılında Lizbon Antlaşması ile coğrafi işaretlere yönelik bir dizi karar antlaşma kapsamına dahil olmuştur. Osmanlı Devleti döneminde de Sanayi Devrimiyle meydana gelen seri üretime karşı üreticileri koruma kapsamına almak için 1871 yılında Osmanlı marka kanunu olan Alamet-i Farika Nizamnamesi çıkarılmıştır.²² Nizamname ile üreticilerin Sanayi Devriminden olumsuz etkilenmelerini minimum dereceye indirmek, ürünlerin taklit edilmesinin önüne geçebilmek amaçlansa da özel sermaye ve girişimciliğin Osmanlı Devletinde zayıf olması markalaşma sürecini yavaşlatmış ve küresel markaların Osmanlı Devleti sınırlarına girmesine neden olmuştur. Dönemin olumsuzluklarına rağmen çıkarılan nizamname marka kavramı noktasında önemli bir tecrübe olmuş ve 1965 yılına kadar yürürlükte kalarak Cumhuriyet Döneminde de varlığını sürdürmüştür.²³ İlerleyen dönemlerde uluslararası düzlemde yerel ürünleri koruma çalışmaları ortaya çıkmaya ve koruma çalışmaları Dünya Ticaret Örgütü bünyesinde toplanmaya başlamıştır.

Ticaretle bağlantılı Fikri Mülkiyet Antlaşması (TRİPS) bu alanda yapılmış çok uluslu ilk uluslararası antlaşmadır. Öncesinde kaynak, ürün ve isimlerin koruması ile ilgili anlaşmalar yapılsa da sınırlı üye sayısı, koruma yetersizliği gibi unsurlardan dolayı Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Anlaşması kadar kapsayıcı olamamıştır. TRİPS Anlaşmasının üyeleri Dünya Ticaret Örgütüne üye olan tüm ülkeleri kapsamaktadır. TRİPS öncesi yapılan anlaşmalar arasında Paris Anlaşması²⁴, Madrid Anlaşması, Bern Antlaşması ve Lizbon Anlaşması yer almaktadır.²⁵

²¹ Daphne Zografos, “Geographical Indications and Socio-Economic Development Working Paper 3”, *IQsensato*, 2008, s. 1.

²² Tolga Akay, “Osmanlı Devletinde Marka Hukukunun Gelişimi”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 126 (2016), s. 363.

²³ Akay, “Osmanlı Devletinde Marka Hukukunun Gelişimi”, s. 391.

²⁴ Paris Convention for the Protection of Industrial Property, 1883

²⁵ https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/27-trips_03_e.htm / Uruguay Round Agreement: Trips (14.01.2019)

Türkiye TRİPS'e 1995 yılında taraf olmuş ve 2000 yılından sonra antlaşma hükümlerini yerine getirmeye başlamıştır. TRİPS, tüm coğrafi işaretlerin kamuoyuna coğrafi kökenlerinin yanlış yönlendirilmemesi amacıyla yasal yollar sunulması gerekliliği üzerinde durmaktadır. Bu bakımdan ülkemizde 1995/555 sayılı Coğrafi İşaretlerin Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararıyla genel hükümler, genel şartlar, başvuru koşulları, inceleme, tescil, yayın, ücretler, işlem yetkisi olan kişi ve vekiller gibi bilgilere yer verilmiştir ve yetkili birim Türk Patent ve Marka Kurumu olarak belirlenmiştir.

TRİPS coğrafi işaretleri ürünün adı, ürünün coğrafi menşei alanı ve coğrafi kökene verilen niteliği ve diğer özellikleri gibi bilgileri dikkate almaktadır. Kanun kapsamında başvurular menşei işareti ve mahreç işareti olmak üzere iki ayrımda incelenmektedir. Menşei işareti, ürünün bütünüyle bir yere özgü olduğu yani kaynaklandığı ülke, bölge, şehir ve yörede bulunan, başka bir yerde bulunmayan ürünleri ifade etmektedir. Mahreç işareti ise menşei işareti kadar mekâna bağlı olmamakla beraber en az bir özelliği ya da malzemesinin coğrafi işaretle tescillenecek bir yerden ya da bölgeden temin edilmesi gerekmektedir.²⁶

Mahreç işaretinde asıl önemli olan kısım mekân ile özdeşleşmesidir. İnegöl köftesi coğrafi işaret ile koruma kapsamına alınmış ve belirlenen sınırlar Türkiye Geneli olarak ifade edilmiştir. Ürünün bulunduğu saha ile özdeşleşmesinden dolayı ürün Türkiye'nin neresinde yapılsa yapılsın İnegöl köftesi olarak etiketlenme mecburiyetindedir.²⁷

²⁶Şahin, "Coğrafi İşaretlerin Önemi ve Vize (Kırklareli)'nin Coğrafi İşaretleri", s. 26.

²⁷Şahin, a.g.e., s. 26.

Harita 1: Coğrafi işaretlerin başvuru yapılan illere göre dağılımları

Türkiye bulunduğu coğrafi konum, köklü geçmişi ve kısa mesafelerde değişen çeşitliliğe sahip olmasından dolayı doğal ve kültürel bakımdan oldukça zengin bir potansiyele sahiptir. Bu bakımdan 2019 yılı itibariyle 817 ürün arasında 426 başvuru 391 tescil başvurusu alınmıştır. Coğrafi işaretler, bilinirliği az olan ürünler için bir pazar meydana getirmekte ve özellikle bölgesel kalkınma bakımından önem teşkil etmektedir. Çünkü tescil edilen ürünün tanınmasıyla ekonomik bir getiri sağlanacaktır.

Türk Patent ve Marka Kurumu tarafından başvuruları alınan ve tescil edilen ürünler arasında ulusal çapta ünü bulunan ve turizm endüstrisine kaynak oluşturan ürünler olduğu gibi henüz keşfedilmeyen ancak turizm için değerli olan gıda, tarım, el sanatları gibi başlıklar altında değerlendirilen coğrafi ürünler de mevcuttur. Türkiye’de uluslararası tanınırlığa sahip coğrafi ürün Gaziantep baklavası iken, ulusal çapta coğrafi tanınırlığa sahip ürünler “Çorum Leblebisi”, “Afyon Kaymağı”, “Kayseri Mantısı”, “Kars El Halısı” gibi işaretli ürünlerdir. İşaretli ürünler tüketicilerin satılan ürünlere olan güvenini arttırdığı gibi belirli bir kalite ve aitliğin bulunması yöre halkına her bakımdan önemli faydalar sağlamaktadır.

Harita 1.’de görülen coğrafi işaretler el sanatları, gıda, hayvan, maden, sanayi ve tarım kategorilerine göre ayrılmış ve değerlendirmeye alınmıştır. Listede yer alan 817 coğrafi işaret arasında 92 ürün el

1997	76	2009	267
1998	76	2010	296
1999	77	2011	323
2000	88	2012	361
2001	96	2013	370
2002	104	2014	379
2003	144	2015	427
2004	156	2016	553
2005	205	2017	735
2006	226	2018	817
2007	240	2019	817

İnsanlar artık seyahatleri esnasında günlük hayatında sürekli tükettiği ürünlerin yanı sıra geleneksel ve farklı ürünleri tüketme eğilimindedir. Bundan dolayı yöresel ürünler turistlerin seyahat motivasyonları arasında yer almaya başlamıştır. Destinasyonları daha tercih edilebilir bir noktaya getirmek için kamu ve özel kurum-kuruluşlar turist çekmek ve marka imajı oluşturmak için coğrafi işaretleri pazarlamaya başlamışlardır.²⁹ Coğrafi işaretlerin gastronomi turizmini geliştirmek amacıyla kullanılması, yöresel ürünlerin ve bu ürünlerin destinasyonlarının kalkınmasındaki rolünü arttırmaktadır. Bu bakımdan İnegöl köftesinin gerek kent ekonomisine katkıda bulunması gerekse turistik değer taşıyan yerel bir ürün olması gastronomi turizmi kapsamında değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

2. Araştırma Alanı, Coğrafi İşaretleri ve Gastronomi Turizmi Bakımından Önemi

Araştırma sahası Marmara Bölgesinin güneydoğusunda bulunan Bursa iline bağlı İnegöl ilçesidir. Güneyden Domaniç ilçesi doğudan Bilecik'in Merkez, Pazaryeri ve Bozüyük ilçeleri, batısından Bursa'nın Osmangazi ve Kestel ilçeleri ile kuzeyinden Yenişehir ve güneybatısından Keles ilçeleri ile çevrelenmiştir. Doğusunda Ahı Dağı, batısında Uludağ, güneyinde Domaniç Dağları bulunmakta ve yüzölçümü bakımından

²⁹ Eda Hazarhun, Mustafa Tepeci, "Coğrafi İşarete Sahip Olan Yöresel Ürün ve Yemeklerin Manisa'nın Gastronomi Turizminin Gelişimine Katkısı", *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. Ek1 (2018), ss. 375-376.

tarihi bakımından önemli bir lokasyon olduğu belirlenmiş ve Kalkolitik-Bronz Çağlarına tarihlenmiştir.

1936 yılında Bittel yaptığı kazı ve çıkardığı parçaları analiz ettikten sonra, Cumatepe Höyüğü'nün 12 metre yükseklikte ve birçok kültür katmanından meydana geldiğini belirlemiştir. İnegöl höyüğünde yaşayan insanların Batı Frigya'daki insanlarla temasa geçtiğini belirtmiştir.³² Stewig³³'in Batı Anadolu Bölgesinin Kültürel Gelişmesini Gösteren Kartografik Bilgiler adlı kitabındaki haritalarda da gösterdiği gibi Batı Frigya Bitinya ile sınırdış olduğu Migdonların Olimpos yani Uludağ'dan Mürlea yani Mudanya'ya kadar olan sahada oturduklarını ifade etmiş bu bakımdan İnegöl'ün ilk etapta Migdonların yerleştiği bir saha olduğu, Bitinlerin M.Ö. 7. Asrın ikinci yarısında Anadolu'ya göç etmesiyle İnegöl'de Bitinya dönemi başladığını belirtmiştir.³⁴ Stratejik konumu ve sahip olduğu hidrografik kaynaklar, bitki örtüsü, iklim gibi özelliklerinden dolayı tarih boyunca pek çok medeniyete ev sahipliği yapan saha, günümüzdeki kozmopolit görünümünü 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşmasından sonra ve 1783 yılında Rusya'nın Kırım'ı işgal etmesiyle Balkanlardan ve Kafkaslardan göç etmek zorunda kalan nüfusun sahaya yerleştirilmesiyle kazanmıştır.³⁵ Farklı değerlere sahip toplulukların bir araya gelmesi zaman içinde birbirlerinin varlığını kabullenmesini ve birlikte var olma anlayışının toplum içinde oturmasına neden olmuştur. Nitekim Bulgaristan göçleriyle çalışma sahasına gelen İnegöl Köftesi birlikte var olma anlayışıyla şehirle özdeşmiş ve şehrin adıyla anılmaya başlamıştır.

---

³²İ. Kılıç Kökten, "Anadolu'da Prehistorik Yerleşme Yerlerinin Dağılışı Üzerine Bir Araştırma", *Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, S. 12 (1954), s. 178. ve Yüceşahin, *İnegöl İlçesi'nin Yerleşme Coğrafyası*, ss. 26-27.

³³Reinhard Stewig, *Batı Anadolu Bölgesinin Kültürel Gelişmesini Gösteren Kartografik Bilgiler*, çev. Ruhi Turfan, İstanbul: İnegöl Matbaa Sanat Enstitüsü, 1968, s. 56.

³⁴E. Bosch, "Bitinya Tetkikleri (1. Kısım)", *Türk Tarih Kurumu Basımevi*, çev. Sabahat Atlan, C. X, S. 37 (1946), ss. 33-39.

³⁵Raif Kaplanoğlu, Ozan Kaplanoğlu, *Bursa'nın Göç Tarihi*, 1. Baskı Bursa: Nilüfer Belediyesi Yayınları, 2013, s. 17.

çekmektedir. Bu bağlamda yerel lezzetlerin, folklorun ve kültürel birikimin sunulması hem turistlerin farklı deneyimler yaşamasına hem de kültürün tanıtılması ve ev sahibi toplumun gelir elde edilmesine olanak sağlayacaktır. Kaybolmakta olan el sanatlarının canlandırılması, tarımsal araç ve gereçlerin sergilenmesi de kırsal turizm açısından önemli unsurlardır. Çalışma sahasındaki büyükşehir yasasıyla köyden mahalleye dönüşen sahalarda yerel halkın tarım ve hayvancılıkla elde ettiği ürünlerin bir kısmını paketleyerek ziyaretçilere sunduğu görülmektedir. Bu yolla kırsal sahalar gelir elde etmektedir. Doğal ürünlerin, yemek çeşitlerinin ve geleneksel tarım ürünlerinin turizmde kullanılması günümüzde önemli bir yer teşkil etmektedir.

Kaybolmaya yüz tutmuş sepetçilik, yorgancılık, kalaycılık, semercilik gibi meslekler, geleneksel yemekler ve yöreye ait el işi ürünler kırsal turizmi destekleyen unsurlardır. Avrupa Birliği Comenius Projesi kapsamında 2013 yılında İnegöl'deki mevcut kırsal değerlerin Portekiz'de sunumu yapılmış ve beğeni toplamıştır. Folklorik değerlerin turistlerin ilgisini çeken turistik bir öge olması ve İnegöl'ün de bu bağlamda zengin bir potansiyel barındırması turizmin istenilen düzeye gelmesiyle bir destinasyon unsuru haline gelebileceğini göstermektedir.

Gastronomik kimliği meydana getiren İnegöl Köftesi dışında çalışma alanının mutfağı içinde Çerkez Mantısı, Kaymaçına, Sütlü Kadayıf, Büryan, Mısır Unu Sarması, Kaşarlı Pırasa, Yufkalı Hindi gibi ürünler yer almaktadır. Sayılan ürünler arasında ulusal üne sahip olan İnegöl Köftesi Bulgaristan'ın Filibe vilayetinden İnegöl'e göç eden Besler ailesi ile Türkiye'ye gelmiştir.³⁷İnegöl ve Ticaret Odası (İTSO) tarafından 2002 yılında Türk Patent ve Marka Kurumuna yapılan başvuru sonucunda 2005 tarihinde yayınlanan 25717 sayılı kanun ile mahreç işareti alan İnegöl Köftesinin denetim şekli "*İnegöl köfte üretiminin teknik özelliklerine uygun kontrolleri İnegöl Ticaret ve Sanayi Odası Koordinatörlüğünde; İnegöl ve Ticaret Sanayi Odası konunun uzmanı mühendis, konunun uzmanı ustalardan oluşturulacak en az üç kişilik komisyonlar tarafından gerçekleştirilecektir. Komisyonlar denetimlerini 3 ayda bir periyodik olarak, ihtiyaç duyduğunda ve şikâyet halinde her zaman yapar.*" şeklindedir.

Küreselleşme olgusunun bir yandan dünyayı küçültmesi bir yandan da çeşitlikleri ortaya çıkarmada birey ve kurumları rekabet içine sokması, kentlerin sahip oldukları her türlü somut ve soyut mirası değerlendirmeye

---

³⁷ Murat Doğdubay, Ayşe Can Sünnetçioğlu, "İnegöl Köftesine Coğrafi İşaretleme Yapılmasının Yörenin Gastronomik Kimliğinin Korunması Açısından Önemi", Uluslararası İnegöl Tarihi ve Kültürü Sempozyumu, İstanbul: İhlas Gazetecilik, 2017, C. 2. Cilt, s. 1000.

almasını sağlamıştır. Bu bakımdan her şehir kendi markasını oluşturmaya çalışmaktadır. Kısa bir tanımla marka, hizmetlerin ve ürünlerin rakiplerinden farklılaşır, kimlik kazanmasına ve buna bağlı olarak imaj oluşturulmasına yardımcı olmaktadır.³⁸ Bursa'da yapılan bir ankette İnegöl deyince aklınıza ne gelmektedir? sorusuna verilen yanıtların %55 Mobilya, %36 Köfte, %6 Oylat Kaplıcaları, %1 Ayçiçeği, %1 Orman, %1 Sanayi oluşmaktadır.³⁹ Mobilya sektörünün gelişimi sahanın orman örtüsü, nitelikli iş gücü varlığı ve geçmişten günümüze kadar gelen tecrübe neticesinde meydana gelmiştir. Açılan mobilya showroamları da bu durumu desteklemiştir. %36'lık bir paya sahip İnegöl Köftesinin, İnegöl ilçesindeki lokanta ve restoranlarda gerçekleştirilen görüşmeler ışığında yakın sahalardan ziyaretçilerin çektiği bilgisine ulaşılmıştır. Sadece köfteyi tatmak ve yerinde yemek için İstanbul, Ankara, Bilecik ve Eskişehir'den ziyaretçilerin geldiğini belirlenmiştir. Bunun dışında kaplıca turizmi ve alışveriş için gelen insanların mutlaka İnegöl köftesini yedikleri bilgisine ulaşılmıştır.

Anket sonuçları ve görüşmelerden elde edilen bilgiler neticesinde gastronomi turizminin çalışma sahasında istenilen noktada değerlendirilemediği ortaya çıkmıştır. Bunun durumun esas sebebinin şehrin sanayi ile ön plana çıkması ve turizmin geri planda bırakılması yatmaktadır. Gerçekten de bir şehrin marka haline gelmesi onun tarihi, coğrafi, kültürel, ekonomik özelliklerini tespiti ve değerlendirmesiyle mümkündür. Bu açıdan bakıldığında İnegöl'de herhangi bir turizm ve gastronomi haritasının bulunmaması birincil derecede turizmi etkilemektedir. Mobilya sektörüne yönelik gerçekleştirilen fuarlar ve showroamlarda turizm haritasının bulunması Aristo'nun "*tüm algılar gözle başlar*" ifadesinde olduğu gibi turizm sektörünün gelişimini, destinasyon unsurlarının ve mutfak kültürünün tanıtımına olanak sağlayacaktır.

Sonuç

Dünya'da ve Türkiye'de son zamanlarda yükseliş gösteren alternatif turizm türlerinden olan gastronomi turizmi kavramı ve buna bağlı olarak değer kazanmaya başlayan coğrafi işaret terimi İnegöl ilçesi ölçeğinde değerlendirilmiştir. Bu çalışmada turizm açısından İnegöl ilçesinin kaynak değerlerinin profesyonel olarak değerlendirilmemiş bir destinasyon olduğu sonucuna varılmıştır. Beşeri ve doğal çekicilikleri

³⁸Sadık Serçek, "Turistik Destinasyonların Markalaşması Önündeki Engeller ve Çözüm Önerileri", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 4, S. 36 (2016), s. 545.

³⁹Gültekin Erdal, "Markaları mı İnegöl'ü İnegöl mü Markalarını Yaşatıyor?", *Uluslararası İnegöl Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*, İstanbul: İhlas Gazetecilik, 2017, C. 2. Cilt, s. 1009.

bünyesinde barındıran İnegöl ilçesinin gastronomi turizmi kapsamında değerlendirilebilecek, İnegöl köftesi haricinde Balkan ve Kafkasya mutfağının yer aldığı görülmüş ve yerel mutfağın bilgilendirme kitapçıklarında ve posterlerde yer alması bilinirliğini ve restoranlarda coğrafi işaret ambleminin bulundurulması tüketicilerin ürüne yönelik güvenini arttıracaktır. İnegöl'deki ticari yeme-içme işletmelerinin yapısı sahanın mutfak kültürüne paralel olarak düzenlenmelidir.

Yöre halkının turizm ile ilgili faaliyetlerini değerlendirerek bölgenin taşıma kapasitesini zorlamayan, çevre denetimi kolay ve küçük ölçekli özgün turizm mimarisinin gelişmesine olanak sağlayan alternatif turizm türlerinin geliştiği araştırma sahasında termal turizm, doğa turizmi, kültürel turizm, alışveriş turizmi gibi turizm türleri mevcut olmakla birlikte, söz konusu turizm türlerinin geliştirilmesi diğer turizm türlerinin de gelişmesine etki yapmaktadır. Aynı şekilde gastronomi turizmin gelişmesi, diğer turizm türlerini de etkilemektedir. Nitekim modernizmin bir ürünü olarak ortaya çıkan turizmin, küresel ölçekte çeşitlenmesi ve gelişmesi yukarıda ifade ettiğimiz görüşü destekler niteliktedir.

Araştırma sahamızda halkın geçim kaynağını tarım, hayvancılık, kerestecilik, ipekböcekçiliği ve sanayinin oluşturması bu sektörlere yönelik coğrafi işaretlerin elde edilmesine olanak sağlamaktadır. İnegöl ayçiçeği ve İnegöl pırasasının Türk Patent ve Marka Kurumu tarafından değerlendirmeye alınması ve ilerleyen dönemlerde tescil altına alınması söz konusu ürünlere yönelik mutfağın değerlendirilmesine imkan tanıyacaktır. Sahada var olan üç coğrafi işarete ek olarak sanayi alt başlığı altında mobilyasının tescillenmesi hem yöre halkının hem de üreticinin lehine olacaktır. Ayrıca el sanatları alt başlığı altında değerlendirilecek sepetçiliğin tescillenmesi başta Gündüzlü Mahallesi olmak üzere ilçe halkı için de turizmin gelişime fırsat yaratılmasına ve bir reklam aracı olarak kullanılmasına olanak sağlayacaktır. Oylat Kaplıcalarının, Yalova Kaplıcaları gibi diğer alt başlığı altında coğrafi işaret ile tescillenmesi kaplıca turizmine katkı sağlayacaktır. Ayrıca çalışma alanı dışında satışı yapılan ve Türk Patent ve Marka Kurumu tarafından tescil edilen 25717 sayılı kanunda belirtilen yapım tekniklerine uygun olmayarak yapılan ürünlerin denetiminin yapılması ve gerekli tedbirlerin alınması ürünün orjinallliğini koruyacaktır. Nitekim tanınmışlık, özgünlük ve çeşitlik, global ölçekte mutfakların ün yapmasını etkileyen unsurlardır.

Kaynakça

AKAY Tolga, "Osmanlı Devletinde Marka Hukukunun Gelişimi", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 126 (2016), ss. 363-92.

Erdogan, H. (2019). İnegöl'ün Coğrafi İşaretli Ürünlerinin Gastro-Turizm Kaynağı Olarak Değerlendirilmesine Yönelik Bir İnceleme. ABAD, 2(3), 111-130.

- BOSCH, E., "Bitinya Tetkikleri (1. Kısım)", *Türk Tarih Kurumu Basımevi*, çev. Sabahat Atlan, C. X, S. 37 (1946), ss. 29-53.
- BOZYIĞIT Hayri, "Coğrafi İşaretlerin Kullanımı ve Denetimi Antep Baklavasının Coğrafi İşaret Olarak Tescili Üzerine", *Fikri Mülkiyet ve Rekabet Hukuku Dergisi*, C. 9, S. 2 (2009), ss. 9-21.
- CARMICHAEL Barbara, "Understanding the Wine Tourism Experience for Winery Visitors in the Niagara Region, Ontario, Canada", *Tourism Geographies*, C. 7, S. 2 (2005), ss. 185-204.
- CEI Leonardo vd., "Geographical indications: A first assessment of the impact on rural development in Italian NUTS3 regions", *Land Use Policy*, C. 75 (2018), ss. 620-30.
- ÇAVUŞ Ahmet, "Gastronomi Turizmi Bakımından Akçaabat Köftesi ve Trabzon'daki Turistik Aktiviteye Katkısı", *Uluslararası Doğu Karadeniz Turizm Sempozyumu*, Giresun, 2010, ss. 184-99.
- DEMİR Mucip, "Doğal Ve Beşeri Özellikleriyle Kars İlindeki Turizm Faaliyetlerinin Durumu", *Marmara Coğrafya Dergisi*, S. 35 (2017), ss. 134-54.
- DOĞDUBAY Murat, Ayşe CAN SÜNNETÇİOĞLU, "İnegöl Köftesine Coğrafi İşaretleme Yapılmasının Yörenin Gastronomik Kimliğinin Korunması Açısından Önemi", *Uluslararası İnegöl Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*, İstanbul: İhlas Gazetecilik, 2017, C. 2. Cilt, s. 1083.
- ERDAL Gültekin, "Markaları mı İnegöl'ü İnegöl mü Markalarını Yaşatıyor?", *Uluslararası İnegöl Tarihi ve Kültürü Sempozyumu*, İstanbul: İhlas Gazetecilik, 2017, C. 2. Cilt, s. 1083.
- EVERETT Sally, Cara AITCHISON, "The Role of Food Tourism in Sustaining Regional Identity: A Case Study of Cornwall, South West England", *Journal of Sustainable Tourism*, C. 16, S. 2 (2008), ss. 150-67.
- HALL C. Michael vd., *Food Tourism Around The World*, Routledge, 2004.
- HARRINGTON Robert J., Michael C. OTTENBACHER, "Culinary Tourism—A Case Study of the Gastronomic Capital", *Journal of Culinary Science & Technology*, C. 8, S. 1 (2010), ss. 14-32.
- HAZARHUN Eda, Mustafa TEPECI, "Coğrafi İşarete Sahip Olan Yöresel Ürün ve Yemeklerin Manisa'nın Gastronomi Turizminin Gelişimine Katkısı", *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, C. 2, S. Ek1 (2018), ss. 371-89.
- KAPLANOĞLU Raif, Ozan KAPLANOĞLU, *Bursa'nın Göç Tarihi*, 1. Baskı, Bursa: Nilüfer Belediyesi Yayınları, 2013.
- KÖKTEN İ. Kılıç, "Anadolu'da Prehistorik Yerleşme Yerlerinin Dağılışı Üzerine Bir Araştırma", *Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, S. 12 (1954).
- MACIONIS N., B. CAMBOURNE, "Wine Tourism: Just What Is It All About?", *Australian & New Zealand Wine Industry Journal*, C. 13, S. 1 (1998), ss. 41-47.
- ORHAN Ayhan, "Yerel Lezzetlerin Turizm Ürününe Dönüştürülmesinde Coğrafi İşaretlerin Kullanımı İzmit Pızmaniyesi Örneği", *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, C. 21, S. 2 (2010), ss. 245-54.
- SARIIŞIK Mehmet, Gülçin ÖZBAY, "Gastronomi Turizmi Üzerine Bir Literatür İncelemesi", *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, C. 26, S. 2 (2015), ss. 264-78.

Erdoğan, H. (2019). İnegöl'ün Coğrafi İşaretli Ürünlerinin Gastro-Turizm Kaynağı Olarak Değerlendirilmesine Yönelik Bir İnceleme. ABAD, 2(3), 111-130.

- SERÇEK Sadık, “Turistik Destinasyonların Markalaşması Önündeki Engeller ve Çözüm Önerileri”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 4, S. 36 (2016), ss. 543-56.
- SMITH Valene, “The Four Hs Of Tribal Tourism Acoma –A Pueblo Case Study”, *Progress In Tourism And Hospitality Research*, C. 2 (1996), ss. 295-306.
- STEWIG Reinhard, *Batı Anadolu Bölgesinin Kültürel Gelişmesini Gösteren Kartografik Bilgiler*, çev. Ruhi Turfan, İstanbul: İnegöl Matbaa Sanat Enstitüsü, 1968.
- ŞAHİN Güven, “Coğrafi İşaretlerin Önemi ve Vize (Kırklareli)’nin Coğrafi İşaretleri”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 15 (2013), ss. 23-37.
- “Türk Patent Kurumu”, (08.01.2019), <http://www.turkpatent.gov.tr>.
- YÜCEŞAHİN M. Murat, *İnegöl İlçesi'nin Yerleşme Coğrafyası*, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi, 2000.
- ZAMAN Serhat, Alperen KAYSERİLİ, “The Role of Geographical Signs in Gastronomy Tourism: A Case Study of Erzurum Çag Kebab”, *International Journal of Academic Research in Environment and Geography*, C. 2, S. 1 (2015), ss. 40-45.
- ZAMAN Serhat, Erol UZUN, “Kültürel Turizm İçerisinde Yerel Tatların Önemi: Gaziantep Örneği”, ed. Cemal Sevindi vd., I. Ulusal Coğrafya Sempozyumu, Erzurum, 2012, ss. 905-17.
- ZOGRAFOS Daphne, “Geographical Indications and Socio-Economic Development Working Paper 3”, *IQsensato*, 2008, 1-17.

İSMAİL ZERÛNÎ* “İbn Haldun’da Devlet ve Sosyal
Düzenin Zorunluluğu” İBDÂ, 15 Aralık 2000, S. 128-135.

Çev: Muhammet Emin ÜNAL**

Sosyal düzenin sağlanmasında devlet ve devletin önemi meselesi, insan düşüncesinin temas ettiği özellikle de Yunan/Grek düşüncesinin ardından gelen İbn Haldun’un öncülerinden biri olduğu İslam düşüncesinde en önemli meseleler içinde yer alır. İbn Haldun asırlar boyunca süren Müslüman Arap toplumunun durumu hakkında toplumsal ve siyasi hayatının değişimi üzerinde etraflıca düşünmüştür. Bu durum onun çok büyük öneme sahip bazı kanunlar ortaya koymasına imkân vermiştir. Bu sebeple bu konuda Müslüman yahut gayrimüslim olsun, onların birçoğundan etkilenmiş olmasına rağmen *Mukaddime* müellifini diğerlerinden ayıran katkılarını açıklayacağız.¹ Özellikle de kendisinden önce gelmiş olan filozofların sıklıkla dile getirdikleri “insan tabiatı itibariyle medenidir” şeklindeki meşhur sözleri çerçevesinde konuyla alakalı katkılarını ele alacağız.²

131

Birinci Bölüm: Devletin ve Hayatın Zorunluluğu

Siyasi bir varlık olan insanın ictimai, insan hayatının zorunluluklarının gerektirdiği doğal bir zarurettir. Toplumun fertlerinin kamuya ve özel alana ait işlerinin düzeninin sağlanması için edindiği genel yönelimler, kurallar ve toplumsal değerler bu birlikteliği gerektirir. Yine insanın zaruri ihtiyaçlarını gerçekleştirmek için kendi türünün yardımına ihtiyaç duyması da toplumsal birlikteliği gerektirir ve bu sadece bir devlet nosyonu çerçevesinde olur. İbn Haldun bu minvalde şöyle der:

* Konstantiniyye Üniversitesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi

** Araştırma Görevlisi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Tarih Bölümü, meminunal@nku.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8798-4070.

¹ Ahmed Abdessalem İbn Khaldoun Presse Universitaire de Fransa 1983, s.20.

² İbn Haldun, el-Mukaddime, ed-Dâru’t-Tunusiyye, el-Müessesetü’l-Vataniyye li’l-Kitab, el-Cezâir 1981, c.1, s. 77.

“İnsan doğası itibariyle medenidir. Yani insanın bir toplumda yaşaması zorunludur. Bu, umrânın manası olan medeniyettir.³ Bunun açıklaması şudur: Muhakkak ki tüm noksan sıfatlardan münezzehtir olan Allah insanı yaratmış ve onun hayatını ve sürekliliğini ancak gıda ile sağlayacağı ve fitratına sarılarak doğruluğu bulacağı bir surette terkip etmiştir. Bu minvalde ona fitratıyla geçimini sağlama yollarını hediye etmiş ve insanı kendi gücüyle bu ihtiyaçlarını elde edebileceği bir biçimde yaratmıştır. Ancak insanın ihtiyaç duyduğu bu gıdaları tek başına elde etme hususunda gücü noksandır. Bundan dolayı hem kendi ihtiyaçlarını hem de toplumun ihtiyaçlarını karşılama noktasında kendi türünün gücünün bir araya toplanması gerekir.”⁴

Bu parçadan şu anlaşılmaktadır: siyasi bir varlık olan insanın içtimai, onun tek başına elde etmeye güç yetiremeyeceği biyolojik ihtiyaçlarını oluşturan gıda ihtiyacını karşılamasını hedefler. Bu ihtiyaçlar insan hayatı için zorunludur. İnsanın bu ihtiyaçlarını temin etmeden hayatını sürdürmesi ve neslini devam ettirmesi imkansızdır. Bunları karşılayabilmesi için ondan, diğer insanlarla yardımlaşması, etkileşime girmesi, alışveriş yapması, kendi cinsleriyle aralarında görev ve vazife paylaşımı yapması beklenmektedir. İbn Haldun’un bu ifadelerini göz önünde bulundurduğumuzda bahsi geçen bu durum insan için siyasi birlikteliğin sebebi olarak karşımıza çıkar Bunun manası şudur: insanın devletteki somut siyasi hayatı bedevilikte elde ettiği güzel işlerden, doğal şartlardan ve insanın canlı oluşundan kaynaklanan siyasi sunumdan ibarettir.⁵ Zira bedevi hayat gelişigüzel ilerler ancak ictimai ve siyasi hayat ise belirli kural ve sınırlandırılmış davranışlara göre ilerler.⁶ İnsan tüm bu belirli kural ve sınırlandırılmış davranışları yaşamının tüm yönlerini geliştirmek için tesis eder. Bu kanun ve kuralları daimi surette öğrenmeye çalışır. İbn Haldun bu durumu şu sözleriyle açıklar: “İnsan nefsinin özelliklerinden biri de işlerin neticelerini beklemek, hayırda ve şerde, ölümden ve hayatta onlar için ne olacağını bilmek ve özellikle

³ Müellif burada sehven المدنية kelimesini البدنية şeklinde yazmış ve alıntıladığı kısmı kısaltmıştır. Ç.n.

⁴ Aynı Eser, s. 77

⁵ Ebu Yareb el-Marzuki, el-İctimâ’u’n-Nazari el-Halduni, ve’t-Tarihi’l-Arabi el-Muasır, ed-Daru’l-Arabîyyeti li’l-Kitabi, Libya, Tunus, 1983 s. 73

⁶ Abdülaziz İzzet, Tetavvuru’l-Müctema’i’l-Beşerî İnde İbn Haldun fi Dav’i’l-Buhûsi’l-İctimâ’iyyeti’l-Hadîse, A’ mâlu Mihricân Abn Haldun, el-Mun’akidu bi’l-Kâhire min 2 ilâ 6 Yenâyr 1962. El-Merkezü’l-Kavmî li’l-Buhûsi’l-İctimâ’iyyeti ve’l-Cinâiyyeti, Kahire, Mısır, 1962.

devletlerin ömürlerini ve onlardan arta kalanları, dünyanın geri kalanını bilmek gibi genel hadiselerle muttali olmak insanın doğasıdır.⁷

İbn Haldun burada biyolojik ihtiyaçların ötesine geçer ve ardından insanın varoluşu ile alakalı olarak resmettiği ilk yoldan ayrılır. İnsanın bir arada yaşamasını, kendi fikrinin eksenini teşkil eden umrân ile irtibatlandırır. İctimain gerçekleşmesinin manası beşerî umrânın somutlaşmasıdır. Burada insanın vasfı olan umrân ilmi ile insanın toplumsallaşması arasında önemli bir ilişki ortaya çıkar. Öyle ki İbn Haldun umrân ilminin önemiyle alakalı olarak bu ilmin yaratılıştan çıkmış ve yaratılmışlardan hiçbirinin ona ulaşamadığı bir ilim olduğunu söyler. Bu durumda umrân ilmi, alemin umrânı demek olan insan topluluğundan ve umrânın doğasına arız olan vahşilik, evcillik, asabiye gibi durumlardan, birbirine üstünlük kuran insan guruplarına dair hallerden ve bunlardan türeyen mülk ve devletin mertebeleri, kazanma, maişet ve ilim gibi insanların çalışıp kazanarak elde ettikleri mesleklerden ve doğası itibariyle umrândan ortaya çıkan diğer hallerden haber verir.⁸

Şu halde insanın içtimai ancak umrân ilminin gölgesinde tahakkuk eder. Bu ilim insanın içtimainin ve ona tabi olan iş ve mesleklerin düzeninin temelidir. Zira beşerî birliktelik her ne kadar doğal bir şekilde gerçekleşse de kendi kendini düzenlemeye gücü yetmez. Bu sebeple onu düzene sokacak bir ilim gereklidir. Bu ilim de umrândır. Bu Haldûnî zekâ, varoluş unsurlarındaki sebep ilişkilerinin idrakini, uyum ve karşılıklı ilişkinin keyfiyetini açıklar. İbn Haldun tıpkı selefi olan Müslüman bilginler gibi unsurları birleşik olarak el almaz. Ancak bu unsurları varlığın ve devamlılığın zarureti olan sebep ve amillerle bağdaştırır. Bunlar Haldûni düşüncede yeni unsurlardır.

İbn Haldun sadece burada kalmakla yetinmez bilakis beşerî içtimaa dair kendinden öncekilerden farklı yeni şeyler -hedef, görev, hareket ve değişim yönünden- ekler. Çünkü onun düşüncesi sadece kitaplardan beslenmez. Bilakis aynı zamanda Mağrip Arap toplumunun inşasını açıklama çerçevesinde ele aldığı değişken ve farklı siyasi deneyimlerinden de beslenir. Bundan dolayı *Mukaddime* müellifi tecrübe ettiği siyasi değişimleri açıklamayı hak eder.⁹

⁷ İbn Haldun a.e, s. 397

⁸ İbn Haldun, a.e, s. 398

⁹ Abdülkadir Çağlı, el-İşkaliyyâtü't-Tarihîyyeti fi İlmi'l-İctimâ'i's-Siyâsi İnde İbn Haldun, Tercümetü Faysal Abbas, Dârü'l-Hadâse, Beyrut, Lübnan 1980, s. 24.

İbn Haldun beşerî içtimanın sebebinin yalnızca varlığın en önemli değerlerinden biri olan gıdanın teminini sağlamak için insanın başkasına ihtiyaç duymasına döndürülemeyeceğini de ekler. Ancak insan, hayatının bekası ve devamlılığı hususunda tehdit edildiği için diğer insanlara muhtaçtır. Bu tehdit ya kendi cinsinden (insanlardan) veyahut da içinde bulunduğu ortamdan gelebilir. Bu durum insanın ancak kendi cinsleriyle bir araya gelerek gerçekleştirebileceği savunmayı gerektirir. İbn Haldun’un da söylediği üzere: böylelikle insanlardan her biri nefisini tehditlere karşı müdafaa etme noktasında kendi türünün yardımına ihtiyaç duyar.¹⁰ Çünkü insan, kâinattaki diğer canlılarla kıyaslandığı zaman onlara nispetle bünye, beden bakımından zayıf olarak yaratılmıştır. Ancak Allah u Teala insanın bu zayıflığının yerine ona el ve akıl vermiştir. El sanat için ve akıl ise düşünme içindir. Bu savunma için düşmana karşı kullanmak maksadıyla alet ve araçlar gereklidir. Bu alet, edevat ve araçları yapmaya insan tek başına güç yetiremez. Bundan dolayı kendi cinslerine ihtiyaç duyar. Bu ihtiyaçlar ise onların birbirleriyle bir arada olmalarına sebep olacaktır.

İkinci Kısım: Devlet ve İnsan Türünün Devamlılığı

Yukarda açıklandığı üzere İbn Haldun’un bakış açısına göre siyasi birliktelik iki temel sebep sonucunda gerçekleşir. Bunlardan ilki iktisadi-biyolojik zorunluluk ve ikincisi insanın kendini tehlikelere karşı savunma zorunluluğudur. Bu her iki zorunluluk da hayatta kalması ve sürekliliğini sağlaması için insanı ehliliğe ve birlikteliğe sevk eder.

İbn Haldun’un bu iki temel ilkeye yapmış olduğu vurgu onun bakış açısının, *Mukaddime* müellifinin yönünü hedeflemediği tarafa sevk etmeye uğraşan ve sözlerini taşımadığı manalara çekmeye çalışan bazı ideolojik çalışmaların¹¹ iddia ettiği üzere maddi yönlü olduğu manasına gelmez. Çünkü İbn Haldun, fikirlerini, insanın yaratılma sebebi olan amacı somutlaştırma manasına gelen beşerî içtimaa yönlendirir. Bu amaç ise insanın yeryüzünü mamur etmek için orada halife kılınmasıdır.

Bahsettiğimiz bu düşünce, insanın var oluşunu üst mertebelere taşıyan biyolojik ihtiyaçların aşılıp akabinde bütün nazari ilimleri ortaya çıkaran teorik bilginin inşasının gerçekleştiği¹² devletin eriştiği mükemmel bir medeni toplum oluşturan siyasi veya medeni bir şekilde tanzim edilen

¹⁰ İbn Haldun, a.e, s. 77

¹¹ İbn Haldun çalışmalarında Gaston Butol’un iddiası gibi.

¹² Muhammed Abid el-Cabiri, *Nahnu ve’t-Turâs, Kırâatün Muasratün fi Turâsine’l-Felsefi, el-Merkezî’s-Sekâfiyyi’l-Arabî ed-Dâru’l-Beydâ, el-Mağrip, 1986, s. 29.*

beşerî içtima ile kendi arasında önemli ve yasal bir ilişki içinde olan Haldunî umrânın temelidir.

Bir toplumun sahip olduğu devlet çöktüğü zaman insanın mahiyeti olarak addedilen hadarîliğin imgeleri geriler. Devletin gölgesi altında gerçekleşen bu insani etkileşimler bütün hallerde insani ahlak çerçevesinde gerçekleşmez. Ahlaki olmayan işler ve fiiller de bu etkileşime tabi olur ve bu durum toplumun fertleri arasında kavgaya, kargaşaya ve savaşa sebep olur. Çünkü insanın tabiatında hayvani suretler mevcuttur. Toplumun fertleri arasında vaki olan bu çekişmenin ve kavganın kaynağı insanın tabiatındaki ruhun tamahkarlığı, kökleşmiş düşmanlık ve zulümdür. İnsanın doğasında hayvani suretler, düşmanlık ve zulüm mevcut olduğu için bu durum beşerî içtimanın muhafazasını gerektiren zorunluluk yönünden toplumun fertlerinin bazısını bazısından koruyacak kanun dağıtıcının/hükümdarın varlığının zarureti gerektirir. Vahşi hayvanlara karşı kendini savunmak için yapılan silah, insanı kendi türündeki düşmanlardan savunmaya yeterli değildir. Zira silah hepsinde mevcuttur. Bu sebeple birbirlerinin düşmanlıklarını engelleyecek diğer bir şeye ihtiyaç vardır. Bu kanun dağıtıcı ise onların arasından bir kimse olur ve bu kişinin onlar üzerinde bir galebesi, sultası, kudretli bir eli olur ki bu sayede toplumdaki hiçbir fert diğerine düşmanlık edemez.¹³

İbn Haldun’un buradaki metnin veyahut diğer metinlerini gözden geçirdiğimiz zaman onun fikri çalışmalarında sadece beşerî hayatımız için problem olan faktörleri ve olguları açıklamaya çalışmadığını söylememiz mümkündür. O bir taraftan üzerinde durmamız için varlığımızı ve kimliğimizi oluşturan, bizi çevreleyen şeyi önümüze koymamızı hedeflerken diğer taraftan bunları seçkin insani hayatımıza uyarlamaya çalışmamızı hedefler. *Mukaddime* müellifi tıpkı umrânın ve hadarîliğin kaynağı olduğu gibi insanın insanlığının kaynağı olan devleti korumanın vasıtası olan aracı kendi içinde barındıran malzemeyi bize verir. Bu malzeme ise insanın tarihte yapıp ettikleridir veya insanın devamlılığını kendi içinde barındıran tarihtir.

İnsanın faaliyetlerinin bu gelişim bakımından bir sınırdan durması ve bu faaliyetlerin gerçekleştirildiği devletin varlığına tesir etmesi mümkün değildir. Diğer bir ifadeyle İbn Haldun, bu faaliyetler en üst sınıra “hadarîliğe” yani yok oluşa ulaştığında bunu devlet için nihai nokta olarak kabul eder. Bizim bakış açımıza göre nedenselliğe dayalı

¹³ İbn Haldun, *Mukaddime*, c. 1, s.78-79.

kanunlarla, tabii biyolojik kanunlar gibi irtibat kurulamaz.¹⁴ Bunlar ancak problemlî ahlakî kıymetler toplamının kendi zatında temsil edildiği insanlığın yaşam için kendi yapıp ettikleriyle irtibatlandırılır. İnsanlık kendi başına varlığından ve devamlılığından, yok oluşundan ve tükenişinden sorumludur. O halde bir millet medeniyetin zirvesine ulaştığında ancak hayatın gereksinimlerine ahlakî değerlerini nasıl uyarlayacağını bilirse o medeniyet devam eder. Muasır medeniyetler bunun en büyük şahidi değil midir?

Üçüncü Bölüm: Devlet ve Sosyal Düzenin Zorunluluğu

İnsan türünün devamlılığını korumak için sosyal düzen zorunludur. Çünkü bireyin toplumla olumlu ve olumsuz olmak üzere iki yönlü bağı vardır. Olumlu bağ, dostlukta, yardımlaşmada ve ünsiyette temsil edilir. Olumsuz bağ ise zulümde ve birbirine karşı düşmanlıkta temsil edilir. Bunu Abdullah Şarîf şu sözüyle ifade eder: “bireyin toplumla olan bağında öne çıkan bir parlak bir taraf vardır ve bu kesinlikle toplum ve birey arasındaki tek bir ilişki karakteri değildir. Burada onun için gerekli olan kavga ve çekişme, iş birliği ve kavgacılık, anlaşmazlık ve uyuşmazlık, ünsiyet ve düşmanlık, savaş ve barış gibi aralarında birbirlerinden kaynaklanan kesin çatışmacı bir ilişki olan diğer bir taraf vardır.”¹⁵

İbn Haldun bir taraftan insan topluluğu arasındaki çekişme ve diğer taraftan insanın tabiatında var olan düşmanlık vasfı gibi sorun ve çıkmazların farkındadır. Bundan dolayı insanların birbirine karşı saldırılarını def etmek için bir kanun dağıtıcının varlığını zorunlu olarak görür ve şöyle der: “insanlar için bu birliktelik hasil olunca... hayvani, tabiatlarındaki zulüm ve saldırganlıktan ötürü onları birbirlerinden koruyacak bir kanun dağıtıcı gereklidir.”¹⁶

Bundan dolayı kanun dağıtıcının “melik”in varlığı, insanın siyasi varlığı için gereklidir. İbn Haldun iki kanun dağıtıcı arasında ayırım yapar. Ahlakî hislerde veya vicdanda temsil edilen öznel/içsel kanun dağıtıcı ve saldırıları engelleyip durduran dışsal nesnel kanun dağıtıcı. Bu dışsal kanun dağıtıcı silah olamaz. Zira silah toplumun tamamının erişebildiği ve kullanma imkanının olduğu bir araçtır. Bu sebeple silahın insanlar arasında bir kanun dağıtıcı olması mümkün değildir. Ancak toplum içinden, toplum üzerinde baskınlığa ve kudrete malik bir kişinin kanun

¹⁴ Abdullah Şarîf, el-Fikrû'l-Ahlâkî İnde İbn Haldun, eş-Şirkettü'l-Vataniyye li'n-Neşri ve't-Tevzî'i, Cezayir, 1981, s. 187.

¹⁵ Abdülaziz İzzet, Tetavvuru'l-Müctema'i'l-Beşerî İnde İbn Haldun fi Dav'i'l-Buhûsi'l-İctimâ'iyeti'l-Hadîse, s. 62

¹⁶ İbn Haldun, a.e, s. 78

dağıtıcı olması gerekir. Hüküm dağıtıcı ile toplumun çatışmasından kaynaklanan ilişkiler insani ilişkilerle olur. Yani ancak insanlarda ortaya çıkar. Devlet ise kesinlikle insanlarla mümkündür. Bundan dolayı devlet İbn Haldun’un nezdinde diğer mahlukattan başka bir türün ortak olmadığı sadece insana mahsus bir olgu olarak kabul edilir.¹⁷ Bundan dolayı Spencer’in dediği gibi hüküm dağıtıcı veya kral veya otorite, zorunluluğun ortaya çıkardığı bir olgudur. Düzenin zorunluluğu mecburi değildir. Bilakis zorunlu olan düzendir.¹⁸

Bundan dolayıdır ki İbn Haldun’un nezdinde otorite, hükümdar veya devlet fikri siyasi bir varlık olan insan topluluğunun gerektirdiği doğal bir zorunluluk gibi görünür. Bu, *Mukaddime* müellifinin nezdinde olağanüstü bir olgu değildir. Bilakis doğal bir olgudur... İnsanın siyasi birlikteliğinin doğal bir olgusudur. Devlet veya hükümdar olmadığı zaman toplum kaos ve kargaşa içinde olur. Kaos ise insan türünün yok olmasına sebep olur. Bundan dolayı İbn Haldun’un beşerî içtimaa dair araştırması teorik ve ideal bakımdan bir araştırma olmamıştır. Araştırma sahası olan toplum mekanizmalarıyla ilişkilidir. Bununla sadece Tıpkı Eflatun’un dediği gibi¹⁹ fertler arasındaki sevginin gerçekleşmesi için bir temel gibi olan toplumu bilmek istemiştir.²⁰ Ancak o, toplum ve toplum olgularını tıpkı matematik ve doğa olgularının tabi olduğu kanunlar gibi kesin değişmez ve tekdüze kabul eder.²¹

İbn Haldun bundan dolayı insanın siyasi birlikteliği için devletin varlığının gerekliliğini destekler. Ancak burada sorulması gereken bir soru vardır. İbn Haldun’un kastettiği devlet hangisidir? Bu devlet kesinlikle insani icatların geliştiği, insana müreffeh ve istikrarlı bir hayat sunan, mütevazi hüküm sahibi olan ve iyi bir şekilde yöneten devlettir.²² Çünkü İbn Haldun’a göre faziletli veya ideal toplum asabiyesine mensup bireylerin sayısı ile uyum gösteren belirli hudutlarla sınırlı olan toplumdur. Bu uyum ışığında insanın siyasi birliktelik hedeflerini içinde barındıran ideal veya güçlü devlet ortaya çıkar. Bu minvalde İbn Haldun şöyle der: “Bundaki neden şudur: devleti ayakta tutan kavim ve asabiyyet

¹⁷ Ahmed Abdüsselam, *Dirâsâtü’l-Mustalahi’s-Siyâseti İnde’l-Arabî, eş-Şirketü’t-Tunisiyye li’t-Tevzî’i*, 1985, s. 46.

¹⁸ Abdullah Şarîf a.e, s. 292.

¹⁹ Platon le Banquet *İdees* Gallimard France 1973, s. 73.

²⁰ Abdulkadir Çağlul, a.e, s. 46.

²¹ Ali Abdülvahid Vâfî, *İbn Haldun Evvelü Mütessisin li-İlmi’l-İctimâ’*, A’mâlu Mihrican İbn Haldun, s. 66.

²² Charles Patroworth, ed-*Devletü ve’s-Sultatü fi’l-Fikri’s-Siyâsiyi’l-Arabî, fi’l-Ümmeti ve’d-Devleti ve’l-İndimâci fi’l-Vatani’l-Arabî*, Merkezü Dirâsât el-Vahdetü’l-Arabiyyeti, Lübnan, Mây 1989, c. 1, s. 91.

mensuplarının beldelere ve sınırlara dağıtılmaları şarttır. Asabiyet mensuplarının tamamı hudutlara ve şehirlere dağıtıldığında bunların sayısı biter. Bu durumda ülkenin ulaştığı hudut devletin ve vatanın sınırı olur... şayet devlet bundan sonrası için elindeki sınırlardan daha fazlasını almak için meşakkatli bir iş yaparsa buralar himayesiz kalır... bunun vebalini ise devlet öder.²³

Burada hedeflenen en uygun toplum modeli ancak farazi bir süreçtir. Muhammed Abdülmunim Nur'un dediği gibi gerçekte böyle bir toplum yoktur. Ancak iki zıt taraf arasında olan baskın sıfat üzerine betimlediğimiz ve hüküm verdiğimiz bir toplum vardır.²⁴

Bundan dolayı bu ideal manasıyla devletin tarihte, devletin gücü ile nüfusu arasındaki uyumun tespiti noktasında İbn Haldun'dan daha önce yaşamış olan Aristo'nun da iddia ettiği gibi belirli bir insan topluluğunun diğer toplumlar üzerinde galebe ve tahakküm hakkına sahip, seçkin bir devlet manasına gelmez. Ancak onun kurguladığı devlet herhangi bir zamana ve mekâna özgü olmayan, siyasi bir gurup için ideal hedef olan devlettir. Bundan dolayı iktisadi durumu tek başına kültürel ve politik durumu gerektiren bir durum olarak gören Abdülkadir Çağlul gibi²⁵ devletin tek başına iktisadi şartları ortaya çıkardığını kabul etmek mümkün değildir. Ancak biz Ebu Ya'reb el-Marzukî'nin doktrinlerine dayanarak bireysel ve toplumsal şahsiyetin oluşumunda hayati faktörün fiili unsurlar olduğunu sonrasında doğal faktörler olan kültürel faktörler olduğunu söylüyoruz. Daha sonra kültürel faktör iktisadi ve dinamik değişim alanlarında en etkili faktör haline gelir. Siyasi faktör ise şartlara göre daima kültürel, iktisadi veya hayatidir.²⁶ Çünkü doğal, kültürel ve dinamik varlık olmaksızın toplum olmaz. İnsan ticari, manevi ve ikincil ilişkiler vasıtasıyla ve iş dağılımı ile görevlerin yerine getirilmesi aracılığıyla kültürel, manevi ve maddi değişimler ağı içinde yaşar.²⁷ Bundan dolayı insanın siyasi birlikteliği yapay değil doğal bir şekilde ortaya çıkar. -Bazı batılı eğilimlerin doktrinleri gibi- Siyasi hayat insan hayatını kainattaki diğer mahluklardan daha üstün yüce bir merhaleye taşır.

²³ İbn Haldun, a.e, s. 73-74.

²⁴ Muhammed Abdülmunim Nur, İbn Haldun ke-Müfekkiri İctimâ'î Arabî, A'mâlu Mihrican İbn Haldun, Kahire, s. 104.

²⁵ Abdülkadir Çağlul, a.e, s. 55.

²⁶ Ebu Ya'reb el-Marzukî, a.e, s. 73-74.

²⁷ Muhammed Aziz el-Habbâbî, İbn Haldun Muasıran, Tercümetü Fatıma el-Câmi'î el-Habbâbî, Dârü'l-Hadâseti't-Tibâ'a, Beyrut, Lübnan, 1985, s. 156.

İbn Haldun ve birçok Müslüman düşünür açısından devletin gerçekleştirdiği bu siyasi birliktelik bu hayatta iki temel hedefi gerçekleştirmeyi amaç edinir. Bu hedeflerden biri toplumsal hayatın isteklerinin birbirleriyle yardımlaşarak gerçekleştirilmesi ile alakalıdır. Diğer hedef ise ahiret hayatı için çalışmaktır. Bu, siyasi bir varlık olan insanın içtimamın, Allah’ın kullarına emrettiği dini bir birliktelik olduğu manasına gelmez. Zira İbn Haldun’un bakış açısına göre bu siyasi birliktelik ister itikadi bir inanca sahip olsun veya dini bir inanca sahip olmasın bütün insan topluluklarına özeldir. İbn Haldun’un dediği gibi, nübüvvetin ispatını akli olarak kanıtlamak isteyenler devletin oluşumunda dinin rolünü vurgulamayı amaçlarlar. Ancak bu insanlık tarihi için doğru değildir. Çünkü “kendilerine kitap inmeyen ve dünya nüfusundan daha fazla olan Mecusilere oranla kitap ehli (Yahudi, Hristiyan, Müslüman) azdır. Bununla birlikte Mecusilerin devletleri, yapmış oldukları eserler vardır.”²⁸ Bu minvalde İbn Haldun insanın siyasi birlikteliğine yalnızca dini bir bakış açısıyla bakmaz. Bilakis İbn Haldun bu meseleye, dini olsun yahut olmasın tüm insanlığın gerçekçi siyasi birlikteliklerinden ortaya çıkan hakikatleri ifade eden gerçekçi bir alan olarak bakmıştır. İbn Haldun yukarıda geçen ifadelerle dayanarak dini ve sosyal olan arasında bir ayrım yapmıştır.²⁹ Yani ilahi emir olmaksızın beşerî içtimam gerçekleşmesinin imkânının ayrımını yapmıştır. Ancak *Mukaddime* müellifi dini bir boya olmaksızın beşerî içtimam gerçekleşmesinin imkânsız olduğunu görmüş ve Arap toplumunu bu durumdan istisna tutmuştur.³⁰ Bunun nedeni Arapların tabiatlarındaki vahşilik sebebiyle birbirine boyun eğmesi en zor milletlerden bir olmasıdır.³¹ Bunun ardında dini inanıştan yoksun olarak siyasi bir birliktelik oluşturmaya güç yetirememeleri sebebi gelir.

İbn Haldun Arap toplumu ile alakalı görüşüne her ne kadar devlet ve devletin kuruluşu ile alakalı bir maksadı olmasa da birçok haksızlık karıştırır. Ancak toplumun inşasında ve geçim kaynaklarındaki tutumunda toplumu bedevi ve hadarî olarak ayırdığında burada bir çelişki olduğunu düşünür. Öyle ki nasıl olur da bir toplum hayatının bir döneminde yaşamını ve geçimini sağlama hususunda kendine bağlı olur ve sonraki merhaleye intikal ettiğinde kendine bağlı olmayı bırakır, yerleşik düzene geçip tüketici olur ve silah gücüyle diğerinden

²⁸ İbn Haldun, *Mukaddime*, c. 1, s. 79.

²⁹ Marcel Gauche, *Aslu’l-Unfi ve `d-Devleti, Ta`rib ve Takdim alâ Harbin, Fatma el-Câmi`î el-Habbâbî, Dârü’l-Hadâseti`t-Tıbâ`a, Beyrut, Lübnan, 1985, s. 156.*

³⁰ Aynı Eser, s. 139.

³¹ İbn Haldun, a.e, s. 199.

kazandıklarına bağlı hale gelir. Yani insani etkileşimlerindeki doğal görevinden sapar. Bu hususta Araplar için söyler der: “Onların tabiatı insanların ellerindekini yağmalamaktır. Rızıkları mızraklarının gölgesindedir. İnsanların mallarını alma hususunda durdukları bir sınır yoktur. Aksine gözlerini bir mala, eşyaya veya kap kacağa dikerler ve onu yağmalarlar.³²” öyleyse insanlık dışı bir şeye mi dönüşürler? Bu İbn Haldun’un bizatihi kendisinin Araplar için uygun gördüğü insanlık kavramıyla çelişir.

İbn Haldun’un Arap toplumu için yaşam tarzında ve ekonomisinde üretmeyip tüketen bir organizma söylemi hakkında kendimizi Muhammed Abid el-Cabiri’nin dediği gibi garip ve istisna bir durum önünde mi buluyoruz? Her ne kadar istisna ve garipliğin manası kavramlarımızda işin sonunda bizim garipliğimize meyleden Cabiri’nin belirlediğinden farklılık gösterse de³³ İbn Haldun’un bizi garip olarak görmesine değil kendi gerçekliğimize yöneliriz. Bu daha garip görünüyor. Zira bizi asrımızdan farklı bir asra ve gerçekliğimizden farklı bir gerçekliğe çıkarmak istiyor.

Arap toplumuna dair İbn Haldun’un bu hükmü sadece bu topluma indirgemek istediği şahsi tecrübeden başka bir şey değildir. Zira o Cabiri’nin de desteklediği üzere hadarî hayat tarzına yakındı. Meliklerin ve emirlerin saraylarında yaşadı ve küçüklüklerinden itibaren büyük şehirlerde yaşayan, üretmeyip tüketen, çalışmayıp sömüren aristokrat camia ile yakın temaslarda bulundu. Onun meşguliyeti bazen hükümdarlara yaklaşarak bazen de onlarla anlaşarak mevcut yaşam standardını korumaktı.³⁴ İbn Haldun’un bahsettiği Arap insanını temsil eden insan örneği bu mudur? Hiç şüphesiz Cabiri’nin zikrettiği üzere Arap insanını temsil etmeyen özelliklerdir. Bundan dolayı hadarîlik ve bedevilik arasındaki çelişki devam bazı çalışmalardaki gibi kültürel uygulamalar düzeyinde bir çelişkidir.³⁵ Bunlar insanın varoluşsal kimliğinin içinde olan çelişkilerdir.

³² Aynı Eser, s. 139.

³³ Muhammed Abid el-Cabiri, bizim analizimizi gerçek dışı ve yapay olarak götürken, İbn Haldun’un devletin üst yapı analizini somut, gerçekçi bir analiz olarak görür. Bundan dolayı İbn Haldun bize ve gerçekliğimize bizden daha yakındır. Muhammed Abid el-Cabiri, Nahnu ve’t-Turâs, s. 327.

³⁴ Muhammed Abid el-Cabiri, Fikru İbn Haldun, el-Asabiyyetu ve’d-Devletu, Me’âlimu Nazariyyeti Halduniyye fi’t-Tarihi’l-İslami, Dârü’t-Tıbbâ’a, Beyrut, Lübnan 1982, s. 87.

³⁵ Mncefonas, el-Munazzametü’l-Istilahiyeti’l-Halduniyye Mukaribetun Nazariyye li’l-Mustalahi İnde İbn Haldun, Mecelletü’l-Mustakbeli’l-Arabî, Yusdiruha Dirâsâtü’l-Kavmiyyeti’l-Arabiyye, Lübnan sayı. 103, 1987 s. 48.

Kaynakça

- Abdullah Şarîf, el-Fikrû'l-Ahlâkî İnde İbn Haldun, eş-Şirketü'l-Vataniyye li'n-Neşri ve't-Tevzî'i, Cezayir, 1981.
- Abdülaziz İzzet, Tetavvuru'l-Müctema'i'l-Beşerî İnde İbn Haldun fi Dav'i'l-Buhûsi'l-İctimâ'iyeti'l-Hadîse, A'mâlu Mihricân Abn Haldun, el-Mun'akidu bi'l-Kâhire min 2 ilâ 6 Yenâyır 1962.
- El-Merkezü'l-Kavmî li'l-Buhûsi'l-İctimâ'iyeti ve'l-Cinâiyeti, Kahire, Mısır, 1962.
- Abdülaziz İzzet, Tetavvuru'l-Müctema'i'l-Beşerî İnde İbn Haldun fi Dav'i'l-Buhûsi'l-İctimâ'iyeti'l-Hadîse.
- Abdülkadir Çağlul, el-İşkaliyyâtü't-Tarihiyyeti fi İlmi'l-İctimâ'i's-Siyâsi İnde İbn Haldun, Tercümetü Faysal Abbas, Dârü'l-Hadâse, Beyrut, Lübnan 1980.
- Ahmed Abdessalem Ibn Khaldoun Presse Universitaire de Fransa 1983.
- Ahmed Abdüsselam, Dirâsâtü'l-Mustalahi's-Siyâseti İnde'l-Arabi, eş-Şirketü't-Tunisiyye li't-Tevzî'i, 1985.
- Ali Abdülvahid Vâfi, İbn Haldun Evvelü Müessisin li-İlmi'l-İctimâ', A'mâlu Mihrican İbn Haldun.
- Charles Patroworth, ed-Devletü ve's-Sultatu fi'l-Fikri's-Siyâsiyi'l-Arabî, fi'l-Ümmeti ve'd-Devleti ve'l-İndimâci fi'l-Vatani'l-Arabi, Merkezü Dirâsât el-Vahdetü'l-Arabiyyeti, Lübnan, Mây 1989.
- Ebu Yareb el-Marzuki, el-İctimâ'u'n-Nazari el-Halduni, ve't-Tarihi'l-Arabi el-Muasır, ed-Daru'l-Arabiyyeti li'l-kitabi, Libya, Tunus, 1983.
- İbn Haldun, el-Mukaddime, ed-Dâru't-Tunusiyye, el-Müessesetü'l-Vataniyye li'l-Kitab, el-Cezâir 1981.
- Marcel Gauche, Aslu'l-Unfi ve'd-Devleti, Ta'rib ve Takdim alâ Harbin, Fatma el-Câmi'i el-Habbâbî, Dârü'l-Hadâseti't-Tibâ'a, Beyrut, Lübnan, 1985.
- Muhammed Abdülmunim Nur, İbn Haldun ke-Müfekkiri İctimâ'i Arabî, A'mâlu Mihrican İbn Haldun, Kahire
- Muhammed Abid el-Cabiri, Nahnu ve't-Turâs, Kırâatün Muasratün fi Turâsine'l-Felsefi, el-Merkezü's-Sekâfiyyi'l-Arabî ed-Dâru'l-Beydâ, el-Mağrip, 1986.
- Muhammed Aziz el-Habbabî, İbn Haldun Muasran, Tercümetü Fatma el-Câmi'i el-Habbâbî, Dârü'l-Hadâseti't-Tibâ'a, Beyrut, Lübnan, 1985
- Platon le Banquet İdees Gallimard France 1973.

KİTAP TANITIMI

**Mehmet Evkuran, Çağdaş Sorunlar ve Kelâm,
Araştırma Yayınları: 121, Ankara, Mart 2015, 288 sayfa
ISBN: 978-605-4495-70-2.**

Muhammet AYDIN*

İslam dünyası dünyada en hareketli coğrafyada yer almaktadır. Bu nedenle tarihsel, kültürel, coğrafi ve teolojik problemleri en yoğun yaşayan bir dünyadır. Ancak paradoksal biçimde sorunlarını çözdüğünde dünyaya en çok söyleyeceği sözü olan ve katkı sunabilecek bir dünyadır aynı zamanda. İslam düşüncesinin içine girdiği dogmatik çıkmazlardan çıkarılması için gereken yaratıcı tartışmaları yapmak ve gelenekle sağlıklı ve eleştirel bir ilişki kurmak çok önemlidir. Bu manada Mehmet Evkuran yüksek bir sorumluluk gereği ve kelâmcı kimliğiyle bazı güncel/çağdaş sorunlara temas etmekte ve kendi perspektifinden çözüme yönelik düşüncelerini paylaşmaktadır. Aslında bir nevi “günümüz ilahiyatçıları/kelâmcıları yaşanan çağdaş sorunlara ilişkin neler söylemektedir?” sitemlerine kendi zaviyesinden cevap vermektedir. Kitaptaki konulara bakıldığında hem Kelâm’ın güncel konulara ilişkin yakınlığı ve ilgisi hem de bir kelâmcının yaşanan problemlerden müstağni kalamadığının bir pratiği görülecektir.

“Küreselleşme Karşısında İlahiyatçının Sorunu” adlı yazısında yazar İslam düşüncesinin entelektüel anlamda büyük sorunlarla karşı karşıya kaldığını düşünmektedir. Kendisinden sahip olduğu tüm etik, metafizik, felsefi yeteneklerini ortaya koyması beklenmektedir. Müslüman dünya artık bundan böyle, bölgesel sorunlardan çok, küresel düzeyde algılanan sorunlarla baş etmek durumundadır. Tüm bunlar Müslüman teologun kendini, kültürel ve teolojik referanslarını farklı bir boyutta ve yeniden düşünmeye başlaması gerektiğini göstermektedir. Bu yeni bağlamda

---

* Dr. Öğretim Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi ABD, maydin@gumushane.edu.tr

teologların Allah'ın varlığı, Allah-insan ilişkisi, insanın kaderi, kötülük sorunu, peygamberlik, din-siyaset ilişkisi gibi Kelâm konularının yeniden okunmaları gerekmektedir. Yeniden okumalarda çözüm getirecek ya da tarihteki çözümlerin zenginliklerini günümüze taşıyacak olan dilin de, küresel meydan okumanın söylemini/iddialarını karşılayacak biçimde yeniden kurgulanması gerekmektedir.

Teolojik zeminlerde tartışılan önemli bir konu Tanrı algısı sorunudur. Zira günümüzde her alternatif Tanrı anlayışı, çok farklı dindarlık anlayışlarına ve yaşama modellerine meşruiyet sunmaktadır. Yani Tanrı'nın algısıyla ilgili teolojik farklılaşmaların, somut yaşam biçimsel tekabülîyetleri bulunmaktadır. (Evkuran, 2015: 30)

Teolojik, etik, kültürel yapı ve değerlerin tarihsel ve yorumsal olduklarını fark etmek, onları geçersiz kılmaz. Uzak ve yakın geleneğimizden gelen tarihsel ve toplumsal öğelerimiz de değerlidir. Mümkün bir evrende toplumsal ve kültürel anlamda mümkün bir dinsel ve ahlaki yaşayışın çabasını vermek Müslüman teologun görevi olmalıdır. Mutlak olanı hissedip, mümkün olana odaklanmak; küresel düşünüp yerel davranmak bunu formüle eden uygun bir yaklaşımdır. (Evkuran, 2015: 46)

“Toplumsal Değişim ve Dini Bilinç” bu makalede yazar, değişim ve yenilenmeyi, varlığı ve değer dünyasını birlikte düşünmeyi gerektiren kurucu bir işlem olarak görmektedir. Allah'ın yazılı olan yasa/teklifi yasa/din ile yazılı olmayan ancak her an işlemekte olan yasa/tekvini yasa/varlığın işleyiş kanunları arasında bir uzlaşma bulma çabasıdır. Önümüzde şöyle bir seçenek vardır: Geleneğe dayanarak ve geleneğin özünü oluşturan referanslara göndermede bulunarak bir değişim metodolojisi geliştirmek üzerinde durulabilir. Gelenek gelenekselcilikten farklıdır. Gelenek ile ilişkimiz geleneğin inkarı ya da kutsanması değil, geleneğin konu yapılmasıdır. Bu da onunla aramıza eleştirel bir mesafe koymakla mümkündür. Geleneğin anlaşılması ve içerdiği imkanlardan yararlanılması da bu şekilde sağlanacaktır. (Evkuran, 2015: 49) Diğer seçenek de Kur'an merkezli bir din anlayışı üzerinde ısrar etmektir. Bu bizim için daima korunması gereken bir idealdir. Kur'an'ın birleştiriciliğine güvenmemiz gerekir. Değişim yalnızca zihinsel değil, aynı zamanda ahlaki bir süreçtir. Değişim bir kahramanlık değil sağduyu işidir. Kutuplaştırıcı aşırılıklardan uzak, sorumlu bir tutum ve uygun bir söylem, değişimin psiko-metodolojik şartıdır. Değişimi birey üzerinden ele alırken, İslam'ın temelde bireye seslendiğini, bireyi kazanmayı amaçladığını ve onun iç dünyasında olumlu duygu ve düşünceler yerleştirerek dönüşüm sağladığını belirtir. İslam'ın söylemi bireye yönelikti. Bireyi kazanıp onda köklü bir dönüşüm gerçekleştirdikçe söylem doğal olarak genişlik kazandı ve hitap çevresi genişledi.

“Varlık-Zaman Algısındaki Dönüşümün Yansımaları/Modern Şehirde Hakikati Yaşamının İmkani” Şehir, dinin görünürleşmesi ve objektifleşmesi açısından temel öneme sahiptir. İslam peygamberi davası için daha güvenli bir yaşam alanı oluşturmak amacıyla hicret ettiği şehrin/Yesrib adını değiştirerek Medine adını kullanmaya başlamıştır. Yasaya kavuşmak anlamını taşıyan bu gelişme, dinin amaçlarının yeryüzünde gerçekleşmesi için yaşanması gereken zorunlu mekânsal sürece işaret eder. Din, Medine ve medeniyet kavramları arasındaki semantik dayanışma gözden uzak tutulmamalıdır. Yerleşik bir kültürel yapı içinde gelişme imkanı bulamayan dinlerin, insanlığın tamamını kuşatacak bir teolojik anlayışla buluşmaları mümkün olmamıştır. Bu dinler daima sekter kalmış, teolojik olarak gizemli, anlaşılması güç, ötekileştirici/dışlayıcı, politik ve toplumsal olarak da içe kapalı, ben-merkezci bir paradigmaya hapsolmuşlardır. Buna en uygun örnek Yahudiliktir. İslam’ın en büyük şansı ve bereketi, erken tarihlerde kendine yeryüzünde bir mekan edinebilmiş olmasıdır. Bu mekan salt inananlardan oluşmuyordu. Dolayısıyla inananlar daha ilk elden ve kuruluş aşamasında öteki ile yaşama adabını dinlerinden öğrendiler.

Şehirlerin sadece ticaret, mühendislik ve teknolojinin değil aynı zamanda ve daha temelde estetik, etik ve kültürün konusu olduğunu hatırlamalıyız. Kendi doğamızla, ötekiyle ve tabiatla barışık bir yaşam sürmemize imkan tanıyan şehirleşme modelleri üzerinde daha çok durmamız gerekir. Şehir ve şehir hayatının imkanlarına ve risklerine yer verdikten sonra yazar kent üzerinde düşünmenin kültürümüz, geçmişimiz ve geleceğimiz üzerinde düşünmek anlamına geldiğini hatırlatır. Bizi var kılan ve oluşturan öğelerle bizi geleceğe taşıyacak öğelerin neler olduğu hakkında uzun soluklu ve kapsayıcı, uygulanabilir projeler geliştirmek zorunda olduğumuzu ekler. (Evkuran, 2015: 96)

“Siyasal Kültür, Devlet Algısı ve Kamu Etiği” Güncel toplumsal sorunları ele alırken karşımıza çıkan iki metodolojik sapma noktası vardır. İlki insan doğasının bir açıklama modeli olarak alınmasıdır. Çevre kirliliği, savaş gibi dünya sorunlarının nedenlerini açıklamaya çalışan bazı yaklaşımlarda gördüğümüz metodolojik yanlışlık, insan doğasında yatan kötü ve olumsuz özelliklerin temel neden olarak gösterilmeye çalışılmasıdır. Diğer metodolojik sorun ise kültürel sistemlere ve toplumsal yapılara aşırı önem veren ve bireyin etikle olan kişisel bağını göz ardı eden yaklaşımdır.

Devlet-toplum-birey ilişkilerinde temel sorun alanları olarak, *kurum ya da meslek taassubuyla takdir yetkisi sorununa* temas eder. Ontolojinin etiğin altını oyduğunu dile getiren Evkuran bu süreci şöyle anlatır: “Devlet geleneğimizde dile getirilen ve yüceltilen bir kavram var: Kırmızı kitap. Resmi çevrelerde kendisinden huşûyla söz edilen ve

yürürlükte olan yasalardan farklı olan ve herkesle paylaşılması uygun olmayan bir kurallar bütünüdür. Bir tür çifte hakikat kavramını anımsatan ontolojik ayrımın politik ve toplumsal alana uyarlanmasıyla karşı karşıyayız. Bir tür politik ezoterizm anlayışı, halk için farklı, yöneticiler için farklı politik yaşam tarzlarının bulunduğu izlenimi veriyor. Birinde doğru olan diğerinde yanlış sayılmaktadır. Bu dualite kamu yönetiminin etik yapılanmasının altını oyan köklü bir açmazdır.”Ardından yolsuzluk sorusunda çözüme ilişkin teklifte bulunur: Akademik çatı altında yolsuzluk sorununun tüm boyutlarıyla bireysel, toplumsal, tarihsel, kültürel ve etik yönlerden irdelendiği bir araştırma-inceleme düzlemi oluşturulmalıdır. Yolsuzluğu doğuran nedenler, yolsuzluğun aldığı yeni biçimler araştırılmalı ve yolsuzluğun önlenmesi konusunda alınacak tedbirler (hukuksal, politik, ekonomik, etik vs.) somut öneriler geliştirilmelidir. Yolsuzluk sosyal bir kader değildir. İçinde yaşadığımız dünyada ortaya çıkan ve önlenebilir bir sorundur.(Evkuran, 2015: 121)

“İslam, Demokrasi ve Sivil Toplum” Bu yazıya Evkuran, İslam’ın din olarak müdahaleci ya da özgürlükçü anlayışlardan hangisine daha çok izin vereceği konusunun çözüm bekleyen ciddi bir sorun olduğu tespitiyle başlar.Din-siyaset ilişkileri en genel anlamda din-tarih-toplum ilişkisi bağlamına ait bir problemdir. Hangi dinden söz ediyorsak edelim siyaset sonuçta bir kültür işidir ve insanların birlikte düşünerek/yaşayarak oluşturdukları bir yapıdır. Din, metafizik, etik ve hukuksal ilke ve değerleri içerir. Siyasetin oluşumu ise daha somut ve görünür bir bağlamda gerçekleşir. Ancak İslam geleneğinde siyasal kültürde de etkili olan damar felsefe değil, ona karşı gelişen selefi, ehli hadis geleneği olmuştur. Müslüman kültürde yönetici imgesi, Eş’ari teolojisindeki Tanrı’nın niteliklerinin bir projeksiyonudur. Buna bağlı olarak da yöneten-yönetilen ilişkisi, sanki Tanrı-alem ilişkisi gibi tasarlanmıştır.

Demokrasi-hakikat münasebetine gelindiğinde şu tespitlerde bulunur: Hakikat konusu, bir devlet meselesi değildir. Hakikat arayışı dinsel, ideolojik ya da felsefi olsun, sivil toplumsal alana ait bir problemdir. Burada kanaatler, inançlar, felsefi görüşler özgürce yarışır. Devlet bu alana kayıtsızdır. Meğer ki, temel insan haklarına yönelik bir saldırı olsun. Bu da hukuksal bir sorun olduğu için devletin ilgi alanına girer. Bireyin özgürlüğünü ve haklarını koruma görevi işletilmek durumundadır. Burası “demokrasiyi savunmak için, kendi hakikatimizden vazgeçmeli miyiz?” sorusunun cevabını bulduğu yerdir. (Evkuran, 2015: 140) Modern iktidar aygıtı yani devlet, toplumu düzenlemek ve onu biçimlendirmek gibi misyonerlik türü her türlü etkinlikten çekilecek ve hukuktan yana hakemlik konumunu geliştirecektir. İnanç, ideoloji, din, ahlak gibi değerleri sivil alana bırakacaktır. İnsanların gerçeği arama, bulma, tanımlama ve yaşama hakkını kendilerine bırakacak, bu alana müdahil olmayacaktır. İnsanlık kültürünün bir parçası olarak İslam

geleneği de eleştirel bir perspektifle değerlendirilmeli ve bir dönüşüme tabi tutulmalıdır. Yazar ilahiyatçıların sorumluluğunu hatırlatarak geleneğin aktarımı ve korunmasına indirgenmiş bir ilahiyatçılık anlayışının bekleneni vermekten uzak olduğunu ifade etmektedir. Bundan ötürü geleneğe olduğu kadar modern dünyaya da eleştirel ve sorgulayıcı bir gözle bakan entelektüel donanımına sahip bir ilahiyatçı algılamasının yükselmesi gerektiğini belirtir.

“Çevre Bilincinin Teolojik Temelleri” Doğadaki kirlenme, kültürdeki kirlenmenin bir sonucu ve uzantısından başka bir şey değildir. Aydınlanmayla birlikte yaşanan büyük zihinsel değişim, bir süredir zaten dönüşüm geçirmekte olan bilimsel paradigma kaymasını iyice hızlandırdı. Anlamanın yerini yönetmek, bilme arzusunun yerini iktidar hazzı aldı. Bacon doğayı adeta bir ‘av’ olarak görüyor ve bilimsel bilginin oluşturulma sürecini ‘doğanın avlanması’ anlatımıyla dile getiriyordu. Onun gözüyle doğa, gizlerini bilim adamına sunmak ve sonunda ona kendini teslim etmek zorunda olan bir hizmetçi ve köleydi. Bacon doğadan o/she diye söz etmekteydi. Çevre sorunlarının din bağlamında ele alınması önümüze iki önemli konuyu getirmektedir. İlki metafiziksel ontoloji açısından dinin sunacağı katkısıdır. Dinlerin insan, Tanrı ve doğa arasında kurdukları ilişki, çevre konusunda bütüncül bir bakışın geliştirilmesine yardımcı olabilir. Dinin sunacağı katkılardan diğeri ise etik alanla ilgili olmaktadır.

Çevre konusunda ekolojik bir duyarlılık oluşturmak teolojik açıdan yeni bir varlık anlayışı geliştirmek anlamına gelmektedir. Tanrı, insan ve doğa ilişkilerinin yeniden, ancak bu kez bütünlükçü bir yaklaşımla temellendirilmelidir. Tanrı, insan ve doğa arasına keskin semantik ve zihinsel boşluklar koymaktan vazgeçmeli ve bunlar arasındaki ilişkiyi ve uyumu teolojik açıdan temellendirmelidir. Kurulacak yeni dinamik metafizik, insan ile diğer varlıklar arasındaki ilişkiyi de dönüştürecektir. İnsan-doğa ilişkisini de özne-nesne ilişkisi olmaktan çıkararak, farklı özneler arasındaki yüksek duyarlılık ve sorumluluk yüklü bir ilişkiye çevirir. Evkuran ekolojik yönelimli ve çevre duyarlılığı üst düzeyde bir toplum oluşturmak için öneriler sunar: “İnsan ile doğa arasındaki savaşçı ve düşmansı ilişkiyi sürdüren düşünceler, felsefi ve teolojik olarak eleştirilmelidir. İnsanlığın bugün ulaştığı bilimsel ve teknolojik düzeyin, doğa ile sürdürülen savaş sonucu elde edildiği yolundaki yanlış ve yanıltıcı görüşlerle mücadele edilmelidir. Ayrıca insanı vurgulamak adına geliştirilen teolojik söylemin ötesine geçilmelidir. Doğayı yeniden keşfetmek, insan-doğa ilişkilerini daha bütünlükçü, daha duyarlı ve etik bir çerçeveye yerleştiren programlara ağırlık verilmelidir.”(Evkuran, 2015: 177)

“İnsan Onurunun Dini Yorumu” İslam’ın özgünlüğü Tanrı-insan-tabiat kavramları arasında kurduğu bağda yatar. Mitolojik ve özünden uzak düşmüş dinsel söylemlerin inşa ettiği Tanrı-insan ilişkisi, İslami söylemde düzeltilmiş ve yeniden insanlığın dikkatine sunulmuştur. Yazara göre Kelâm geleneğinde yaşanan temel problem, Kur’an’ın ortaya koyduğu insancıl anlayışın korunamayışdır. Nitekim ilahi vahiy, Tanrı-insan karşıtlığı paradigmasına başvuramaz. Bu daha çok dualist sistemlerin başvurduğu bir yöntemdir. Kur’an bizi Allah-insan birlikteliği düşüncesine götürür. Allah-insan ilişkisi yaratma ile başlar, sorumluluk yüklenmesi/teklif, yol gösterme ve misak ile devam eder ve yargılama ile bütünlüğe ulaşır.

İnsanın her şeyin ölçüsü olduğu fikri Aydınlanmacı düşünürlerle ilham kaynağı olmuştur. Oysa İslam öğretilerinde her şeyin ölçüsü hak ve hakikattir. İnsan hakikat yolcusudur. Batılı hümanist algıdaki sapma, insanı merkeze alarak onu yalnızlaştırmasındadır; koruduğunu iddia ettiği şeyi içten içe tüketmesindedir. Kur’an açısından, insan, olan ve öylece kabul edilen bir varlık değil olması gereken yani imkanlar barındıran bir proje-varlıktır. Bu projenin hedeflerine ise ancak zihinsel ve ahlaki eğitim sayesinde ulaşılabilir. Bundan ötürü ahlak varlığı olarak insandan söz ettiğimizde onu özne ilan etmiş oluruz. Bunun anlamı, insanın diğer varlıklar gibi davranışlarının belirlenmiş ve programlanmış bir varlık olmadığı, bilgi, irade ve eylem sahibi özgür bir varlık olduğudur. İnsanın bir ahlak varlığı olduğunu kabul etmek, kaçınılmaz biçimde onun sorumluluk ve özgürlük sahibi olduğunu benimsemeyi de getirir. (Evkuran, 2015: 191)

“Bir Kimlik politikası Olarak İslamofobi” Korku ve kaygı en temel insani duygulardır. Bunlar insanın hayatta kalmasını sağlarlar. Ancak örgütlü hale gelen ve abartılan korku hayatı felç eder, insanın algı ve düşünce dünyasını yoksullaştırır. Doğrusu ortada kutsal ve dinleri ilgilendiren bir durum yoktur. Sorun temelde bir güç, çıkar ve kimlik sorunudur. Bir zamanlar Batı’dan Doğu’ya doğru akan güç tersine dönmüş ve Batı’ya doğru akmaya başlamıştır. Ortaya çıkan siyasal, ekonomik ve kültürel eşitsizliklerin yol açtığı çatışmaların ve doğurduğu sıkıntıların bir sonucu ve özgül bir ifade tarzı olarak İslamofobi, içinde yaşadığımız dünyanın doğal bir parçası sayılmalıdır.

Evkuran, Batı’nın bilinçaltında günahkârlığına, zalimliğine ve henüz hesabı görülmemiş katliamlara dair hissettiği derin suçluluk duygusunun İslamofobi’nin irrasyonel kaynaklarından biri olduğunu düşünmektedir. Batı işlediği suçların maddileştirilmiş bir ifadesi olarak bir düşman-hayalet yaratmıştır ve bu amansız düşmanla savaşarak arınacağını ummaktadır. Meseleye çözüm bulabilmek için öncelikle Doğuya ya da Batıya ontolojik birer sabit öz atfetmek, örneğin Doğuyu bilgelik, duygu,

iman ile Batıyı ise bilgi, akılcılık ve zeka ile özdeşleştirmekten vazgeçilmelidir. Benzer biçimde Batı ilerleme, özgürlük ve bireycilik Doğu ise yerinde sayma, baskı ve cemaatçilik kavramlarıyla açıklanmaktadır. İslamofobi konusunda da bu dualist düşüncenin sıkça kullanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla bizi kapıda karşılayan ve yönlendiren bu metodolojik ve ideolojik tuzaktan kurtulmak gerekir. Diğer yandan Müslümanların da ev ödevleri vardır. İslamofobi tartışmaları, Batı ile kurulacak daha adil, rasyonel ilişkiler kurmak için bir fırsattır. Söylem ve uygulamalarıyla İslam'ın imajına zarar veren kesimlerin içine düştükleri yanlışlar açık yüreklilikle dile getirilmelidir.

“Nihilizm ve Değer Tanımsızlık Sorunu” Günümüz nihilizminin önceki formlarına oranla ayırt edici bir vasfı vardır. Teknoloji, çalışma dünyasının hızlı ve yoğun temposu, dokunduğu her şeyi görsel metaya dönüştüren medya, insanın anlam arayışını değersizleştirmiştir. Evkuran kitabın tamamında sergilediği tutumlarda olduğu gibi çözüme yönelik düşüncelerine yer verir. İhtiyaç duyduğumuz şey, ayırmak değil birleştirmek, parçalamak değil bütünleştirmektir. Teolojide ve din öğretiminde bütünleştirici/tevhidi yaklaşımın yaygınlaşması gerekir. Bireylere de görev düşer. Eğitilmiş birey, sorunu başkasında değil önce kendinde arar. Aynı şekilde çözümün önce kendi katkılarıyla gerçekleşeceğinin farkında olur. Nihilizme karşı oluşturulacak teolojide üzerinde yeniden durulması gereken başlıklar şunlar olmalıdır: “Tanrı tasavvuru; insanın değeri; özgürlüğü ve sorumluluğu; değerler; dünya bilinci; iyilik-kötülük sorunu; akıl; fanatizm; bir arada yaşama kültürü ve çevre ahlakı.”(Evkuran, 2015: 224)

“Yeni Ateist Akımın Din Eleştirisi” Günümüz ateist düşüncesinin din eleştirisi bağlamında yoğun biçimde başvurduğu alanlar bilim ve ahlaktır. Richard Dawkins ateizmi, bilimin evren ile ilgili olarak ulaştığı son verilere dayanarak temellendirmeye çalışırken, Armstrong ise ahlak üzerinden bir ateist model ortaya koymaya çalışır.

Günümüz düşüncesinde Batı toplumlarında ahlak, metafizik temelden çok pratik ve pragmatik bir temel üzerinden kurulmaya çalışılmaktadır. Sosyal kaygı metafizik kaygının yerini almış gibidir. *Tanrısız ahlak* teorisi, Tanrı'nın varlığına karşı üç delil öne sürer. Bunlar aslında felsefe ve teoloji geleneğinde ele alınmış konulardır. İlki, mutlak kudret sahibi ve iyi bir Tanrı dünyadaki kötülükle bağdaşmaz. İkinci argüman mutlak, ezeli ve ebedi aşkın bir Tanrı zaman içindeki olaylara müdahale edemez ve dualara cevap veremez. Üçüncü olarak da Tanrı varsa eğer daha açık ve güçlü delillere sahip olmamız gerekirdi.

Teistik açıdan bakıldığında Tanrı'nın ahlak kurallarının yegane belirleyicisi olduğu ilkesi en azından tartışmaya elverişli görünmektedir. Bu ilkeye başlıca dört açıdan itiraz edilebilir. İlki bu temellendirme,

Tanrı'yı tümüyle keyfi bir varlık olarak resmeder. İkincisi bu yaklaşımın insanı ahlaki özne olmaktan tamamen uzaklaştırdığı ve adeta köleye, iradesini kullanmaktan men edilmiş bir emir erine dönüştürdüğü yolundadır. Üçüncü eleştiri, ahlaki davranışı dine ve Tanrı'nın iradesine bağlayan yaklaşım, ahlaki sadece dine inananların ve onun kurallarına uygun bir yaşam sürenlerin inhisarına terk etmektedir. Son olarak Tanrı'ya atfedilen ahlaki kuralların belirsizliği sorunudur. (Evkuran, 2015: 246)

“Krizler Çağında Aileyi savunmak” Aile, insanın kendini inançlı ve erdemli bir varlık olarak inşa etmeye başladığı bir temeller dünyasıdır. İnsan kendi sınırlarını ve ötekini varlığını aile içinde fark eder. Bu fark ediş insanın değerlerle tanışması, öğrenmesi ve uygulaması ile eş zamanlıdır. Günümüzde ailenin yükü ağırlaşırken, aileden beklenen şeyler ile ona sağlanan destek arasında büyük bir orantısızlık göze çarpmaktadır.

Modern hayatın ev üzerindeki baskısı ailenin mekânsal dönüşümüne yol açmıştır. Modern hayatın gündelik temposu insanı evden uzaklaştırmaktadır. Modernite düşünsel anlamda insanı tarihten ve kültürden koparıırken pratikte de evinden barkından etmiştir. İnsanın evsizleşmesi ise paradigmatik olarak tarihsizleşmesi, köksüzleşmesi, geleneksizleşmesi anlamına gelmektedir. Diğer taraftan kadının ise geleneğimizde hak ettiği konuma sahip olmadığı da belirtilmelidir. Oysa vahiyden daha eşitlikçi, kadının cinsel değil de iman eden yanını öne çıkaran daha adaletli bir söylem üretilebilirdi. Kadının hayatın içinde aktif bir özne olarak kendi hayatını kurması ve toplumsal hayata katılması sağlanamazsa, kendine bu imkanı tanıyan farklı ideolojilere yönelmesi kaçınılmaz olacaktır. Nitekim tarihsel ve kültürel İslam'ı aşarak İslam'ın kaynaklarına ulaşan ve Kur'an'ı ve Peygamberin hayatını inceleyenler bu aydınlanmayı bireysel olarak yaşamaktadırlar. Yapılması gereken bu sürecin kuramsal adının konulması, bir teorik tanımının yapılması ve böylece bilinç düzeyine taşınmasıdır. (Evkuran, 2015: 276)

Güncel konulara dair çözümlerini özetlemeye çalıştığımız bu metinde görüldüğü üzere, bir ilahiyatçının/sosyal bilimcinin yaşanan aktüel ve evrensel konulara/sorunlara nasıl cevap verdiği örneklendirilmiştir. Eserin tamamına bakıldığında yazarın, konulara yalnız kendi zaviyesinden değil, farklı pencerelerden bakarak meseleye daha kuşatıcı çözümler teklif ettiği görülmektedir. Bu manada sadece sorunlara temas etmekle yetinmeyip, çözüme yönelik düşüncelerini dile getirmesi önemlidir. Çözüm olarak dile getirilen yargılar şüphesiz tartışmaya açıktır ve sosyal/kültür bilim dalı olması hasebiyle söylenmiş son sözler iddiasında değildir. Bundan dolayı ele alınan konuların çeşitliliği ve güncelliği kitabın önemini artıran değerlerdir. Konu

Aydın, M. (2019). Mehmet Evkuran, Çağdaş Sorunlar ve Kelam, Araştırma Yayınları: 121, Ankara, Mart 2015, 288 Sayfa, ISBN: 978-605-4495-70-2. ABAD, 2(3), 143-151.

başlıklarının küreselleşme, değişim, dini bilinç, siyasal kültür, demokrasi, sivil toplum, çevre bilinci, insan onuru, İslamofobi, nihilizm, yabancılaşma, ateizm, aile olduğu hatırlandığında ele alınan başlıkların oldukça güncel ve her kesimi ilgilendirdiği fark edilecektir. Bu yönüyle de dünyamızda yaşanan gerçekliği anlamak ve yorumlamak isteyen her okur kitlesine hitap ettiğini söylemek gerekir. Bu kitap kültür ve düşünce hayatımıza yeni ve anlamlı perspektifler katmaya aday değerli bir çalışmadır.

1532 TARİHLİ MÜSELLEM DEFTERİNDE TEKİRDAĞ NAHIYESİ – I

Levent KAYAPINAR*
Elif BAKSI**
Bahar ÖZVARDARLI***
Mustafa ÇELEBİ****

Öz: Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda Orhan Gazi savaş zamanı sefere katılmak, barış döneminde de tarımla uğraştırılmak üzere ilk piyade teşkilatı olarak *yaya ve müsellemler* kurmuştur. Müslüman Türklerden oluşan yayalar, yaptıkları görev karşılığında olağan üstü vergiden muaf tutulmuştur. Yayaların bu muafiyetlerini ifade etmek için *müsellemler* kelimesi kullanılmıştır. Fetret Devrinden sonra ise müsellemler kelimesi bu teşkilatın içinde yer alan yayalardan daha ziyade atlı askerler için kullanılmaya başlamıştır. Osmanlı'nın ilk fethettikleri bölgelerde müsellemlerin rolü oldukça önemlidir. Çalışmanın konusu olan Tekirdağ Nahiyesi'ne ait müsellemler kayıtlarına 1532 tarihli Çirmen Livası müsellemler defterlerinden ulaşılmıştır. Defterin 224 - 364 sayfaları *Tekirdağ* olarak isimlendirilen ve Çirmen müsellemler livasının en büyük nahiyesi olan Tekirdağ'a ayrılmıştır. Defterin ilgili kısmı

* Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Çağdaş Yunan Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. levantkavapinar@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-2090-4149.

** Arş. Gör., Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. ebaksi@nku.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2680-4114.

*** Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi. bozvardarli@nku.edu.tr.

**** Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi. celebimustafa59@gmail.com.

hacimli olduğundan dolayı bu çalışmada 224-299 sayfaları Latin harflerine aktarılmıştır. Çalışmanın amacı, dönemin en önemli kayıtlarından biri olan müselleme defterleri aracılığıyla Tekirdağ müselleme ocaklarını gün yüzüne çıkarmak ve Tekirdağ şehir tarihine ışık tutmaktır.

Anahtar Sözcükler: Osmanlı, Rumeli, Balkan, Tekirdağ, Askeri Teşkilat, Müsellem Defteri, yaya ve müselleme.

THE DISTRICT OF TEKİRDAĞ IN THE MUSELLEM REGISTERS OF 1532 – PART I

Abstract: During the foundation of the Ottoman state at the time of Orhan Gazi, the first infantry organization *yaya* and *müsellem* was established in order to participate in war time expeditions, to deal with agriculture in peace period. *Yaya* consisting of Muslim Turks were exempted from extraordinary taxes in exchange for their duties. In order to express these exemptions of *yaya*, the word of *müsellem* was used. After the interregnum/fetret period, the word müselleme has been used for horsemen rather than the pedestrians in this organization. The role of müselleme in the early conquered regions by Ottomans was quite important. The müselleme register of Tekirdağ District, which is the subject of the present study, were obtained from the müselleme records of Çirmen liva dated to 1532. The pages between 224-364 of the register were divided into Tekirdağ district, named *Tekfırdağı*, which was the biggest district of Çirmen müselleme province. Because the relevant part of register is sizable, in this study we transcribed only the pages between from 224 to 299. The aim of this study is to enlighten the history of the Tekirdağ city and to reveal the organization of müselleme troops in Tekirdağ through the müselleme registers, one the most important sources of the period.

Key Words: Ottoman, Roumelia, Tekirdağ, Müsellem Registers, Yaya and Müsellem.

Giriş

Tekirdağ ilinin Osmanlı dönemine ait en eski kayıtlarından birisi de Çirmen Livasına ait müselleme defteridir. Yeniçeri Ocağının teşekkülünden önce Sultan Orhan döneminde kurulan ilk piyade teşkilatı yaya ve müsellemlerdir. Bu teşkilatın kaynağını maaşları askeri seferler ya da savaş zamanında ödenmek üzere ağırlıklı olarak meslekleri askerlik olmayan köylü gençlerden oluşuyordu. Savaşa ya da sefere katılan bu gençler arasında her ihtiyaç duyulduğunda askeri hizmete geleceğini

beyan edenlere çiftlik tahsis edilmiş, böylece daimi askeri statüye geçmişlerdir. Askeri sefer esnasında maaş alıp sefer sonrasında ise döndükleri memleketlerinde tarımla uğraşan bu yayalardan askeri statüye geçince olağanüstü vergiler alınmamaya başlamıştır. Yayaların bu vergi muafiyetlerini ifade etmek için “*müsellem*” kelimesi kullanılmış ve böylece yaya ve müsellem tabiri birlikte kullanılmaya başlanılmıştır. Fetret devrinde ve Düzmece Mustafalar olayları esnasında ise Rumeli’ndeki yayalar ve müsellemelerin pek çoğu piyadelikten atlı birliklere dönüştürülmüştür. İşte bu atlı birlikler için ise sadece müsellem tabiri kullanılmaya başlanmıştır. Böylece piyadeler için yaya, sipahiler için ise müsellem kelimeleri yaygın olarak kullanılmıştır.

Osmanlı Devletinde yaya ve müsellem teşkilatına Bitinya bölgesinde ve Batı Anadolu’da Rumeli’nde ise Trakya’da ve Meriç vadisinde rastlanır. Bu topraklar Osmanlı’nın ilk fethettiği yerlerdir ve buraların fethinde yaya ve müsellemelerin çok önemli rol oynadığı muhakkaktır. II. Murat döneminde ise Balkanların çok daha ötesine geçilmiş olmasına rağmen fetret devri öncesi kurulan yaya ve müsellem teşkilatı daha sonra fethedilen bölgelere taşınmamıştır. Fetret ve taht kavgaları sırasında özellikle Düzmece Mustafa olayında yayalardan pek çoğu müselleme çevrilmiş ve elişer akçe harçlık vermeye başlanmıştır. Bu harçlığın kaynağı ise yamaklardır. Tekirdağ ile ilgili kısımlarını yayınladığımız defterin başında müsellem eşkincilerin kanunnamesi bulunmaktadır ve bu durumun sefer esnasında tatbik edildiği kanunnamede de teyit edilmektedir. Müsellem ocak şeklinde teşkilatlanmıştır. Genelde bir müsellem ocağı sefere nöbet ile giden üç müsellem (atlı) askerden ve bunların masrafını karşılamak üzere her biri elli akçe harçlık veren ve yamak diye adlandırılan kişilerden oluşuyordu. Ayrıca her bir ocağa zemin diye tabir edilen tarlalardan oluşan bir çiftlik tahsis ediliyordu. Bu sayılarda bazı değişiklikler olmakla birlikte genel olarak bir müsellem ocağı, bir çiftlik üç müsellem ve dokuz yamaktan oluşuyordu.

Yayınımı yaptığımız Tekfurdağı müsellem nahiyesinin de yer aldığı Çirmen Livası müsellem defteri 17-27 Nisan 1532 tarihleri arasında kayda geçirilmiştir. Defterin ilk sayfasında Çirmen müsellem livasının Çirmen, Ergene, Hasköy, Yenice-i Zağra, Akça Kızanlık ve Tekfurdağ nahiyelerinden oluştuğunu gösteren bir fihrist yer almaktadır. Defterin ikinci sayfasında müsellem kanunnamesi bulunmaktadır. Üçüncü sayfa boş olup dördüncü sayfada ise defterin Kanuni Sultan Süleyman döneminde *fi evası-ı şehri-i Ramazanü’l-mübarek sene semane ve selasin ve tisamie* [938] tarihinde tutulduğu belirtilmektedir. Defterin 5 ila 74. sayfaları arasında Çirmen, 76 ila 94. sayfaları Ergene, 96 ila 152. sayfaları Hasköy, 154 ila 201. sayfaları Yenice-i Zağra, 202 ila 222. sayfaları Akça Kızanlık ve 224 ila 364. sayfaları arası ise Tekfurdağ

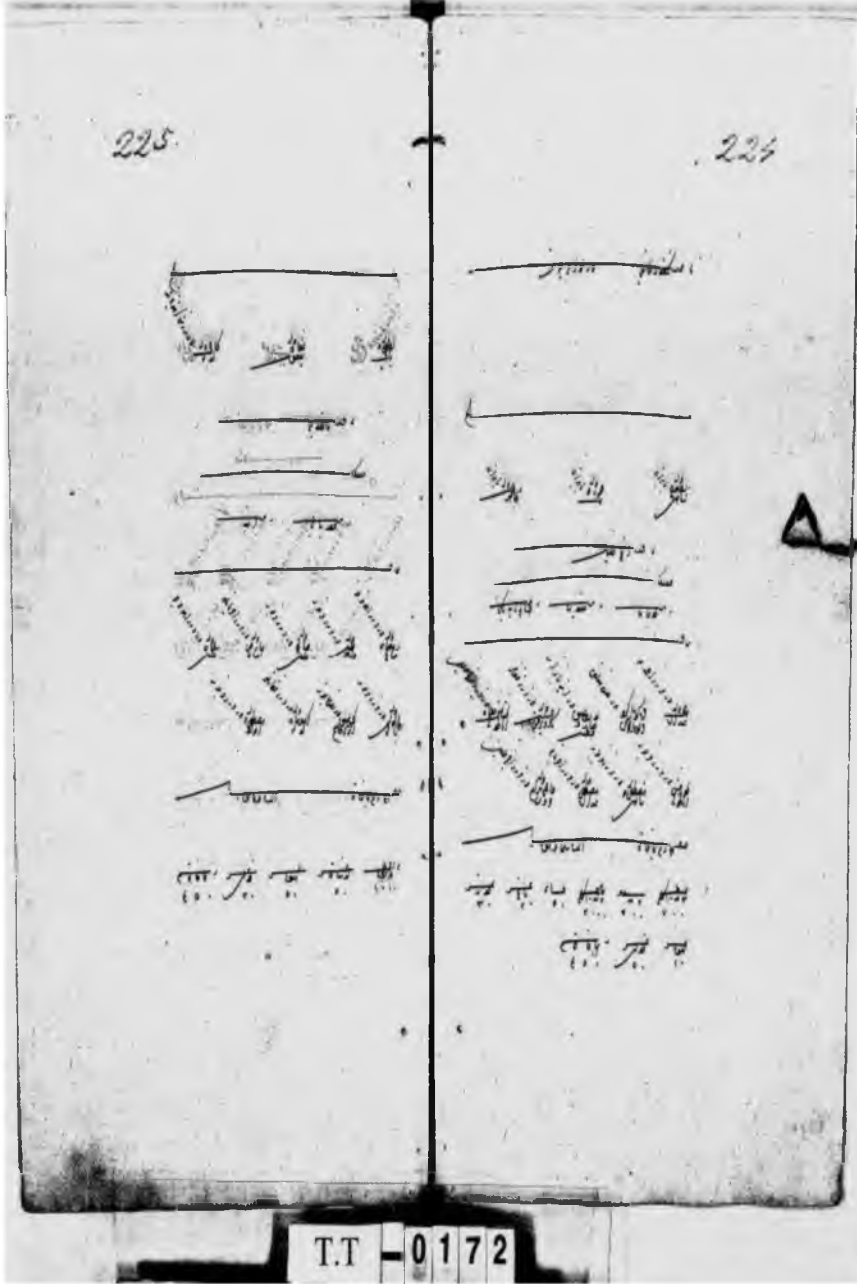
olarak tesmiye edilen Tekirdağ nahiyesine ayrılmıştır. Defterin 367 ve 369. sayfaları ise hassa tayıcıyanlara tahsis edilmiştir. Defter toplam 369 sayfadan oluşmaktadır. Deftere sayfa numarası verilirken sehven 163. sayfadan 167. sayfaya geçiş yapılmaktadır. Defterin başında 2, sonunda 3 ve nahiyeler arasında birer sayfa olmak üzere toplam 11 sayfa üzerinde yazı bulunmayıp sayfalar boş durumdadır. Yazılı sayfaların toplamı 359'dur. Defter, cilt kapaklı olup cildin iç sayfası ebrusuzdur. Defterin ebadları 36x17 cm abatlarındadır ve İstanbul'da Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Tapu Tahrir Fonunda TT 172 numara ile muhafaza edilmektedir. Tekirdağ nahiyesine ayrılan sayfa adedi 140 sayfa tutmaktadır. Defterde Tekirdağ nahiyesine ayrılan sayfa sayısı tüm defterin % 39'nu oluşturmaktadır. Bu durum Çirmen müsellemlerinde Tekirdağ'dan daha büyük bir nahiyenin olmadığını göstermektedir. Bu yönüyle Tekirdağ Balkanlardaki en büyük müsellemler nahiyesi durumundadır.

Tekfurdağı nahiyesinin 140 sayfa tutan müsellemler kayıtları derginin bir sayısında yayınlanması için hacimli miktarında bulunmasından dolayı iki parçada ve iki ayrı sayıda yayımlanması planlanmıştır. Tekfurdağı müsellemler defterinin yayını orijinal Osmanlıca metnin 2 sayfa şeklinde çift numaralı sayfalarda gösterilmesi ve bu iki sayfanın Latin harflerine çevrilmiş hali ile derginin tek sayfalı numaralarında yer alması şeklinde terkip edilmiştir. Tekirdağ müsellemler ocaklarına tahsis edilen çiftliklerin hangi köylerde tahsis edildiği müsellemler ve yamakların hangi köylerden oluşturulduğu kayıtlar arasında yer almaktadır. Bu sayıda yayınlanan kısımlarda nefis yani şehir/kasaba merkezi olarak Rodos[çuk](Tekirdağ), Banados (Barbaros), Malkara, İnepazarı/İneçik yerleşim yerleri yer alırken köy olarak ise alfabetik sıraya göre Ağca Halil/ Akçe Halil/Ağaç Halil, Ahmed Beyli, Ahmedçe, Ahriyan[lı], Amudça/Umurca, Arab Hacı, Asılbeyli, Avcılar, Avşar, Bali Hoca, Banados, Banarlı/Küçük Banarlı, Bayramşah, Bazar-ı Büzürg, Behramlı, Bey/Beyköy, Bezirganlı/Kara Bezirganlı, Bıyık Ali, Çanakçı, Dede Beyli, Dedecikli, Değirmenci Ahmed, Deli Ahmed, Deli Boladlı nam-ı diğer Aydoğmuş, Demirli/Timurlu, Demircili, Demirciler, Dereköy, Doğancı, Dumanlı, Durulmuş, Eğridere, Emir İsa[lı], Emir Yakublu/Yakublu, Esenli, Fahreddinli (Ferhadanlı), Germiyan, Gögecik, Güleçli, Günceli, Gündüzlü, Hacı, Hamioğlu, Hamzaca, Hereke, Hemit, Hoca Aydın, İlbasan, İnepazarı/İneçik, İsmaili, İvaz Fakih, Kadı, Kalaycı, Kanlıca, Kapaklı, Kara Danişmendli, Kara Güvendik, Kara Hisarlı, Kara Sevindik, Karaca Halil, Karaca Murad[lı], Karaevli, Kasaboğlu, Kasap Ahmed, Kaşıkçı Ahmed, Kayı, Kılıçlı, Sekidli, Kınıklı/Kınıklar, Kırk Yılan, Kızılca Derzili, Kinarlı, Köpekli, Köse İlyas, Köstermerli, Meşeli, Mevkuflu, Moğoltay, Muharremli/ Mahramlı, Muradlı, Müsellem İlyas, Naib İshak, Nusret Fakih, Nusret Viranı, Nusretli, Ortaca Köy, Oruç

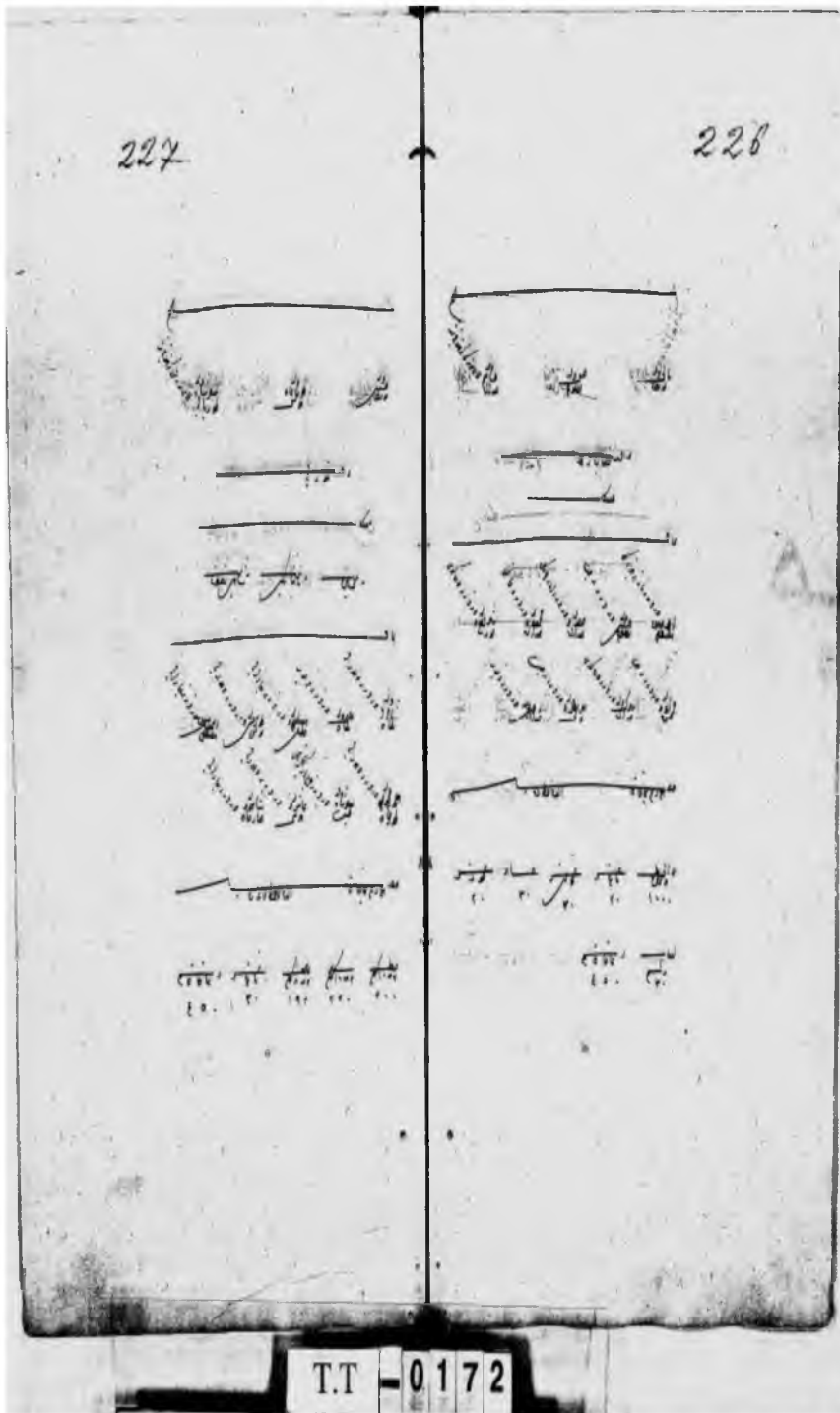
Beyli, Osmanlı, Pınar Beyli, Rahmanlı, Receb, Rumcalı, Seğid[li]/Sekidli/Seyiydli, Sekban[lı]/Sekban-ı Küçük, Selçuk, Semetli, Sofice, Şaraphanlı, Tekke, Uğur[lu], Ulaş, Urlamış, Yağcı, Yalnızca İsmail, Yamalık, Yaralı Şah, Yayabaşı, Yazır/Büyük Yazır/Küçük Yazır, Yeniçerili, Yörgüç ve Yuva köyleri yer almaktadır.

İmla bakımından Osmanlıca orijinal metinde günümüz Türkçesinden bazı farklılıklar vardır. Çoğu zaman d- harfi t sesi ile karşlanır ve tı ile te harfleri ile gösterilir. Örneğin Anadolu yerine Anatolu, Durmuş yerine Turmuş şeklinde tı harfi kullanılarak yazılır. Demirli ise Timurlu şeklinde te harfi ile kaydedilmektedir. Bazen ses değişimleri ile de karşılaşırız. Osmanlıca metinde Fahreddinli olarak yazılan köy günümüzde Ferhadanlı, Muharremli şeklinde yazılan karye bugün Mahramlı olarak telaffuz edilmektedir. Benzer durum Sekidli/ Seğidli/Seyitli şeklinde teleffuz edilen köy için de geçerlidir. Biz çeviri yazıda orijinal metindeki yazımı göstermekle birlikte günümüzdeki kullanımı tercih ettik. Bazen de aynı yerleşim biriminin Akça Halil/ Ağca Halil,/Ağaç Halil şeklinde değişik imla ile yazıldığı da görülmektedir. Bu üç yazımında aynı köy ifade etmek için kullanıldığını çeviri yazısında göstermeye çalıştık. Tekirdağ merkez, ilçeleri ve civar illerdeki bazı köyleri de kapsayan bu kaynak Tekirdağ müsellemlerinin ana kaynağının Trakyalı Türk Müslüman unsuru olduğunu kanıtlayacağı kadar metin yayımın Tekirdağ Tarihi çalışmalarına katkı sunacağı kanaatindeyiz.

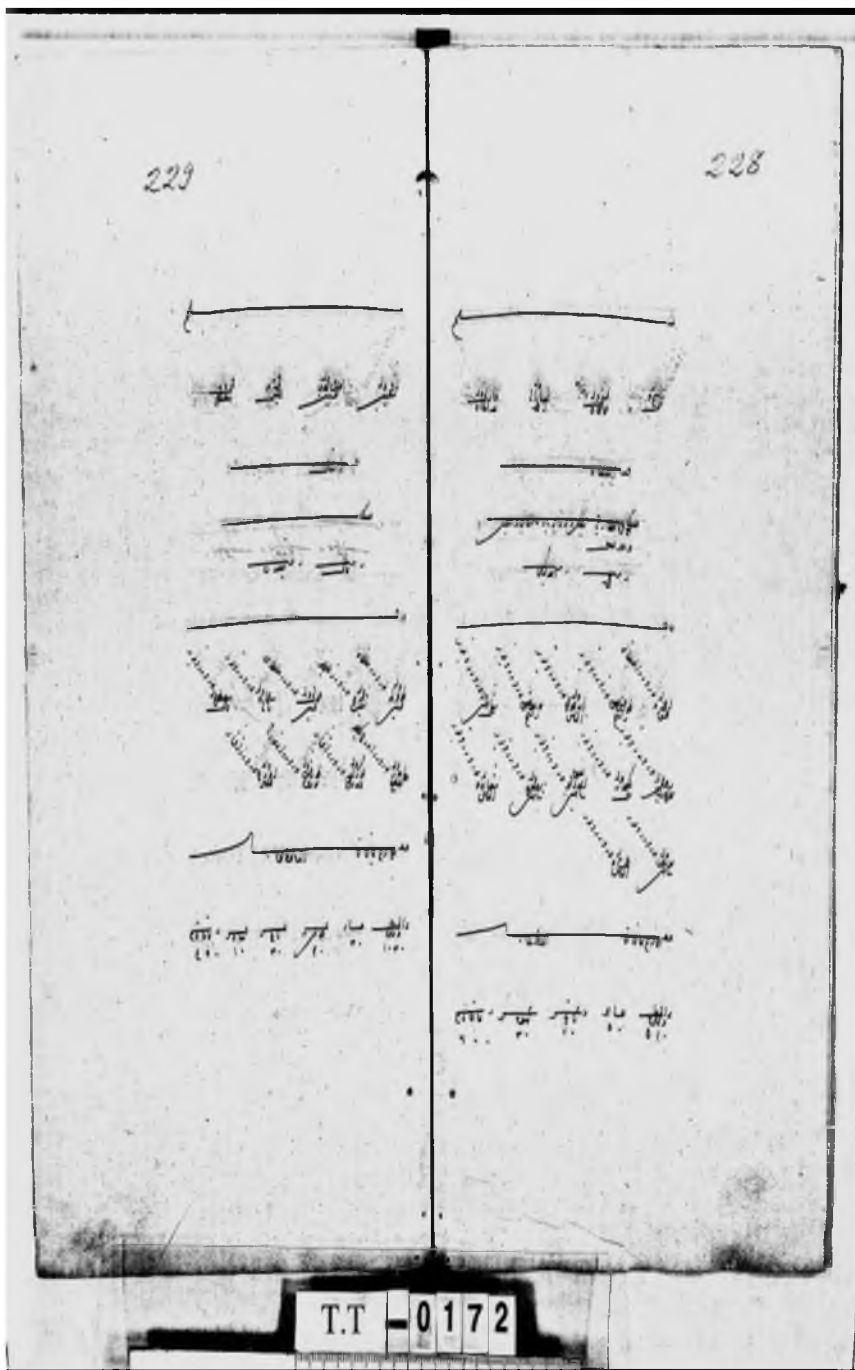
1532 TARİHLİ ÇİRMEN MÜSELLEM DEFTERİNDE TEKİRDAĞ
NAHİYESİ – I (Sayfa 224-299)

<p>Sayfa 225 Müsellem Lütfi veled-i Bali Osman veled-i Yakub Hacı veled-i Köle be ca-yı pedereş ki mütevefa şod An karye-i Malkoç Çiftlik Zemin-i Hızır Bali Zemin-i Emin Yamak Ramazan veled-i Salih der karye-i Amudca/Umurca Halil veled-i Davud der karye-i mezbur Salih veled-i Halil der karye-i mezbur Âriz veled-i Şaban der karye-i Ahriyanlı Selman veled-i Halil der karye-i Amudca/Umurca Elvan veled-i Bali der karye-i mezbur Hasan atik-i eğri Kasım der nefsi Banados Emirşah veled-i Köle der karye-i Osmanlu Mustafa veled-i İvaz der karye-i mezbur Hasıl ma' resm-i yamagan 1590 An el-hınta ve gayruhu 1010 Öşr-i bostan 50 Öşr-i meyve 50 Öşr-i kovan 30 Resm-i yamagan 450</p>	<p>NAHİYE-İ TEKFURDAĞI DER LİVA-İ ÇİRMEN Sayfa 224 Müsellem Nasuh veled-i Şahin ba berat Kurd veled-i Ali ba berat Receb veled-i Tahir ba berat An karye-i Akçahalil Çiftlik Zemin-i Dogan Zemin-i Yakub Zemin-i Hüssam İnebeyi Yamak Ali veled-i Abdullah der karye-i Ahmetçe Karagöz şakirde-i Ferikoğlu der nefsi Malkara Yusuf atik-i Saru, Hatib der İnepazar Hüseyin veled-i Tenrıvirmiş der karye-i Kınıklar Tahsin culah Anadolu der karye-i Akçahalil Durmuş Anadolu der karye-i mezbur Mustafa veled-i Şahin der karye-i mezbur Mustafa veled-i Abdullah der karye-i Ahriyan Hacı Bayram veled-i Mürüvvet der karye-i Akçahalil Hasıl ma' resm-i yamagan 1810 Hınta 3 müd 10 kile 700 Şair 2 müd 200 Alef 2 müd 10 kile 200 Çayır 50 Öşr-i bağ 20 Öşr-i cevz 30 Öşr-i meyve 10 Öşr-i kovan 50 Resm-i yamagan 450</p>
--	---

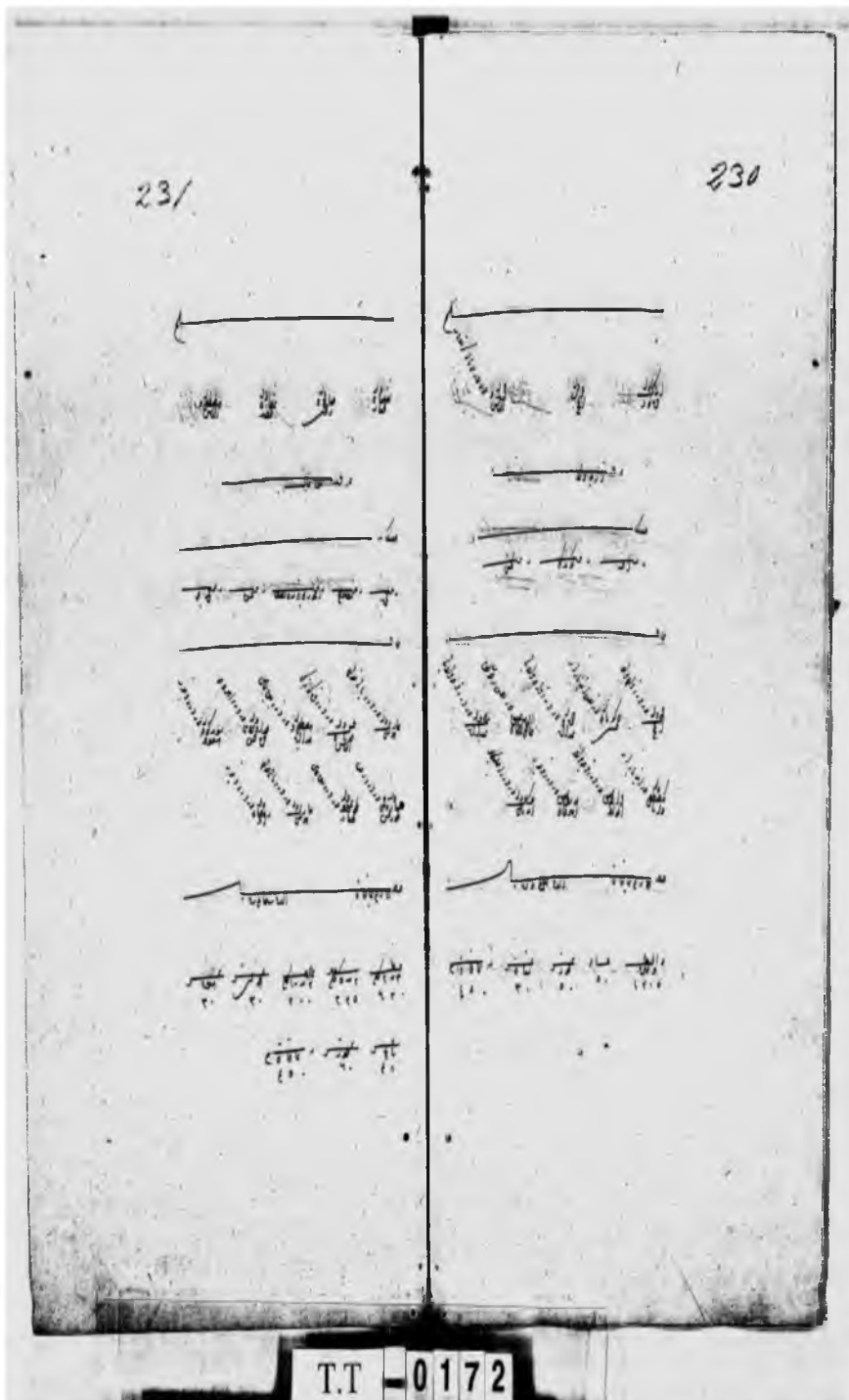

<p>Sayfa 227 Müsellem Hüseyin veled-i Yusuf Turahan veled-i Yunus Seferşah veled-i Turbali be ca-yı pedereş ki mütevefa şod An karye-i Demirlü/Timurlu Çiftlik Zemin-i Hüseyin Zemin-i Paşayığit Zemin-i Şahin nısf Yamak Şahveli veled-i Balaban der karye-i Demirlü Çelebi veled-i Balaban der karye-i mezbur Mustafa veled-i Halil der karye-i Banarlı Tursun veled-i Yunus der karye-i Demirlü İsmail atik-i Mustafa der karye-i Banarlı Turhoca veled-i Turhan der karye-i Demirlü Seferşah veled-i Tayyib der karye-i Kara Bezirganlı Aşir veled-i Musa der karye-i Demirlü Şahin veled-i Sarhan der karye-i Banarlı Hasıl ma' resm-i yamagan 1422 Hinta 3 müd 10 kile 500 Şair 2 müd 10 kile 250 Alef 2 müd 8 kile 192 Öşr-i bağ 30 Resm-i yamagan 450</p>	<p>Sayfa 226 Müsellem Bali veled-i Yusuf Hasan veled-i Nasuh Kasım veled-i Abdullah be ca-yı Sevindik ki mütevefa şod An karye-i Kasap Ahmed Çiftlik Yamak Ahmet atik-i Mustafa der karye-i Pazar-ı Büzürg Hüseyin veled-i Nasuh der karye-i Receb Hızır veled-i Abdullah der karye-i Oruçbeyi Mahmud veled-i Abdullah der karye-i Kadı Şirmerd veled-i Nuri der karye-i Dereköy Murad veled-i Hasan der karye-i Receb Teberrük veled-i Abdullah der karye-i Dereköy Pir Nazar veled-i Veli der karye-i Receb Receb veled-i Abdullah der karye-i mezbur Hasıl ma' resm-i yamagan 1580 An el hinta ve gayruhu 1000 Öşr-i bağ 20 Öşr-i kovan 30 Çayır 30 Öşr-i cevz 20 Asiyab 1 resm 30 Resm-i yamagan 450</p>
--	---

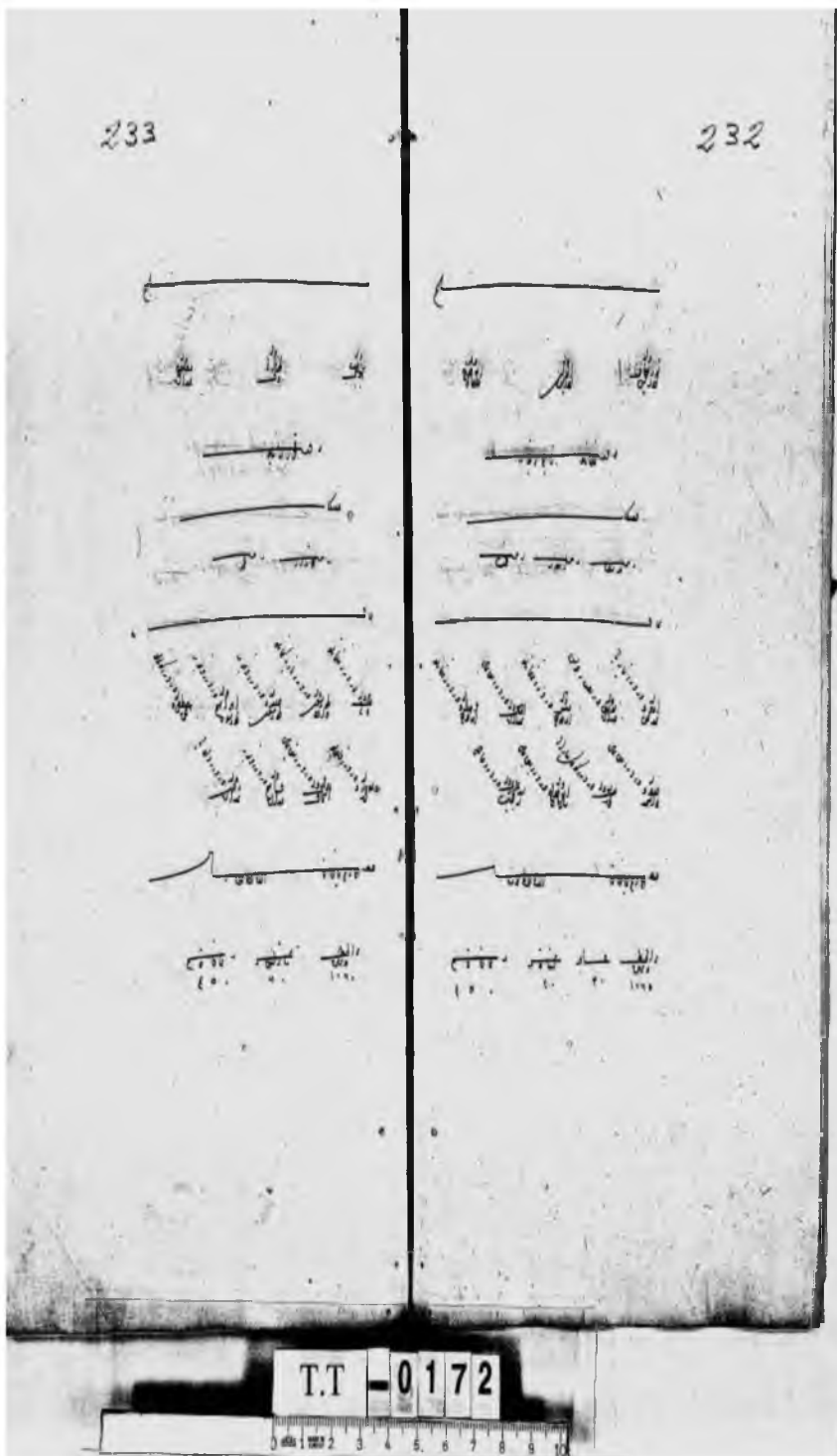

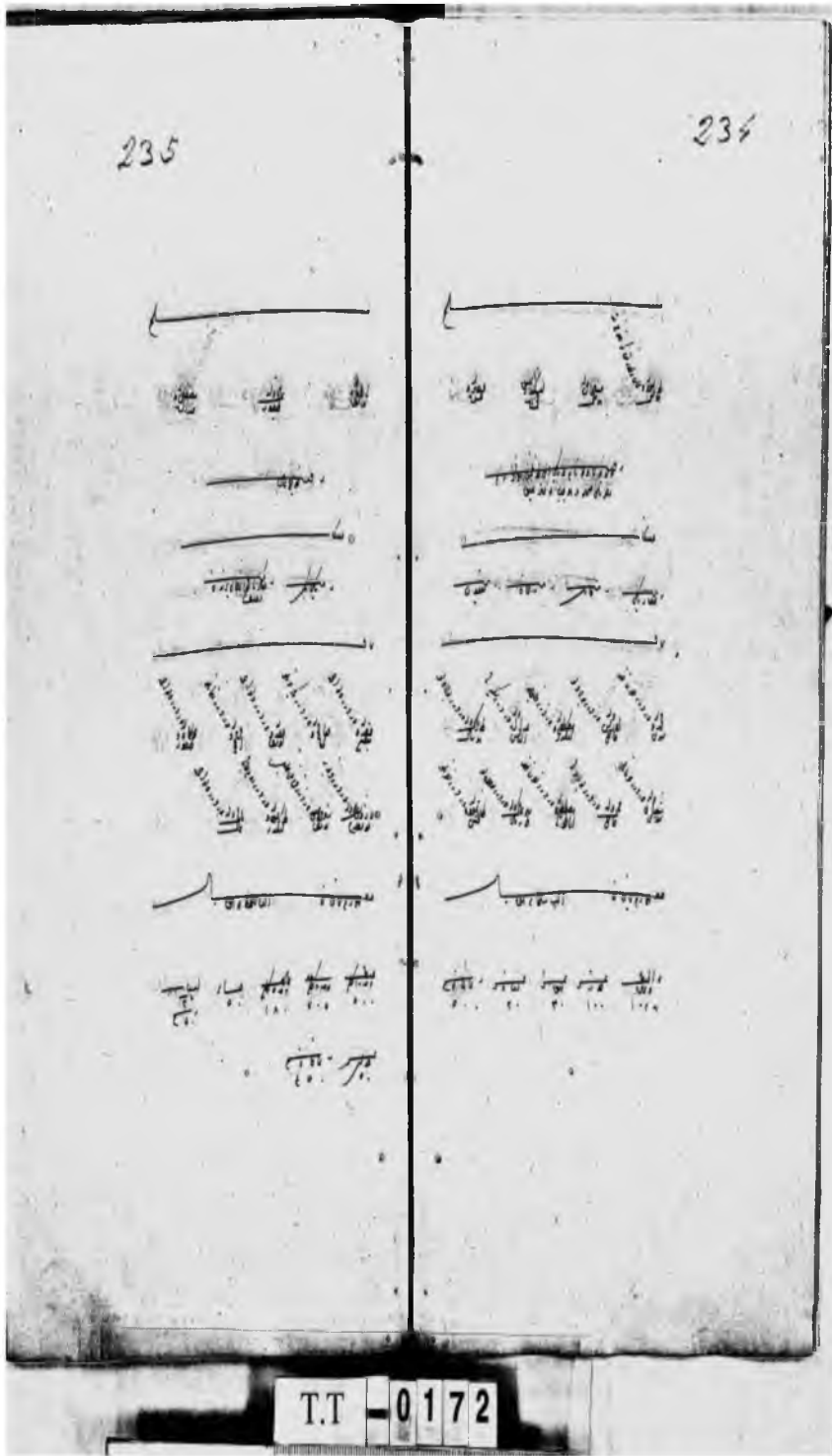
<p>Sayfa 229 Müsellem Emir veled-i Sefil Calabverdi veled-i Hüseyin Mehmed veled-i Ali Memi veled-i Mustafa Karye-i Esenli Çiftlik Zemin-i Ali Zemin-i Yakub Yamak Tuğrul veled-i Hüseyin der karye-i Moğoltay Ömer veled-i Said der karye-i Kılıçlı Kulu veled-i Hüseyin der karye-i Moğoltay Selman veled-i Bali der karye-i mezbur Mustafa veled-i Ali der karye-i mezbur Demür veled-i Nasuh der karye-i Oruçbeylü Nurullah veled-i İnebeyi der karye-i Avşar Durmuş veled-i Yusuf der karye-i Uğurlu Oruç veled-i Hızır der karye-i Avşar Hasıl ma' resm-i yamagan 1590 An el hınta ve gayruhu 1030 Çayır 30 Öşr-i kovan 40 Öşr-i bağ 30 Öşr-i bostan 10 Resm-i yamagan 450</p>	<p>Sayfa 228 Müsellem Rüstem veled-i Nebi Yahşi veled-i Devlethan bâ-berat İsa Bali veled-i Ahmed Karlı veled-i Abdülhan Karye-i İlbasan Çiftlik-i ma' Karahisarlı, beylik yerinden bir pare ilhak ber-muceb-i defter-i atik Zemin-i Mehmed Zemin-i Ogulbeyi Yamak Ahmed veled-i Hasan der karye-i İlbasan Durmuş atik-i Rüstem der karye-i mezbur İnehoca veled-i İlyas der karye-i mezbur Yusuf atik-i Rüstem der karye-i mezbur Şahin veled-i Nebi der karye-i mezbur Receb veled-i Hoca Bali der karye-i mezbur Beytimur veled-i Nebi der karye-i mezbur Eymirli atik-i Şahin der karye-i mezbur Şaban veled-i İlyas der karye-i mezbur Yusuf veled-i Şahin der karye-i mezbur Hamza veled-i İlyas der- karye-i mezbur Hasıl ma' resm-i yamagan 1210 An el hınta ve gayruhu 510 Çayır 50 Öşr-i bağ 20 Öşr-i meyve 30-Resm-i yamagan 600</p>
---	---

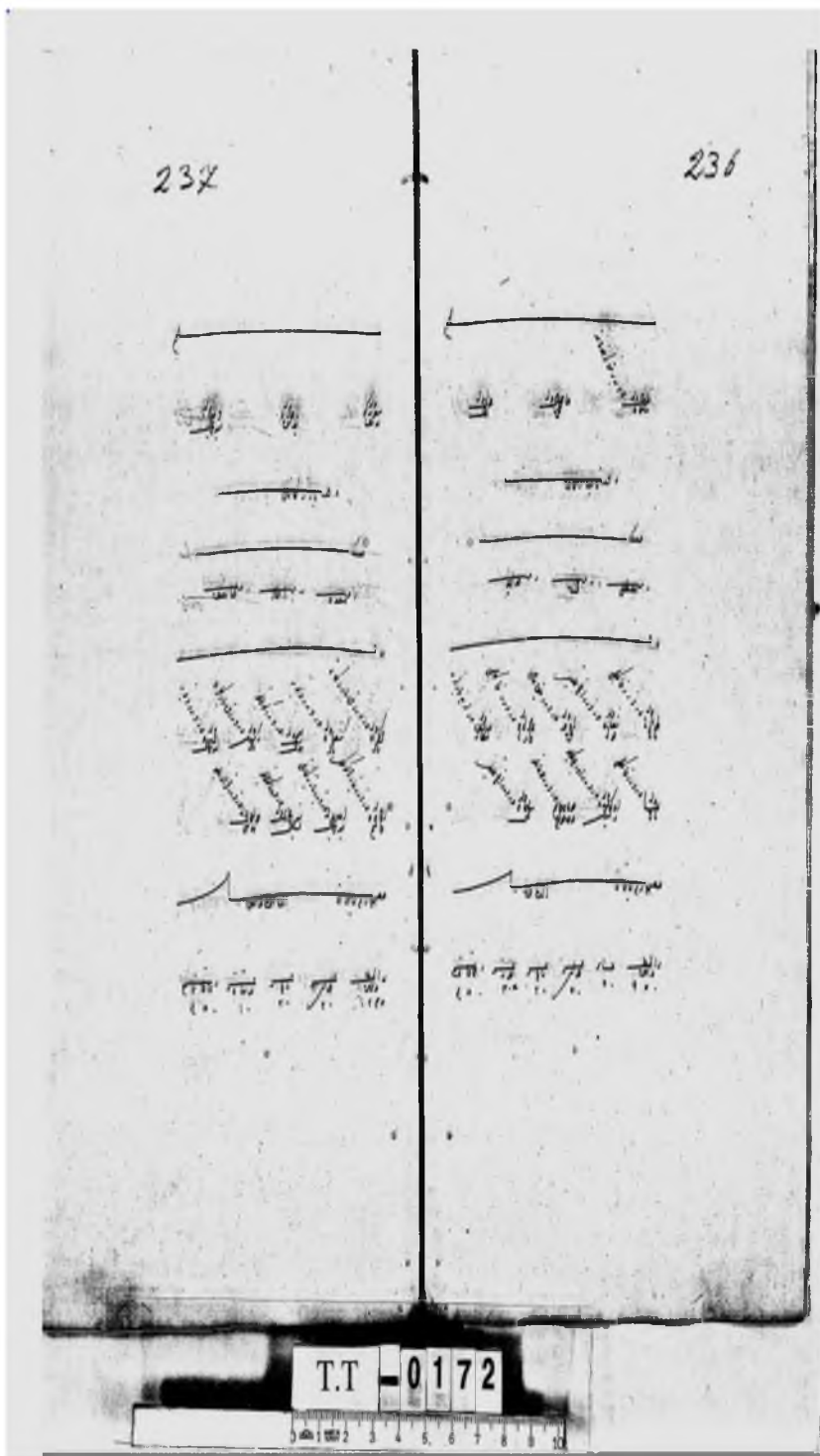
<p>Sayfa 231 Müsellem Şaban veled-i Bahtiyar Salih veled-i Receb Osman veled-i Hızır Mustafa veled-i İlyas An karye-i Bıyık Ali Çiftlik Zemin-i Mehmed Zemin-i Nasuh Zemin-i Eymürlü yerinden nısf Zemin-i Hasan Zemin-i Mehmedçe Yamak Gazi veled-i Musa der karye-i Bali Hoca Hasan veled-i Çoban İlyas der karye-i Kara Güvendik Mustafa veled-i Abdullah der karye-i Bıyık Ali Hüdaverdi Kara Hasan der karye-i Amudca/Umurca Sevündük veled-i Mesud der karye-i mezbur Sarumemi veled-i Durmuş der karye-i Receb Turgut veled-i Bahtiyar der karye-i Bıyık Ali Niyazi veled-i Musa der karye-i Bali Hoca Ramazan veled-i o der karye-i mezbur Hasıl ma' resm-i yamagan 1663 Hinta 3 müd 2 kile 620 Şair 2 müd 5 kile 225 Alef 2 müd 10 kile 200 Öşr-i kovan 30 Öşr-i meyve 30 Öşr-i bağ 48 Öşr-i cevz 60 Resm-i yamagan 450</p>	<p>Sayfa 230 Müsellem İnebeyi veled-i Karagöz Garib veled-i Ağca Mehmed veled-i İlyas be ca-yı gazi Bali ki müteveffa şod An karye-i Karaca Murat Çiftlik Zemin-i Ahad Zemin-i Güvendik Zemin-i Yahşi Yamak Memi veled-i Ağca der karye-i Karaca Murat Zekeriyya veled-i Hüseyin der nefsi-İnepazarı Hamza veled-i Abdullah der karye-i Karaca Muratlı İlyas atik-i Hacı Osman der nefsi-Rodoscuk Ali veled-i Abdullah der karye-i Karaca Muratlı Mustafa veled-i Zekeriyya der İnepazarı Karaca atik-i Elvan der karye-i Karaca Murat Yusuf atik-i Emirhan der karye-i mezbur Hüseyin veled-i İnebeyi der karye-i Asılbeyli Hasıl ma' resm-i yamagan 1785 An el hinta ve gayruhu 1205 Çayır 50 Öşr-i cevz 50 Öşr-i bostan 30 Resm-i yamagan 450</p>
---	---

<p>Sayfa 233 Müsellem Receb veled-i Musa Turbali veled-i Veli Nasuh veled-i Abdullah An karye-i Fahreddinlü/Ferhadanlı Çiftlik Zemin-i Dünder Zemin-i Ömer Yamak Ali veled-i Veli der karye-i Osmanlı Tursun veled-i Davud der karye-i Bezirganlı Cüneyt veled-i Tursun der karye-i mezbur İbrahim veled-i Tursun der karye-i mezbur Mustafa veled-i Hamza der karye-i Günçelü</p> <p>Timur veled-i Mehmed der karye-i Kılıçlı Pir Memi veled-i İshak der karye-i Bıyık Ali Kasım veled-i Abdullah der karye-i mezbur Receb veled-i Abdullah der karye-i Muratlı Hasıl ma' resm-i yamagan 1570 An el hınta ve gayruhu 1060 Öşr-i sazlık 60 Resm-i yamagan 450</p>	<p>Sayfa 232 Müsellem Nurluşah veled-i İdris Elvan veled-i İdris İnehoca veled-i Kulfal An karye-i Osmanlı tabi-i mezbur Çiftlik Zemin-i Yusuf Zemin-i Umur Zemin-i Hamza Yamak Emir veled-i İvaz der karye-i Banarlı Yusuf veled-i Abdullah der nefsi Rodos Müesser veled-i İnehoca der karye-i Osmanlı İlyas veled-i Abdullah der karye-i Bıyık Ali Ferhad veled-i İnehoca der karye-i Osmanlı</p> <p>Cafer veled-i Danişmend der karye-i Bıyık Ali Yunus veled-i Mehmed der karye-i Küçük Banarlılı İnehoca veled-i Süleyman der karye-i Bıyık Ali Seydi Ali veled-i Receb der karye-i Hacı Hasıl ma' resm-i yamagan 1565 An el hınta ve gayruhu 1065 Çayır 30 Öşr-i bostan 20 Resm-i yamagan 450</p>
---	--

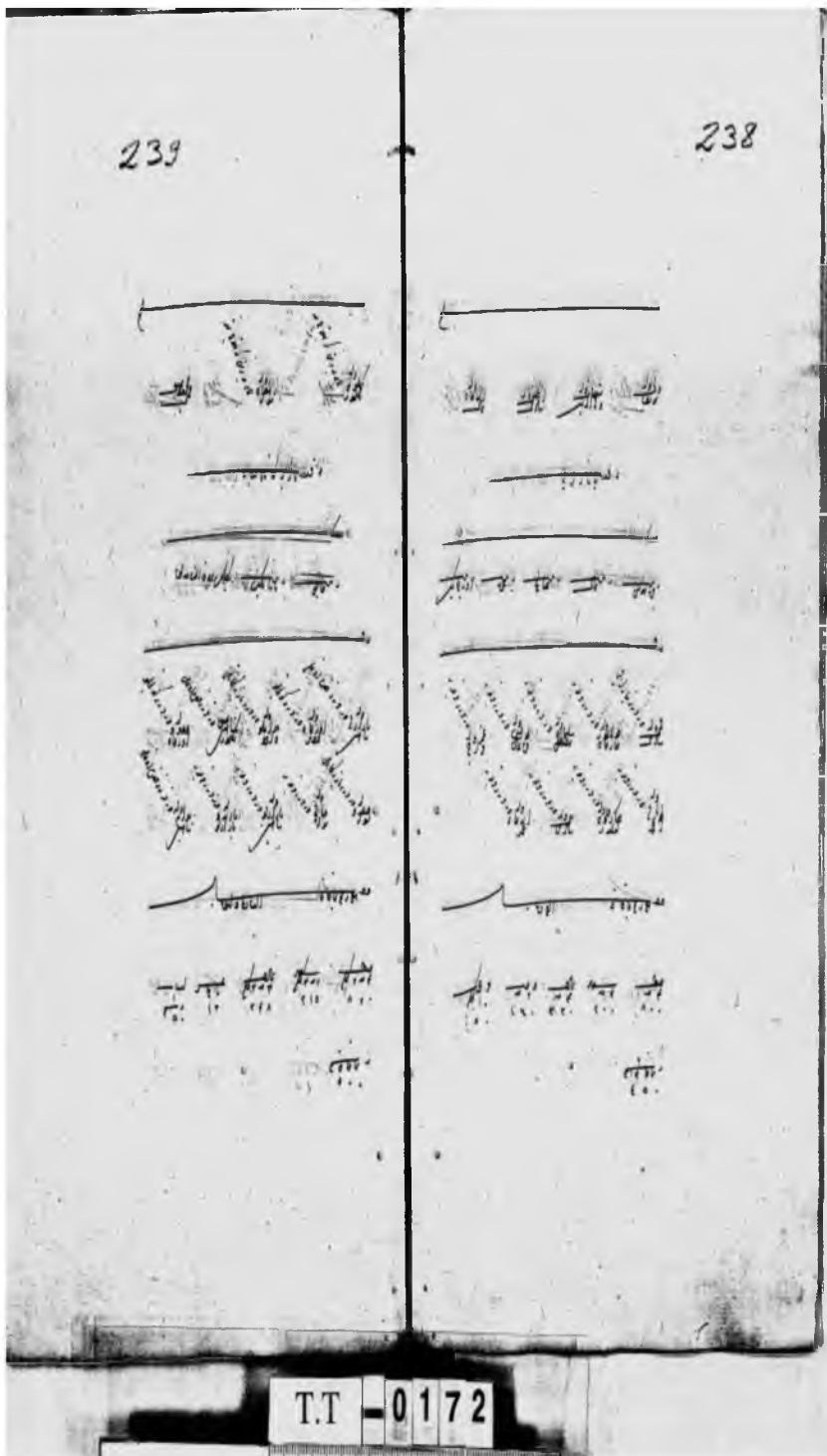

<p>Sayfa 235 Müsellem Ahmed veled-i Yusuf Ali veled-i Tayfur Mustafa veled-i Abdullah An karye-i Hoca Ali Çiftlik Zemin-i Yenibey Zemin-i Münkir, Yakacık Osman yerinden nısf Yamak Hızır veled-i Bıyıklı der karye-i Delü Ahmed Salih veled-i Yahya der karye-i Yeniçerilü Hızır veled-i Yusuf der karye-i Delü Ahmed Kara veled-i Ağca der karye-i Osmanlı Devlethan veled-i Tayfur der karye-i Delü Ahmed Derzi Ali veled-i Hoşkadem der karye-i mezbur Şirmerd atik-i Yusuf der karye-i Karaca Halil Turgut veled-i İskender der karye-i Rumcalı Bali veled-i Ali der karye-i Delü Ahmed Hasıl ma' resm-i yamagan 1485 Hinta 2 müd 10 kile 500 Şair 2 müd 10 kile 205 Alef 2 müd 5 kile 180 Çayır 50 Asiyab bab 2 resm 50 Öşr-i kovan 50 Resm-i yamagan 450</p>	<p>Sayfa 234 Müsellem Turgut veled-i Musa be ca-yı biraderes ki mütevefa şod Müstecab veled-i Musa İskender atik-i Mehmed Hızır veled-i Hasan An karye-i Deli Bolatlı nam-ı diğér Aydoğmuş ma' karye-i Nusretli zamime ber mucceb-i defter-i atik Çiftlik Zemin-i Hisarbeyi Zemin-i Kabil Zemin-i Rahman Zemin-i Yakub Yamak Mehmed veled-i Seydi der karye-i Nusretfakih İdris veled-i Hacı der karye-i Polatlı Mustafa veled-i İskender der karye-i Kılıçlı Abdullah veled-i İlyas der karye-i Sekidli Turbeyi veled-i Musabey der karye-i Polatlı Şaban veled-i Seydi der karye-i Dumanlı Memi veled-i Hacı der karye-i Polatlı Mustafa veled-i Anadolu der karye-i Nusretfakih Pir Ali veled-i Turbeyi der karye-i Polatlı Turgut veled-i Yahşi der karye-i Nusretli Hasıl ma' resm-i yamagan 1676 An el hinta ve gayruhu 1026 Öşr-i cevz 100 Öşr-i meyve 30 Öşr-i bostan 20-Resm-i yamagan 500</p>
--	---

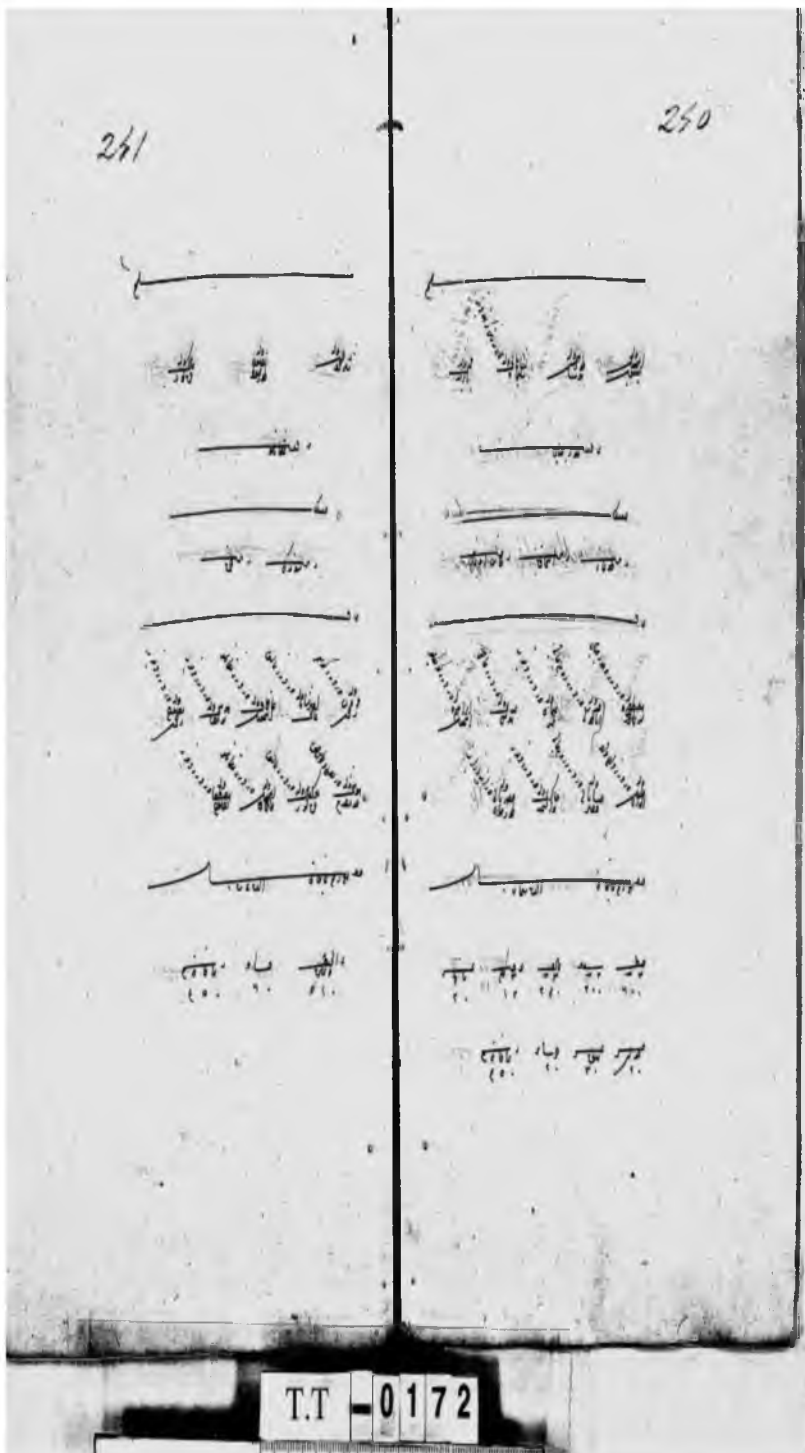

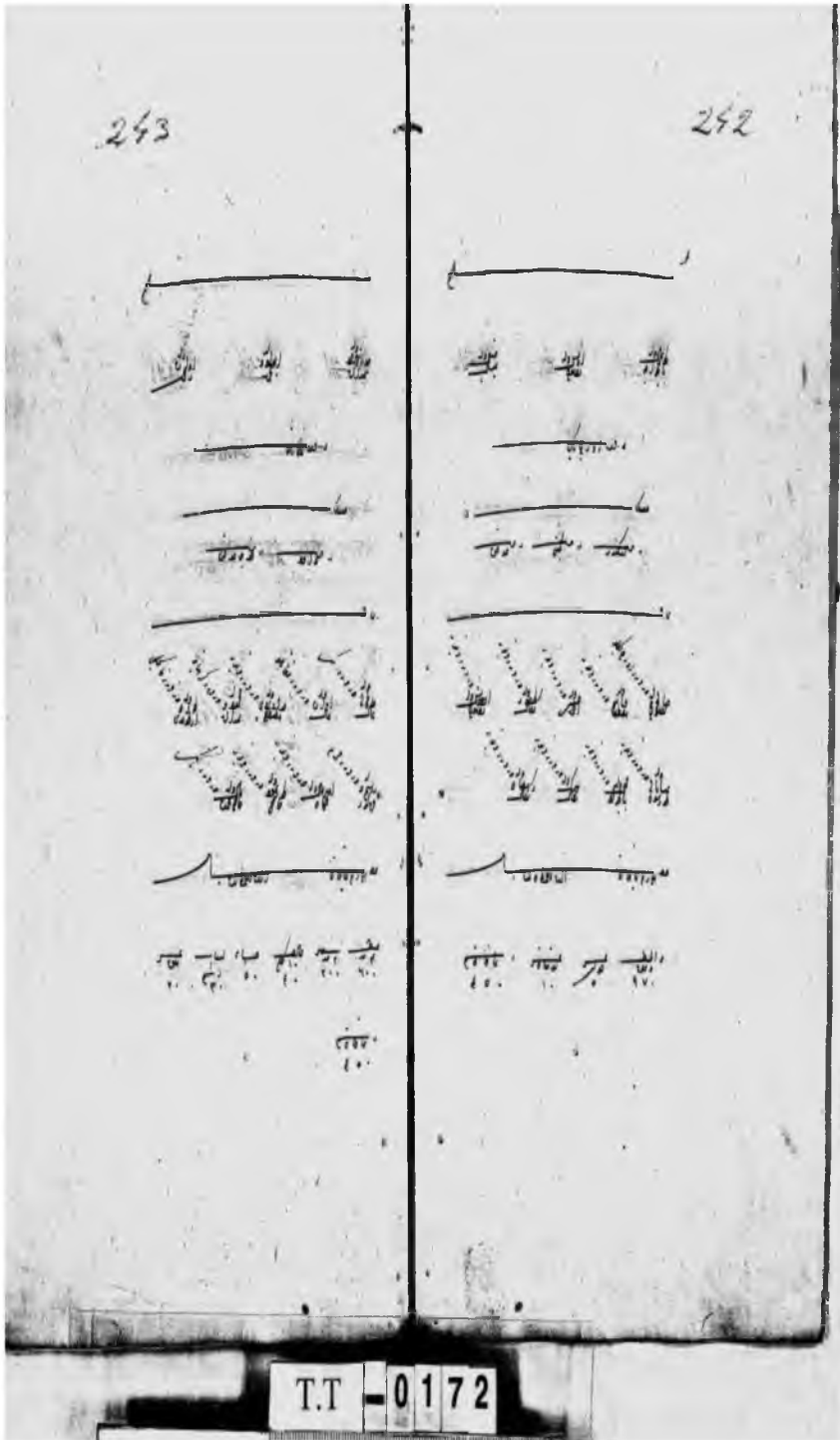
<p>Sayfa 237 Müsellem Sevindik veled-i Yusuf Ahad veled-i Yusuf Ferhad veled-i Seydi Ali An karye-i Bezirganlı Çiftlik Zemin-i Mesud Zemin-i Ahad Zemin-i Yahya msf Yamak Karaman veled-i Bekir der karye-i Kara Bezirgan Şaban veled-i Bekir der karye-i mezbur Rüstem veled-i Musa der karye-i Güncelü Resil veled-i Bekir der karye-i Kara Bezirgan Mehmed veled-i Seydi Ali der karye-i mezbur İlhan veled-i Kasım der karye-i Banarlı Küçük Emir veled-i Seydi Ali der karye-i Bezirganlı Seydi Gazi veled-i Teslim der karye-i Güncelü Devlethan veled-i Musa der karye-i Fahreddinlü Hasıl ma' resm-i yamagan 1745 An el hınta ve gayruhu 1245 Öşr-i kovan 30 Öşr-i bağ 20 Öşr-i bostan 10 Resm-i yamagan 450</p>	<p>Sayfa 236 Müsellem Kulfal veled-i Süleyman be ca-yı pedereş ki mütevefa şod Hacı Ali veled-i Hamza Kulu veled-i Ali An karye-i Naib İshak Çiftlik Zemin-i Mustafa Zemin-i Mehmed Zemin-i Hoca Yamak Turbali veled-i Baki der karye-i Kanlıca Şaban veled-i Kulu der karye-i Ağca Halil Evhad veled-i Hamza der karye-i Bıyık Ali Adil veled-i Karlı der karye-i Kanlıca Yusuf veled-i Pınar der İnepazar İsa veled-i Baki der karye-i Kanlıca Öküz Mehmed veled-i Reis der karye-i Oruçbeyli Çoban Kasım [veled-i] dede Hoca der karye-i Dumanlı Süleyman veled-i Memi der karye-i Ağca Halil Hasıl ma' resm-i yamagan 1550 An el hınta ve gayruhu 950 Çayır 50 Öşr-i kovan 50 Öşr-i bağ 20 Öşr-i ceviz 30 Resm-i yamagan 450</p>
---	---

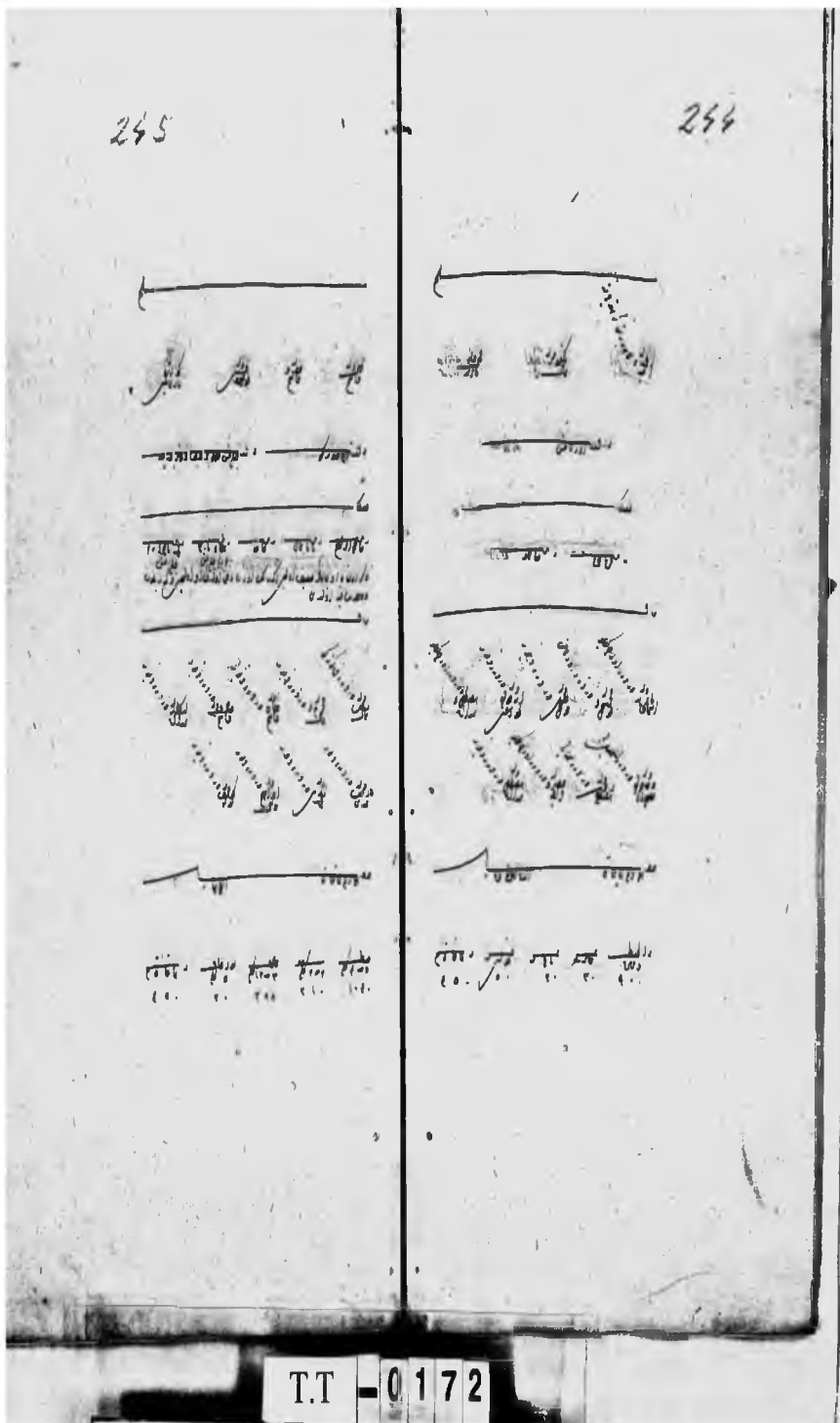
<p>Sayfa 239 Müsellem Behlül veled-i Beytimur be ca-yı pedereş ki mütevefa şod Ramazan veled-i Süle be ca-yı pedereş ki mütevefa şod Mahmud atik-i Memi An karye-i Bazarganlı-yı siyah Çiftlik Zemin-i Hacı Zemin-i Paşayığit beylik yerinden altı müdlük yerinden Yamak Pazarlı veled-i Şahin der karye-i Kasapoğlu Orhan veled-i Hızır der karye-i Güncelü Bayramlı veled-i Davud der karye-i Bazarganlı Şahin atik-i Beytimur der karye-i Kasapoğlu Hızır veled-i Orhan der karye-i Güncelü Hızır veled-i Süle der karye-i Bazarganlı Salih veled-i Süle der karye-i mezbur Pazarlı veled-i Şahin der karye-i mezbur Bayezid veled-i Pazarlı der karye-i mezbur Bayram veled-i Şahin der karye-i Kasapoğlu Hasıl ma' resm-i yamagan 1845 Hinta 4 müd 2 kile 820 Şair 2 müd 3 kile 215 Alef 3 müd 2 kile 248 Öşr-i bağ 12 Asiyab 1 resm 50 Resm-i yamagan 500</p>	<p>Sayfa 238 Müsellem Veli veled-i Yusuf Şaban veled-i Veliyüddin Yahşi veled-i Şadi İnehan veled-i Ali An karye-i Banaralı (Banarlı) Çiftlik Zemin-i Kara Musa Zemin-i Ali Zemin-i Salih Zemin-i Hamza Zemin-i Oruçbey Yamak Memi veled-i Şadi der karye-i Banaralı Kılağuz veled-i Sarhan der karye-i mezbur Süleyman veled-i Mustafa der karye-i mezbur Durmüş veled-i Kara Ali der karye-i mezbur Ömer veled-i Karaca der karye-i mezbur Turbali veled-i Ahmed der karye-i mezbur Saruhan veled-i İskender der karye-i mezbur Nebi veled-i Şadi der karye-i mezbur İnehan veled-i Ömer der karye-i mezbur Hasıl ma' resm-i yamagan 2080 Hinta 4 müd 800 Şair 2 müd 200 Alef 4 müd 320 Duhne 2 müd 160 Mercimek 10 kile 150 Resm-i yamagan 450</p>
--	--

<p>Sayfa 241 Müsellem Receb veled-i Şirmerd Nasuh veled-i Turgut Ali veled-i Karagöz An karye-i Osmanlı Çiftlik Zemin-i Sevindik Zemin-i Hamza Yamak Mürüvvet veled-i Receb der karye-i Kösem Emirşah veled-i Ali der karye-i Yamalık? Çakmak veled-i İsmail der karye-i Osmanlı Musa veled-i Yusuf der karye-i mezbur Nasuh veled-i Receb der karye-i mezbur Musa veled-i Hoşkadem der nefsi Rodosçuk Pir Kemal veled-i Karagöz der karye-i Yamalık? İsmail veled-i Çakmak der karye-i Osmanlı Mustafa veled-i Nasuh der karye-i mezbur Hasıl ma' resm-i yamagan 1020 An el hinta ve gayruhu 510 Çayır 60 Resm-i yamagan 450</p>	<p>Sayfa 240 Müsellem İsmail veled-i Yakub Durmuş veled-i Musa Şahbali veled-i Süleyman be ca-yı pedereş ki mütevefa şod Memi veled-i Bayezid An karye-i Demircili Çiftlik Zemin-i Doğan Zemin-i İshak Zemin-i Taşoğlu Yamak Mustafa veled-i Seydi Hamza der karye-i Demircili Haydar veled-i Anadolulu der karye-i Rumcalı Osman veled-i Ömer der karye-i mezbur Abdi veled-i Musa der karye-i Hacı İbrahim veled-i İsmail der karye-i Köpekli Halil veled-i Elvan der karye-i Karaca Murat İsa Bali veled-i Hızır der karye-i Rumcalı Çakeri veled-i Danişmend der karye-i mezbur Hızır Bali veled-i Turhan der İnepazar Hasıl ma' resm-i yamagan 1600 Hinta 3 müd 600 Şair 2 müd 200 Alef 3 müd 240 Duhne 3 kile 12 Öşr-i bağ 20 Öşr-i kovan 20 Öşr-i meyve 30 Çayır 20 Resm-i yamagan 450</p>
--	--

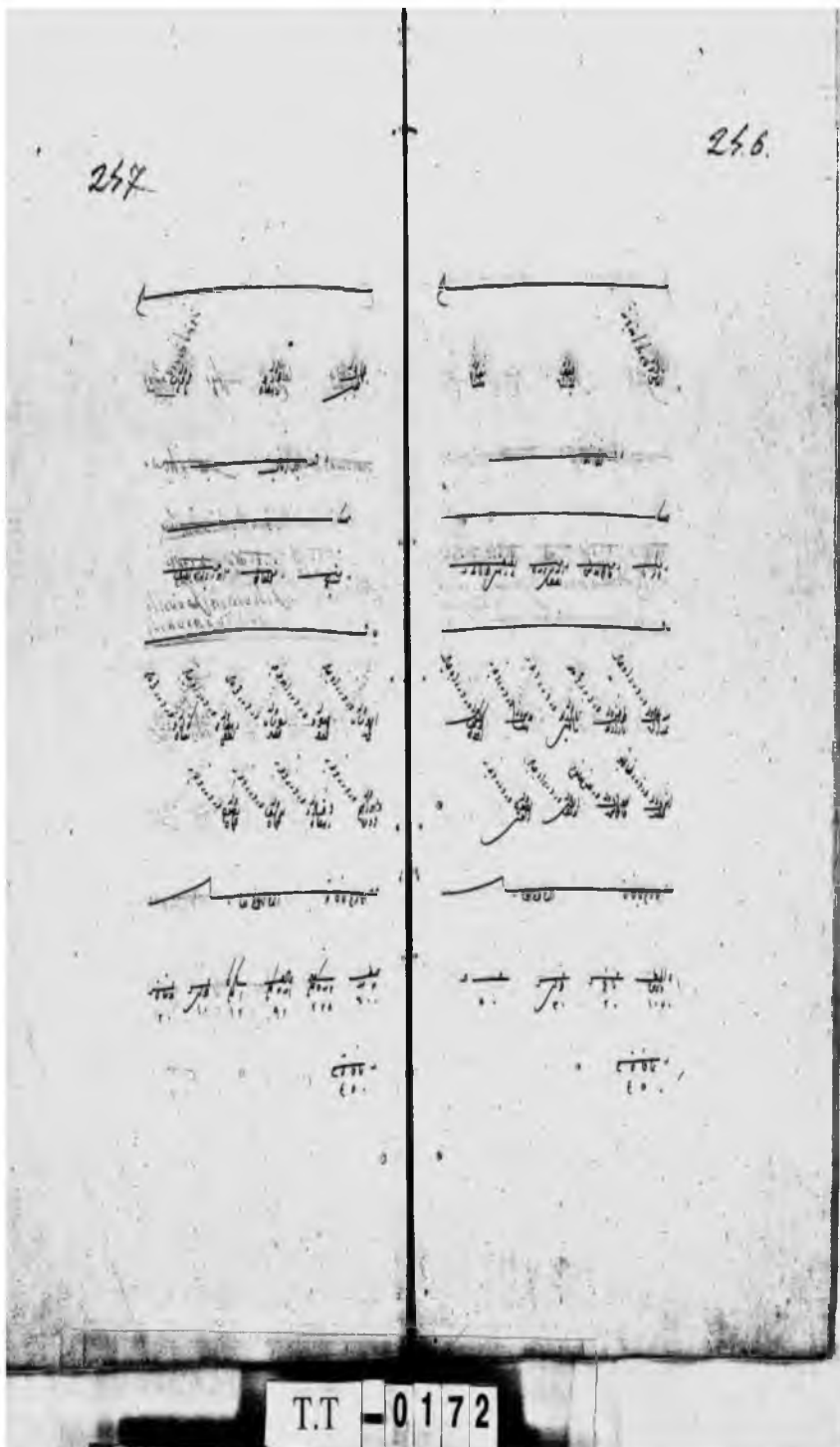

<p>Sayfa 243 Müsellem Çoban Şirmerd veled-i Seydullah Ayvaz veled-i Mehmed Avare veled-i Receb An karye-i Osmanlı Çiftlik Zemin-i Davud Zemin-i Koca İvaz Yamak Şahbali veled-i Ali der karye-i Bey Avare veled-i Ali der karye-i Osmanlı Hüdaverdi veled-i Mustafa der karye-i mezbur Mahmud veled-i Abdullah der karye-i Germiyan Kurd veled-i Erdoğan der karye-i Kanlıca Rüstem veled-i Karagöz der karye-i Muharrem Emir Ali veled-i Osman der karye-i mezbur Turgut veled-i Hacı der karye-i mezbur Ali veled-i Hacı Hamza der karye-i Bey Hasıl ma' resm-i yamagan 1430 Hinta 4 müd 600 Şair 2 müd 200 Alef 10 kile 40 Çayır 50 Asiyab 2 resm 40 Öşr-i meyve 20 Resm-i yamagan 450</p>	<p>Sayfa 242 Müsellem Durali veled-i Bayhoca Üveys veled-i Nasuh Safi veled-i İsa An karye-i Oruçbeyi Çiftlik Zemin-i İskender Zemin-i Bahşi Zemin-i İvaz Yamak Salih veled-i Nasuh der karye-i Oruçbeyli Kasım veled-i Mustafa der karye-i mezbur Hüseyin veled-i Ahmed der karye-i mezbur Tayfur veled-i Beyli der karye-i mezbur Ulaş veled-i Nasuh der karye-i mezbur İsa Bali veled-i Tursun der karye-i mezbur Memi veled-i Bayhoca der karye-i mezbur Teberrük veled-i Beyli der karye-i mezbur Ramazan veled-i Beyli der karye-i mezbur Hasıl ma' resm-i yamagan 1435 An el hinta ve gayruhu 970 Öşr-i kovan 5 Öşr-i bostan 10 Resm-i yamagan 450</p>
--	--

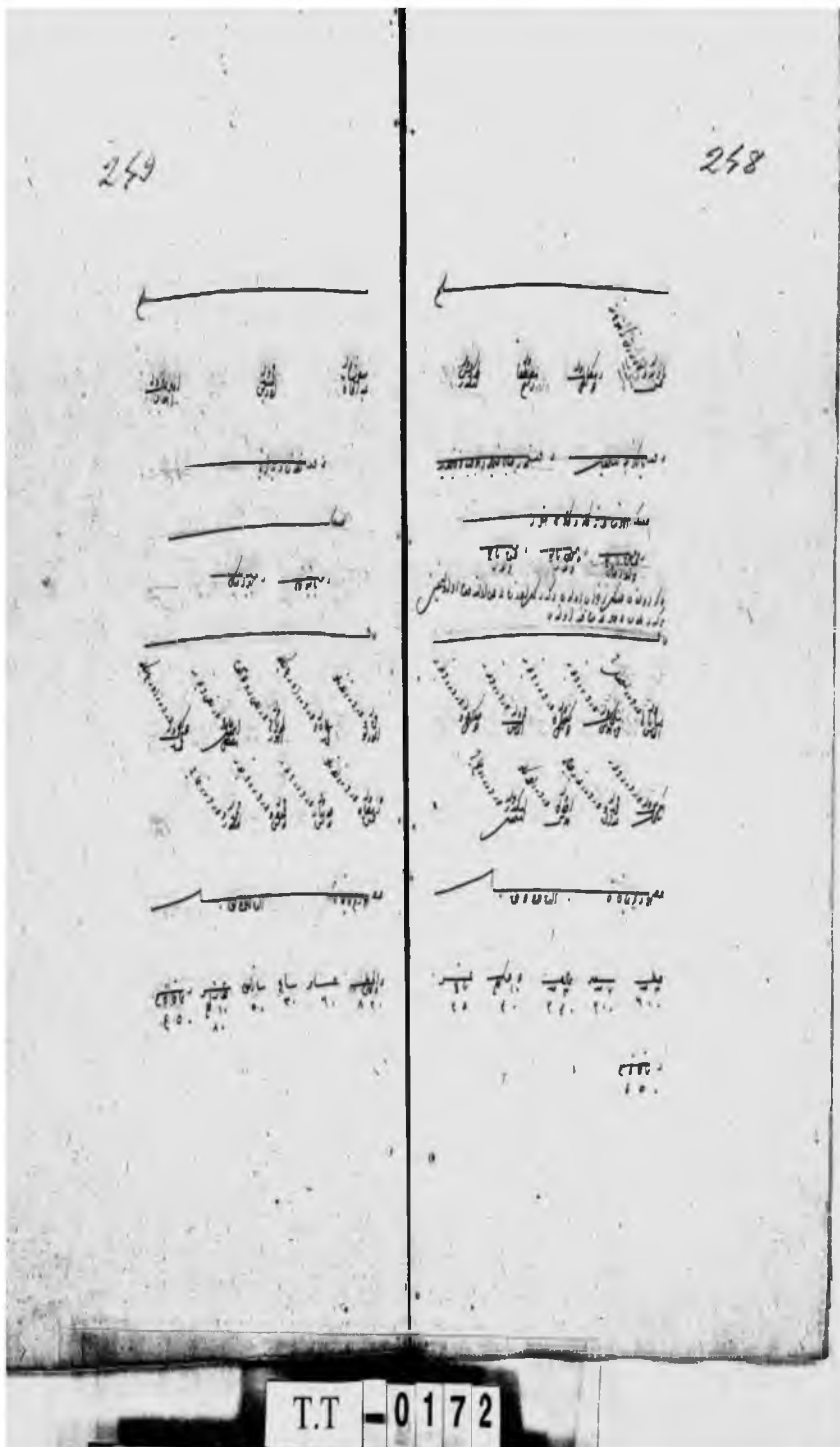

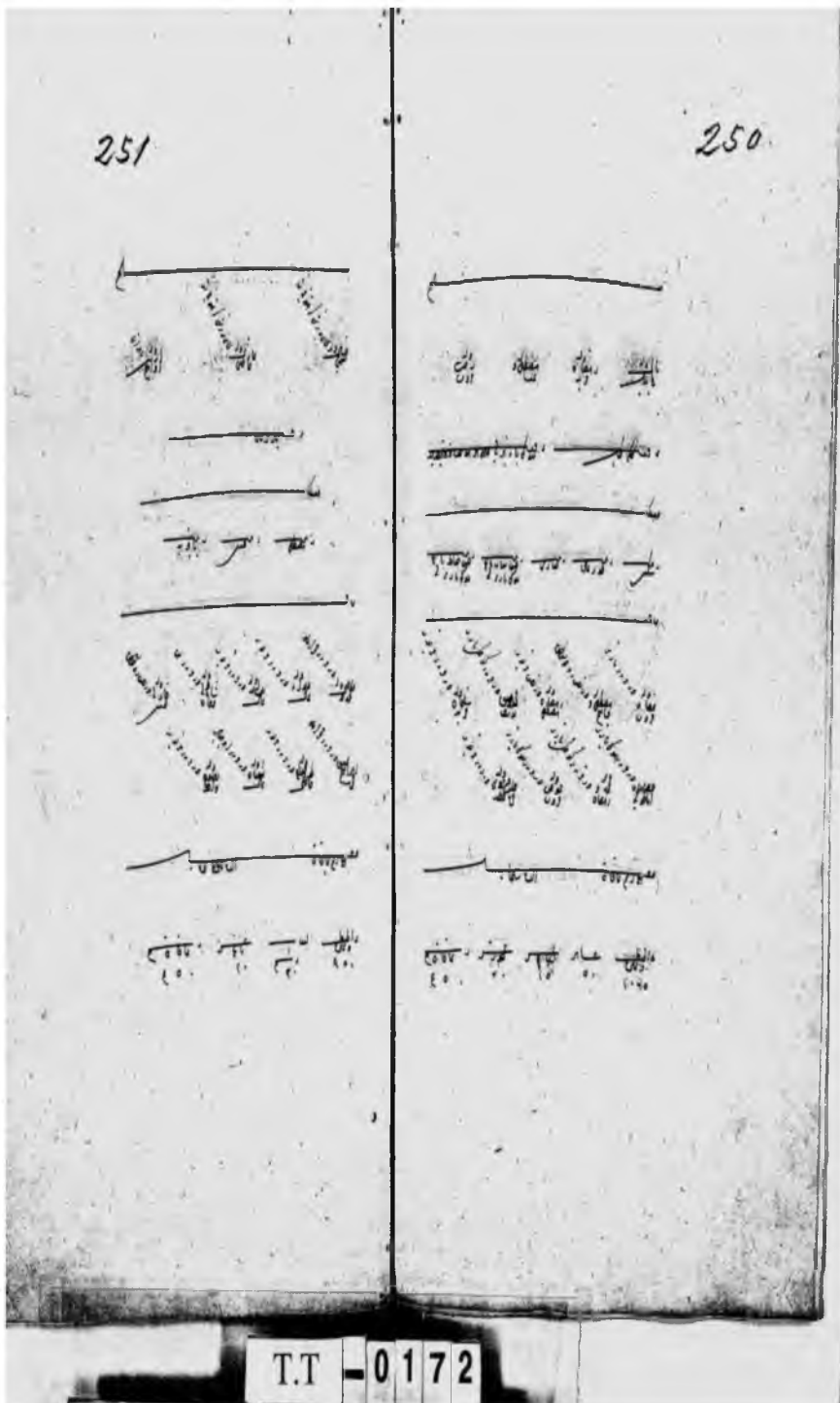
<p>Sayfa 245 Müsellem Yahşi veled-i Kasım Hızır veled-i Kasım Hüseyin veled-i Turgut Köle veled-i Yarıyığıt An karye-i Kara Sevindik ve an karye-i Kılamış (Kalamış) zamime ber mucib defter-i cedid Çiftlik Zemin-i Hacı İbrahim Zemin-i Yaya Ali Zemin-i Fakih Zemin-i Osman Baliğ Zemin-i Mehmed Baliğ Karye-i Kılamış zikr olunan ocaklar zayıf olub berkdirilmek üzere arz olundukda emr olunmağın berktirilüb defterinde kayd olundu Yamak Receb veled-i Ali der karye-i Kara Güvendik Mehmed veled-i Ali der karye-i mezbur Osman veled-i Kasım der karye-i mezbur Sadık veled-i Kasım der karye-i mezbur İskender veled-i Abdullah der karye-i mezbur Receb veled-i Abdi der karye-i mezbur İnebey veled-i Mehmed der karye-i mezbur İbrahim veled-i Musa der karye-i mezbur Yusuf veled-i Köle der karye-i mezbur Hasıl ma' resm-i yamagan 2008 Hinta 5 müd 4 kile 1040 Şair 2 müd 2 kile 210 Alef 3 müd 12 kile 288 Burçak 5 kile 20-Resm-i yamagan 450</p>	<p>Sayfa 244 Müsellem Ahmed veled-i Ümid be ca-yı pedereş ki mütevefa şod Beytimur veled-i Ali Memi veled-i Bayezid An karye-i Urlamış Çiftlik Zemin-i kara Hamza Zemin-i Sallu Yamak Bayezid veled-i İshak der karye-i Oruçbeyli Mehmed veled-i Koca der karye-i Urlamış Halil veled-i Koca der karye-i mezbur İnehoca veled-i Tursun der karye-i mezbur Mustafa veled-i Abdullah der karye-i Oruçbeyli Dede Hoca veled-i Nasuh Baba der karye-i İsmaili Receb veled-i Mustafa der karye-i Samedli/Samedli Hızır veled-i Karaca der karye-i Oruçbeyli Mustafa veled-i Abdullah der karye-i mezbur Hasıl ma' resm-i yamagan 1450 An el hinta ve gayruhu 900 Öşr-i çayır 30 Öşr-i bağ 20 Öşr-i kovan 50 Resm-i yamagan 450</p>
--	--

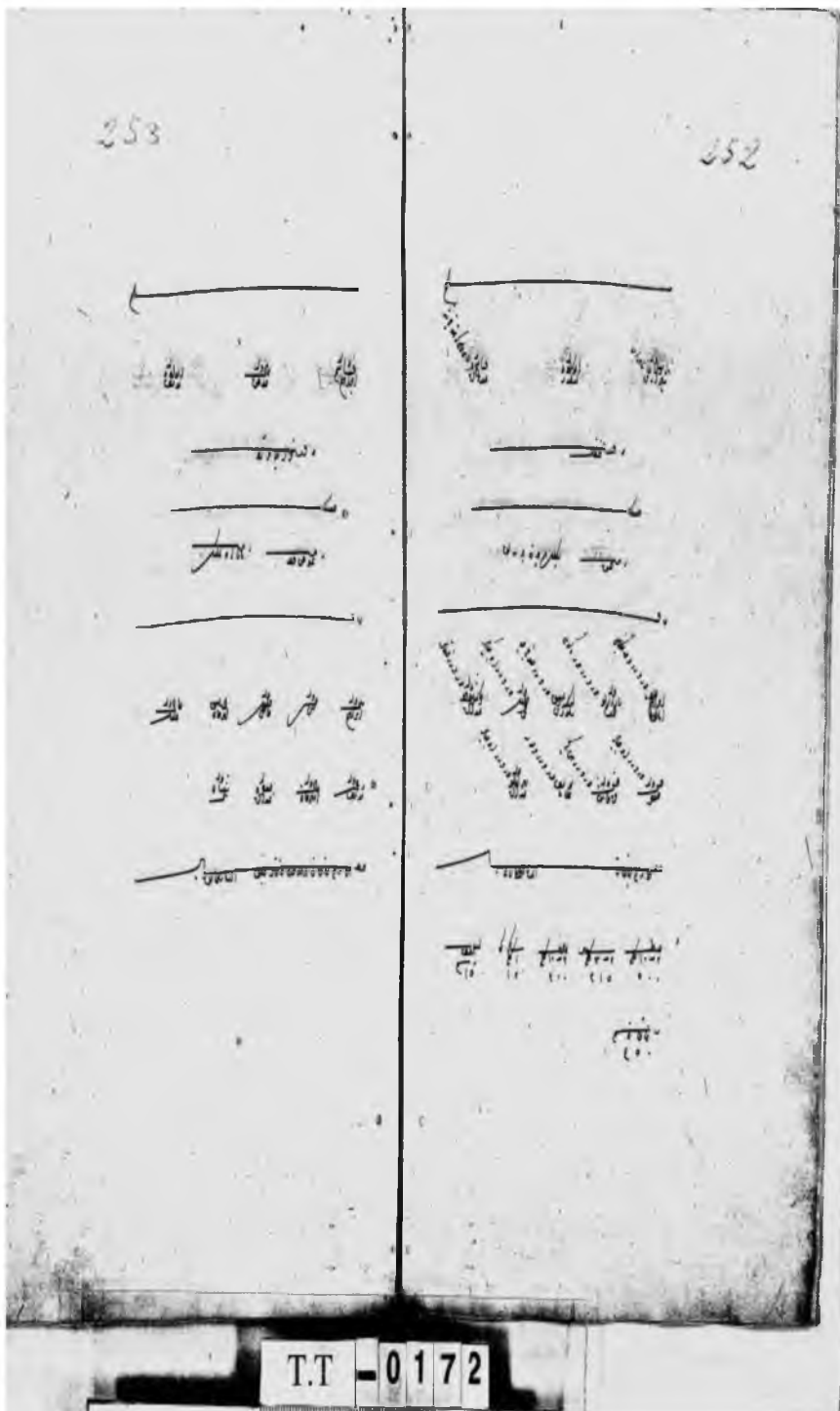
<p>Sayfa 247 Müsellem Cihan veled-i Tayyib Kurd veled-i Ramazan Mürüvvet veled-i Bali An karye-i Behramlı Çiftlik Zemin-i Şeyh Zemin-i Kulfal Zemin-i Umur yerinden nısf Yamak Emirşah veled-i Mehmed der karye-i Avcılar Cafer veled-i Mahmud der karye-i Amudca/Umurca Seferşah veled-i Hızır der karye-i Muharremli Ramazan veled-i Lütfi der karye-i Avcılar Köle veled-i Şaban der karye-i Muharremli İbrahim veled-i Mürüvvet der karye-i mezbur Ferhad veled-i Ramazan der karye-i mezbur Yusuf veled-i Cihan der karye-i mezbur Nasuh veled-i Cihan der karye-i mezbur Hasıl ma' resm-i yamagan 1409 Hinta 3 müd 600 Şair 2 müd 5 kile 225 Alef 1 müd 2 kile 92 Seğrek 1 kile 12 Öşr-i kovan 10 Öşr-i bostan 20 Resm-i yamagan 450</p>	<p>Sayfa 246 Müsellem Bayezid veled-i İlyas be ca-yı Bekir ki mütevefa şod Hızır veled-i Abdullah Şaban veled-i Mentеше An karye-i Osmanlı Çiftlik Zemin-i Zekeriyya Zemin-i Hacı Musa Zemin-i Aydın yerinden nısf an zemin-i Kılağuz Yamak Seydi Ali veled-i Abdullah der karye-i Avcılar Durmuş veled-i Pazarlı der karye-i Muharremli/Mehramlı Pazarlı veled-i Şahin der karye-i mezbur Musa veled-i Mentеше der karye-i mezbur Halil veled-i Küçük Avdul der karye-i Avcılar Eşref veled-i Hızır der karye-i Doğancılı Budak veled-i Hacı Samed der nefsi Malkara Eyüb veled-i Yusuf der karye-i Avcılar Nasuh veled-i Eyüb der karye-i mezbur Hasıl ma' resm-i yamagan 1570 An el hinta ve gayruhu 1020 Öşr-i bağ 20 Öşr-i kovan 30 Çayır 50 Resm-i yamagan 450</p>
---	---

<p>Sayfa 249 Müsellem Seferşah veled-i Abdulkhak Mehmed veled-i İdris Emir Ali veled-i Umur An karye-i Nusretviranı Çiftlik Zemin-i Başbuklu Zemin-i Bayrambeyi Yamak Kara veled-i Uğurlu der karye-i Nusretli Selman veled-i Mehmed der karye-i Oruçbeyli Durbali veled-i Umur der nefsi-i Rodosçuk İsmail damadı Mustafa der nefsi-i mezbur Düğenci veled-i Mehmed der karye-i Oruçbeyli Ramazan veled-i Hasan der karye-i Nusretli Düntar veled-i Yunus der karye-i mezbur Mahmud veled-i Yunus der karye-i mezbur Mehmed veled-i Tayfur der karye-i Kayı Hasıl ma' resm-i yamagan 1490 An el hinta ve gayruhu 820 Çayır 60 Bağ 30 Sazlık 50 Öşr-i cevz 10 kile 80 Resm-i yamagan 450</p>	<p>Sayfa 248 Müsellem Bayezid veled-i Hasan be ca-yi pedereş ki mütevefa şod Ramazan veled-i Düğenci Mustafa veled-i Rüstem Durmuş veled-i İskender An karye-i Yalnızca İsmail an karye-i Demirciler zamime ber muceb-i defter-i cedid Çiftlik ellerinde tutageldükleri mukarrer Zemin-i Muhsin tabi-i Demirciler Zemin-i Yusuf tabi-i mezbur Zemin-i Hasan tabi-i mezbur Zikr olan çiftlikler harab olub berkdirilmek üzere arz olundukda emr olunmağın berkdirilüb defter-i cedide kayd olundu. Yamak Musa Bali veled-i İlyas der karye-i İsmaili Selçuk veled-i Kara Musa der karye-i mezbur Şaban veled-i Düğenci der karye-i mezbur Memi veled-i İlyas der karye-i mezbur Sadaka veled-i Düğenci der karye-i mezbur Musa veled-i Selçuk der karye-i mezbur Mehmed veled-i Abdullah der karye-i Demirciler Avdul veled-i Musa der karye-i Ahmedbeyli İskender veled-i İsmail der karye-i Rumcalı Hasıl ma' resm-i yamagan 1555 Hinta 3 müd 600 Şair 2 müd 200 Alef 3 müd 240 Duhne 10 kile 40 Öşr-i bağ 25 Resm-i yamagan 450</p>
---	--

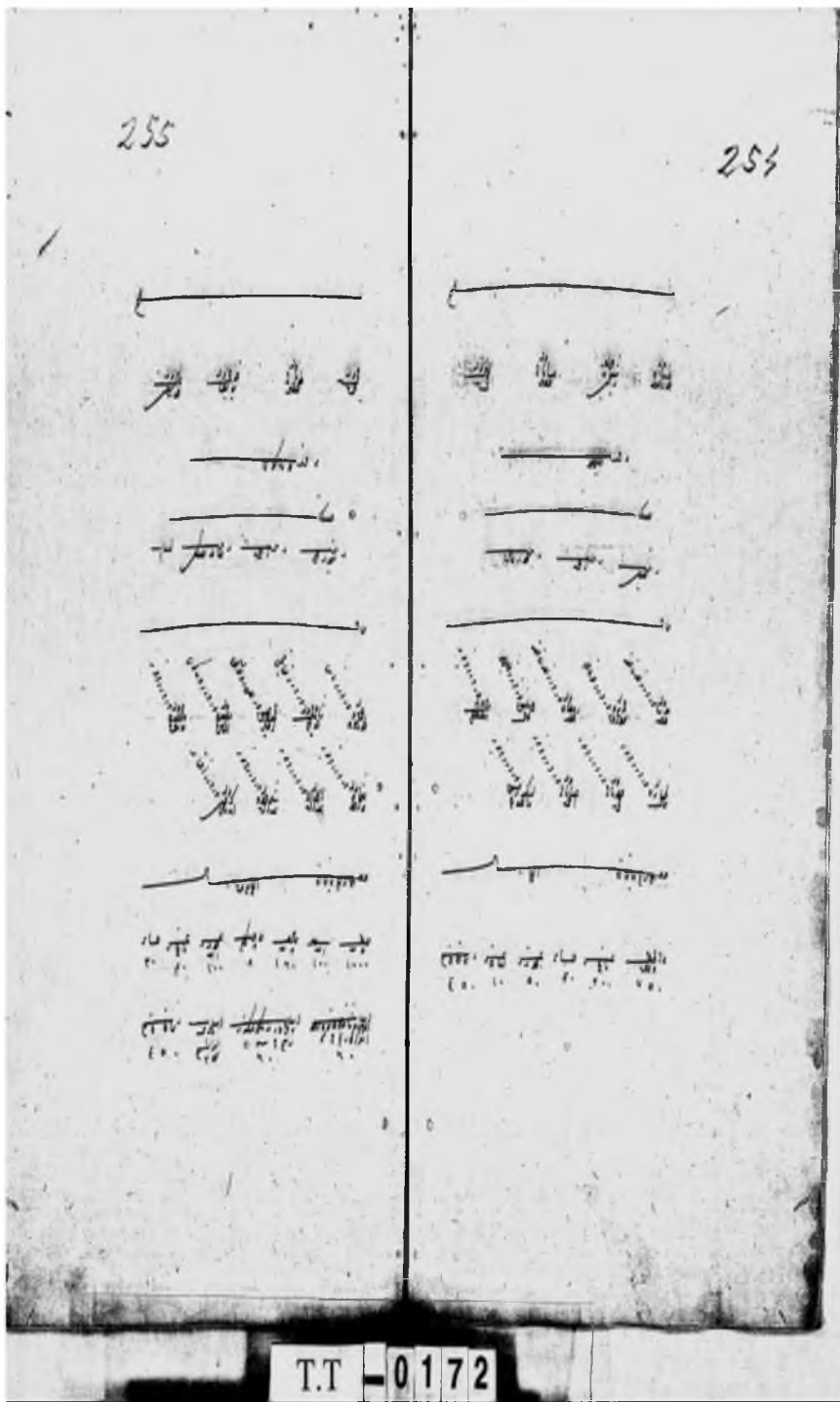

<p>Sayfa 251 Müsellem Hüseyin veled-i İstemi be ca-yı pedereş ki mütevefa şod Gazi veled-i Kadı be ca-yı pedereş ki mütevefa şod Aydın veled-i İbrahim ba-berat An karye-i Behramlı Çiftlik Zemin-i Mustafa Zemin-i Hüseyin Zemin-i Bayezid Yamak Kadı veled-i Mahmud der karye-i Behramlı Divane veled-i Ali der karye-i mezbur Beytullah veled-i Ali der karye-i mezbur Şahkulu veled-i Osman der karye-i Yuva Karlı veled-i Hüseyin der nefsi Rodosçuk İbrahim atik-i Mehmed der karye-i Behramlı Durhoca veled-i Kadı der karye-i mezbur Şaban veled-i Ali der karye-i Avcılar Nasuh veled-i Davud der karye-i mezbur Hasıl ma' resm-i yamagan 1450 An el hınta ve gayruhu 950 Asiyab 1 resm 30 Öşr-i bağ 20 Resm-i yamagan 450</p>	<p>Sayfa 250 Müsellem Bali veled-i Habil Ramazan veled-i Mezid Mustafa veled-i İsa Receb veled-i Mürüvvet An karye-i Göğecik An karye-i Büyük Yazırlı zamime ber muceb-i defter-i cedid Çiftlik Zemin-i Sekid Zemin-i Durali Zemin-i Sarı Zemin-i Hasan siyah tabi-i Büyük Yazırlı Zemin-i Hasan hayyat tabi-i Büyük Yazırlı Yamak Numan veled-i Mürüvvet der karye-i Yazır Mustafa veled-i Kasım der nefsi Rodosçuk Ramazan veled-i Mustafa der nefsi mezbur Mahmud atik-i Yusuf der karye-i Küçük Yazır Süleyman veled-i Mezid der karye-i mezbur Hızır Sinan Anadolu der karye-i Büyük Yazır Mehmed veled-i Ramazan der karye-i Küçük Yazır İvaz veled-i Mürüvvet der karye-i Büyük Yazır Calabverdi veled-i Kara Hızır der karye-i mezbur Hasıl ma' resm-i yamagan 1600 An el hınta ve gayruhu 1065 Çayır 50 Öşr-i bostan 15 Öşr-i ceviz 20 Resm-i yamagan 450</p>
--	--

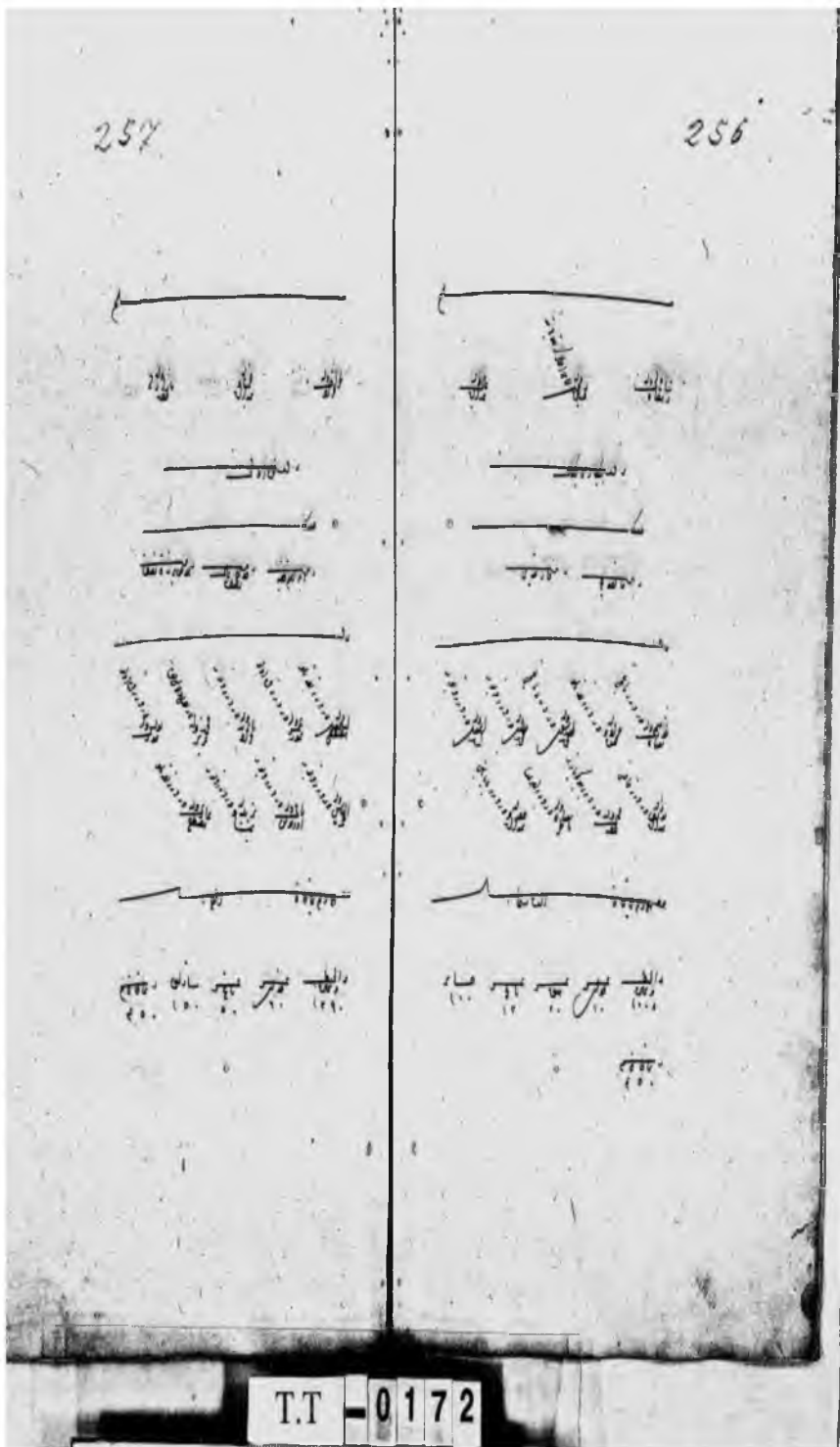

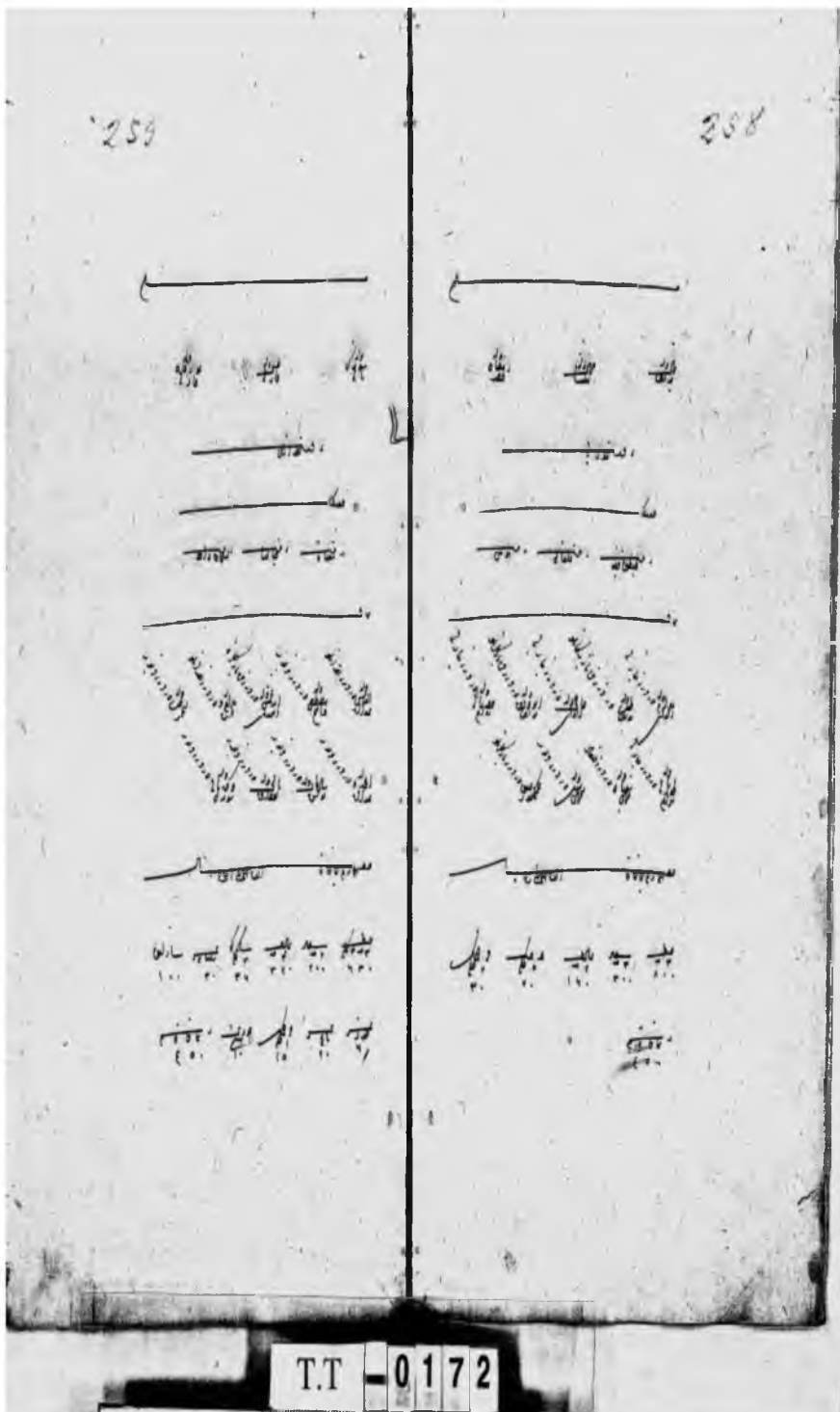
<p>Sayfa 253 Müsellem Kasım veled-i İbrahim Ali veled-i İvaz Ayvaz veled-i Yusuf An karye-i Karaca Murat Çiftlik Zemin-i İvaz Fakih Zemin-i Yaya Oğulbey Yamak Nebi veled-i İbrahim Hüseyin veled-i Nebi Halil veled-i Hacı Hamza atik-i Emirhan Hacı veled-i Halil</p> <p>Rahman veled-i Yusuf Ali veled-i Emirhan Cafer veled-i Abdullah Şaban veled-i Nebi</p> <p>Hasıl ma' resm-i yamagan ber muceb-i defter-i atik 1890</p>	<p>Sayfa 252 Müsellem Arslan veled-i Şirazi ba berat İvaz veled-i İskender Kasım veled-i Abdullah be ca-yı Ali ki mütevefa şod An karye-i Kınıklı Çiftlik Zemin-i Hamza beylik yerden bir müdlük Yamak İbrahim Cullah Anadolu der karye-i Dedecikli Pazarlı veled-i Hamza der karye-i Dereköy İskender atik-i Selverî der karye-i Sofice Halil veled-i Mehmed der karye-i Avcılar Çerkes Şirmerd veled-i Abdullah der karye-i Kınıklar</p> <p>Hasan veled-i Cafer der karye-i Avcılar Hasan veled-i Kara Faik der karye-i Hereke Yusuf Cullah der karye-i mezbur Bayramlı veled-i Abdullah der karye-i Avcılar</p> <p>Hasıl ma' resm-i yamagan 1412 Hinta 2 müd 10 kile 500 Şair 2 müd 3 kile 215 Alef 2 müd 10 kile 200 Seğrek 1 kile 12 Asiyab nısf resm 15 Resm-i yamagan 450</p>
--	--

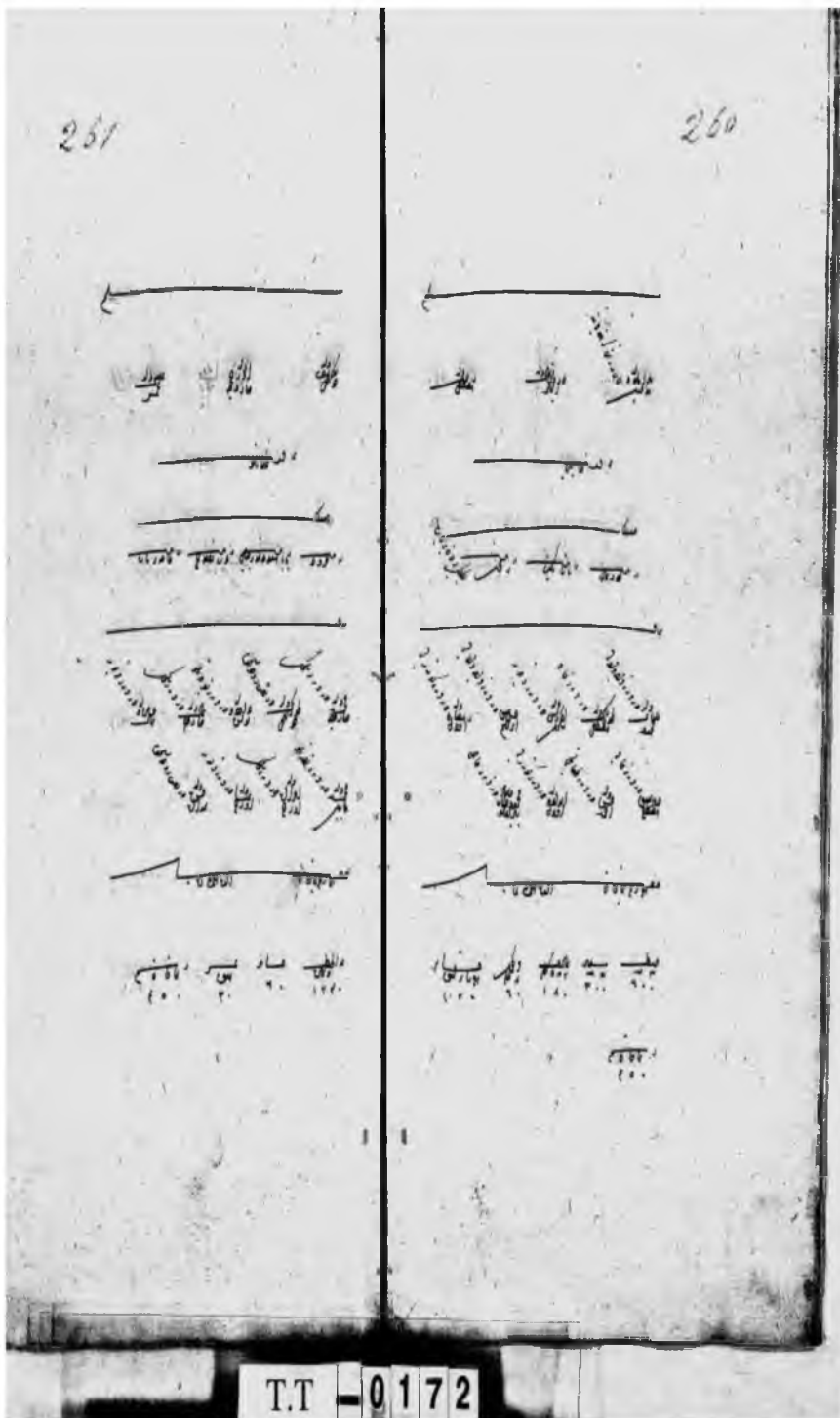
<p>Sayfa 255 Müsellem Mehmed veled-i Hamza Turbali veled-i Hızır Koçi veled-i Yusuf, Ali veled-i Tursun An karye-i Dereköy Çiftlik Zemin-i Demirci Zemin-i Ahmed Zemin-i Hassa çiftlik Asiyab 1 Yamak Hamza veled-i Dursun der karye-i Naib Şah Veli veled-i Koçi der karye-i Çanakçı Mahmud atik-i Emir der nefsi-i Rodosçuk Nasuh veled-i İlyas der karye-i Dereköy Malkoç veled-i Yusuf der karye-i mezbur Osman veled-i Davud der karye-i mezbur Ahmed veled-i Abdullah der karye-i mezbur Şirmerd veled-i Abdullah der karye-i mezbur Receb veled-i İnebey der karye-i Afşar Hasıl ma' resm-i yamagan 2034 Hınta 5 müd 1000 Şair 1 müd 100 Alef 2 müd 160 Duhne 2 kile 8 Öşr-i cevz 1 müd 100 Öşr-i bağ 40 Çayır 30 Asiyab-ı İlyas ve Şahlı Hatun ber muceb-i iştirak resm fi sene 60 Asiyab 2 Hamza der yed-i Bekir İskender resm fi sene 60 Asiyab-i badı 1 resm 5 Resm-i yamagan 450</p>	<p>Sayfa 254 Müsellem Mestan veled-i Turgut Şaban birader-i Receb İsa Bali veled-i Hızır Yahya veled-i Mehmed An karye-i Kılıçlı Çiftlik Zemin-i Halil Zemin-i Ahmed Zemin-i Durali Yamak Musa veled-i Hızır der karye-i Nusretfakih Muharrem veled-i Budak der karye-i Dumanlı Ramazan veled-i Hızır der karye-i Nusretfakih Hamza atik-i Yahya der karye-i Kılıçlı Ali veled-i Mustafa der karye-i mezbur Bahtiyar veled-i Ali der karye-i mezbur Hızır Bali veled-i Mehmed der karye-i mezbur İsa Bali veled-i Ahmed der karye-i mezbur İskender atik-i Malkoç der karye-i mezbur Hasıl ma' resm-i yamagan 2000 An el hınta ve gayruhu 750 Öşr-i bağ 300 Çayır 40 Öşr-i cevz 50 Öşr-i asiyab 10 Resm-i yamagan 450</p>
---	--

<p>Sayfa 257 Müsellem Turak veled-i Murad Hamza veled-i Abdullah Pazarlı veled-i Hızır An karye-i Karaevli Çiftlik Zemin-i İbrahimfakih Zemin-i Hoca Ali nısf Zemin-i İvaz yerinden nısf Yamak İsmail veled-i Mustafa der karye-i Nusretli Ömer veled-i Timur der karye-i Karaevli Bayezid veled-i Murad der karye-i mezbur Mehmed veled-i Aziz der nefsi-Rodosçuk Yunus veled-i Timur der karye-i Karaevli İlyas veled-i Hamza der karye-i mezbur Baki veled-i Evranos der karye-i mezbur Neziliye veled-i İsa der karye-i mezbur Gazi veled-i Mustafa der karye-i Nusretli Hasıl ma' resm-i yamagan 2000 An el hinta ve gayruhu 1290 Öşr-i kovan 60 Öşr-i bağ 50 Sazlık 150 Resm-i yamagan 450</p>	<p>Sayfa 256 Müsellem Şah Veli veled-i Ramazan Receb veled-i Hüseyin be ca-yi Ahad ki mütevefa şod Ali veled-i Abdullah an karye-i Pınarbeyli Çiftlik Zemin-i Malkoç Zemin-i Karyağdı Yamak Durmeme veled-i Şaban der karye-i Yağcı Murad veled-i Hasan der karye-i Nusretli Dursun veled-i Mehmed der karye-i Yağcı Halil veled-i Mehmed der karye-i mezbur İsmail veled-i Mehmed der karye-i mezbur Yusuf veled-i Abdullah der karye-i Kadı Meme veled-i Hızır der karye-i Büyük Yazır Şaban veled-i Nazır der karye-i Emir İsa Hızır veled-i Abdullah der karye-i Yayabaşı Hasıl ma' resm-i yamagan 1600 An el hinta ve gayruhu 1008 Öşr-i kovan 10 Öşr-i meyve 20 Öşr-i bağ 12 Çayır 100 Resm-i yamagan 450</p>
---	---

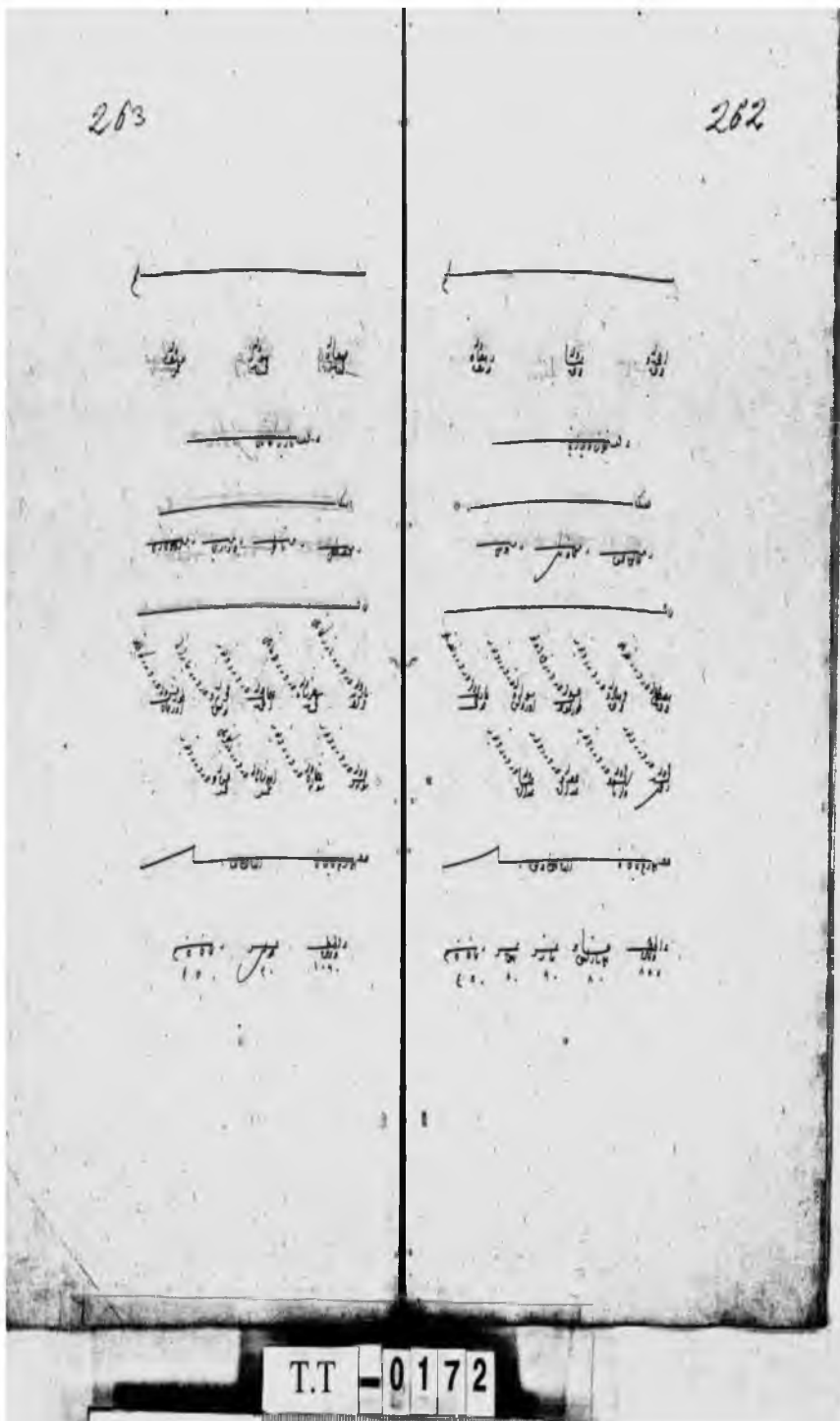

<p>Sayfa 259 Müsellem Sevindik veled-i Bali Hasan veled-i Karlı Timurhan veled-i Karlı An karye-i Nusretli Çiftlik Zemin-i Şaban Zemin-i Kaya İsa Zemin-i İshak Davud Yamak İlyas veled-i Abdullah der karye-i Nusretli Mustafa veled-i Kasım der karye-i mezbur Aydoğmuş veled-i İsmail der karye-i Kara Bezirgan Bayram veled-i Hasan der karye-i Nusretli Receb veled-i Ömer der karye-i mezbur Ahmed veled-i Abdullah der karye-i mezbur Şaduman veled-i Yusuf der karye-i mezbur Bali veled-i Budak der karye-i mezbur Dede Bali veled-i Sevindik der karye-i mezbur Hasıl ma' resm-i yamagan 1771 Hinta 3 müd 3 kile 630 Şair 2 müd 200 Alef 4 müd 320 Seğrek 3 kile 36 Öşr-i sisam 30 Sazlık 100-Öşr-i cevz 6 Öşr-i bağ 20-Mercimek 1 kile 15 Kuru meyve 10-Resm-i yamagan 450</p>	<p>Sayfa 258 Müsellem Ali veled-i Yusuf Mehabet veled-i Mentеше Ramazan veled-i Hızır An karye-i Timurlu Çiftlik Zemin-i Taptukfakih Zemin-i Kulfal Zemin-i Musa Yamak Bayram veled-i Elvan der karye-i Banarlı Tayyib veled-i Yusuf der karye-i Kara Bezirganlı Hacı veled-i Elvan der karye-i Banarlı Ebu Dâde? veled-i Yusuf der karye-i Kara Bezirganlı Hızır Bali veled-i Bayram der karye-i Banarlı Durbali veled-i Bayram der karye-i Banarlı Şaban veled-i Muhibbi der karye-i Kınıklar Reis veled-i Muhibbi der karye-i mezbur Hamza atik-i Beytimur der karye-i Pazarganlı Hasıl ma' resm-i yamagan 1760 Hinta 3 müd 800 Şair 3 müd 300 Alef 2 müd 160 Duhne 5 kile 20 Mercimek 2 kile 30 Resm-i yamagan 450</p>
--	---

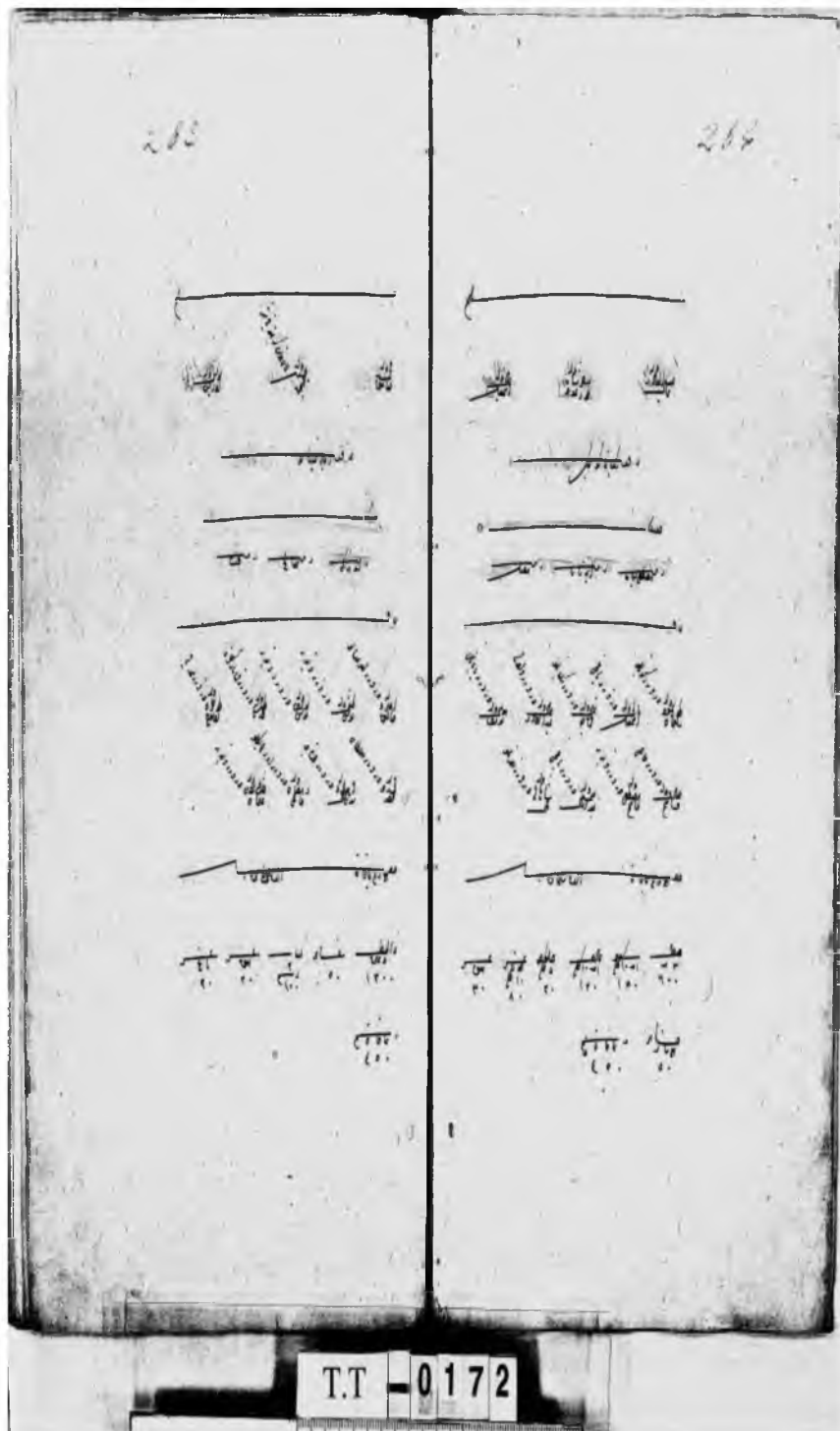

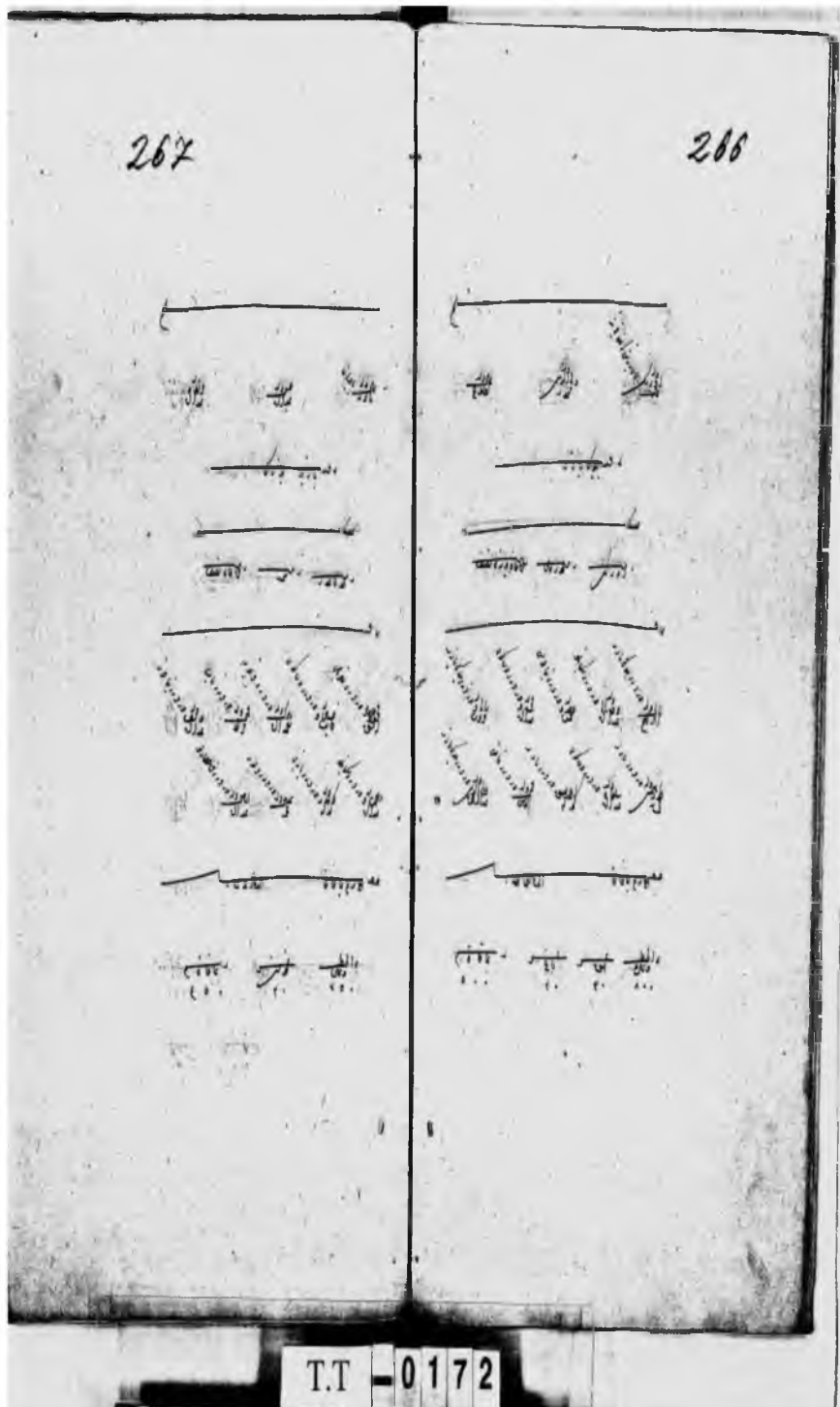
<p>Sayfa 261 Müsellem Yusuf veled-i Düğenci Oruç veled-i Saruca İsa veled-i Ömer An karye-i Osmanlı Çiftlik Zemin-i Turud Zemin-i Yaya Mesud Demircili Zemin-i İzzet Nasuh Zemin-i Hassa bir pâre Yamak Mehmed veled-i Saruca der karye-i Selçuk Turu veled-i Düğençi der nefsi Rodosçuk Davud veled-i Yunus der karye-i Nusretli Ali veled-i Saruca der karye-i Selçuk Hüseyin veled-i Ali der karye-i mezbur Mehmed veled-i Habil der karye-i Nusretli Emrullah veled-i Oruç der karye-i Selçuk İsa veled-i Oruç der karye-i mezbur Hasan veled-i Abdullah der nefsi Rodosçuk Hasıl ma' resm-i yamagan 1780 An el hinta ve gayruhu 1240 Çayır 60 Öşr-i meyve 30 Resm-i yamagan 450</p>	<p>Sayfa 260 Müsellem Bayramlı veled-i Mümin be ca-yi pedereş ki mütevefa şod Derviş Ali veled-i Emir Receb veled-i Mustafa An karye-i Kayı Çiftlik Zemin-i Durali Zemin-i Paşa Yiğit Zemin-i Receb beylik yerden bir pâre Yamak Balaban veled-i Mahmud der karye-i Karaca Muratlı Durbeyi veled-i Mustafa der karye-i Kayı İdris veled-i Selçuk der karye-i mezbur Hasan atik-i İbrahim der karye-i Karaca Muratlı Ramazan veled-i Avdul der karye-i Gündüzlü Kanber atik-i Mustafa der karye-i Kayı Hasan veled-i Ahmed der karye-i Doğançı Ayvaz veled-i Avdul der karye-i Gündüzlü Mahmud cullah damadı Bayramlı der karye-i Hacı Hasıl ma' resm-i yamagan 1710 Hinta 3 müd 600 Şair 3 müd 300 Alef 2 müd 5 kile 180 Mercimek nim kile 60 Çayır ma' sazlık 120 Resm-i yamagan 450</p>
---	--

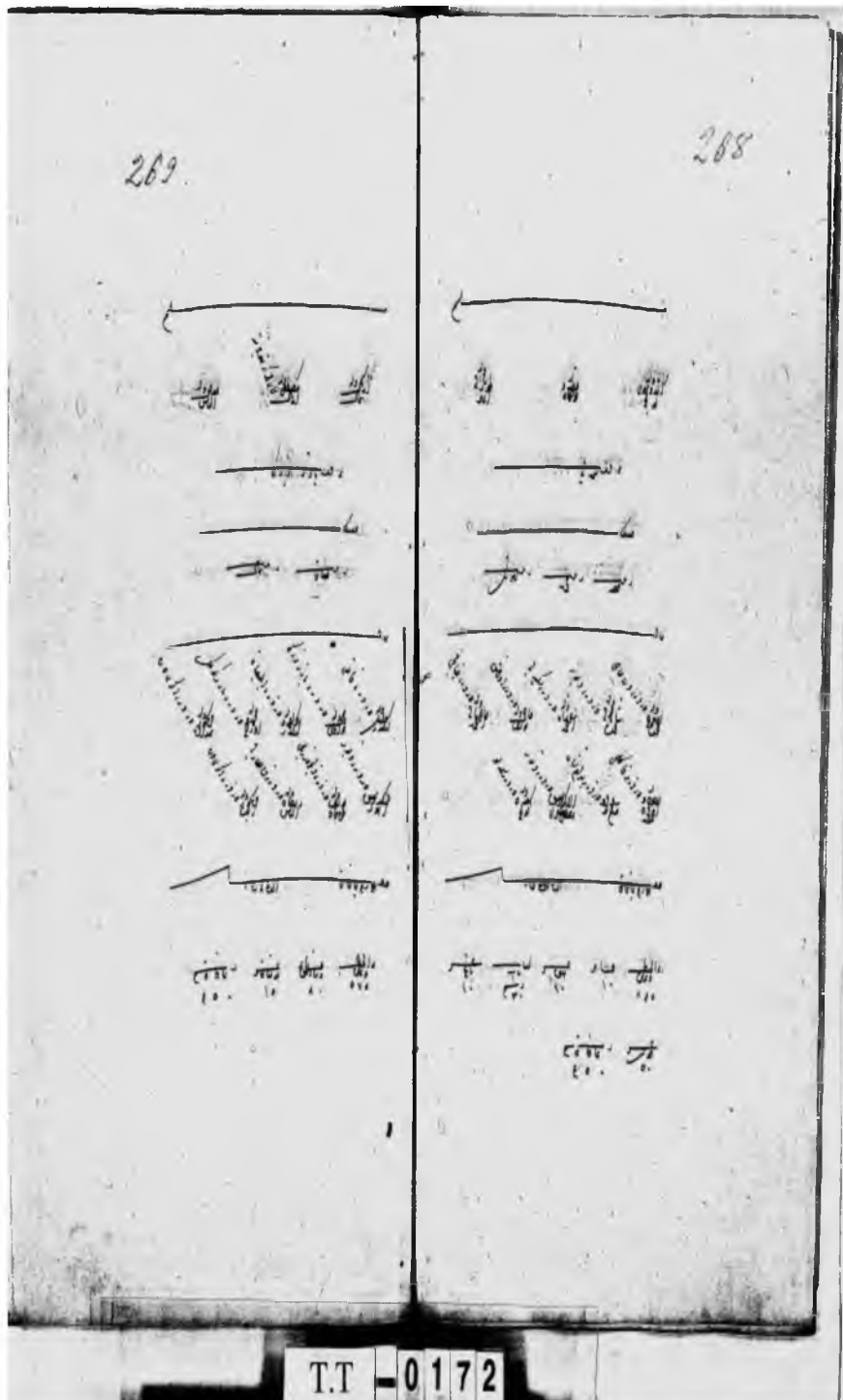
<p>Sayfa 263 Müsellem Sefa veled-i Mehmed Sule veled-i Mehmed Yusuf veled-i Ömer An karye-i Bazarganlı Çiftlik Zemin-i Mustafa Zemin-i Nazır Zemin-i Duru Zemin-i İncelü Gazi Yamak Bayezid veled-i Murad der karye-i Bazarganlı Seferşah veled-i Mehmed der karye-i Dumanlı Osman veled-i Ahmed der karye-i mezbur Muharrem veled-i Yusuf der karye-i Banarlı Durmuş veled-i Orhan der karye-i Güncelü Ömer veled-i Sule der karye-i mezbur Osman veled-i Sule der karye-i mezbur Emirşah veled-i Ömer der karye-i Bazarganlı Hasan veled-i Ömer der karye-i mezbur Hasıl ma' resm-i yamagan 1530 An el hinta ve gayruhu 1060 Öşr-i kovan 20 Resm-i yamagan 450</p>	<p>Sayfa 262 Müsellem Ahmed veled-i Dede İsa veled-i Dede Ramazan veled-i Yusuf An karye-i Nusret Viranı Çiftlik Zemin-i Çalık Hasan Zemin-i Can Bey Zemin-i Musa Yamak Mustafa veled-i Dede der karye-i Nusretli Ferhad veled-i Hızır der karye-i mezbur Hasan veled-i Turgut der karye-i Karaevli Sule veled-i Evrenos der karye-i mezbur Gazi veled-i Koç, der karye-i Nusretli Mehmed veled-i Rahman der karye-i mezbur Mahmud veled-i Zekeriya der karye-i mezbur Hızır veled-i Abdullah der karye-i mezbur İsa veled-i Abdullah der karye-i mezbur Hasıl ma' resm-i yamagan 1495 An el hinta ve gayruhu 855 Çayır ma' sazlık 80 Öşr-i bağ 60 Öşr-i meyve 50 Resm-i yamagan 450</p>
---	---

<p>Sayfa 265 Müsellem Mehmed veled-i Saltık Hüseyin veled-i Memice be ca-yi Musa ki mütevefa şod Yunus veled-i İdris An karye-i Emir İsalı Çiftlik Zemin-i Sevindik Zemin-i Salih Zemin-i Hamza Yamak Emir veled-i Saltuk der karye-i Emir İsalı Yahşi veled-i Yunus der karye-i mezbur Yusuf veled-i Yunus der karye-i mezbur Tayyib veled-i Mehmed der karye-i Kara Bazargan Turhan veled-i Nasuh der karye-i Semedli Mehmed veled-i Hızır der karye-i Moğoltay Ferhad veled-i Seydi Ali der karye-i Hamzaca Ramazan veled-i Hacı der karye-i Oruç Beyli Calabverdi veled-i Osman der karye-i mezbur Hasıl ma' resm-i yamagan 1950 An el hinta ve gayruhu 1300 Çayır 50 Asiyab 2 resm 100 Öşr-i meyve 20 Öşr-i bağ 30 Resm-i yamagan 450</p>	<p>Sayfa 264 Müsellem Abdülaziz veled-i Ali Seferşah veled-i Turgut Ali veled-i İsmail An karye-i Sekban-ı Küçük Çiftlik Zemin-i Mustafa siyah Zemin-i İnebaba Zemin-i Ramazan Yamak Turgut veled-i Süleyman der karye-i Güncelü Bali veled-i İsmail der karye-i Yağcı Ali veled-i Karaca der karye-i Sekbanlı Ali veled-i Abdülkadir der karye-i Muratlı Musa veled-i Yusuf der karye-i Yayabaşı Sadık veled-i Kasım der karye-i Hacı Mustafa veled-i Kasım der karye-i mezbur Semet veled-i Buğdaylı der karye-i Yağcı Şahbali veled-i Memi der karye-i Nusretli Hasıl ma' resm-i yamagan 1500 Hinta 3 müd 600 Şair 1 müd 10 kile 150 Alef 1 müd 10 kile 120 Duhne 5 kile 20 Öşr-i cevz 10 kile 80 Öşr-i meyve 30 Çayır ma' sazlık 50 Resm-i yamagan 450</p>
---	---

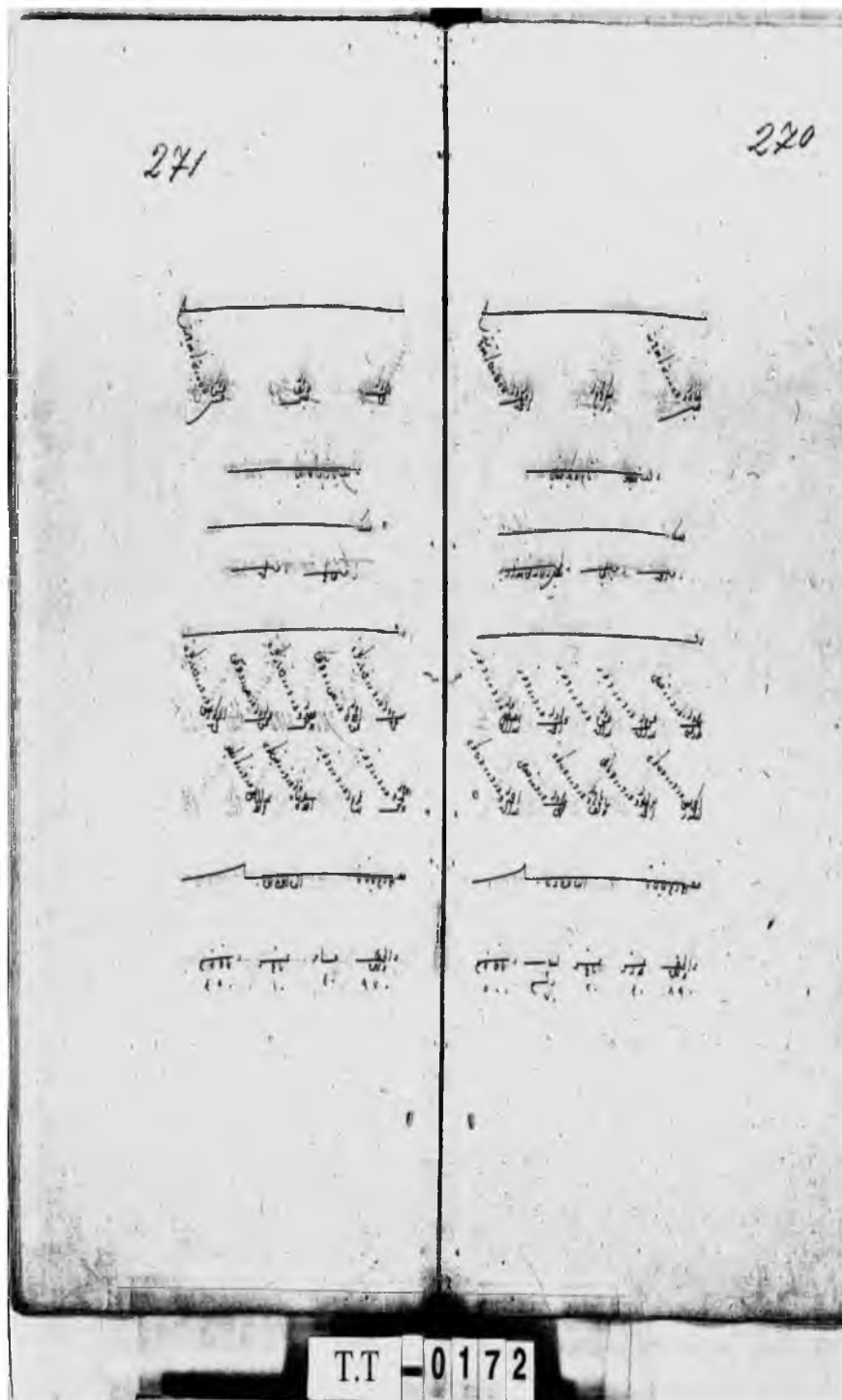

<p>Sayfa 267 Müsellem Ali veled-i Bayezid Hasan veled-i Abdullah Murad veled-i Abdullah An karye-i Yazır-ı Büzürk Çiftlik Zemin-i Kılağuz Zemin-i Samed Zemin-i Karahan nısf Yamak Mahmud damad-ı Işık der karye-i Nusretli Hüseyin veled-i Kabil der karye-i Dereköy Teberrük veled-i Nimetullah der karye-i mezbur Memi veled-i Murad der karye-i Naib Yusuf veled-i Abdullah der karye-i Banados Hamid veled-i Abdullah der karye-i Sekbanlı Umur veled-i Köle der karye-i Yazır İsa veled-i Ömer der karye-i mezbur Ayas veled-i Abdullah der karye-i Kara Hisarlı Hasıl ma' resm-i yamagan 1220 An el hunta ve gayruhu 750 Öşr-i kovan 20 Resm-i yamagan 450</p>	<p>Sayfa 266 Müsellem Urbey veled-i Ali be ca-yi pedereş ki mütevefa şod Veliyüddin veled-i Timur Ali veled-i Nasuh An karye-i Büyük Yazır Çiftlik Zemin-i Urbey Zemin-i Durali Zemin-i Turahan yerinden nısf Yamak Bali veled-i İbrahim der karye-i Büyük Yazır Dede Bali veled-i Abdullah der karye-i Sekbanlı Hızır veled-i Hasan der karye-i Banados Mehmed veled-i Abdullah der karye-i Dereköy Bali veled-i Mürüvvet der karye-i Büyük Yazır Durmuş veled-i Mehmed der karye-i Yazır Selman veled-i Abdullah der karye-i Dereköy Ahmed atik-i Köle der karye-i Yazır Memi veled-i İlyas der karye-i Kadı Veliyüddin veled-i Abdurrahman der karye-i Büyük Yazır Hasıl ma' resm-i yamagan 1350 An el hunta ve gayruhu 800 Öşr-i meyve 30 Öşr-i bağ 20 Resm-i yamagan 500</p>
--	--

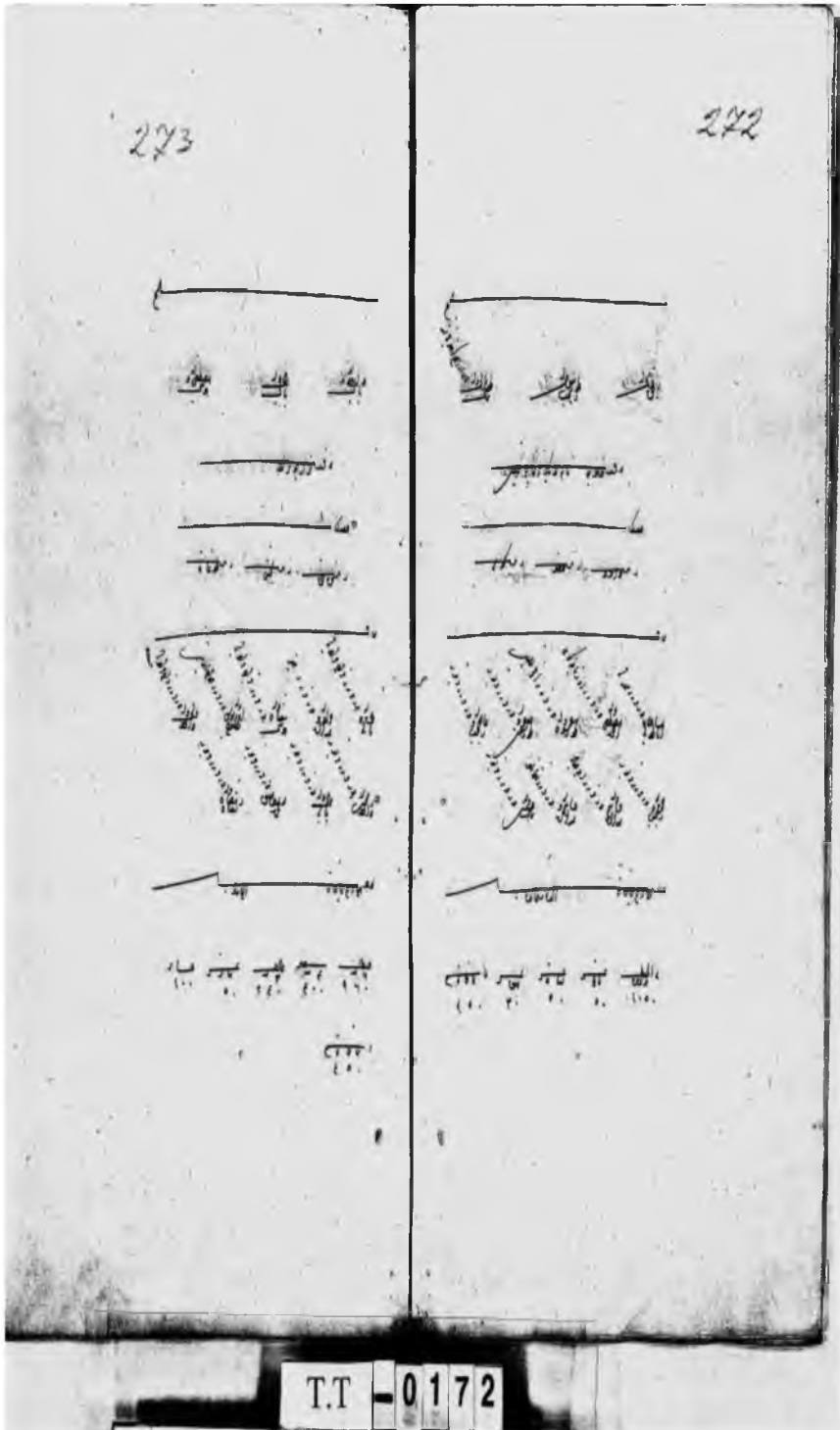

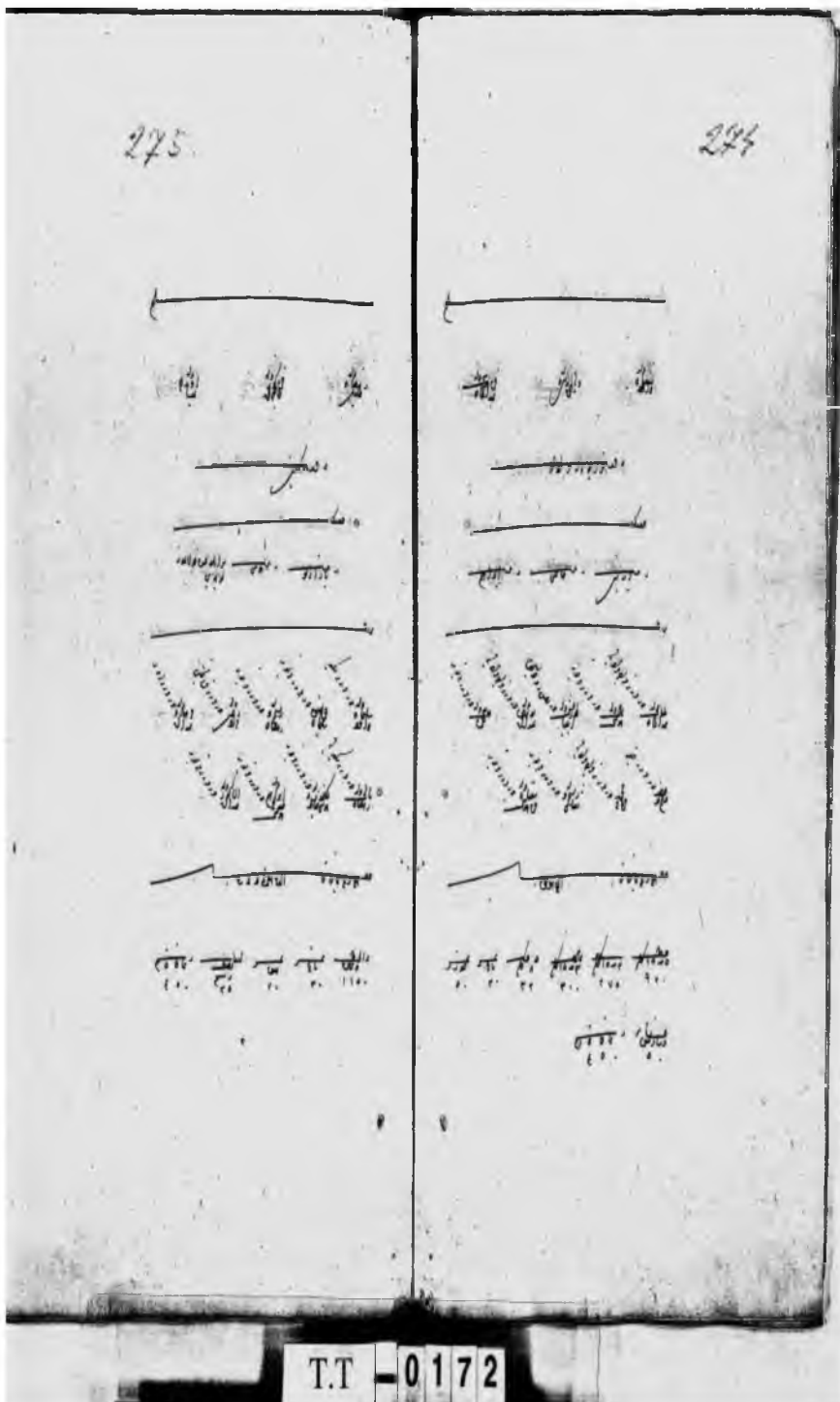
<p>Sayfa 269 Müsellem İne Bey veled-i Ali Mustafa veled-i İne Bey be ca-yi Mehmed ki mütevefa şod İvaz veled-i İlyas An karye-i Yazır-ı Büzürk Çiftlik Zemin-i Doğan Zemin-i Ali Yamak Halil veled-i İskender der karye-i Kadı Ali veled-i Baraklı der karye-i Yazır-ı Büzürk Pir Ahmed veled-i İskender der karye-i İlbasan Mehmed veled-i Oruç der karye-i Yazır-ı Küçük Karagöz veled-i Abdullah der karye-i Eğridere İskender atik-i Umur der karye-i mezbur Yusuf veled-i Turahan der karye-i Kızılça Derzili Ramazan veled-i İlyas der karye-i Kara Hisarlı Karagöz veled-i Recep der karye-i Eğridere Hasıl ma' resm-i yamagan 1120 An el hınta ve gayruhu 575 Şair ve sazlık 80 Öşr-i bostan 15 Resm-i yamagan 450</p>	<p>Sayfa 268 Müsellem Allahverdi veled-i Gülçe Hızır veled-i Devlethan Durbali veled-i İmir An karye-i Semedli Çiftlik Zemin-i Hızır Zemin-i Mehmed Zemin-i Emir Bey Yamak Nasuh veled-i Hamza der karye-i Arap Hacı Şahkulu veled-i Hamza der karye-i mezbur Seferşah veled-i Ahmed der karye-i Seğitli Hacı veled-i Yusuf der karye-i Ulaş Hacı bali veled-i Ahmed der karye-i Çanakçı Nasuh veled-i Uzun Hızır der karye-i Kanlıcı Şirmerd müsellem-i nev der karye-i Bayramşah Alagöz atik-i Mustafa yeniçeri der karye-i mezbur Maden veled-i Gülçe der karye-i Semedli Hasıl ma' resm-i yamagan 1415 An el hınta ve gayruhu 845 Çayır 10 Öşr-i meyve 20 Asiyab bab 1 resm 30 Öşr-i bağ 10 Öşr-i kovan 50 Resm-i yamagan 450</p>
---	--

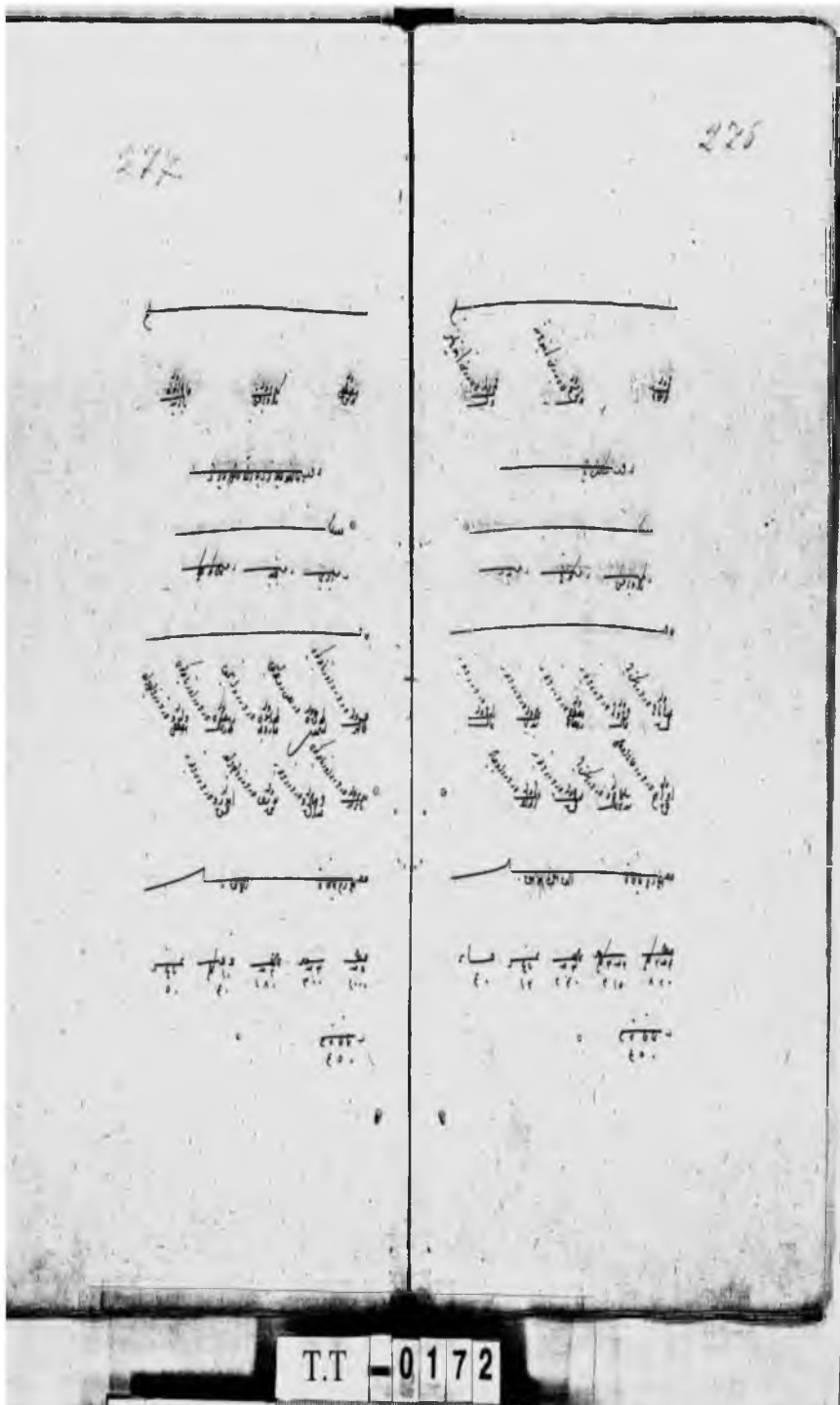
<p>Sayfa 271 Müsellem Ali veled-i Hamza Yusuf veled-i İsa Hasan veled-i Hüseyin be ca-yi pedereş ki mütevefa şod An karye-i Bazarganlı Çiftlik Zemin-i Salih Zemin-i Mehmed Yamak Seydi veled-i Hamza der karye-i Kara Bazargan Avdul veled-i Hasan der nefsi-i Rodosçuk Hızır veled-i Musa der karye-i Kara Bazargan Yunus veled-i Hasan der nefsi-i Rodosçuk Alagöz atik-i Mehmed der karye-i Kara Bazargan Mehmed veled-i Musa der karye-i mezbur Ömer veled-i İsa der karye-i mezbur Seferşah veled-i Avdul der karye-i Recebköy Abdullah atik-i Murad der karye-i Köpekli Hasıl ma' resm-i yamagan 1470 An el hınta ve gayruhu 970 Çayır 40 Öşr-i bağ 10 Resm-i yamagan 450</p>	<p>Sayfa 270 Müsellem Balaban veled-i Tayyib be ca-yi pedereş ki mütevefa şod Sevimçe veled-i Zekeriya Üveyz veled-i Ahmed be ca-yı Tabdık ki mütevefa şod An karye-i Kılıçlı nam-ı diğer Kınıklı Çiftlik Zemin-i Ahmed Zemin-i Yahya Zemin-i beylik yeri, müd 9 mikdar. Yamak Ali veled-i Durmuş der karye-i Kınıklı Hasan veled-i Abdullah der karye-i mezbur Hasan veled-i Abdullah der karye-i mezbur Veli veled-i Ahmed der karye-i mezbur Mustafa veled-i Abdullah der karye-i mezbur Ahmed atik-i İskender der karye-i Dereköy Bayramlı veled-i Ahmed der karye-i Dumanlı Şahbali veled-i Yusuf der karye-i Dereköy Ali veled-i Muhib der karye-i Kınıklı Ahmed veled-i Abdullah der karye-i Dereköy Hasıl ma' resm-i yamagan 1510 An el hınta ve gayruhu 890 Öşr-i cevz 40 Öşr-i bağ 20 Asiyab 2 resm 70 Resm-i yamagan 500</p>
---	--

<p>Sayfa 273 Müsellem Davud veled-i Bali Ali veled-i Bali Mustafa veled-i Musa An karye-i Karaca Murat Çiftlik Zemin-i Kara Hamza Zemin-i Yahya Zemin-i Doğan Yamak Hamza veled-i Bali der karye-i Karaca Muratlı Murad veled-i Abdullah der karye-i Hemit Şaban veled-i Musa der karye-i Karaca Muratlı Evrenos veled-i Nasuh der karye-i Hoca Aydın Veli veled-i Davud der karye-i Karaca Muratlı Recep veled-i Davud der karye-i mezbur Ali veled-i Bali der karye-i mezbur Yusuf atik-i Mehmed der karye-i mezbur Ramazan veled-i Şaban der karye-i mezbur Hasıl ma' resm-i yamagan 2200 Hinta 6 müd 960 Şair 4 müd 400 Alef 3 müd 240 Öşr-i piyaz 50 Çayır 100 Resm-i yamagan 450</p>	<p>Sayfa 272 Müsellem Receb veled-i Hamza Dursun veled-i Receb Durbali veled-i Ali be ca-yi İbrahim ki mütevefa şod An karye-i Kanlıca nam-ı diğer Ağaç Halil Çiftlik Zemin-i Davud Zemin-i Hızır Zemin-i Köle Yamak İsa cullah veled-i Anadolu der karye-i Semedli Mustafa veled-i Ahmed der karye-i Ortacaköy Sefer veled-i Dursun der karye-i Ağaç Halil Cafer veled-i Dursun der karye-i mezbur Hacı veled-i Receb der karye-i mezbur Hamza veled-i Receb der karye-i mezbur Kasım veled-i Abdullah der karye-i Avcılar Kasım veled-i Abdullah der karye-i Osmanlı Hüseyin veled-i Ali der karye-i mezbur Hasıl ma' resm-i yamagan 1630 An el hinta ve gayruhu 1050 Öşr-i bağ 50 Öşr-i bostan 50 Öşr-i meyve 30 Resm-i yamagan 450</p>
---	---

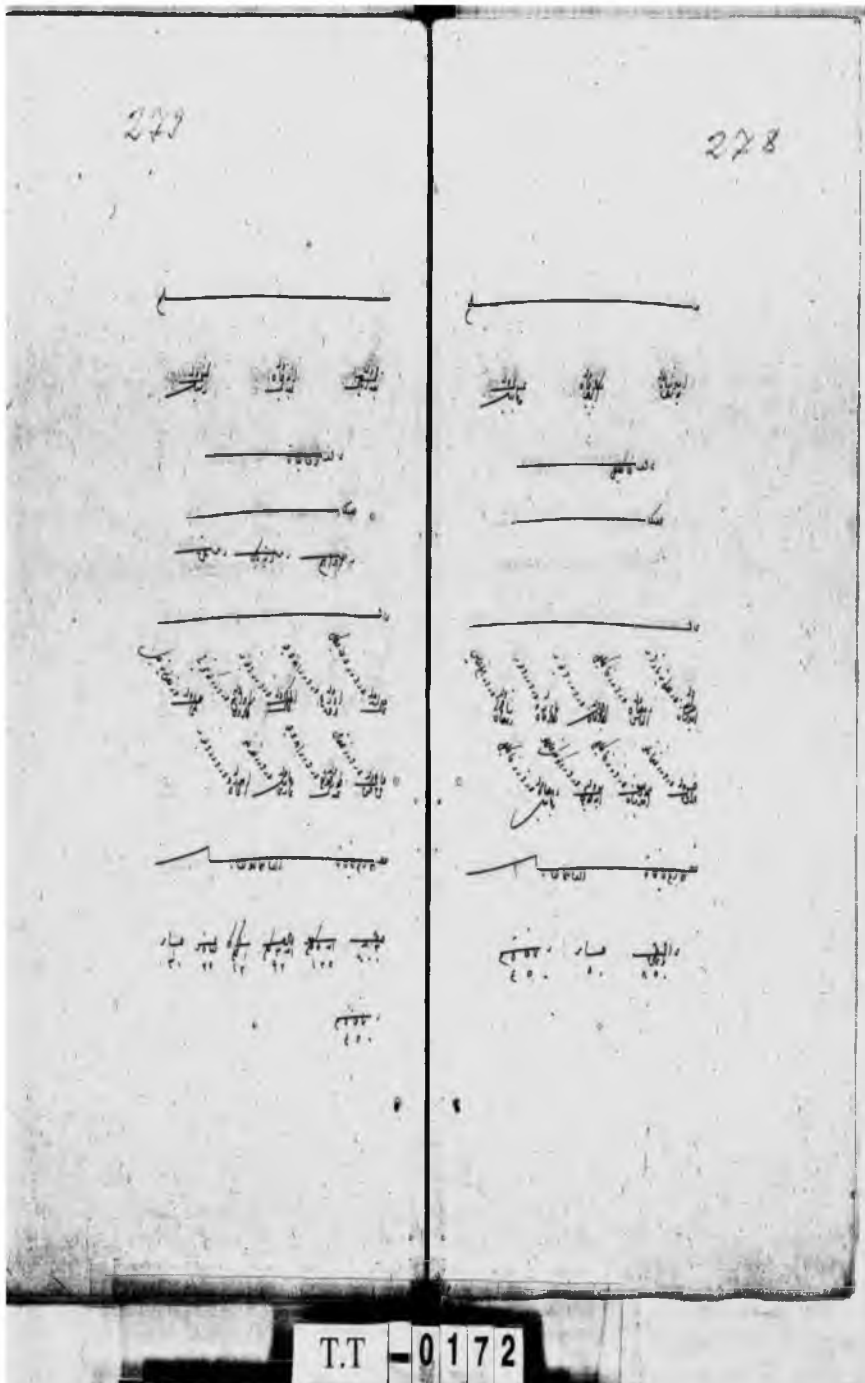

<p>Sayfa 275 Müsellem Ramazan veled-i Halil Karagöz veled-i Hacı Mehmed Oruç veled-i İsa An karye-i Seğit Çiftlik Zemin-i Pazarlı Zemin-i Musa Saraylı Hasan Kılağuz Lombri? Yamak Süleyman veled-i Davud der karye-i Seğid Hamza atik-i Süleyman der karye-i mezbur Rüstem veled-i Ramazan der karye-i mezbur Receb veled-i Murad der karye-i Karagiti? Ferhat veled-i Abdullah der karye-i Ur Bali veled-i Ramazan der karye-i Seğitli Beytimur veled-i Musa hayyat der karye-i mezbur İbrahim veled-i sofi Musa der karye-i mezbur Alagöz veled-i Abdullah der karye-i mezbur Hasıl ma' resm-i yamagan 1725 An el hinta ve gayruhu 1150 Öşr-i bağ 30 Öşr-i meyve 20 Asiyab nısf resm 25 Resm-i yamagan 450</p>	<p>Sayfa 274 Müsellem Şaban veled-i Davud Veliyüddin veled-i Hamza Kara Musa veled-i Abdulhan An karye-i Karaca veled-i Muratlı Çiftlik Zemin-i Aydın Zemin-i Hacı Zemin-i İbrahim Yamak Balaban veled-i Abdulhan der karye-i Karaca Muratlı Ali veled-i Musa der karye-i mezbur Durmuş veled-i Enbiya der nefsi-i Rodosçuk Yusuf veled-i Abdullah der karye-i Karaca Muratlı Musa veled-i Hamza der karye-i mezbur Hızır veled-i Kalemlü der karye-i Hemit Mehmed veled-i Kara Bali der karye-i Karaca Muratlı Rüstem veled-i Şaban der karye-i mezbur Şaban veled-i Kara Musa der karye-i mezbur Hasıl ma' resm-i yamagan 2097 Hinta 5 müd 15 kile 920 Şair 2 müd 15 kile 275 Alef 3 müd 15 kile 300 Duhne 8 kile 32 Öşr-i bağ 20 Öşr-i cevz 50 Çayır ve sazlık 50 Resm-i yamagan 450</p>
--	--

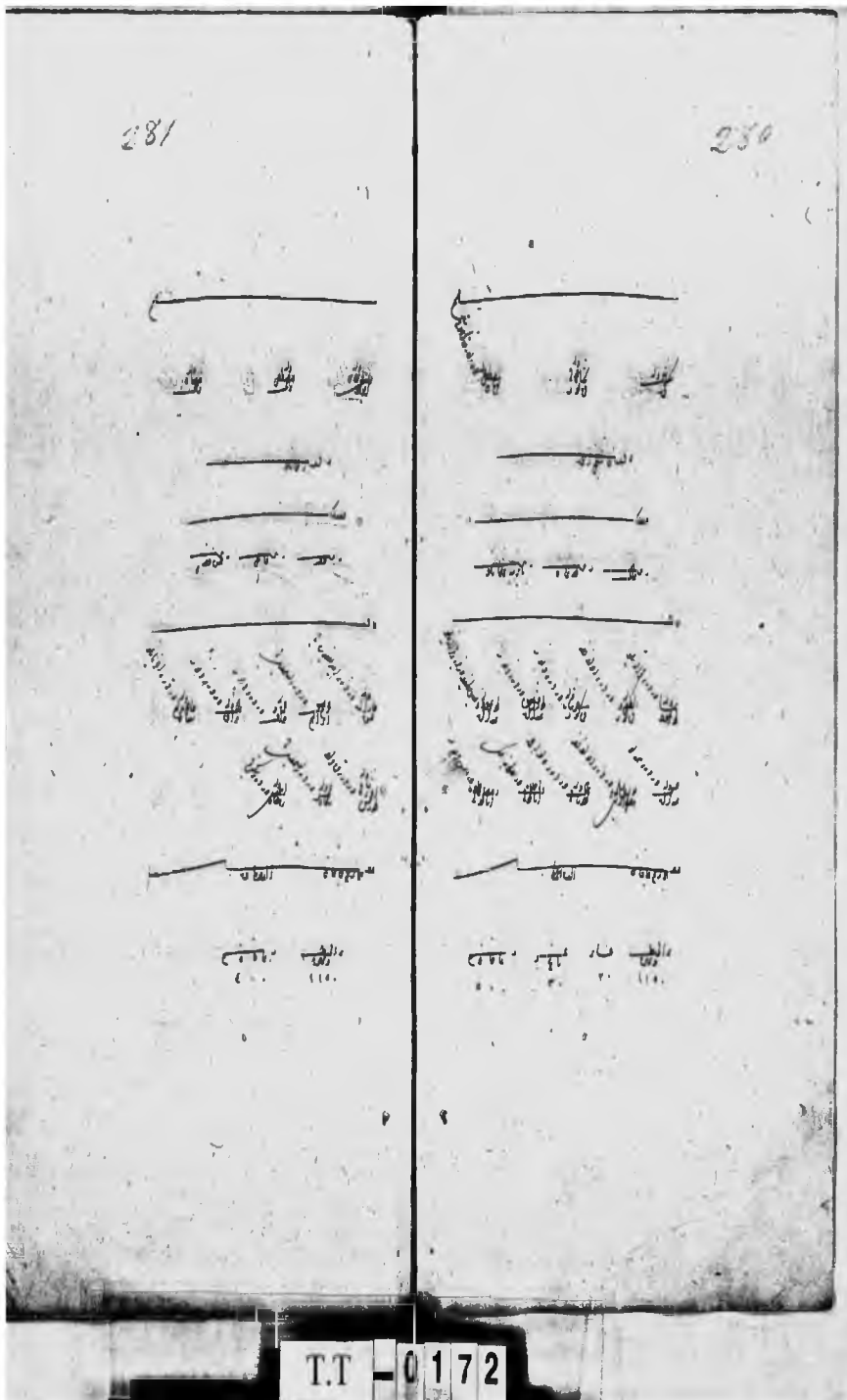

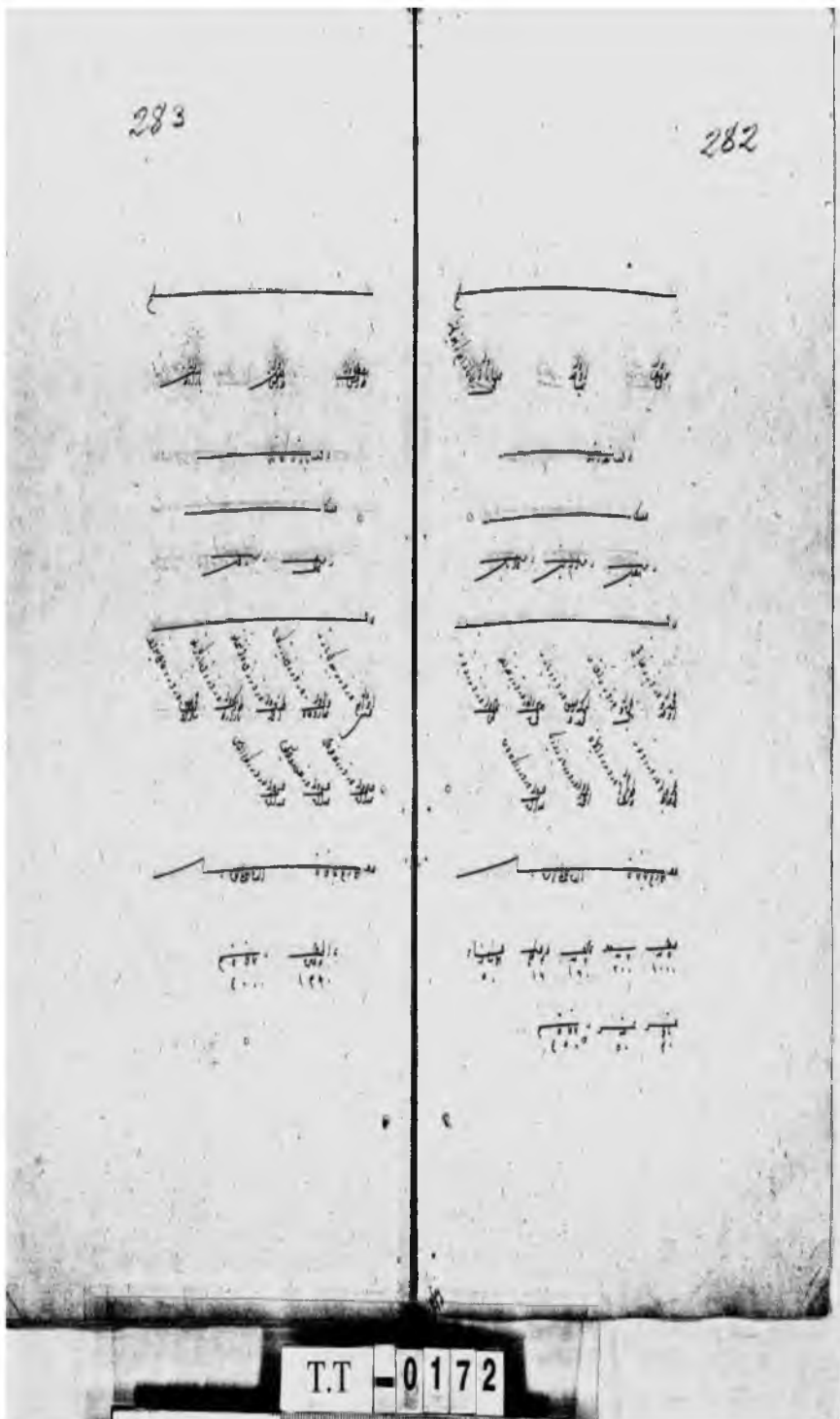
<p>Sayfa 277 Müsellem Mustafa veled-i Yunus Piri veled-i Tanrıvermiş Hacı Ayvaz veled-i Bayezid An karye-i Malkoçlu Karaca Murad dahi derler. Çiftlik Zemin-i İbri Zemin-i Cüneyd Zemin-i Ali Gökçe Yamak Hasan veled-i Tahir der karye-i Ortacaköy Doğan veled-i İsmail der nefsi Rodosçuk Dursun veled-i Saruca der karye-i Vancık (Rodosçuk?) Ramazan veled-i Durali der karye-i Ortacaköy Veled veled-i Mustafa der karye-i Karaca Murad Piri veled-i Bayezid der karye-i Ortacaköy Ferhad veled-i Abdullah der karye-i mezbur Semed veled-i Hamza der karye-i Karaca Murad Umur veled-i Hasan der karye-i mezbur Hasıl ma' resm-i yamagan 2020 Hinta 5 müd 2000 Şair 3 müd 300 Alef 2 müd 180 Duhne 10 kile 40 Öşr-i bağ 50-Resm-i yamagan 450</p>	<p>Sayfa 276 Müsellem Mehmed veled-i Devlethan Rüstem veled-i Musa be ca-yı pedereş ki mütevefa şod Memi veled-i Veli be ca-yı pedereş ki mütevefa şod An karye-i Seğitli Çiftlik Zemin-i Tanrıvermiş Zemin-i Günce Zemin-i Bedir Yamak İsa Bali veled-i Mehmed der karye-i Seğitli Karaveli veled-i Ali der karye-i mezbur Mustafa veled-i Ramazan der karye-i mezbur Ali veled-i Seydi der karye-i mezbur Baki veled-i Ali der karye-i mezbur İbrahim veled-i Hamza der karye-i Hamioğlu Süleyman veled-i Seydi Ali der karye-i Seğitli Koçi veled-i Mehmed der karye-i mezbur Veli veled-i Ayvaz der karye-i Avcılar Hasıl ma' resm-i yamagan 1777 Hinta 4 müd 2 kile 820 Şair 2 müd 3 kile 215 Alef 3 müd 240 Öşr-i bağ 12 Çayır 40 Resm-i yamagan 450</p>
--	---

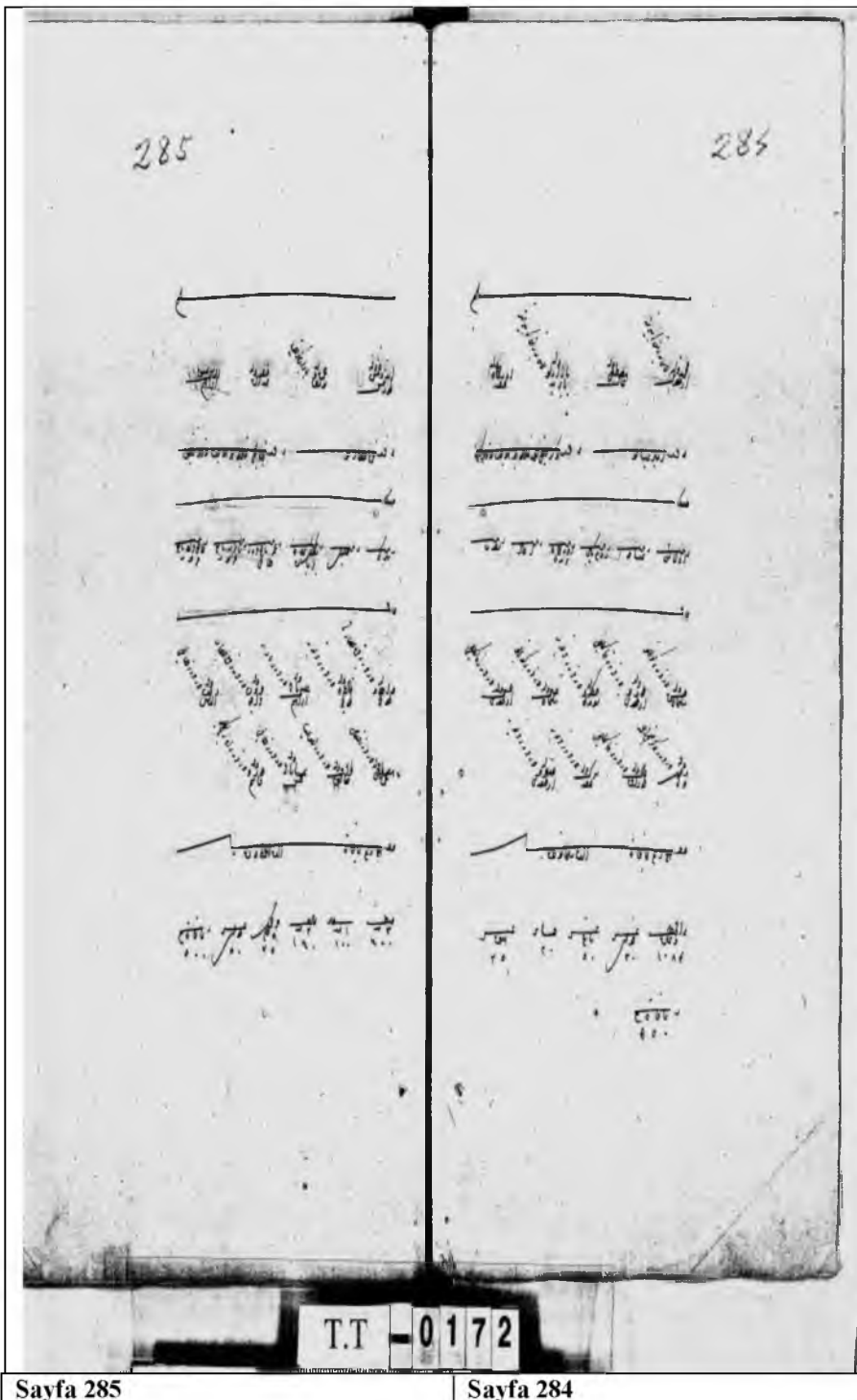
<p>Sayfa 279 Müsellem Mehmed veled-i Buğdaylı İnehan veled-i Abdi Yahşi veled-i Resil An karye-i Kırk Yılan Çiftlik Zemin-i İbrahim Zemin-i İne Bey Zemin-i Hamza Yamak Veled veled-i Ali der karye-i Dedebeyle Oruç veled-i Dede der karye-i Amudca/Umurca İlbeyi veled-i Yahya der karye-i mezbur İbrahim veled-i Tuğrul der karye-i Köstemerli Piri veled-i Memi der nefsi-İ İnecek Hacı veled-i Kara Hasan der karye-i Kınıklı Turhoca veled-i Abdi der karye-i Amudca/Umurca Habil veled-i Gazi der karye-i Nusratlı Umur veled-i İlhan der karye-i mezbur Hasıl ma' resm-i yamagan 1334 Hinta 3 müd 600 Şair 1 müd 5 kile 125 Alef 1 müd 3 kile 92 Seğrek 1 kile 12 Öşr-i bağ 25 Çayır 30 Resm-i yamagan 450</p>	<p>Sayfa 278 Müsellem Emirşah veled Yusuf Beylerhan veled-i Emir Abdi veled-i Habil An karye-i Kanlıcı Çiftlik Yamak Beytullah veled-i Emirşah der nefsi-İnepazar Ramazan veled-i İlyas der karye-i Kanlıcı Kul veled-i Beylerhan der karye-i mezbur Bayezid veled-i Beylerhan der karye-i mezbur Şahkulu veled-i Ramazan der karye-i Müsellem İlyas Hasan veled-i Burak der karye-i Osmanlı Timur atik-i Emirşah der karye-i Kanlıcı Nebi veled-i İne Hoca der karye-i Küçük Kılıçlı Ramazan veled-i Habil der karye-i Kanlıcı Hasıl ma' resm-i yamagan 1350 An el hinta ve gayruhu 850 Çayır 50 Resm-i yamagan 450</p>
---	---

<p>Sayfa 281 Müsellem Calabverdi veled-i Ayvaz Mustafa veled-i Ali Şaban veled-i Ali An karye-i Rahmanlı Çiftlik Zemin-i Hızır Zemin-i Hacı Zemin-i Hasan Fakih Yamak Carullah veled-i Hasan der karye-i Emir Yakublu Muharrem atik-i İbrahim der karye-i İsmaili Hamza veled-i Burak der karye-i mezbur Ali veled-i Burak der karye-i mezbur Hacı Bayram veled-i Şaban der karye-i Ahriyanlı Evrenşah veled-i Durmuş der karye-i Kara Murad Ömer veled-i Selman der karye-i İsmaili İsmail veled-i Ramazan der karye-i Seğitli Hasıl ma' resm-i yamagan 1550 An el hunta ve gayruhu 1150 Resm-i yamagan 400</p>	<p>Sayfa 280 Müsellem Bektaş veled-i Mehmed Şahkulu veled-i Karagöz Mustafa veled-i Karaman be ca-yı pedereş ki mütevefa şod An karye-i Kaşıkçı Ahmed Çiftlik Zemin-i Ali Zemin-i Doğan Zemin-i Bayezid Osmanlı Yamak İsa veled-i Turgut der karye-i Fahreddinlü Lütfü veled-i Karagöz der karye-i İvaz (Ayvaz) Fakih Seferşah veled-i Karagöz der karye-i mezbur Durmuş atik-i Abdullah der karye-i mezbur Turgut veled-i Abdullah atik-i Teyfur der karye-i Fahreddinlü Hasan veled-i Abdullah der karye-i Semedli Yusuf Teslime-i Müslihiddin der karye-i İvaz Fakih Ali veled-i Hızır Bali der karye-i Deli Ahmed Veli cullah Anadolu der nefsi İneçik Ramazan veled-i Anadolu der nefsi mezbur Hasıl ma' resm-i yamagan 1700 An el hunta ve gayruhu 1150 Çayır 20 Öşr-i bağ 30 Resm-i yamagan 500</p>
---	---

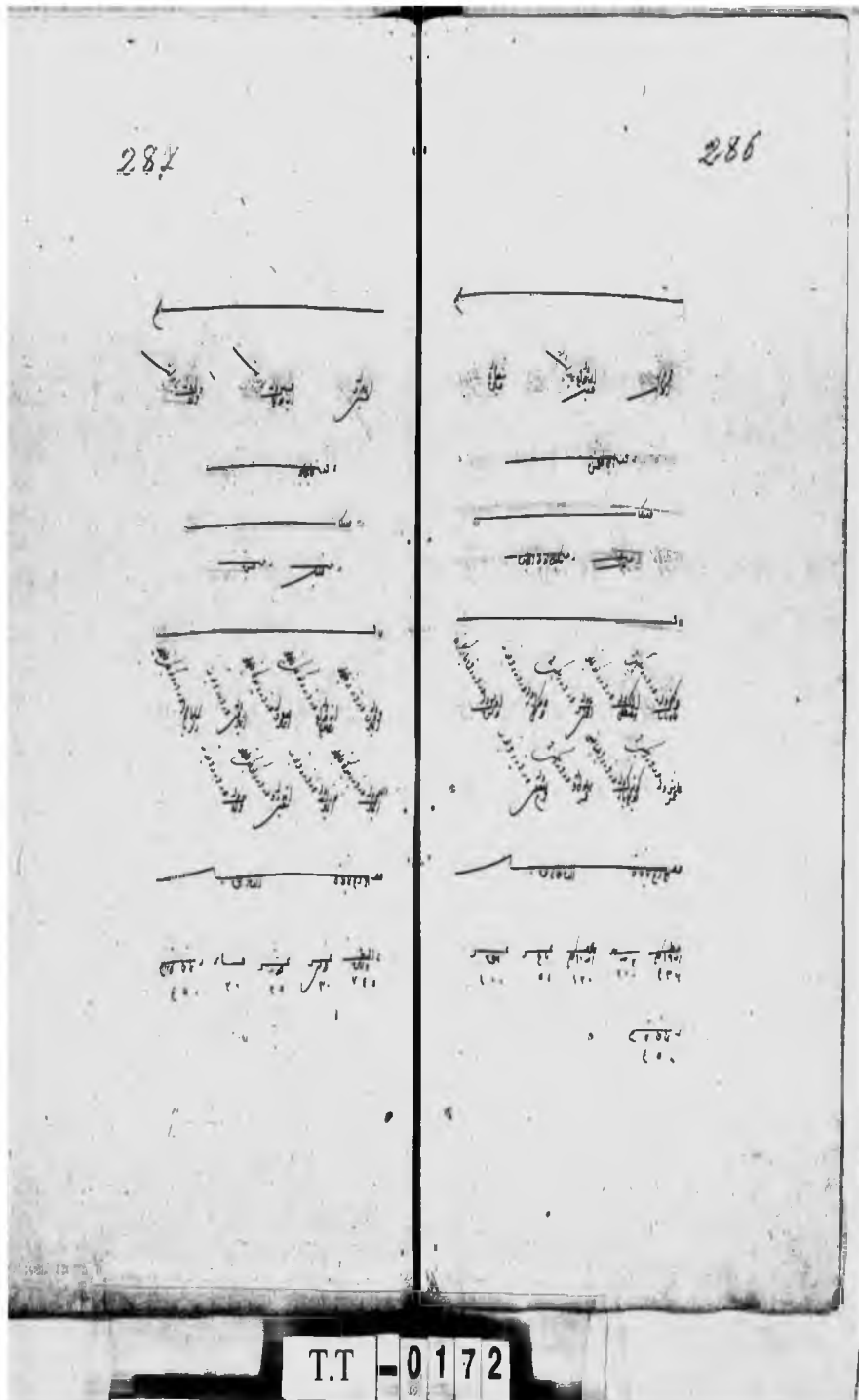

<p>Sayfa 283 Müsellem Mustafa veled-i Durmuş Halil veled-i Durmuş Minnet veled-i Pazarlu An karye-i Bazarganlı Çiftlik Zemin-i Ali Zemin-i Rahman Yamak İbrahim veled-i Hüseyin der karye-i Büyük Yazır Veli veled-i Saruhan der karye-i Kara Bazargan Tapdık veled-i Ahmed der karye-i Kara Danişmendlü Turbeyi veled-i Pazarlu der karye-i Kara Bazarganlı Mahmud atik-i Şirmerd der karye-i Hacı Şirmerd Hüseyin veled-i Abdullah der karye-i Mefkuvlu Hasan veled-i Abdullah der nefsi Rodosçuk Hasan veled-i Abdullah der karye-i Köse İlyas Hasıl ma' resm-i yamagan 1790 An el hınta ve gayruhu 1390 Resm-i yamagan 400</p>	<p>Sayfa 282 Müsellem Yusuf veled-i Hamza Evhad veled-i İsa İsa Bali veled-i Memi be ca-yı İbrahim ki mütevefa şod An karye-i Nusratlu Çiftlik Zemin-i Mushil Zemin-i Aydın Zemin-i Adil Yamak Mehmed veled-i Evhad der karye-i Çanakçı Hamza veled-i Nebi der karye-i Avşar İskender atik-i Mahmud der karye-i Yazır Musa veled-i Mehmed der karye-i Nusratlu Ali veled-i Memi der karye-i mezbur Ömer veled-i Mehmed Hayat der karye-i mezbur Durbali veled-i Yusuf der karye-i Yaraluşah? Ömer veled-i Ahmed der karye-i Yazır-ı Büzürk Hasan veled-i Abdullah der karye-i Eğri Dere Hasıl ma' resm-i yamagan 1966 Hınta 5 müd 1000 Şair 2 müd 200 Alef 2 müd 160 Duhne 4 kile 16 Çayır ma' saz 50-Öşr-i bağ 40 Öşr-i penbe 50-Resm-i yamagan 450</p>
---	---

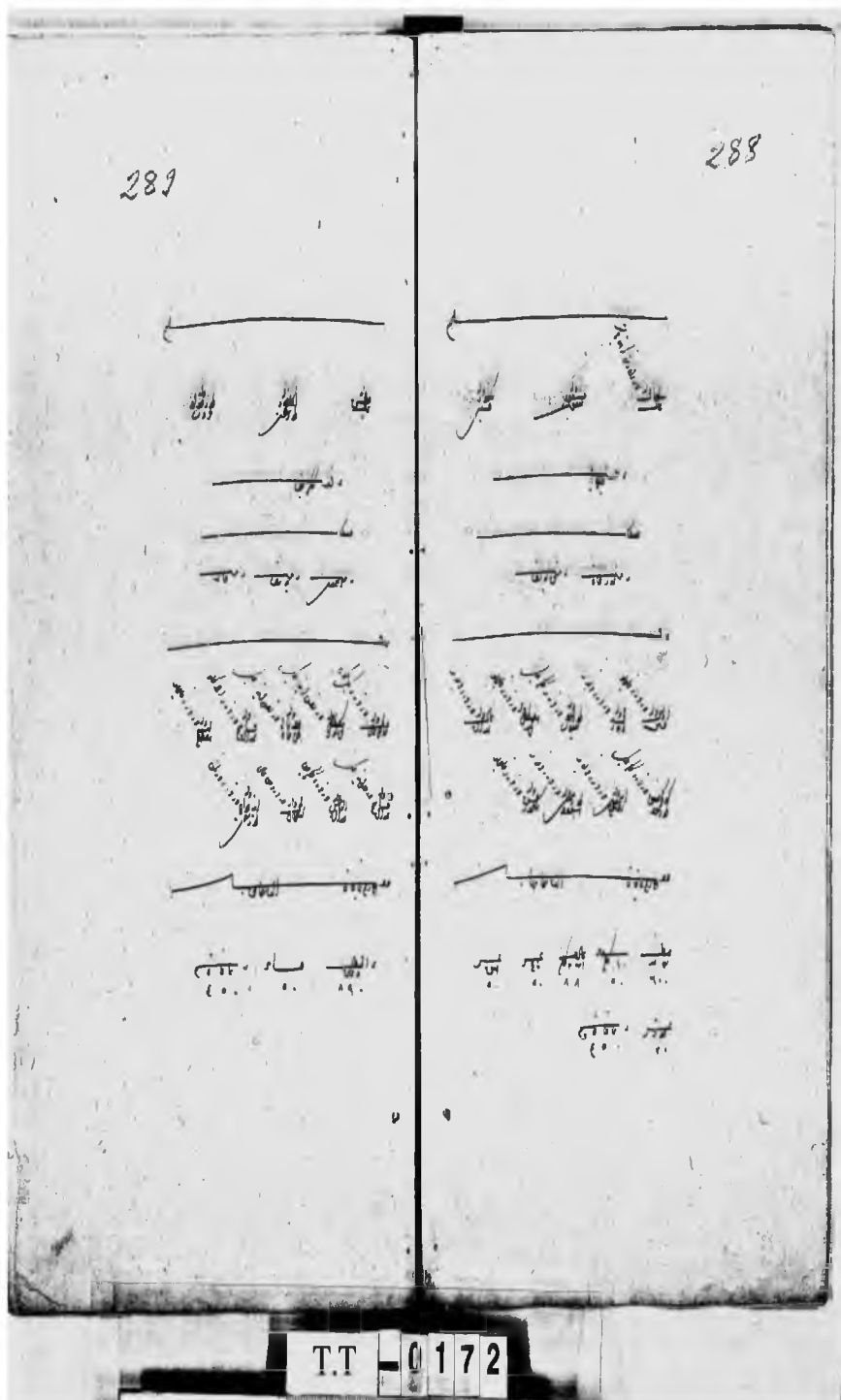

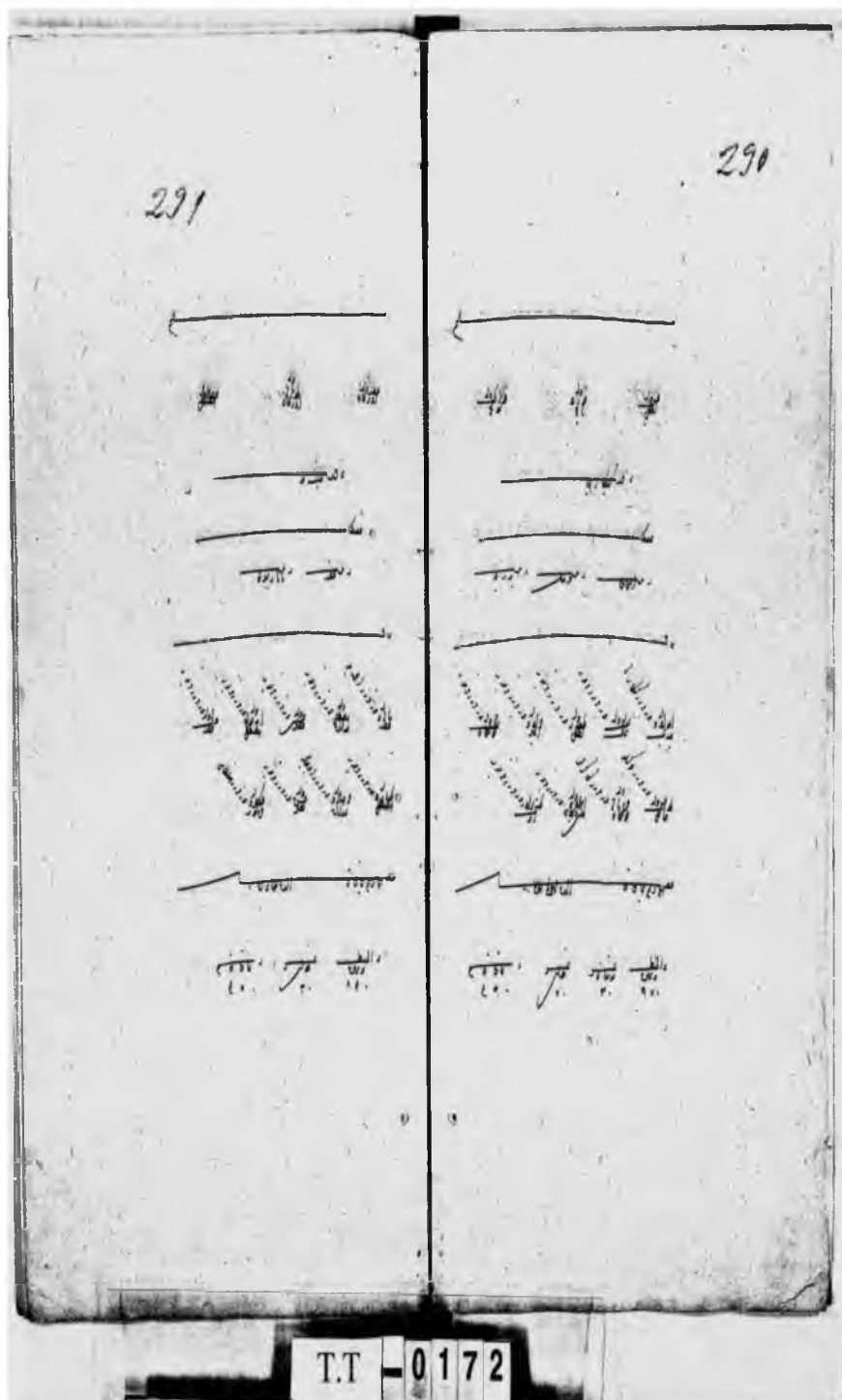
<p>Müsellem Aydoğmuş veled-i Durmuş Hamza veled-i Yusuf ba berat-ı şerif Hızır veled-i Abdullah İlyas atik-i İbrahim An karye-i Karahisarlı An karye-i Kalaycı, zamime ber muceb-i defter-i atik Çiftlik Zemin-i Teberrük Zemin-i Halil Zemin-i beylik yerden bir pare Zemin-i Ömer tabii-i Kalaycı Zemin-i Bayezid tabii-i mezbur Zemin-i Hacı Murad tabii-i mezbur Yamak Davud veled-i Tavice der karye-i Karahisarlı Şaduman veled-i Tavice der karye-i mezbur İsa Bali veled-i İbrahim der karye-i Yazır Mürüvvet veled-i Karaca der karye-i Kara Hisar Recep veled-i İlyas der karye-i Kalaycı Mustafa veled-i Hamza der karye-i Kınıklı Turak veled-i Saltık der karye-i Emir İsa İsa Bali veled-i Hasan der karye-i Kalaycı Kurd veled-i Kasım der karye-i Oruçbeyli Hasıl ma' resm-i yamagan 1485 Hinta 3 müd 600 Şair 1 müd 100 Alef 2 müd 160 Mercimek 5 kile 75 Öşr-i kovan 50 Resm-i yamagan 500</p>	<p>Müsellem Mehmed veled-i Erdoğan be ca-yı pedereş ki pir şod Mustafa veled-i Ali Bazarlı veled-i Bayezid be ca-yı pedereş ki pir şod Oruçhan veled-i Hızır An karye-i Emir İsalı An karye-i Değirmenci Ahmed, zamime, ber muceb-i defter-i köhne Çiftlik Zemin-i Ulaş Zemin-i İsaca Zemin-i Rum Beyi Zemin-i Oruçhan yerinden Zemin-i Ahad Zemin-i Nusret Yamak Hasan veled-i Süleyman der karye-i Güncelü Kurd veled-i Erdoğan der karye-i Kanlıca Hızır veled-i Sevindik der karye-i mezbur Hüseyn veled-i Süleyman der karye-i Güleçlü Hasan veled-i Erdoğan der karye-i Kanlıca Receb veled-i Veli der karye-i Değirmenci Ahmed Ali veled-i Turak der karye-i Kanlıca Teberrük veled-i Hızır der karye-i mezbur Cağfer veled-i Erdoğan der karye-i mezbur Hasıl ma' resm-i yamagan 1659 An el hinta ve gayruhu 1084 Öşr-i kovan 30 Öşr-i bağ 50 Çayır 20 Öşr-i meyve 25 Resm-i yamagan 450</p>
---	--

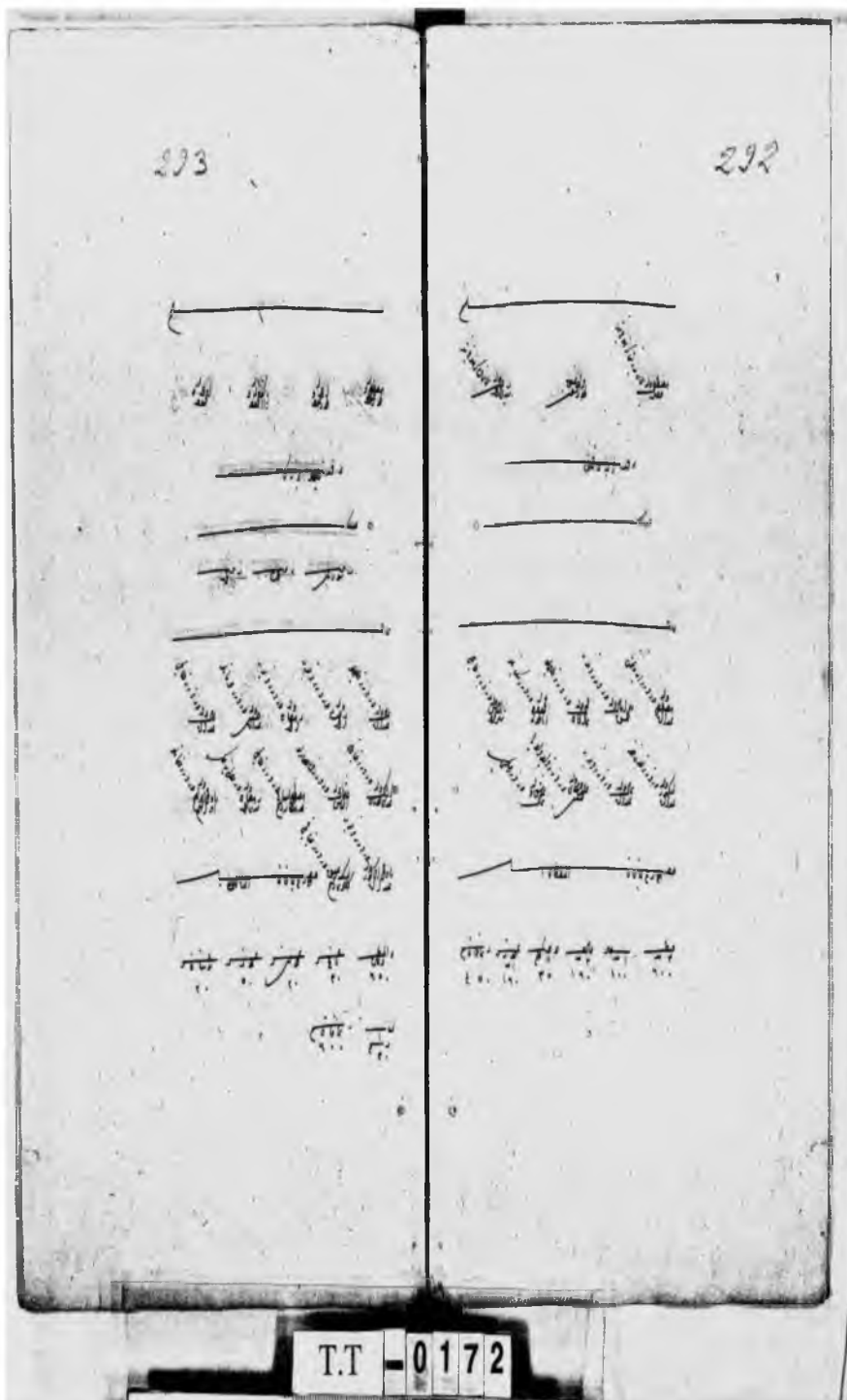
<p>Sayfa 287 Müsellem Emir veled-i Hüseyin Hüseyin veled-i İnehoca ba berat Veli veled-i Murad ba berat An karye-i Kılıçlı Çiftlik Zemin-i Halil Zemin-i Hasan Yamak Mürüvvet veled-i Emir der karye-i Kılıçlı İnehoca veled-i Nasuh der karye-i Küçük Kılıçlı Cafer veled-i İmir der karye-i Büyük Kılıçlı Receb veled-i Emir der karye-i mezbur Süleyman veled-i Zekeriya der karye-i Küçük Kılıçlı Memi veled-i Emir der karye-i Büyük Kılıçlı Nurullah veled-i Emir der karye-i mezbur Umur veled-i Sefil der karye-i Küçük Kılıçlı Nebi veled-i Murad der karye-i mezbur Hasıl ma' resm-i yamagan 1270 An el hinta ve gayruhu 745 Öşr-i kovan 30 Öşr-i cevz 25 Çayır 20 Resm-i yamagan 450</p>	<p>Sayfa 286 Müsellem Muharrem veled-i Elvan İnehoca veled-i Hüseyin ba berat Şaban veled-i Hüseyin An karye-i Aydoğmuş Çiftlik Zemin-i Ali Zemin-i Seğitlice İlyas Yamak Düğenci veled-i Canpaşa der karye-i Seğitli İnebeyi veled-i Mustafa der karye-i Güncelü Ömer veled-i Elvan der karye-i Seğitli Divane veled-i Düğenci der karye-i mezbur Üveys veled-i Yusuf der karye-i Kara Bazarganlı Aşir veled-i Ömer der karye-i Seğitli Güvendik veled-i Hoca Bali der karye-i İlbasan Behlül veled-i Ömer der karye-i Seğitli Yakub veled-i Muharrem der karye-i mezbur Hasıl ma' resm-i yamagan 1356 Hinta 1 müd 16 kile 436 Şair 2 müd 200 Alef 1 müd 1 kile 120 Öşr-i bağ 50 Öşr-i meyve 100 Resm-i yamagan 450</p>
--	---

<p>Sayfa 289 Müsellem Hasan veled-i Ali Eğlence veled-i Dursun Turhoca veled-i Mürüvvet An karye-i Göğecik Çiftlik Zemin-i İsmail Zemin-i Yusuf Zemin-i Halid Yamak Veli veled-i Hacı Ali der karye-i Beyköy Mustafa veled-i Karagöz der nefsi-İncik Hızır Bali veled-i Turahan der nefsi-İncik Kasım veled-i Abdullah der karye-i Ahmed Bey İne veled-i Mustafa der karye-i Kılıçlı Kasım veled-i Abdullah der nefsi-İncik İlyas veled-i Abdullah der karye-i Göğecik Memi veled-i İshak der karye-i Bıyıkali İnehoca veled-i Durmuş der karye-i Durulmuş? Hasıl ma' resm-i yamagan 1390 An el hınta ve gayruhu 890 Çayır 50 Resm-i yamagan 450</p>	<p>Sayfa 288 Müsellem Süleyman veled-i Ali be ca-yı pedereş ki mütevefa şod Mesud veled-i Yakub Beytimur veled-i Hüseyin An karye-i Kılıçlı Çiftlik Zemin-i Timurhan Zemin-i Kara Yusuf Yamak Üveys veled-i Hüseyin der karye-i Kılıçlı Mehmed veled-i Demir der karye-i mezbur Turgud veled-i Yakub der karye-i Göğecik Mustafa veled-i Mehmed der karye-i Kılıçlı Ali veled-i Abdullah der karye-i mezbur Gökçe atik-i Durgut der karye-i Göğecik İsmail veled- i Nasuh der karye-i mezbur Durmuş veled-i Mesud der karye-i mezbur Hasan veled-i Bey Timur der karye-i Kılıçlı Hasıl ma' resm-i yamagan 1308 Hınta 3 müd 600 Şair 10 kile 50 Alef 1 müd 2 kile 88 Öşr-i bağ 50 Öşr-i meyve 50 Öşr-i cevz 20 Resm-i yamagan 450</p>
---	---

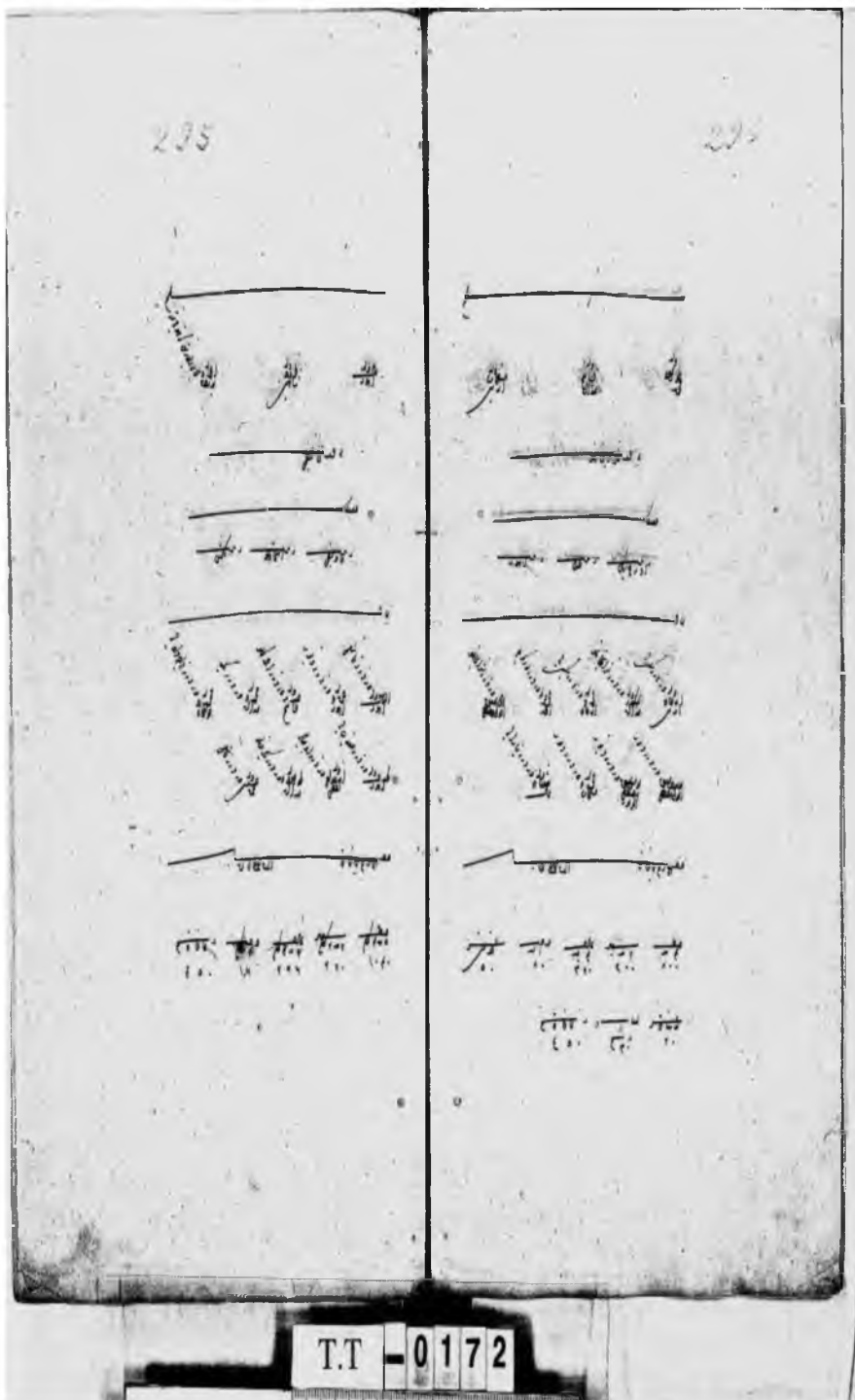

<p>Sayfa 291 Müsellem Hızır veled-i Orhan Durbali veled-i Orhan Hızır damad-ı Mustafa An karye-i Meşelü Çiftlik Zemin-i Hızır Zemin-i Baba Resul Yamak Bali veled-i Hızır der karye-i Ahmetçe Mustafa veled-i Abdullah der karye-i mezbur Hüseyin veled-i Hızır der karye-i mezbur İne Hoca veled-i Mustafa der karye-i mezbur Veli veled-i Hızır der karye-i mezbur Bahtiyar veled-i Mustafa der karye-i mezbur Ferhat veled-i Abdullah der karye-i Avcılar Hasan veled-i Hızır der karye-i mezbur Cafer veled-i Karagöz der karye-i Moğoltay Hasıl ma' resm-i yamagan 1320 An el hınta ve gayruhu 840 Öşr-i kovan 30 Resm-i yamagan 450</p>	<p>Sayfa 290 Müsellem Hasan veled-i Lütfi Kurd veled-i Baki Kavak veled-i Gökçe An karye-i Kınarlı Çiftlik Zemin-i İshak Zemin-i Mürsel Zemin-i Bedirce Yamak Ayvaz veled-i Abdi der karye-i Kınarlı Yunus veled-i Ali der karye-i mezbur Tayfur veled-i Lütfi der karye-i mezbur Murad veled-i Emir der karye-i mezbur Ali veled-i Devlethan der karye-i mezbur Durmuş veled-i Hacı der karye-i Herekeli Kara Bali veled-i Devlethan der karye-i Kınarlı Arslan veled-i Calapverdi der karye-i mezbur Tayyib birader-i O der karye-i mezbur Hasıl ma' resm-i yamagan 1470 An el hınta ve gayruhu 970 Öşr-i bostan 30 Öşr-i kovan 20 Resm-i yamagan 450</p>
--	--

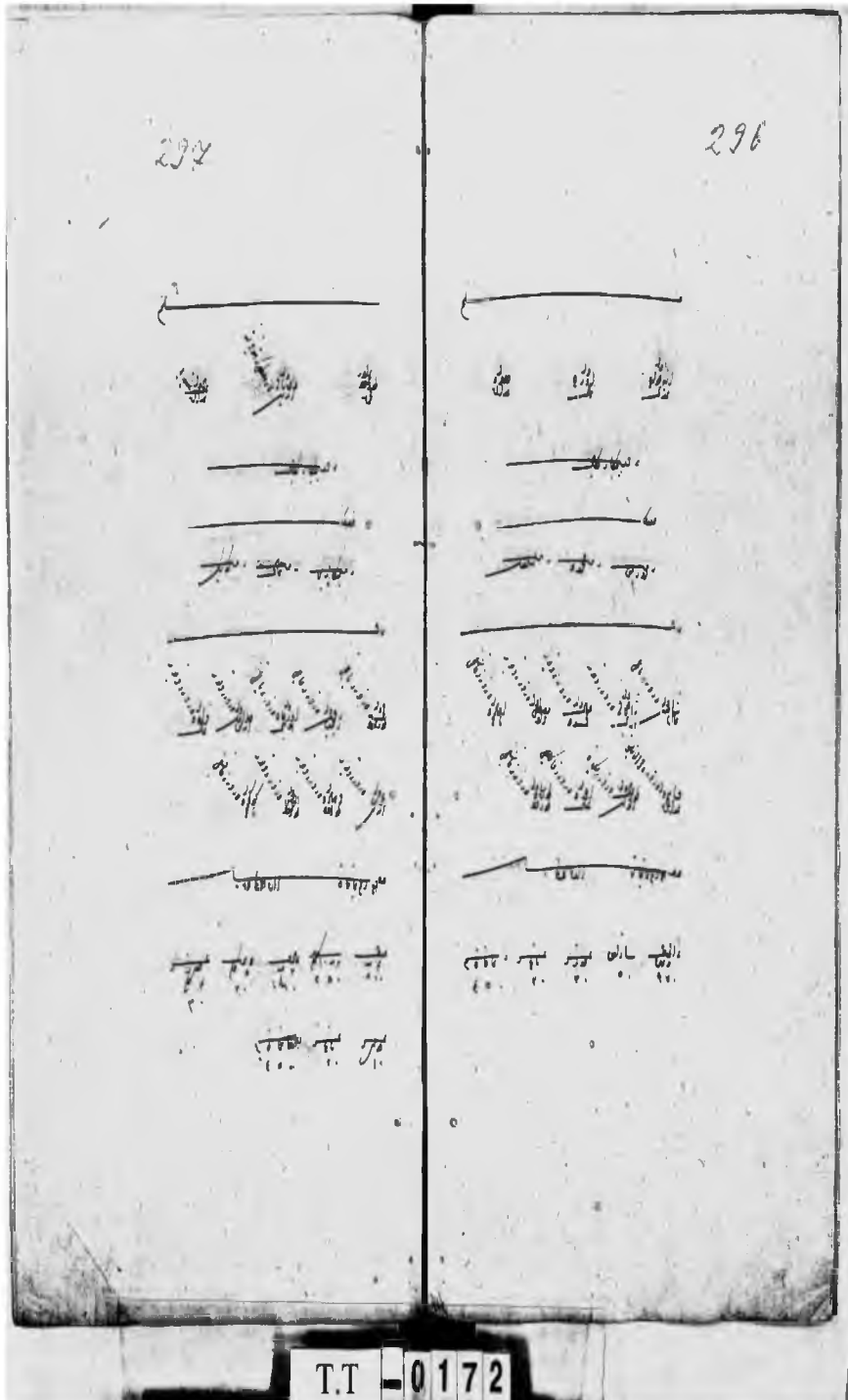

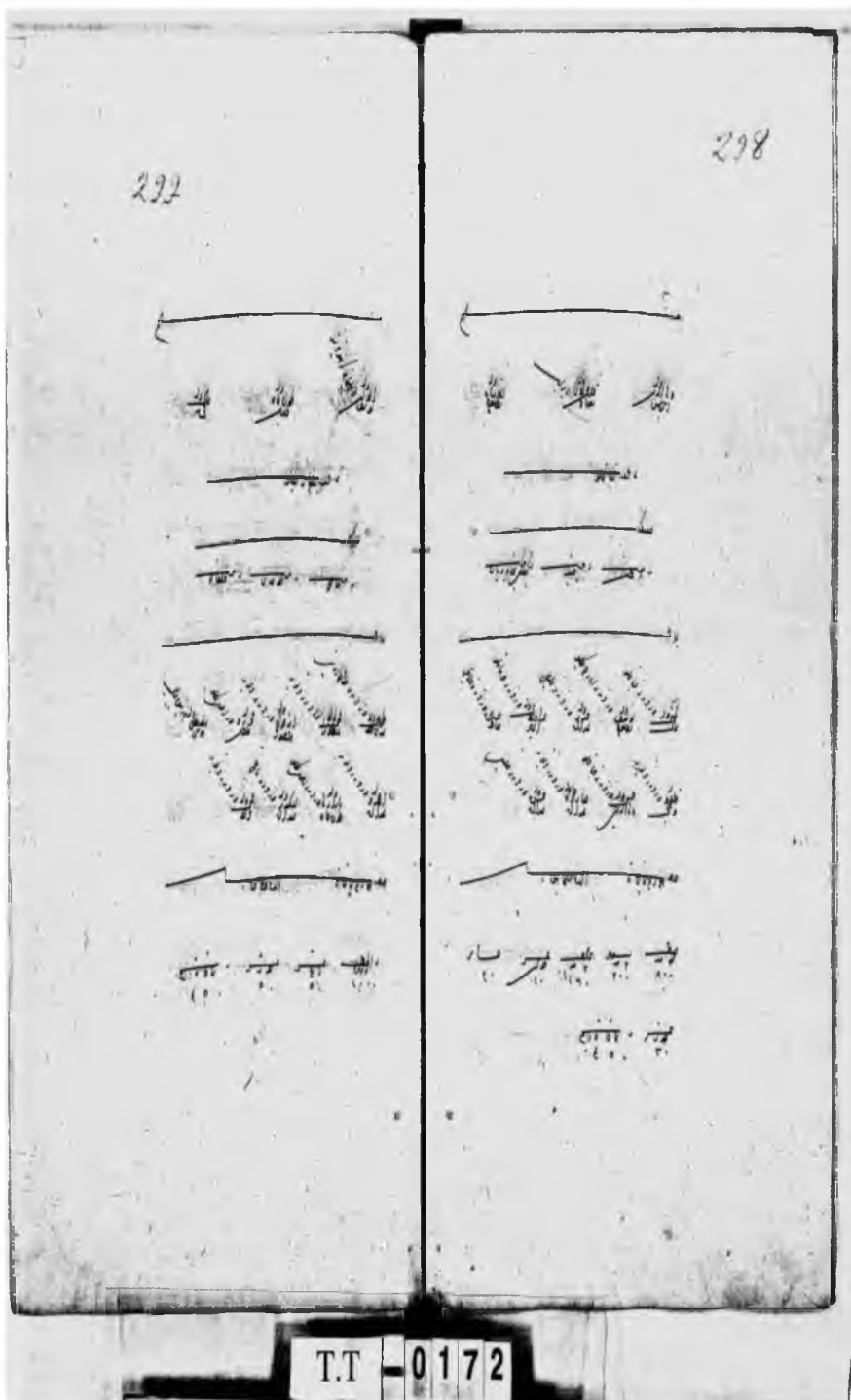
<p>Sayfa 293 Müsellem Mustafa veled-i Turgut Ahmed veled-i Turgut Köle veled-i Mahmud Ahmed veled-i Mahmud An karye-i Kılıçlı Büzürk Çiftlik Zemin-i Sürülmüş Zemin-i Hamza Zemin-i Mehmed Yamak Ali veled-i Abdullah der karye-i Kılıçlı Receb veled-i Ahmed der karye-i mezbur Ramazan veled-i Ahmed der karye-i mezbur Hüseyin veled-i Abdullah der karye-i Dumanlı Ali veled-i Abdullah der karye-i Kalaycı İnebeyi veled-i Abdi Çoban der karye-i Kapaklı Osman veled-i İlyas der karye-i Karahisarlı Mustafa asiyabî hizmetkar-ı Rüstem der karye-i Kalaycı Ramazan veled-i Seydi Ahmed der nefsi İncik Bademci İbrahim veled-i İbrahim der karye-i Osmanlı Bademci Alagöz veled-i Abdullah der karye-i mezbur İskender atik-i kilerî Rüstem der karye-i Çanakçı Hasıl ma' resm-i yamagan 1400 An el hınta ve gayruhu 650 Öşr-i bağ 30 Öşr-i kovan 20 Öşr-i cevz 50 Öşr-i bostan 20 Asiyab 1 resm 30 Resm-i yamagan 600</p>	<p>Sayfa 292 Müsellem Mustafa veled-i Hızır be ca-yı pedereş ki mütevefa şod Murad atik-i Dursun Receb veled-i Seydi Ahmed be ca-yı Kara ki mütevefa şod An karye-i Aydoğmuş Çiftlik Yamak Mustafa veled-i Abdullah der karye-i Aydoğmuş Bayramlı veled-i Hasan der karye-i mezbur Memi veled-i Adilhan der karye-i Kılıçlı Mahmud veled-i Anadolu der karye-i Sekbanlı İlyas veled-i Şirmerd der karye-i Hacı İskender veled-i Abdullah der karye-i Nusretfakih Ali veled-i Abdullah der karye-i mezbur Calapverdi veled-i Hüseyin der karye-i Karaca Muratlı Aşık veled-i Ali der karye-i Selçuk Hasıl ma' resm-i yamagan 1502 Hınta 3 müd 600 Şair 1 müd 100 Alef 2 müd 160 Duhne 8 kile 32 Öşr-i cevz 1 müd 160 Resm-i yamagan 450</p>
---	---

<p>Sayfa 295 Müsellem Ali veled-i Umur Turud veled-i Şahin Ahmed veled-i Yusuf be ca-yı biraderiş ki mütevefa şod An karye-i Kaşıkçı Çiftlik Zemin-i Kavşıkçı Zemin-i İshaklı Zemin-i Yenmiş Yamak İlyas veled-i Umur der karye-i Kaşıkçı Hamza veled-i Umur der karye-i mezbur Haydar veled-i Kasım der karye-i Ahmed Beylü Mehmed veled-i Abdullah der karye-i Tekke Mehmed veled-i Devlethan der karye-i Karaca Muratlı Tapdık veled-i Umur der karye-i Yakublu İne Hoca veled-i Lütfi der karye-i Avcılar Turgut veled-i Abdullah der karye-i Yeniçerili Hüseyin veled-i Hamza der karye-i Kaşıkçı Hasıl ma' resm-i yamagan 1982 Hinta 5 müd 4 kile 1040 Şair 2 müd 2 kile 220 Alef 3 müd 4 kile 256 Duhne 4 kile 16 Resm-i yamagan 450</p>	<p>Sayfa 294 Müsellem Turgut veled-i Mehmed Kasım veled-i Abdullah Müstecab veled-i Aydın An karye-i Şaraphanlu Çiftlik Zemin-i Oruçbeyi Zemin-i Hasan Zemin-i Umur Yamak İnehan veled-i Aydın der karye-i Seğitli İskender veled-i Abdullah der karye-i Şaraphanlu Mehmed veled-i İnehan der karye-i Seğitli Mehmed veled-i Ahmed der karye-i Yörgüç Ali atik-i Avdul Mustafa der karye-i Şaraphanlu Yusuf atik-i Avdul Mustafa der karye-i mezbur Yunus atik-i Mustafa el mezbur der karye-i mezbur Mehmed veled-i Müstecab der karye-i mezbur Şaban veled-i Ali der karye-i Banaralı Hasıl ma' resm-i yamagan 1950 Hinta 4 müd 800 Şair 2 müd 200 Alef 4 müd 320 Duhne 1 müd 80 Öşr-i kovan 50 Öşr-i bostan 20 Asiyab 1 resm 30 Resm-i yamagan 450</p>
--	--

<p>Sayfa 297 Müsellem Turgut birader-i Mehmed Dede Bali veled-i Aydın be ca-yı Mustafa ki mütevefa şod Ali veled-i Abdullah be mütevefa An karye-i Pınarbeyli Çiftlik Zemin-i Pınarbeyi Zemin-i Ali Zemin-i Köpek Yamak Mehmed veled-i Turgut der karye-i Yağcı Rahmet veled-i Receb der karye-i Hacı Orhan veled-i Musa der karye-i Yağcı Hayreddin veled-i Aydın der karye-i mezbur Murad veled-i Ali der karye-i mezbur İzzet veled-i Aydın der karye-i mezbur Ferhad veled-i Turgut der karye-i mezbur İlyas veled-i Turgut der karye-i mezbur Gökçe veled-i Baki der karye-i Kaşıkçı Hasıl ma' resm-i yamagan 1750 Hinta 4 müd 800 Şair 2 müd 10 kile 250 Alef 2 müd 160 Duhne 5 kile 20 Öşr-i cevz 4 kile 30 Öşr-i kovan 10 Öşr-i bağ 20 Resm-i yamagan 450</p>	<p>Sayfa 296 Müsellem İne Hoca veled-i Abdi Oruç veled-i Ali Hızır veled-i Abdullah An karye-i Pınarbeyli Çiftlik Zemin-i İdris Zemin-i Mahmud Zemin-i İsmail Yamak Şahin veled-i Ali der karye-i Yağcı Şahkulu veled-i Abdi der karye-i mezbur Hüseyin veled-i Mahmud der karye-i mezbur Mustafa veled-i Murad der karye-i mezbur Ahad veled-i Baki der karye-i Kaşıkçı Kasım veled-i Abdullah der karye-i Fahreddinli Durali veled-i Elvan der karye-i Sekban Ahmed veled-i Abdi der karye-i Kanlıcı Turaşah veled-i Turud der karye-i Kaşıkçı Hasıl ma' resm-i yamagan 1500 An el hinta ve gayruhu 950 Sazlık 50 Öşr-i cevz 30 Öşr-i bağ 20 Resm-i yamagan 450</p>
--	--

<p>Sayfa 299</p> <p>Müsellem</p> <p>Elvan veled-i Yusuf be ca-yı Süleyman ki mütevefa şod Turahan veled-i Halil Ali veled-i Mehmed</p> <p>An Karye-i Pınarbeyli</p> <p>Çiftlik</p> <p>Zemin-i Hacı Zemin-i Doğdu Zemin-i Kulfal</p> <p>Yamak</p> <p>Turası veled-i Abdi Fakih der karye-i Hoca Aydın Memi veled-i Mansur der karye-i mezbur İne Hoca veled-i Mansur der karye-i mezbur Muharrem veled-i Halil der [karye-i] Asilbeyli Mustafa veled-i Musa der [karye-i] Bıyık Ali</p> <p>Ahmed veled-i Abdullah der karye-i mezbur Pazarlı veled-i Turahan der karye-i Asilbeyli İskender veled-i Abdullah der karye-i Yağcı Memi veled-i Murad der karye-i mezbur</p> <p>Hasıl ma' resm-i yamagan 1550</p> <p>An el hinta ve gayruhu 1000 Öşr-i bağ 50 Öşr-i cevz 50 Resm-i yamagan 450</p>	<p>Sayfa 298</p> <p>Müsellem</p> <p>Veliyyüddin veled-i İlyas Calapverdi veled-i Şaban ba berat Emirşah veled-i Nasuh</p> <p>An karye-i Kapaklı</p> <p>Çiftlik</p> <p>Zemin-i Rahman Zemin-i Cüneyt Zemin-i beylik yerden bir pare</p> <p>Yamak</p> <p>Yahşi veled-i Ali der karye-i Kapaklı Yusuf veled-i Nasuh der karye-i Oruçbeyli Haydar veled-i Abdullah der karye-i Kılıçlı Hüdaverdi veled-i Emir der karye-i Dumanlı Hüseyin veled-i Hayat der karye-i Kalaycı</p> <p>Kılıç veled-i Veli der karye-i mezbur Hasan veled-i Veliyyüddin der karye-i Kapaklı Saruhan veled-i Abdullah der karye-i mezbur Hasan veled-i Abdullah der karye-i Halil</p> <p>Hasıl ma' resm-i yamagan 1670</p> <p>Hinta 4 müd 800 Şair 2 müd 200 Alef 2 müd 160 Öşr-i kovan 10 Çayır 20 Öşr-i cevz 30 Resm-i yamagan 450</p>
---	--

ANADOLU VE BALKAN ARAŞTIRMALARI DERGİSİ YAYIN İLKELERİ

1- Yayınlanması istenen makalenin Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi Yönetim Kurulu tarafından belirlenen yazım kuralları çerçevesinde yazılmış olması şarttır. Eserdeki imlâ ve bilgi hatalarını düzeltmek yazarın sorumluluğundadır.

2. Yayınlanması için gönderilen makaleler Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi Editör Kurulu tarafından incelenmek üzere hakemlere gönderilir.

3. Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi Editör Kurulu hakemlerden gelen raporları inceleyerek makalenin yayınlanıp yayınlanmayacağına karar verir. Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi Editör Kurulu hakem raporlarından bağımsız olarak makaleyi yayınlamama hakkını saklı tutar.

4. Hakemler tarafından düzeltme istenen makaleler yazarlarına geri gönderilir. İstenen sürede geri dönmeyen yazarların Editör Kuruluna ulaştırılmayan çalışmaları yayından düşürülür.

5. Editör Kurulunda onaylanan çerçeve dâhilinde düzeltilmesi yapılan makaleler Yönetim Kurulu'na sevk edilir.

6. Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi Yönetim Kurulunca yayınlanması onaylanan makaleler yayınlanmak üzere sıraya alınır.

7. Yazar, Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi Editör Kurulu tarafından kendisine tebliğ edilen (makale düzeltme süresi, yazım kuralları vs.) hususlarını zamanında yerine getirmek zorundadır. Aksi takdirde makale basım süreci durdurulur ve o tarihe kadar tahakkuk eden (dizgi ve mizanpaj giderleri. vs.) harcamalar yazardan tahsil edilir.

YAZIM KURALLARI

Yayın dili: Derginin yazım dili **Türkçedir**. Bununla birlikte **Almanca, Fransızca, İngilizce** ve **Rusça** yazılar da yayımlanabilir.

Yazım kuralları: Dergimize gönderilecek yazıların aşağıdaki biçimsel özellikleri taşıması yayım birliği açısından zorunludur.

Başlık: İçerikle uyumlu, **10-12** sözcüğü geçmeyecek biçimde büyük koyu harflerle, **11** punto yazılmalı ve sayfa ortasında yer almalıdır.

Yazar adı ve adresi: Yazar(lar)ın adı (**küçük**) ve soyadı (**büyük**), başlığın altında **ortalanmış** olarak **11** puntoyla yazılmalı; unvanı, çalıştığı

kurum, haberleşme ve e-posta adresleri ise normal karakterde harflerle dipnot olarak belirtilmelidir.

Öz ve anahtar sözcükler: Türkçe ya da yabancı dillerdeki makaleler 120-150 sözcük arasında öz içermelidir. Türkçe ve İngilizce özet ilk sayfada önce Türkçe özet ardından İngilizce özet gelecek şekilde sıralanmalıdır. Özet 10 punto, tek satır, sağdan ve soldan 1 cm içeride yer almalıdır. Özet bölümü, yazar adının hemen altından 3 nk boşluk bırakılarak başlamalıdır. Özetlerin altında 3-10 sözcük arasında büyük harfle başlayan anahtar sözcükler bulunmalıdır. Özet başlığı 10 punto koyu yazılmalı ve “Öz: metin” şeklinde olmalıdır.

Örnek:

1530-1611 YILLARI ARASI KESRİYE ŞEHİRİ'NDE NÜFUS VE EKONOMİ*

Onur KABAK **

Öz: Bugün Yunanistan'ın kuzeyinde bulunan Kesriye(Kastoria), XIV. yüzyılda Balkanlarda gerçekleşen hızlı Osmanlı fütühatının sonucunda, 1385 yılında fethedilerek Osmanlı idari yapılanması içerisine dahil olmuştur. Rumeli Eyaletinin sol kol kazaları içerisinde olan Kesriye ile ilgili olarak bu çalışmada daha ziyade 1530-1611 yılları arasında şehrin nüfus ve ekonomisi ele alınmaya çalışılacaktır. Bu doğrultuda ilk olarak tahrir defterlerinden faydalanılarak şehirdeki toplam nüfus, bu nüfusun yıllar içerisindeki değişimi, toplam nüfus içerisinde Müslüman ve Hıristiyan kesimin dağılımının ne olduğu gibi konular ele alınacaktır. İkinci olarak ise vergi kalemlerinden yola çıkarak şehir halkının ana ekonomik faaliyetinin tespitine çalışılacaktır. Son olarak şehirdeki mesleki iş kollarının ne olduğu ortaya konularak Osmanlı klasik döneminde Kesriye şehrinin bir görüntüsü ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kesriye, Nüfus, Ekonomi, Meslek, Tahrir.

* Bu çalışma Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde tamamlanan Kuzey Yunanistan'da Osmanlı Klasik Döneminde Üç Şehir (Yanya, Kesriye, Serfice) adlı yüksek lisans tezinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

** Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi Tarih Bölümü, email: onurkabak@selcuk.edu.tr

Ana metin: Yazı Microsoft Word yazılım programı ile boyutları 17 / 24 cm olan sayfa üzerinde Times New Roman 11 punto ile tek satır aralıklı ve üstten 2,5 cm, alttan 2,5 cm, soldan 2,5 cm, sağdan 2,5 cm kenar boşlukları ve 20 sayfayı geçmeyecek biçimde tek sütun halinde hazırlanarak teslim edilmelidir. Paragraflar 0 cm girinti ile başlamalıdır. Anametin, özet bölümünün hemen altından 3 nk boşluk bırakılarak başlamalıdır.

Bölüm başlıkları: Yazıda yer alan konu başlıkları Giriş, Sonuç ve Kaynakça hariç, numaralandırılarak koyu ve sol marjdan başlamak üzere yazılmalıdır.

Şekil ve Tablolar: Şekil adı, şeklin altında, tablo başlığı tablonun üzerinde yer almalıdır. Şekil ve tablo numaraları 1, 2, 3, ... gibi verilmelidir.

Alıntı ve Göndermeler: Chicago usulünde (klasik usulde) sayfa altı numaralandırılmış dipnot şeklinde yapılmalıdır. Özetleme biçiminde yapılan alıntı ve aktarmalarda sayfa numarası belirtilmez; sayfa numarası ya da numaraları, yalnızca doğrudan alıntılarda tam olarak verilir. 3 satırı geçen alıntılara, ana metne göre sadece soldan 1 cm girinti verilmelidir. Dipnotlarda ise kaynak ilk kez kullanıldığında isim soyisim, eser adı, varsa cilt ve sayı, varsa çeviren adı, yayınevi, basım yeri, basım tarihi ve söz konusu bilginin alındığı sayfa numarası şeklinde yapılmalıdır. Aynı eser bir çok defa kullanılacak ise yazar soyadı, a.g.e (adı geçen eser)-a.g.m. (adı geçen makale), ilgili sayfa numarası şeklinde dipnot düşülmelidir.(Örn: Kayapınar, a.g.e., s. 356).

Ana Başlık Boyutu	11 pt, ortalanmış, kalın
Kağıt Boyutu	17 x 24 cm
Ana Metin Üst Kenar Boşluk	2,5 cm
Alt Kenar Boşluk	2,5 cm
Sol Kenar Boşluk	2,5 cm
Sağ Kenar Boşluk	2,5 cm
İlk satır girinti	0 cm
Yazı Tipi	Times New Roman
Yazı Tipi Stili	Normal

Normal Metin Boyutu	11 pt
Paragraf Aralığı	3 nk
Satır Aralığı	Tek
Dipnot Metni Boyutu	9 pt
Alıntı Metni Boyutu	10 pt
Alıntı Kenar Boşlukları	Soldan 1 cm
Öz Yazı Tipi	Times New Roman
Öz Yazı Tipi Stili	Normal
Öz Kenar Boşlukları	Sağdan- Soldan 1 cm
Öz Metin Boyutu	10 pt
Öz Başlığı	10 pt, İki Yana Yaslı, Kalın

Örnekler:

Kitap:

Halil İnalçık, Osmanlı İmparatorluğu-Klasik Çağ, 1300-1600, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, 11. bs., s. 115.

Sonraki atıflarda: İnalçık, a.g.e., s. 123.

Yazarın birden fazla eseri olması halinde, sonraki dipnotlarda: İnalçık, Klasik Çağ, s. 123.

Makale:

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Osmanlılarda İlk Vezirlere Dair Mütalea”, Belleten, c. III/ sy. 9 [veya III/9] (1939), s. 101.

-Kaynakça: Makalelerde kullanılan kaynak ve araştırmalar makale sonunda bu başlık altında gösterilmelidir. Kaynakça, bu başlık altında yeni bir sayfadan başlamalı ve **9 punto** yazılmalıdır. Sadece metin içinde atıfta bulunulan kaynaklar yer almalı ve yazarların soyadına göre alfabetik olarak düzenlenmelidir:

İnalçık Halil, Osmanlı İmparatorluğu-Klasik Çağ, 1300-1600, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.

Uzunçarşılı İsmail Hakkı, “Osmanlılarda İlk Vezirlere Dair Mütalea”, Belleten, c. III/ sy. 9 [veya III/9] (1939), ss. 99-106.

Çeviriyazı Metinlerde Uyulacak Esaslar

Çeviriyazı bir metnin Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi yayınları arasında yer almadan önce aşağıdaki hususlara riayet edilerek hazırlanmış olması veya bunlara göre düzeltilmiş olması gerekmektedir.

a) Tanzimat sonrası matbu metinlerde:

1. Bu tür metinlerde ilmî transkripsiyon değil transliterasyon veya başka bir deyişle “hafifletilmiş transkripsiyon” uygulanır.

Bundan sonra kullanılacak olan “transkripsiyon” kavramı Türkçede kullanılmayan harfler de dâhil bütün harfleri aynen bir başka alfabe ile yansıtmayı; transliterasyon ise daha çok kelimenin bütünlüğünü koruyarak herhangi bir sadeleştirme yapmadan aktarmayı anlatmaktadır.

2. Uzun bütün heceler â, û, î harfleriyle yazılmalıdır. Ör. hâkimiyet; rûberû; cerîde ... Kalın okunması gereken ve anlam karışıklığına da yol açabilecek kelimelerde bulunan uzun a sesi için, bu durumu önlemek üzere “â” şeklindeki imlâ tercih edilebilir. Ör. Gâzî; mukâyese; tekâbül , kânûn...

Bu durum, benzer yazılışa sahip Arapça ve Farsça kelimelerdeki okuma yanlışlarını da önleyecektir. Ör. “Yasa” anlamındaki “kânûn” ile “Ocak ayı” anlamındaki “İkincikânûn” (Kânûnisânî) kelimelerinde olduğu gibi...

3. Kelimelerin orijinal sesleri korunmalı, transkripsiyondaki hafifletme işlemi imlâ ile sınırlı kalmalıdır. Ör. Aptûlhak Hamit (-) → Abdûlhak Hâmîd (+)

4. Arapça terkiplerin yazımında İSAM DİA’nde ve MEB. İslâm Ansiklopedisi’nde benimsenen yazım kuralları uygulanmalıdır. Ör. Muhîtü’l-Maârif; Muînü’d-devle ...

5. Farsça terkiplerde terkip tiresi her seferinde yazılmalıdır. Ör. Devlet-i Aliyye; hüsn-i muâmele, müdür-i umûmî ... Farsça terkiplerdeki terkip – i’si “-ü” şeklinde yazılmamalıdır. Ör. müdür-ü umûmî (-); hüsn-ü muâmele (-); umûr-u mâliye (-) → umûr-ı mâliye (+) ...

“Ve” kelimesine karşılık gelen “ü”ler ise aynen korunur ve kendisinden önceki ve sonraki kelimeye bitiştirilmeden yazılır.

6. Osmanlıca matbu metinlerde Batı sahasına ait şahıs ve şehir adları genellikle okunduğu gibi yazılmaktadır. Tanzimat sonrasına ait bir metnin çeviriyazısında bu tür kelimeler orijinal dildeki imlâsına uygun yazılmalıdır.

Ör. “Mısır’da kalan Fransızların umûr-ı mâliye müdür-i umûmîsiPosiyelk’a gönderdiği mektup (...)” (–).

“Mısır’da kalan Fransızların umûr-ı mâliye müdür-i umûmîsiPoussielque’a gönderdiği mektup (...)” (+)

Türkçede yaygın olarak kullanılan yabancı yer ve şahıs adlarında ise Türkçe kullanımı esas alınır.

7. Masdar-ı ca’liler -günümüz Türkçesinde sık kullanıldığı için tek y ile yazılanlar hariç- çift y ile yazılmalıdır. Ör. Osmâniyye; Cülûsiyye; şahsiyye ... Sık kullanılanlara ör. Bahriye; Mülkiye...

8. Nisbet -î’si ile biten kelimelerin sonuna Türkçe olarak ismin –e hâli geldiğinde masdar-ı ca’lilerle karışmaması için “ı” şeklinde yazılmalı fakat bu imlâ masdar-ı ca’lilerde kullanılmamalıdır:

Ör. “Âmâl-i millîye uygun olarak ...” (Burada millî kelimesinin sonundaki –ye, ismin –i hâlini gösterir).

“Âmâl-i milliyeye uygun olarak ...” (“Âmâl-i Milliyeye” imlâsı yanlıştır).

9. Osmanlıca matbu eserlerde vurgulanmak istenen kelimeler ve özel adlar çoğunlukla parantez içine alınarak vurgulanır. Oysa bugün bunun yerine çift tırnak içine alarak vurgulama tercih edilmektedir. Bu bakımdan;

a) Sadece vurgulanması gereken bir (veya birkaç) kelime varsa parantez yerine tırnak içinde yazılmalıdır.

Ör. “(...) nâm-ı âlîleri (Nizâm-ı Cedîd) tesmiye olundu.” (–)

“(...) nâm-ı âlîleri “Nizâm-ı Cedîd” tesmiye olundu.” (+)

b) Vurgulanmak istenen bir kitap adı ise sadece italik yazılması vurgu için yeterlidir.

Ör. “Tameşvarî (Hadîkatü’ş-Şu‘arâ) / “Hadîkatü’ş-Şu‘arâ” nâm eser-i bî-hemtâsında (...)” (–).

“TameşvarîHadîkatü’ş-Şu‘arânâm eser-i bî-hemtâsında (...)” (+).

c) Osmanlı alfabesinde büyük – küçük harf ayrımı olmadığı için şahıs, kurum veya yer adı cinsinden özel isimlerde ayrıca tırnak içine almak biçiminde özel bir vurguya gerek yoktur; baş harflerinin büyük yazılması yeterlidir.

Ör. “Şeyhülislâm’ınüstâdı (Münîr Efendi) de çağırılıp meydâna getirildi.” (–)

“Şeyhülislâm’ müstâdî Münîr Efendi de çağırılıp meydâna getirildi.” (+)
Dolayısıyla bu gibi durumlarda Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınmış metinlerde kullanılan parantezler hiç kullanılmamalıdır. Elbette açıklama ve ek bilgi mahiyetindeki cümle veya kelime gruplarında parantez kullanılacaktır.

10. Ana metin içinde geçen Türkçe dışındaki dillerden iktibas edilmiş cümlelerin, metin içine tercüme aktarılmalı, gerekiyorsa dipnotlarda orijinal yazılışları kaynak bilgisinden önce verilmelidir.

11. Günümüz Türkçesinde kullanılmayan Farsça kelimelerin imlâsında, günümüzde kullanılanlarda olduğu gibi Türkçe telâffuz esas alınmalıdır.

Ör. nohoft (-) → nühüft (+); dovvom (-) → düvvüm (+) ...

12. Osmanlı Türkçesiyle basılı bir metinde geçen her tür Arapça kelimenin yazımında da yaygın Türkçe telâffuz esas alınmalıdır. Ör. Rasûl (-) → Resûl; a’yân → âyân ...

13. Arapça kelimelere mahsus bir ses olan ayn harfi, anlam karışıklığına veya okuma hatasına sebep olmadıkça imlâyâ yansıtılmamalıdır.

14. Tanzimat sonrası matbu metinlerde transkripsiyon değil transliterasyon esas alınacağı için isimleşmiş veya çok kullanıldığı için âdeta birleşmiş Arapça, Farsça terkiplerde kullanılacak apostrof ve tire işaretleri kaldırılmalıdır.

Ör. Abdü’l-Hamîd (-) → Abdülhamîd (+)

Kânûn-i sâni (-) → Kânûnisânî (+); Teşrîn-i sâni (-) → Teşrînisânî (+); Rebîü’l-evvel → Rebülevvel

Cemâziye’l-âhir → Cemâziyelâhir; Zi’l-ka’de → Zilkâde

Şeyhü’l-İslâm (-) → Şeyhülislâm (+) vb.

15. Türkçe kelimelerin -özellikle fiil kökenli kelimelerin- sonlarında Osmanlı metinlerinde genellikle b harfi ve diğer bazı kelimelerde c ve d harfleri kullanılırsa da çeviri yazı çalışmalarında p, ç, t şeklindeki sert-sessiz harfler kullanılmalıdır. Yine özellikle fiil kökenli kelimelerde Eski Türkçeye ait telaffuzun Anadolu sahasındaki bir devamı olarak Osmanlı imlâsına yansıyan “ü” sesleri “i”, “ı” sesleri ses uyumuna göre düzeltilmeli; kapalı e harfi de denen ve genellikle “i” harfiyle yazılan ses ise “e” harfiyle yazılmalıdır.

Ör. idüb (-) → edip (+); konub (-) → konup (+); bitüb (-) → bitip (+); içün (-) → için (+); ağac

(-) → ağaç (+); yiğid → (-) yiğit (+); geçid (-) → geçit (+) ...

b) Tanzimat sonrası yazma Arşiv belgelerinde:

Bu tür metinlerde ilmî transkripsiyon usûlü uygulanır.

c) Tanzimat öncesi matbû veya yazma metinlerde:

Bu tür eserlerin çeviriyazıları hazırlanırken İSAM DİA ve MEB İslâm Ansiklopedisi'nde uygulanan ilmî transkripsiyon usûlü kullanılmış olmalıdır. Bu iki Ansiklopedi arasında herhangi bir uyumsuzluk olursa DİA esas alınır. Kuruma Tanzimat öncesi bir metnin yayını teklif edilirken transkripsiyon alfabesine mahsus harfler bir liste hâlinde eserin başında gösterilmeli; metin boyunca da özellikle Türkçede bulunmayan harflerin yazımında bu alfabe esas alınmalıdır.

d) Rusça, Bulgarca, Yunanca vb. alfabesi farklı dillerde transliterasyon kullanılmalı, kelimelerin aktarımı Türkçe telaffuza göre olmalıdır.²⁸⁹

---

²⁸⁹Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi yayın İlkeleri, Belleten Dergisi ve Humanitas Dergisi yayın ilkeleri çerçevesinde hazırlanmıştır.

